

**T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
VE LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
STRATEJİ VE GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI PROGRAMI**

**İNGİLİZ OKULU KAPSAMINDA
İNSANİ MÜDAHALE**

DOKTORA TEZİ

**DİLEK KARABACAK
1819201201**

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MENENT SAVAŞ CAZALA

**İSTANBUL
ŞUBAT 2025**

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
VE LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
STRATEJİ VE GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI PROGRAMI

İNGİLİZ OKULU KAPSAMINDA
İNSANİ MÜDAHALE

DOKTORA TEZİ

DİLEK KARABACAK
1819201201

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 06.02.2025

Tezin Savunulduğu Tarih : 09.01.2025

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Menent SAVAŞ CAZALA	
Jüri Üyeleri	Doç. Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER	
Jüri Üyeleri	Doç. Dr. Güngör ŞAHİN	
Jüri Üyeleri	Doç. Dr. Öner AKGÜL	
Jüri Üyeleri	Dr. Öğr. Üyesi Mürsel DOĞRUL	

İSTANBUL
ŞUBAT 2025

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 288 sayfalık kısmına ilişkin, 23/01/2025 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Dilek KARABACAK
Şubat 2025

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Dönem Projesi ve Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Dilek KARABACAK
Şubat 2025

*Bu uzun ve meşakkatli yolda bana gösterdiği
sonsuz destek ve anlayış için
sevgili eşime*

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında kökenleri çok eskiye dayanan ancak zaman içinde gerek kavramsal tanımlamaları gerekse uygulamaları açısından büyük bir değişim geçiren İnsani Müdahale'ye İngiliz Okulu Kuramı ve bu kuramın temel kavramsallaştırmalarından biri olan Üç Gelenek (3 R) kapsamında daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Türkçe alanyazında İngiliz Okulu kuramına gösterilen ilgi son dönemde artmasına rağmen, bu kuramın felsefi temelini oluşturan Üç Gelenek kavramsallaştırmasına odaklanmış bir çalışma olmadığı görülmektedir. Ayrıca İnsani Müdahale kavramına ve uygulamalarına yönelik çalışmalar İngiliz Okulu kuramından hareket etse bile genellikle İngiliz Okulu'nun temel tartışması olan Çoğulculuk–Dayanışmacılık tartışması üzerine temellendirilmektedir. Türkçe alanyazında görülen bu boşlukların giderilmesine katkı sağlamak amacıyla bu tez çalışmasında İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının Üç Gelenek kapsamında sınıflandırılabilceğı savı öne sürölmekte ve böylece yeni bir kuramsal tartışma başlatılması amaçlanmaktadır.

Uzun, stresli ve yorucu bir süreç olan doktora programının tüm aşamalarında bana destek olan, tez konusunun belirlenmesinden tez savunmasına kadar her adımda ilgisini ve desteğini esirgemeyerek bana yol gösteren, örnek bir akademisyen portresi çizen, kayboduğum dehlizlerden düze çıkarak yoluma devam etmemi ve nihayetinde artık bu çalışmayla vedalaşmamı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Menent SAVAŞ CAZALA'ya teşekkürü borç bilir ve şükranlarımı sunarım. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen ve anlayışla yaklaşan Milli Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Enstitüsü personeline de teşekkür etmek isterim. Ayrıca bu çalışma sürecinde tüm dertlerime ve sevinçlerime ortak olan ve sevgisiyle ve anlayışıyla ayakta kalmamı sağlayan sevgili eşim M. Tuğrul KARABACAK'a sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul; Şubat 2025

Dilek KARABACAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZGÜNLÜK RAPORU

ETİK BEYANI

İTHAF

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

İÇİNDEKİLER vii

TABLolar LİSTESİ x

ŞEKİLLER LİSTESİ xi

KISALTMALAR xii

TÜRKÇE ÖZ xvi

İNGİLİZCE ÖZ (ABSTRACT) xvii

1. GİRİŞ 1

2. İNGİLİZ OKULU’NUN TARİHSEL

VE KURAMSAL GELİŞİMİ 12

2.1. İngiliz Okulu’nun Gelişimi 14

2.1.1. İngiliz Okulu’nun Ortaya Çıkışı 14

2.1.1.1. Uluslararası Siyaset Teorisi Üzerine

Britanya Komitesi 17

2.1.1.2. Britanya Komitesi Temel Tartışma

Konuları ve Yayınları 21

2.1.2. Sessizlik Dönemi 27

2.1.2.1. Sessizliğin Nedenleri 27

2.1.2.2. Kapatma Çağrısı ve

İngiliz Okulu’nun Varlığının Tartışılması 29

2.1.3. Yeniden Canlanma 30

2.1.3.1. 1990’lardaki Yayınlar 32

2.1.3.2. Buzan’ın “İngiliz Okulu’nu Yeniden Toplama” Çağrısı 34

2.2. İngiliz Okulu Kuramcıları	38
2.2.1. Birinci Nesil Kuramcılar	38
2.2.2. İkinci Nesil Kuramcılar	39
2.2.3. Üçüncü Nesil Kuramcılar	40
2.3. İngiliz Okulu'nun Temel Kavramları ve Varsayımları	41
2.3.1. Üç Gelenek: Realizm, Revolüsyonizm ve Rasyonalizm	44
2.3.2. Üç Uluslararası Yapı/Üç Anahtar Kavram: Uluslararası Sistem, Uluslararası Toplum, Dünya Toplumu	51
2.3.3. Diğer Önemli Kavramları	57
2.4. İngiliz Okulu'nun Temel Tartışması:	
Çoğulculuk–Dayanışmacılık	65
2.4.1. Çoğulculuk–Dayanışmacılık Tartışmasının Temeli ve Gelişimi	67
2.4.2. Çoğulcuların Görüşleri	70
2.4.3. Dayanışmacıların Görüşleri	74
2.4.4. Temel Tartışmada Denge / Orta Yol Arayışı	78
3. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI	
VE UYGULAMALARINDAKİ GELİŞİM	86
3.1. Haklı Savaş	88
3.2. 1945 Öncesi İnsani Müdahale	92
3.3. 1945–1990 Arası İnsani Müdahale	94
3.4. 1990 Sonrası İnsani Müdahale	97
3.4.1. 1990'lı Yıllarda İnsani Müdahale	98
3.4.2. 2000 Yılı Sonrası Gelişmeler	102
4. İNSANİ MÜDAHALELERİN	
ÜÇ GELENEK KAPSAMINDA SINIFLANDIRILMASI	110
4.1. Realizm Kapsamındaki İnsani Müdahaleler	123
4.1.1. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a/Bangladeş'e Müdahalesi	123
4.1.2. Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi	127
4.1.3. Tanzanya'nın Uganda'ya Müdahalesi	132
4.1.4. Haiti Müdahalesi	135
4.1.5. 2003 Irak Müdahalesi	138
4.2. Revolüsyonizm Kapsamındaki İnsani Müdahaleler	142
4.2.1. Kuzey Irak Müdahalesi	142
4.2.2. Kosova Müdahalesi	147

4.2.3. Libya Müdahalesi	156
4.3. Rasyonalizm Kapsamındaki İnsani Müdahaleler	160
4.3.1. Kongo Müdahalesi	161
4.3.2. Somali Müdahalesi	164
4.3.3. Bosna Müdahalesi	173
4.3.4. Kamboçya Geçici Yönetimi Müdahalesi	186
4.3.5. Ruanda Müdahalesi	196
4.3.6. Fildişi Sahili Müdahalesi	206
4.4. İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek Kapsamında	
Sınıflandırılması	217
5. SONUÇ.....	220
KAYNAKÇA	229
ÖZGEÇMİŞ.....	270

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1: Üç Geleneğin Türkçe Yazılmış ve Türkçeye Çevrilmiş Metinlerde Kullanılmış Karşılıkları	7–9
Tablo 2.1: Britanya Komitesi'nin Dönemleri ve Ele Alınan Tartışma Konuları	21–22
Tablo 2.2: İngiliz Okulu Dönemleri – Özet Tablo	36–37
Tablo 2.3: İngiliz Okulu'nda Ontolojik ve Metodolojik Çoğulculuk	43
Tablo 2.4: İngiliz Okulu'nun Önemli Temsilcilerin Üç Gelenek Üzerine Görüşleri	48
Tablo 2.5: İngiliz Okulu'nun Üç Uluslararası Yapısı/Anahtar Kavramı ile ilgili Özet Tablo	55–56
Tablo 2.6: Uluslararası Toplumun Çoğulcu ve Dayanışmacı Anlayışları	78–79
Tablo 2.7: Uluslararası Toplumun Çoğulcu ve Dayanışmacı Anlayışları – Ek	80
Tablo 3.1: Haklı Savaş Kriterleri	91–92
Tablo 4.1: Alanyazında Ele Alınan İnsani Müdahale Örnekleri	114–119

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1: İngiliz Okulu Teorisinin Klasik “Üç Gelenek” Modeli	49
Şekil 2.2: Linklater/Wight Yan Yana Konumlandırma Özeti	50
Şekil 4.1: İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek Kapsamında Sınıflandırılması için Kuramsal Çerçeve	121
Şekil 4.2: İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek Kapsamında Sınıflandırılması	218

KISALTMALAR

3 R	: Realizm, Rasyonalizm, Revolüsyonizm (Üç Gelenek / Üç Düşünce Geleneği)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACTORD	: Activation Order (Aktivasyon Emri)
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	: Avrupa Topluluğu
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
AU	: African Union (Afrika Birliği)
BISA	: British International Studies Association
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CGDK	: Coalition Government of Democratic Kampuchea (Demokratik Kamboçya Koalisyon Hükümeti)
CINSOUTH	: Commander-in-Chief, Allied Forces Southern Europe (Güney Doğu Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı)
CNN	: Cable News Network, Inc.
der.	: Derleyen(ler)
DPKO	: United Nations Department of Peacekeeping Operations (Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları Departmanı)
ECOMICI	: ECOWAS Mission in Côte d'Ivoire (ECOWAS Fildişi Sahili Misyonu)
ECOWAS	: Economic Community of West African States (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
ed./ ed.	: Editör(ler)

ENGSS	: English School Section
FUNCINPEC	: National Union Front for an Independent, Neutral, Peaceful and Cooperative Cambodia (Bağımsız, Tarafsız, Barışçıl ve İşbirliğine Açık Kamboçya için Ulusal Birlik)
FC UNPF	: Force Commander, United Nations Peace Forces (Birleşmiş Milletler -BM- Barış Gücü Kuvvet Komutanı)
FRCI	: Republican Forces of Côte d'Ivoire (Fildişi Sahili Cumhuriyeti Kuvvetleri)
G-8	: Group of Eight (Sekizler Grubu)
GAOR	: General Assembly Official Records (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Arşivi)
IAEA	: International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)
ILA	: International Law Association (Uluslararası Hukuk Derneği)
ICISS	: International Commission on Intervention and State Sovereignty (Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu)
ICRC	: International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi)
ICTR	: International Criminal Tribunal for Rwanda (Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi)
ICTY	: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi)
ISA	: International Studies Association
LAS	: League of Arab States (Arap Devletleri Ligi)
KPNLF	: Khmer People's National Liberation Front (Kmer Halkı'nın Ulusal Kurtuluş Cephesi)
LSE	: London School of Economics
MILINDA	: The Military and Non-Military Interventions (Database)
MINUCI	: UN Mission in Côte d'Ivoire (Birleşmiş Milletler -BM- Fildişi Sahili Misyonu)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

PDK	: Party of Democratic Kampuchea (Demokratik Kamboçya Partisi)
R2P	: Responsibility to Protect (Koruma Sorumluluğu)
OAU	: Organization of African Unity (Afrika Birliği Örgütü)
ONUC	: United Nations Operation in the Congo Opération des Nations Unies au Congo (Birleşmiş Milletler -BM- Kongo Misyonu)
OSCE	: Organization for Security and Co-operation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-AGİT-)
OSCE-KVM	: OSCE Kosovo Verification Mission (AGİT Kosova Doğrulama Misyonu)
SACEUR	: Supreme Allied Commander Europe (Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı)
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute
SNC	: Supreme National Council (Üst Düzey Ulusal Konseyi)
SOC	: People's State of Cambodia (Kamboçya Halk Devleti)
trans.	: translated by (çeviren -çev.-)
UCK	: Ushtria Clirimatare e Kosoves (Kosova Kurtuluş Ordusu)
UİH	: Uluslararası İnsani Hukuk
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler -BM-)
UNAMIC	: United Nations Advance Mission in Cambodia (Birleşmiş Milletler -BM- Kamboçya Ön Misyonu)
UNAMIR	: United Nations Assistance Mission for Rwanda (Birleşmiş Milletler -BM- Ruanda Yardım Misyonu)
UNCT	: United Nations Country Team (Birleşmiş Milletler -BM- Ülke Ekibi)
UNHCR	: United Nations High Commission for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)

- UNICEF** : United Nations Children’s Fund
(Birleşmiş Milletler -BM- Çocuklara Yardım Fonu)
- UNITAF** : Unified Task Force
(Birleşik Görev Gücü)
- UNMIS** : United Nations Mission in Sudan
(Birleşmiş Milletler -BM- Sudan Misyonu)
- UNPROFOR** : United Nations Protection Force
(Birleşmiş Milletler -BM- Koruma Gücü)
- UNOCI** : UN Operation in Côte D’Ivoire
(Birleşmiş Milletler -BM- Fildişi Sahili Operasyonu)
- UNOMUR** : United Nations Observer Mission Uganda–Rwanda
(Birleşmiş Milletler -BM- Uganda–Ruanda Gözlemci Misyonu)
- UNOSOM** : United Nations Operation in Somalia
(Birleşmiş Milletler -BM- Somali Operasyonu)
- UNSCOR** : United Nations Security Council Official Records
(Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Arşivi)
- UNTAC** : United Nations Transitional Authority
(Birleşmiş Milletler -BM- Kamboçya Geçici Yönetimi)

ÖZ

İngiliz Okulu Kapsamında İnsani Müdahale

Dilek KARABACAK

Millî Savunma Üniversitesi,
Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İstanbul, Şubat 2025

İnsani Müdahale kavramı ve uygulamaları günümüzde ağır kriz içindedir; kavramsal olarak norm geliştirme çabalarında olduğu gibi uygulamalarında da sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların en önemli nedeni, yaşanan krizlerin ve müdahalelerin sürekli değişim içinde daha karmaşık ve çok boyutlu bir hale gelmesidir. Alanyazında kavramı ve uygulamalarını tartışmak için kullanılan İngiliz Okulu kuramının temel kavramlarından Uluslararası Toplum kavramı ve bu kavramla özdeşleştirilen Rasyonalizm Geleneği, bu karmaşık ve çok boyutlu yapıyı açıklamakta artık yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, İngiliz Okulu'nun felsefi yaklaşımını temel alan bu çalışmada, İnsani Müdahale kavramının ve modern dönemdeki uygulamalarının değerlendirilmesinde Rasyonalizm'in yanı sıra Realizm ve Revolüsyonizm Geleneklerine de başvurulabileceği öne sürülmektedir. Söz konusu uygulamaların İngiliz Okulu'nun bir başka temel kavramsallaştırması olan Üç Gelenek (Realizm, Rasyonalizm ve Revolüsyonizm) yapısı içine yerleştirilmesiyle daha bütüncül bir yaklaşım sunulması hedeflenmektedir. Sunulan bu yaklaşımla İngiliz Okulu kuramına ilginin arttığı ancak İnsani Müdahale'nin genellikle İngiliz Okulu'nun temel tartışması olan Çoğulculuk–Dayanışmacılık ayrımı üzerinden ele alındığı Türkçe alanyazınında yeni bir kuramsal tartışmanın başlatılması amaçlanmaktadır. Çalışma, İngiliz Okulu kuramının eklektik yöntem yaklaşımıyla yapılandırılmıştır. Kuramın klasik yöntemiyle ilk olarak teorik çerçeve çizilecek; hem İngiliz Okulu kuramının hem de İnsani Müdahale kavramının ilerlediği yönü vurgulamak amacıyla normatif tartışmalar ele alınacaktır. Ardından karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle modern dönemdeki İnsani Müdahale uygulaması örneklerinin Üç Gelenek (3 R) kapsamında sınıflandırılması sunulacaktır. Çalışmada, Soğuk Savaş dönemi örneklerinin genellikle Realizm çerçevesinde değerlendirildiği, Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda Revolüsyonizm'in etkili olduğu ancak uluslararası toplumun zamanla Rasyonalizm'in ilkelerine dönmesiyle Rasyonalizm Geleneği içinde görülebilecek uygulamaların arttığı ve böylece bir denge arayışına gidildiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İngiliz Okulu, İnsani Müdahale, 3 R (Kavramsallaştırması), Üç Gelenek, Birleşmiş Milletler.

Bilim Kodu : 119513

Sayfa Sayısı : xvii + 271

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Menent SAVAŞ CAZALA

ABSTRACT

Humanitarian Intervention within the Framework of English School

Dilek KARABACAK

Turkish National Defense University,
Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute

Istanbul, February 2025

The Humanitarian Intervention concept and practice present a severe crisis today, with problems both in developing conceptual norms and in its practices since humanitarian crises and interventions have continuously become more complex and multidimensional. International Society, one of the basic concepts of the English School theory, and the tradition of Rationalism associated with it have been used to discuss humanitarian intervention. However, they are no longer capable of explaining this complexity and multidimensionality. Therefore, this study, based on the philosophical approach of the English School, argues that Humanitarian Intervention can be discussed in the traditions of Realism and Revolutionism as well as Rationalism. It aims to present a more holistic approach by placing these practices within the Three Traditions structure, another basic conceptualization of theory, and to initiate a new theoretical debate in the Turkish literature, which shows increased interest in the English School but holds the discussion on Humanitarian Intervention primarily through the Pluralism–Solidarism debate. The study is structured with the eclectic methodological approach of the English School. First, it draws a theoretical framework using the classical method, pointing out the direction of normative debates. Then, it categorizes examples from the modern period within the Three Traditions (3 R) through comparative case analysis. The study concludes that Cold War era practices are generally considered within Realism, while the Revolutionism Tradition was effective during the first years of the post–Cold War era, but then as the international society turned to Rationalism, the practices which can be evaluated within Rationalism has increased, thus seeking a balance.

Keywords: English School, Humanitarian Intervention, 3 R (Conceptualization), Three Traditions, United Nations.

Science Code : 119513

Pages : xvii + 271

Supervisor : Assoc. Prof. Menent SAVAŞ CAZALA, Ph.D.

1. GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplininin ana akım teorileri içinde artık kendine önemli bir yer edinmiş olan İngiliz Okulu, felsefi açıdan çok zengin bir temele sahiptir. Bu zengin temel, Martin Wight'ın çerçevlendirdiği haliyle Üç Geleneğin (3 R: Realizm [*Realism*], Rasyonalizm [*Rationalism*], Revolüsyonizm [*Revolutionism*)]¹ disiplinde bir arada mevcut olduğu düşüncesine dayanmaktadır. İngiliz Okulu kuramı, bu düşünceden hareketle söz konusu Üç Geleneği sentezleyerek, disiplinin gelişimi içinde ana akım teorileri eleştiren diğer kuramlardan çok daha önce, özgün bir çerçeve yaratmayı başarmıştır. Wight'a göre, söz konusu düşünce gelenekleri birbirinden tamamen ayrı ve kendi sınırları içinde sabit halde kalmamakta; birbirlerini sürekli etkilemekte; zaman zaman bir gelenek ağır basmakta ancak diğerleri tamamen geri planda kalmayarak baskın durumdaki geleneği etkilemeye devam etmektedir. Kuramcı, bu geleneklerin birlikte düşünülmesinin Uluslararası İlişkiler disiplinine katkı sağlayacağını öne sürmektedir.

Uluslararası İlişkiler hem bir disiplin olarak hem de dünya siyaseti konjonktürü kapsamında tartışılırken, Wight'ın işaret ettiği gibi, Realizm, Rasyonalizm ve Revolüsyonizm geleneklerinin bir arada düşünülmesi (ve bu düşünce geleneklerinin İngiliz Okulu kuramının özgün çerçevesi içinde sentezlenmesi), yaşanan süreklilik ve değişimlerin açıklanmasında önemli katkılar sunmaktadır. Bu özgün çerçeveye ve sentezle hareket edilmesi, disiplinde tartışılan belirli bir konuya birden fazla mercekten bakılabildiğini ve böylece tek bir düşünce geleneğinin kısıtlı bakış açısına bağımlı olmadan bakış ve yorumlama açısının genişletilmesini de sağlamaktadır. Gelenekleri bir arada sentezleyerek bakış açısını genişletmesi, İngiliz Okulu'nun sahip olduğu eklektik yapının da bir göstergesidir.

¹ Bu üç gelenek için Türkçe alanyazında birçok farklı karşılık önerilmiştir ve hâlen farklı akademisyenler ve yazarlar tarafından farklı karşılıklar kullanılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu düşünce gelenekleri için Türkçe karşılık olarak "Realizm", "Revolüsyonizm" ve "Rasyonalizm" terimleri tercih edilmiştir. Bu tercihin nedeni Girişin ilerleyen paragraflarında açıklanacaktır.

İngiliz Okulu kuramının bu eklektik yapısı, yalnızca düşünce geleneklerinin sentezlenmesinde değil, aynı zamanda disiplinindeki farklı analiz seviyelerinin (Uluslararası Sistem, Uluslararası Toplum ve Dünya Toplumu seviyelerinin) sentezlenmesinde de kendini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler disiplinine oldukça erken bir tarihte orijinal bir katkı olarak kazandırdığı ve bu kuramın en temel kavramı olan Uluslararası Toplum kavramı, yine hem disiplinindeki hem de dünya siyaseti konjonktüründeki tartışmalarda önemli yere sahiptir ve sürekli olarak geliştirilmektedir.

Disiplindeki kuramsal tartışmaların ve aynı zamanda dünya siyasetinde yaşanan dönüşümlerin etkisiyle, ilk olarak Hedley Bull'un düzen–adalet ikilemi çerçevesinde kavramsallaştırdığı ve Bull'u izleyen kuramcılarının geliştirdiği uluslararası toplumun dayanışmacı ve çoğulcu anlayışlarına dair tartışmalar, Dayanışmacı Uluslararası Toplum ile Çoğulcu Uluslararası Toplum anlayışlarını ve bu anlayışların arasındaki ayrımı ortaya çıkarmıştır. Dayanışmacılık ile Çoğulculuk anlayışları arasındaki ayrım kendini en çok İnsani Müdahale kavramı üzerine yapılan tartışmalarda göstermekte ve uluslararası toplumun İnsani Müdahale (veya müdahalesizlik) uygulamalarına dair kuramsal tartışmalar için dayanak noktası oluşturmaktadır. Dolayısıyla, alanyazında İngiliz Okulu kuramı ile İnsani Müdahale kavramı arasında bir ilişki kurulduğunu söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili yapılan alanyazın incelemesinde, bu ilişki bağlamında İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının büyük oranda düzen–adalet ikilemi çerçevesinde geliştirilen ve adaleti önceleyen Dayanışmacı Uluslararası Toplum anlayışı içinde ele alınıp açıklandığı tespit edilmiştir. Buna paralel olarak, İnsani Müdahaleyle ilgili yapılan çalışmalarda kuramsal açıklamaların genellikle uluslararası toplum kavramından ve bu kavramla özdeşleştirilen Rasyonalizm geleneğinden hareketle yapılandırıldığı ve hatta bu nedenle kimi zaman İngiliz Okulu'na atfedilen “orta yol” (*via media*) anlayışına gönderme bulunduğu da görülmektedir.

Oysa İnsani Müdahale kavramı (ve bu kavramdan hareketle geliştirilen Koruma Sorumluluğu kavramı) son 20 yıllık dönemde ağır bir kriz içindedir ve norm geliştirme çabalarının yanında (ve bununla bağlantılı olarak) İnsani Müdahale uygulamalarında da büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntıların en önemli nedenlerinden biri, uluslararası toplumun tanık olduğu insani krizlerin ve bu krizlerin sonlandırılmasına yönelik İnsani Müdahale uygulamalarının geçmiş dönemlere nazaran çok daha

karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya bürünmesi ve bu yapının da sürekli olarak dönüşüm geçirmesidir. İnsani Müdahale uygulamalarını değerlendirmek ve bunları kavramsal ve kuramsal olarak açıklamak için alanyazında uzun süredir kullanılmakta olan uluslararası toplum kavramı ve bu kavramla özdeşleştirilen Rasyonalizm Geleneği, söz konusu karmaşık, çok boyutlu ve dönüşüm içindeki yapı karşısında yetersiz kalmaktadır. İngiliz Okulu'nun yukarıda kısaca değinilen tüm sentez ve bakış açısı genişletme imkânlarına rağmen, İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının genellikle Rasyonalizm Geleneği temelinde ele alınmaya devam edilmesi ve Wight'ın Üç Gelenek kavramsallaştırmasının iki ucuna yerleştirmiş olduğu Realizm ve Revolüsyonizm Geleneklerine başvurulmamış olması, alanyazındaki bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

İngiliz Okulu'nun Üç Geleneği sentezleyen ve ikiliklerden kaçınarak orta yol (*via media*) bulmayı amaçlayan felsefi yaklaşımını temel alan bu çalışmada, İnsani Müdahale kavramının ve 1945 sonrası modern dönemdeki uygulamalarının değerlendirilmesinde Rasyonalizm Geleneğinin yanı sıra Realizm ve Revolüsyonizm Geleneklerine de başvurulabileceği savı öne sürülmektedir. Böylece İnsani Müdahale kavramının karmaşık, çok boyutlu ve dönüşüm içindeki uygulamalarını değerlendirirken alanyazındaki yetersizliklerin ve eksikliklerin giderilebileceği ve aynı zamanda İnsani Müdahale uygulamalarına da daha kapsamlı ve kapsayıcı şekilde yaklaşılabileceği savunulmaktadır. Bir başka deyişle, bu çalışmada, İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının Üç Gelenek (3 R) yapısı içine yerleştirilmesiyle konuya daha bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi ve yeni bir analiz modeli sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın ana bölümlerine geçmeden önce, çalışmada İngiliz Okulu kuramının tercih edilmesinin, bu kuram kapsamında Wight'ın Üç Gelenek (3 R) kavramsallaştırmasına odaklanılmasının ve Türkçe yazılan bu çalışmada 3 R kavramsallaştırması için “Realizm”, “Revolüsyonizm” ve “Rasyonalizm” terimlerinin kullanılmasının nedenlerini kısaca açıklamak gerekmektedir.

Uluslararası alanyazında İngiliz Okulu'na gösterilen ilgi özellikle 1990'lardan itibaren artmaya başlamıştır. İngiliz Okulu'nun temel kavramları ve varsayımları bu dönemde hem küresel hem bölgesel düzeyde yaşanan süreklilik ve değişimleri açıklamak, uluslararası toplumun tarihsel süreçte ve küresel boyutta gelişimini vurgulamak, okulun daha önce ele almadığı konuları incelemek ve günümüzde yeni ortaya çıkan

uluslararası sorunları analiz etmek için yoğun olarak kullanılmaktadır. Kuramın kavramları ve varsayımları bir yandan da yeni bakış açılarıyla yeniden sorgulanmakta ve sürekli olarak geliştirilmektedir.² Bu sürekli artan ilgi sayesinde İngiliz Okulu kuramı artık Uluslararası İlişkiler disiplinin temel kuramları arasında kabul edilmekte; disiplinle ilgili değerlendirmelerde ve disiplinin ders kitaplarında İngiliz Okulu kuramına daha fazla yer verilmektedir.

² Bu konudaki kapsamlı bir inceleme makalesi için bkz. Dilek Karabacak, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde İngiliz Okulu’nun Gelişimi: Britanya Komitesi’nden Barry Buzan’a ve Ötesine”, *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, No. 1 (2024): 73-93.

İngiliz Okulu çevrimiçi portalında kapsamlı bir İngiliz Okulu kaynakçası bulunmaktadır: <https://www.englishschoolir.net/es-bibliography> [Erişim Tarihi: 23.04.2021] Bu alanda artan çalışmalar ve çalışmaların çeşitliliğini göstermek açısından aşağıdaki makaleler ve kitaplar örnek olarak sıralanabilir: Eric M. Blanchard, “Why is there no gender in the English School?”, *Review of International Studies*, Vol. 37, No. 2 (2011): 855-79; Linda Quayle, “Bridging the gap: an ‘English School’ perspective on ASEAN and regional civil society”, *The Pacific Review*, Vol. 25, No. 2 (2012): 199-222; Laust Schouenborg, “Exploring Westphalia’s Blind Spots: Exceptionalism Meets the English School”, *Geopolitics*, Vol. 17, No. 1 (2012): 130-152; Ian Clark, *The Vulnerable in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2013); Tonny Brems Knudsen, “The English School: International Society’s Constraints on Power Politics”, *Making Sense of International Relations Theory*, Second Edition, ed. Jennifer Anne Sterling-Folker (London: Lynne Rienner Publishers, 2013), 470-498; John Anthony Jr. Pella, “Thinking Outside International Society: A Discussion of the Possibilities for English School Conceptions of World Society”, *Millennium*, Vol. 42, No. 1 (2013): 65-77; Linda Quayle, *Southeast Asia and the English School of International Relations: A Region–Theory Dialogue* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013); Laust Schouenborg, *The Scandinavian International Society: Primary Institutions and Binding Forces 1815–2010*, (Abingdon: Routledge, 2013); Barry Buzan and Yongjin Zhang (ed), *Contesting International Society in East Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014); Charlotta Friedner Parrat, “International Organization in International Society: UN Reform from an English School Perspective”, *Journal of International Organization Studies*, Vol. 5, No. 2 (2014): 7-22; Aleš Karmazin, Filippo Costa-Buranelli, Yongjin Zhang and Federico Merke (ed), *Regions in International Society: The English School at the Sub-Global Level* (Brno: Masaryk University, 2014); John Anthony Jr. Pella, *Africa and the Expansion of International Society* (Abingdon: Routledge, 2014); Georgeta Pourchot and Yannis A. Stivachtis, “International Society and Regional Integration in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 5, No: 1 (2014): 68–76; Katarzyna Kaczmarek, “Russia’s *droit de regard*: pluralist norms and the sphere of influence”, *Global Discourse*, Vol. 5, No. 3 (2015): 434-448; Andrew Phillips and J. C. Sharman, *International Order in Diversity: War, Trade and Rule in the Indian Ocean* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015); Adriana Seagle, “Intelligence Sharing Practices Within NATO: An English School Perspective”, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, Vol. 28, No. 3 (2015): 557-577; Yannis A. Stivachtis, “Liberal Democracy, Market Economy, and International Conduct as Standards of ‘Civilization’ in Contemporary International Society: The Case of Russia’s Entry into the ‘Community of Civilized States’”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 6, No. 2 (2015): 1-13; Andrew Linklater, *Violence and Civilization in the Western States–Systems* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016); Peter Wilson, “English School, Neo–neo–style”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 1, No. 1 (2016): 109-15; Tonny Brems Knudsen and Cornelia Navari (ed), *International Organization in the Anarchical Society: The Institutional Structure of World Order* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019); Robert Falkner, “The Unavoidability of Justice –and Order– in International Climate Politics: From Kyoto to Paris and Beyond”, *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 21, No. 2 (2019): 270-78; Sanna Kopra, *China and Great Power Responsibility for Climate Change* (London: Routledge, 2019); Kilian Spandler, *Regional Organizations in International Society. ASEAN, the EU and the Politics of Normative Arguing* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019).

Bu açıdan bakıldığında İngiliz Okulu kuramı, uluslararası alanyazında Uluslararası İlişkiler kuramları arasında artık yerleşmiş bir kuram iken, bu tez çalışmasına başlanılan 2020 yılı öncesinde Türkiye’deki alanyazında bu teoriyle ilgili çalışmalar açısından eksiklik olduğu görülmüş ve bu nedenle Türkçe alanyazına özgün bir katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak öncelikle İngiliz Okulu kuramıyla ilgili ve bu kuramdan yararlanılarak yapılan çalışmalara ulaşmak için Türkçe alanyazınında yapılan taramada (Ahmet Nuri Yurdusev’in çoğunlukla uluslararası alanyazın için İngilizce olarak kaleme aldığı çalışmalar³ dışında) kurama ilginin çok daha yakın döneme dayandığı anlaşılmıştır.⁴ Bununla birlikte,

³ Ahmet Nuri Yurdusev’in çalışmalarından bazıları şunlardır: *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach* (London: Palgrave Macmillan, 2003); *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional* (London: Palgrave Macmillan, 2004); “Thomas Hobbes and International Relations: From Realism to Rationalism”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 60, No. 2 (2006): 305-321; “The Middle East Encounter with the Expansion of European International Society”, *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, ed. Barry Buzan and Ana Gonzalez-Pelaez, (London: Palgrave Macmillan, 2009), 70-91; “Turkey’s Engagement with Europe: A History of Mutual Management”, *Turkey’s Engagement with Modernity: Conflict and Change in the 20th Century*, ed. Celia Kerslake, Kerem Öktem and Philip Robins (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010).

Yurdusev’in Türkçe alanyazındaki önemli eseri, Uluslararası İlişkiler Öncesi başlıklı kitap bölümüdür: “‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”, *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 16. Baskı, İhsan D. Dağı, Atilla Erarp, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrıseven, Faruk Yalvaç, A. Nuri Yurdusev (İstanbul, İletişim Yayınları: 2019), 7-55 [Kitabın ilk baskısı 1996 tarihli dir].

⁴ Türkçe alanyazında kurama ilginin 2010’ların ikinci yarısında arttığı görülmektedir. Yapılan alanyazın taramasında ulaşılan kitap bölümleri, makaleler ve doktora tezleri aşağıda listelenmektedir. Makaleler için DergiPark ve doktora tezleri için YÖK Ulusal Tez Merkezi taraması yapılmıştır.

Kitap Bölümleri: Esra Hatipoğlu, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Uluslararası Toplum ve Düzen-Adalet İkilemi”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, der. Tayyar Arı (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 125-148; Mustafa Serdar Palabıyık, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2nci baskı, der. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 225-263; Aslıhan Turan Zara, “Uluslararası Toplum Etiği”, *Uluslararası İlişkiler Etiği*, der. Faruk Yalvaç ve Mustafa Atatorun (Ankara: Nika Yayınevi, 2020), 85-117.

Makaleler: Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 25 (2010): 43-68; Volkan Şeyşane, “İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C. 1, S. 1 (2013): 17-31; İskender Serdar, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış”, *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, Vol. 1 (2015): 14-38; Onur Ağkaya, “İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 71, S. 4 (2016): 1059-1089; Ali Onur Tepeciklioğlu, “An Analysis of the World Society Conceptualization in the English School”, *Ege Akademik Bakış Dergisi* C. 16, S. 4 (2016): 733-743; Murat Demirel, “Hedley Bull Perspektifinden ‘Uluslararası Toplum’ Kavramsallaştırması ve Kurumları”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 3, (2017): 46-85; Seçkin Arpalı, “İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Teorisi Bağlamında Uluslararası İlişkilerin Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 1 (2018): 243-261; Aybüke İnan Şimşek, “Uluslararası Toplumun Kutup Politikaları: Arktik-Antarktika Karşılaştırması”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, C. 19 (2019): 207-237.

Doktora Tezleri: Behice Özlem Gökakın, *The Ottoman Empire and the European international society: A theoretical-historical analysis*, (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010); Burak Toygar Halistoprak, *The English school theory of international relations*

bu tez çalışmasına başlanılan 2020 yılından sonra süreç içinde sürekli güncellenen Türkçe alanyazın taramasında, İngiliz Okulu kuramına ve kavramlarına olan ilginin hızla arttığına ve söz konusu artışın yapılan yayınlara ve yazılan tezlere de yansıdığına tanıklık edilmiştir.⁵

Son on yılda İngiliz Okulu'na yönelik ilginin ve yayınların arttığı Türkçe alanyazında, Üç Gelenek kavramsallaştırmasının büyük oranda disiplinin giriş veya kuram

and peacebuilding: An analysis of peacebuilding interventions in Liberia and Sierra Leone through the world society framework, (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015); Adem Ali İren, Uluslararası ilişkilerde koruma sorumluluğu kavramına teorik bir yaklaşım: İngiliz Okulu perspektifi. (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); Aslıhan Turan Zara, Le concept d'intervention humanitaire vu par l'école anglaise: La corrélation entre la souveraineté étatique et la société internationale, (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017); Muzaffer Şenel, İngiliz Okulu'nun düzen kavramı ve Avrupa Birliği uluslararası düzeni 1992–2009, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).; Murat Demirel, The English School Theory and Turco–German relations, (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

⁵ 2020 yılından itibaren DergiPark bünyesindeki Türkiye kaynaklı dergilerde yayımlanmış makaleler şunlardır [Erişim Tarihi: 15.10.2024]: Güner Özkan ve Elif Şimşek Özkan, “İngiliz Okulu’nun Uluslararası İlişkilerdeki Kuramsal Konumu: Marksist Bir Eleştirel Okuma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 57 (2020): 171-204; Nihal Eminoglu, K. Onur Unutulmaz, M. Gökay Özerim, “International Society and Its Institutions in Refugee Protection during the COVID–19 Pandemic: Revisiting the Solidarity/Pluralism Debate in English School”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 17, S. 68 (2020): 55-72; Feride Aslı Ergül Jorgensen, “African States from the Perspective of the English School: From Sovereignty Deficit to Regional Society”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 2 (2020): 22-35; Yunus Koç, “İnşacılık ve İngiliz Okulu Perspektifiyle Uluslararası Toplum Tartışması: Birleşmiş Milletler–Milletler Cemiyeti Örneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 1, S. 45 (2020): 143-159; Ali Onur Tepeciklioğlu, “Koruma Sorumluluğu: Devletlerin Dünyasında İnsanları Korumak”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, (2020): 231-248; Fulya Özkan, “Zaman ve Mekân Kavramları Bağlamında Tarih ve Uluslararası İlişkiler Arasındaki İlişkiyi Yeniden Düşünmek: Tarihsel Bir Uluslararası İlişkiler Mümkün mü?”, *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, C. 1, S. 1. (2020): 1-16; İsmail Erkam Sula, “Turkish Foreign Policy in the Early Republican Period: An ‘International Society’ Approach”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2021): 1-16; İsmail Hakkı Elçi, “İngiliz Okulu’nun Düzen–Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 77, S. 3, (2022): 463-484; Murat Cingöz, “Osmanlı Devleti ve Uluslararası Toplum”, *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, C. 3, S. 2 (2022): 88-119; Onur Ağkaya, “Klasik İngiliz Okulu Yaklaşımına Göre Uluslararası Toplumun 20. Yüzyıla Kadar Tarihsel Gelişimi ve Dünyaya Yayılması”, *TroyAcademy*, C. 8, S. 2 (2023): 156-188; Mustafa Atatorun, “Türkiye–NATO İlişkilerinin Ahlakî Zeminini Kurmak”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 85, (2023): 274-291; Serdar Çukur, “2009–2017 Yılları Arasında ABD’nin Suriye Krizine İnsani Müdahale Bağlamında Bakışı: İngiliz Okulu Perspektifi”, *UPA Strategic Affairs*, C. 5, S. 2 (2024): 182-227.

2020 yılından itibaren YÖK Ulusal Veritabanına girilmiş konuyla ilgili beş doktora tezi bulunmaktadır [Erişim Tarihi: 15.10.2024]: Asiye Gün Güneş Güllal, Uluslararası toplum ve koruma sorumluluğu: Libya ve Suriye örnekleri, (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019); Nilay Tüzgen, Yükselen güçlerin müdahalelere bakışını düzen–adalet ekseninde anlamak: BRICS ülkelerinin insani krizlere yönelik dış politikaları, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021); Muhammed Hayati Taban, Uluslararası topluma bir entegrasyon aracı olarak Latin Amerika’da darbeler: Şili ve Arjantin örneği, (Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021); Gökhan Alptekin, Geleceğin kolektif güvenlik sistemi üzerine: Ebedi barış ve Avrupa ahenginden alınabilecek dersler, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022); Gülay Kılıç Mutlu, China’s border policy towards its northern neighbors, (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023).

kitaplarında İngiliz Okulu'nun ortaya çıkış ve gelişim anlatısında ve kuramın temel varsayımları ve kavramsallaştırmaları arasında ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, yalnızca Üç Gelenek kavramsallaştırmasına odaklanmış bir çalışma bulunamamıştır. Yapılan alanyazın taramasında, kuramın felsefi temelini oluşturan ve Wight'ın Üç Gelenek kavramsallaştırması altında bir araya getirdiği Realizm (*Realism*), Rasyonalizm (*Rationalism*), ve Revolüsyonizm (*Revolutionism*) düşünce geleneklerinin her biri için birçok farklı karşılık kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçe Uluslararası İlişkiler alanyazınında İngiliz Okulu üzerine Türkçe olarak kaleme alınmış veya Türkçeye çevrilmiş kuram kitapları ve kitap bölümleri taranmış ve söz konusu farklı karşılıkların daha net şekilde görülebilmesi için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1.1: Üç Gelenegin Türkçe Yazılmış ve Türkçeye Çevrilmiş Metinlerde Kullanılmış Karşılıkları.

		Realizm (<i>Realism</i>)	Rasyonalizm (<i>Rationalism</i>)	Revolüsyonizm (<i>Revolutionism</i>)
Türkçe yazılmış eserler	Onur Erpul, “İngiliz Okulu Kuramı ve Uluslararası Toplumda Güvenlik”, <i>Uluslararası İlişkilerde Güvenlik</i> , der. Başar Baysal (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022), 33-42.	Realizm	Akılcılık	Devrimcilik
	Feride Aslı Ergül Jorgensen, “İngiliz Okulu”, <i>Uluslararası İlişkilere Giriş. Tarih, Teori, Kavram ve Konular</i> , 11. Baskı, ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 187-206.	Realist (Hobbescu)	Rasyonalist (Grotiusçu)	Devrimci –Revolutionist– (Kantçı)
	Aslıhan Turan Zara, “Uluslararası Toplum Etiği”, <i>Uluslararası İlişkiler Etiği</i> , der. Faruk Yalvaç ve Mustafa Atatorun (Ankara: Nika Yayınevi, 2020), 85-117.	Hobbescu gelenek	Grotius’çu gelenek	Kantçı kozmopolitan gelenek
	Ahmet Nuri Yurdusev, “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, <i>Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar</i> , 16. Baskı, İhsan D. Dağı, Atila Eralp, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrısever, Faruk Yalvaç, A. Nuri Yurdusev (İstanbul, İletişim Yayınları: 2019), 7-55.	Realizm–Hobbesiyonizm	Rasyonalizm–Grotiyonizm (makuliyetçilik)	Radikalizm–Kantiyanizm

Tablo 1.1. – devam.

		Realizm (Realism)	Rasyonalizm (Rationalism)	Revolüsyonizm (Revolutionism)
Türkçe yazılmış eserler	Mustafa Serdar Palabıyık, “İngiliz Okulu”, <i>Uluslararası İlişkiler Teorileri</i> , İkinci baskı, der. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 225-263.	Realizm	Rasyonalizm	Devrimcilik (Radikalizm)
	Esra Hatipoğlu, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Uluslararası Toplum ve Düzen–Adalet İkilemi”, <i>Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar</i> der. Tayyar Arı (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 125-148.	Gerçekçilik	Akılcılık	Devrimcilik
	Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post–Modern Teoriler”, <i>Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar</i> , der. Tayyar Arı (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 1-47.	Realizm	Rasyonalizm	Devrimcilik
	Menent Savaş Cazala, “Eleştirel Kuramda Özgürleşme ve Aydınlanma Düşüncesi”, <i>Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar</i> , der. Tayyar Arı (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 49-76.	Realizm	Rasyonalizm	Devrimcilik
	Asiye Gün Güneş, “İngiliz Okulu ve Güvenlik”, <i>Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Teorik Değerlendirmeler</i> , der. Emre Çıtak ve Osman Şen (Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014), 67-79.	Realizm	Rasyonalizm	Devrimcilik
	Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, <i>Uluslararası İlişkiler</i> , C. 7, S. 25 (2010): 43-68.	Gerçekçilik	Akılcılık	Devrimcilik

Tablo 1.1. – devam.

		Realizm (Realism)	Rasyonalizm (Rationalism)	Revolüsyonizm (Revolutionism)
Çeviri metinler	Martin Griffiths, Steven C. Roach, and M. Scott Solomon, “İngiliz Okulu”, <i>Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler</i> , İkinci Basımdan Çeviri, çev. CESRAN (İstanbul: Nobel Yayınları, 2021), 211-247.	Gerçekçilik	Ussalcılık	Devrimcilik
	Tim Dunne, “İngiliz Okulu”, <i>Uluslararası İlişkiler Teorileri</i> , der. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, çev. Musa Ceylan (Ankara: Felix Kitap, 2021), 159-183.	Realizm	Grotiusçu gelenek	Devrimcilik (“Wight’ın deyimiyle” vurgusu)
	Steve Smith, “Bir Disiplinin Öz Görüntüleri: Uluslararası İlişkiler Kuramının Bir Soyağacı”, <i>Uluslararası İlişkiler Kuramları</i> , der. Ken Booth ve Steve Smith, çev. Muhammed Aydın (Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015), 1-37.	Realizm (veya Makyavelcilik)	Rasyonalizm (veya Grotiusçuluk)	Devrimcilik (veya Kantçılık)
	Robert H. Jackson, “Uluslararası Toplumun Siyasal Kuramı”, <i>Uluslararası İlişkiler Kuramları</i> , der. Ken Booth ve Steve Smith, çev. Muhammed Aydın (Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015), 110-128.	Realizm (veya Makyavelcilik)	Rasyonalizm (veya Grotiusçuluk)	Devrimcilik (veya Kantçılık)
	Barry Buzan, <i>Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu, Toplumsal Yaklaşım</i> , çev. Haluk Özdemir (İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015).	Realizm (Hobbes/ Makhiavellli)	Rasyonalizm (Grotius)	Devrimcilik (Kant)

Özgün tablo olarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Türkçe Uluslararası İlişkiler disiplini alanyazınında Üç Gelenek için de farklı karşılıklar kullanılmasına ve tam olarak bir terim birliği sağlanamamasına rağmen, ağırlıklı olarak Gerçekçilik, Rasyonalizm ve Devrimcilik karşılıkları tercih edilmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada İngilizce alanyazınında yerleşik olan 3 R kavramsallaştırmasına paralellik kurmak ve Türkçe alanyazınına bu paralellik aracılığıyla katkı sağlamak amacıyla, Türkçede de

3 R kavramsallaştırılması korunmaya çalışılmıştır. Bu nedenle söz konusu Üç Gelenek için Türkçe karşılık olarak “Realizm”, “Rasyonalizm” ve Revolüsyonizm” terimleri tercih edilmiştir.

Kuramsal ve kavramsal olarak yapılan tercihlerine yönelik bu açıklamaların da işaret ettiği gibi, bu çalışma, İngiliz Okulu’na ilginin arttığı ancak İnsani Müdahalenin genellikle Çoğulcu Uluslararası Toplum anlayışı ile Dayanımcı Uluslararası Toplum anlayışı arasındaki tartışma üzerine inşa edildiği Türkçe alanyazınında yeni bir kuramsal tartışma açma amacını taşımaktadır. Bu tartışmanın başlangıç noktası olarak İnsani Müdahale kavramının ve modern dönemdeki uygulamalarının Rasyonalizm Geleneğinin yanı sıra Realizm ve Revolüsyonizm Gelenekleriyle de değerlendirilebileceği veya bir başka ifadeyle insani müdahalelerin Üç Gelenek kapsamında sınıflandırılabilirliği savı öne sürülmektedir.

Çalışmada İngiliz Okulu’nun yöntemsel çoğulculuğuna başvurularak, ilk olarak klasik yöntemle teorik çerçeve çizilecek, İngiliz Okulu’nun tarihsel ve kuramsal gelişimi ve ardından İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının gelişimi ele alınacaktır. Söz konusu gelişim süreçlerinde hem İngiliz Okulu kuramının hem de İnsani Müdahale kavramının ilerlediği yönü belirleyen normatif tartışmalar da bu teorik çerçeve çiziminde aktarılmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde, İngiliz Okulu kuramının gelişimi, kuramcıları, temel kavramları ve varsayımları ele alındıktan sonra kuramın temel tartışması özellikle İnsani Müdahale kavramına yapılacak vurguyla sunulmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde, modern çağdaki İnsani Müdahale kavramının (ve bu kavramdan geliştirilen Koruma Sorumluluğu kavramının) daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, çok uzun bir geçmişe sahip olan ve bu uzun süreç içinde dönüşüm geçiren İnsani Müdahale kavramının tarihsel kökenlerine, dönüşümüne ve günümüze kadar uzanan uygulamalarına dair genel bir bakış ortaya konulacaktır.

Dördüncü bölümde ise, tezin asıl sorusu olan İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek kapsamında değerlendirilebileceğini göstermek üzere bir çerçeve oluşturulacak ve ardından karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle modern dönemdeki İnsani Müdahale uygulamalarının Üç Gelenek kapsamında sınıflandırılması sunulacaktır. Çalışmada kullanılacak olan vakalar belirlenmeden önce, Uluslararası İlişkiler disiplininin alanyazınında İnsani Müdahale kavramı ve uygulamaları üzerine temel başvuru

kitapları olarak kabul edilen eserler incelenerek İnsani Müdahale uygulamaları olarak kabul edilen ve incelenen vakaların bir listesi oluşturulacaktır. İncelenecek vakaların seçiminde dönem sınırlamasına gidilerek 1945 sonrası dönemden (modern dönemden veya bir başka ifadeyle, Birleşmiş Milletler döneminden) vakalar arasından seçim yapılacaktır. Dönem kısıtlaması dikkate alınarak, alanyazındaki genel eğilimleri dengeli şekilde takip edecek ve uluslararası toplumun farklı yaklaşımlarını yansıtacak şekilde bu vakalar listesinden seçilen İnsani Müdahale uygulaması örnekleri, karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Seçilen vakalar ele alınırken, oluşturulan çerçeve içinde Birleşmiş Milletler Anlaşması, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu Kararları ve Uluslararası İnsani Hukuk Metinleri aracılığıyla uluslararası toplumun değerlendirmeleri göz önünde bulundurulacak ve söz konusu İnsani Müdahale uygulamalarında müdahalelerin gerekçeleri, süreçleri ve sonuçları incelenecektir. Bu değerlendirmelerden ve incelemelerden hareketle seçilen İnsani Müdahale uygulamaları vakalarında tespit edilen ortak özellikler ortaya konulacak ve incelenen İnsani Müdahale uygulama örnekleri Realizm, Revolüsyonizm ve Rasyonalizm geleneklerinden biri altında sınıflandırılacaktır. Böylece oluşturulan çerçeve ile örnek vakaların birbiriyle örtüşüp örtüşmediği analiz edilecektir. Sonuç bölümünde ise yapılan sınıflandırma ışığında İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının değerlendirilmesinde bütüncül yaklaşıma sahip yeni analiz modeli ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. İNGİLİZ OKULU’NUN TARİHSEL VE KURAMSAL GELİŞİMİ

İngiliz Okulu kuramı adını aslında bu düşünce okulunun varlığına karşı çıkan Roy E. Jones’un makalesinden almıştır. Jones 1981 tarihli makalesiyle⁶ bu düşünce okulunun terkedilmesi gerektiğini savunurken belki de istemeden İngiliz Okulu’nun isim babası olmuştur. Ancak bu adlandırmanın, İngiliz Okulu’nu tam olarak yansıtır yansıtmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu adlandırmanın doğru olmadığına dair görüşlerin temel dayanağı, çalışmalarıyla İngiliz Okulu düşüncesine kaynaklık eden *British Committee on the Theory of International Politics* (Uluslararası Siyaset Teorisi Üzerine Britanya Komitesi)⁷ üyeleri ve bu üyelerin etkilendikleri isimler arasında İngiliz kökenli olmayan akademisyenlerin bulunmasıdır.⁸ Kuruluş döneminde İngiliz Okulu kuramcıları ağırlıklı olarak Britanya üniversitelerinden çıkmış olsalar da, Okul’un yeniden canlanma döneminde İngiltere dışından da çok sayıda akademisyen ve yazar, İngiliz Okulu’nun temel varsayımlarını kullanarak çalışmalar yapmış ve kendini İngiliz Okulu’nun üyesi olarak görmüştür.

İngiliz Okulu’nun “İngilizliliği”ne yönelik bu eleştirilerle birlikte düşünüldüğünde, bazı yazarların 1970’ler ile 1990’lar arasında etkin olan Martin Wight–Hedley Bull–R. John Vincent kuşağını “Klasik Yaklaşım” veya “Uluslararası Toplum Geleneği” olarak adlandırmayı tercih ettiği görülmektedir.⁹ Tim Dunne, önceleri okulun temsilcilerini yalnızca üyelerinin çoğunluğunun milliyetine göre adlandırmak yerine, “klasik yaklaşım” veya “uluslararası toplum yaklaşımı” etiketlerinin okulun

⁶ Roy E. Jones, “The English School of International Relations: A Case for Closure”, *Review of International Studies*, Vol. 7, No. 1 (January 1981): 1-13.

⁷ Bundan sonra Britanya Komitesi olarak kısaltılmış biçimi de kullanılacaktır.

⁸ Bunlara örnek olarak İngiliz kökenli olmayan ancak Britanya’nın önemli üniversitelerinde öğrenip görüp görev yapan Avustralyalı Hedley Bull ve Güney Afrikalı C. A. W. Manning verilmektedir.

⁹ Tim Dunne, *Inventing International Society, A History of the English School* (London: MacMillan Press, 1998), 4. “Klasik Yaklaşım” terimi ilk kez Christopher Hill, “R. J. Vincent (1943–90)”, *Political Studies*, Vol. 39 (1991): 158-160 içinde kullanılırken; “Uluslararası Toplum Geleneği” atıfları *Millennium: Journal of International Studies, Special Issue, “Beyond International Society”*, Vol. 21, No. 3 (1992) içinde yapılmaktadır.

düşüncelerini daha iyi açıkladığını savunsa da, daha sonra bu düşüncesinin değiştiğini ve disiplinde yaygın olarak kabul gören “İngiliz Okulu” adını benimsediğini belirtmektedir.¹⁰

İngiliz Okulu’na öne sürdüğü temel görüşler dikkate alınarak 1990’lı yılların başında başka isimler de verilmiştir: Claire Cutler, bu düşünce geleneğini farklı akademik geçmişlere ve ilgi alanlarına sahip bir dizi yazarın (özellikle de Martin Wight ve Hedley Bull’un) 17. yüzyılda yaşamış Hollandalı hukukçu Huid de Groot’un (Grotius’un) uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler düşünceleri üzerine inşa ettiği bir düşünce okulu olarak değerlendirmiş ve bu okula “Grotius Geleneği” adını vermiştir.¹¹ Andrew Linklater ise bu düşünce okulunun kurucu kuramcılarının görüşlerini “Rasyonalizm” olarak adlandırıp Realizm, Revolüsyonizm ve Eleştirel Teori ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir.¹² Ancak Dunne gibi Linklater da zamanla Uluslararası İlişkiler teorileri tartışması kapsamında daha yaygın hale gelen “İngiliz Okulu” adını kullanmaya başlamıştır.¹³ Hidemi Suganami, başlangıçta bu kuramcıların ortak özelliklerini sıralarken “Britanyalı Kurumsalcılar” terimini kullanırken,¹⁴ daha sonra görüşünü değiştirerek “İngiliz Okulu” terimini tercih etmiş ve bunun nedeni olarak aradan geçen zaman içinde İngiliz Okulu’nun varlığından artık şüphe duyulmadığına ve birçok yazarın kendisini bu geleneğin içinde görmeye başladığına işaret etmiştir.¹⁵ Linklater ile Suganami, daha sonra “Kurumsalcılar” etiketinin Robert Keohane liderliğindeki bir grup Kuzey Amerikalı yazar için yaygınlaştığını ve “Rasyonalistler” etiketinin ise fazlasıyla iddialı bir nitelendirme

¹⁰ Dunne, *Inventing International Society*, 4-5 ve 18.

¹¹ A. Claire Cutler, “The ‘Grotian Tradition’ in International Relations,” *Review of International Studies*, Vol. 17, No. 1 (1991): 41-65.

¹² Andrew Linklater, *Beyond Realism and Marxism, Critical Theory and International Relations*, (New York: St. Martin’s Press, 1990), 8-33.

¹³ Andrew Linklater and Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006) ve Andrew Linklater, “The English School”, *Theories of International Relations*, ed. Scott Burchill and Andrew Linklater (London and New York: Palgrave Macmillan, 2013), 88-112.

¹⁴ Hidemi Suganami, “The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations”, *International Relations*, Vol. 7, No. 5 (1983): 2363-2381.

¹⁵ Hidemi Suganami, “British Institutionalists, or the English School, 20 Years On”, *International Relations*, Vol. 17, No: 3 (2003), 253-271.

olacağını söyleyerek dünya çapında Uluslararası İlişkiler disiplininde “İngiliz Okulu” adının kök saldığını kabul etmektedir.¹⁶

Son olarak, Uluslararası İlişkiler araştırmaları alanındaki en köklü derneklerden biri olan Uluslararası Çalışmalar Derneği (*International Studies Association–ISA*) bünyesindeki İngiliz Okulu Bölümü’nün (*English School Section–ENGSS*) çevrimiçi portalında “İngiliz Okulu” etiketinin yerleşmiş olmasına rağmen, “uluslararası toplum yaklaşımı” terimini tercih edenler olduğu da belirtilmektedir.¹⁷ Bu çalışmada da uluslararası alanyazında artık daha yaygın şekilde kabul gördüğü değerlendirilen “İngiliz Okulu” kavramı tercih edilmiştir.

2.1. İngiliz Okulu’nun Gelişimi

Bu altbaşlıkta, İngiliz Okulu düşüncesinin 1950’lerin sonunda ortaya çıkışı ve bu düşünce okulunun gelişmesini sağlayan etmenler, İngiliz Okulu’nun temelini oluşturduğu kabul edilen Britanya Komitesi’nin kuruluş süreci ve üyeleri, 1980’lerde yaşanan sessizlik dönemi ve bu sessizliğin nedenleri ile son olarak İngiliz Okulu’nun yeniden canlan(dırıl)dığı 1990’ların sonunda bu düşünce okulunda yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir. Ardından İngiliz Okulu tarihçesinde önemli yere sahip kuramcılar üç nesil halinde ele alınacaktır.

2.1.1. İngiliz Okulu’nun Ortaya Çıkışı

İngiliz Okulu’nun ortaya çıkışı ve kökenleriyle ilgili olarak 1990’ların sonuna dek farklı görüşler bulunmaktaydı. Bu dönemde İngiliz Okulu’nun ortaya çıkışı konusunda birbiriyle çekişen anlatılar mevcuttu ve bu anlatılar arasındaki fark, anlatıcılarının İngiliz Okulu’na göre aldıkları konuma bağlıydı.¹⁸ Bu anlatılardan ilki, İngiliz Okulu’nun kökenlerini C. A. W. Manning’in başkanlığında Geoffrey Goodwin, Fred Northedge, Alan James ve daha sonraki dönemde Martin Wight ile Hedley Bull’dan oluşan London School of Economics (LSE) bünyesindeki Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde görmektedir. Bu grubun dünya siyasetinin kurumsal çerçevesi olarak

¹⁶ Linklater and Suganami, *The English School of International Relations*, 42.

¹⁷ English School Section (ENGSS) of the International Studies Association (ISA) çevrimiçi portalı, <https://www.englishschoolir.net/> [Erişim Tarihi: 06.05.2021].

¹⁸ Hidemi Suganami, “The English School, History and Theory”, *Ritsumerikan International Affairs*, Vol. 9 (2011): 29-30.

devletlerden oluşan anarşik toplumun incelenmesine odaklanan ve yakın ilişkilere sahip entelektüel bir topluluk olduğuna işaret edilmektedir.¹⁹ İkinci anlatı ise, İngiliz Okulu'nun temellerinin Herbert Butterfield başkanlığında kurulan Britanya Komitesi'yle atıldığını ve Martin Wight, Hedley Bull ile Adam Watson'un Komite'nin ve dolayısıyla İngiliz Okulu tarihinin önemli isimleri olduğunu savunmaktadır.²⁰

Bu iki anlatı da aslında birbirini tamamen dışlayan anlatılar değildir, çünkü her iki anlatı içinde ortak düşünürler vardır ve bu isimler sadece kendi grubunu değil, diğer grubun çalışmalarını da etkilemiştir (örneğin Manning'in Wight ile Bull üzerinde önemli etkisi olduğu bilinmektedir); ayrıca herhangi bir gruba dâhil edilmeyen (E. H. Carr gibi) isimler de bu iki gruptaki yazarların düşünceleri üzerinde önemli etki yaratmıştır. Suganami, her iki anlatının da birbirlerine alternatif olmak yerine bugün artık İngiliz Okulu olarak bilinen düşünce geleneğinin iki farklı parçasına işaret ettiğini söylemektedir.²¹

İngiliz Okulu'nun kökenleriyle ilgili tartışmalar zaman içinde değişime uğramıştır. Linklater ve Suganami, 1980'lerdeki tartışmalar ile 1990'lardaki tartışmalar arasındaki odak kaymasına dikkat çekmektedir.²² 1980'li yıllarda İngiliz Okulu'nun varlığından söz eden çalışmalar dikkatlerini 1950'lerde ve 1960'larda LSE ve Manning merkezli bir grup entelektüelin çalışmalarına yoğunlaştırırken,²³ 1990'lı yıllarda ortaya çıkan yeni eğilim, Britanya Komitesi'nin çalışmalarını ve üyelerini İngiliz Okulu'nun başlangıcı olarak görmektedir.²⁴

¹⁹ Peter Wilson, "The English School of International Relations: A Reply to Sheila Grader", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 1 (1989): 49-58.

²⁰ Dunne, *Inventing International Society*.

²¹ Suganami, "The English School, History and Theory": 31.

²² Linklater and Suganami, *The English School of International Relations*, 16-17.

²³ 1980'lerdeki önemli çalışmalar şunlardır: Roy E. Jones, "The English School of International Relations: A Case for Closure", *Review of International Studies*, Vol. 7, No. 1 (1981), 1-13; Hidemi Suganami, "The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations", *International Relations*, Vol. 7, No. 5 (1983): 2363-2381; Sheila Grader, "The English School of International Relations: Evidence and Evaluation", *Review of International Studies*, Vol. 14, No. 1 (1988): 29-44; Peter Wilson, "The English School of International Relations: A Reply to Sheila Grader", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 1 (1989): 49-58.

²⁴ 1990'lardaki önemli çalışmalar şunlardır: Barry Buzan, "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory meet the English School", *International Organization*, Vol: 47, No. 3 (1993): 327-352; Richard Little, "Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological and Theoretical Reassessment", *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 1 (1995): 9-34; Robert Jackson, "Is There a Classical International Theory?" *International Theory, Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, and Marysia Zalewski (Cambridge: Cambridge

Bu yeni eğilim içinde yer alan ve İngiliz Okulu'nun tarihini Britanya Komitesi üyeleriyle ve onları etkileyen düşünürlerle başlatan Dunne, Britanya Uluslararası İlişkiler düşüncesindeki en önemli anlardan birinin 1950'lerin sonunda bir grup araştırmacının “uluslararası teori”nin temel sorularını araştırmak amacıyla bir Komite halinde toplanması olduğunu söylemektedir. Dunne'a göre, Britanya Komitesi'nin Ocak 1959'da gerçekleşen ilk toplantısı İngiliz Okulu'nun sembolik temelini atmıştır.²⁵

Barry Buzan, İngiliz Okulu'nun bir entelektüel hareket olarak Britanya Komitesi'yle başladığını ama Okul'un daha erken dönem köklerinin Manning ile Wight'ın LSE'de uluslararası toplum üzerine verdiği derslere kadar götürülebileceğini söylemektedir.²⁶ Yazar böylece İngiliz Okulu'nun kökenleriyle ilgili her iki anlatıyı birbirine bağlamaktadır. Buzan ayrıca İngiliz Okulu için makul bir başlangıç tarihi olarak 1959 yılının kabul edilebileceğini ancak bu tarihin uzun soluklu süreç içindeki nispeten keyfi belirlenmiş bir orta nokta olarak görülebileceğini ifade etmektedir.²⁷

İki anlatıyı birbirine bağlayan bir diğer isim de Cornelia Navari olmuştur. Navari, İngiliz Okulu teorisini iki öğretim kurumuyla (LSE ve Cambridge Peterhouse College ile) ilişkilendirmekte ve bu iki öğretim kurumunun Amerikan Uluslararası İlişkileri'ne karşı Avrupa'nın ikinci sert cevabını oluşturacak unsurun ortaya çıkmasında pay sahibi olduğunu savunmaktadır.²⁸ LSE'de 1949'da ilk Uluslararası İlişkiler lisans programı açılmış; Charles Manning “The Structure of International Society” (Uluslararası Toplumun Yapısı) üzerine dersler vermeye başlamış ve bu programa Martin Wight ve Hedley Bull'u dâhil etmiştir. Cambridge'de bulunan Peterhouse

University Press, 1996), 203-218; Tim Dunne, *Inventing International Society, A History of the English School* (London: MacMillan Press, 1998).

²⁵ Dunne, *Inventing International Society*, xi.

²⁶ Barry Buzan, “The English School: an underexploited resource in IR?”, *Review of International Studies*, Vol: 27, No. 3 (2001): 472.

²⁷ Barry Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations, The Societal Approach* (Cambridge: Polity, 2014), 5.

²⁸ Navari burada Avrupa'nın Amerikan Uluslararası İlişkiler disiplinine karşı Avrupa'nın ilk cevabının Morgenthau'nun 1948'de yazdığı ve Avrupa *Realpolitik*'ini Amerikan Uluslararası İlişkiler disiplinine tanıtan *Politics among Nations* adlı kitabı olduğunu söylemektedir.

College ise İngiliz Okulu'na Herbert Butterfield ve Butterfield'in kurduğu Britanya Komitesi'ni kazandırmıştır.²⁹

Navari'nin bu görüşüne ek olarak, iki öğretim kurumu arasındaki ilişkiyi Wight ile Bull üzerinden kurmak da mümkündür. Wight ile Bull, LSE'de okutman olarak çalışırken Butterfield tarafından Peterhouse College'daki Britanya Komitesi toplantılarına üye olarak davet edilmişlerdir.

2.1.1.1. Uluslararası Siyaset Teorisi Üzerine Britanya Komitesi

Britanya Komitesi'nin kuruluş hazırlıkları uzun zamana yayılmıştır; bunda komitenin kurucu başkanı olan tarihçi Herbert Butterfield'in Komite'nin üyelerini ve araştırma konularını belirlemede sergilediği hassasiyet ve Britanya Komitesi'ne fon sağlayan Rockefeller Vakfı temsilcisi Kenneth W. Thompson ile yaptığı yıllar süren yazışmalar rol oynamıştır.³⁰

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli Rockefeller Vakfı'ndan (*Rockefeller Foundation*) Dean Rusk ile Kenneth W. Thompson, 1954 yılında ABD'de Uluslararası İlişkilerin teorik sorularına yanıt araması için Columbia Üniversitesi'nde toplanan bir komite kurmuş ve komitenin çalışmaları 1959'da yayımlanmıştır.³¹ ABD'deki bu komitenin başarısının ardından, Thompson, benzer bir komitenin İngiltere'de kurulması gerektiğini öne sürmüştür.³² Thompson'ın çabalarıyla kurulan bu komiteye Rockefeller Vakfı tarafından Uluslararası Siyaset Teorisi Üzerine Britanya Komitesi (*British Committee on the Theory of International Politics*) adı verilmiştir.

²⁹ Cornelia Navari, "The Development of English School Theory: An Introduction", *International Society, The English School*, ed. Cornelia Navari (Cham: Palgrave Macmillan, 2021), 1-2.

³⁰ Brunello Vigizzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985), The Rediscovery of History*, trans. Ian Harvey (Milano: Edizioni Unicopli, 2005), 109-116.

³¹ Bu Komiteye Rockefeller Vakfı tarafından *Committee on International Relations* adı verilmiş ve komite çalışmaları sonucunda Amerikan Uluslararası İlişkiler disiplini için önemli bir derleme kitap yayımlanmıştı. Söz konusu derleme için, bkz. William T. R. Fox (ed), *Theoretical Aspects of International Relations* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1959).

³² Herbert Butterfield and Martin Wight, "Preface", *Diplomatic Investigations, Essays in International Politics*, ed. Herbert Butterfield and Martin Wight (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1966), 11.

Britanya Komitesi'nin Kuruluşu ve İlk Üyeleri

Rockefeller Vakfı temsilcisi Kenneth W. Thompson ile Cambridge Üniversitesi'nden tarihçi Herbert Butterfield arasındaki ilişki ve Rockefeller Vakfı'nın sunduğu fon, Britanya Komitesi'nin kurulması için temel oluşturmuştur. Thompson ile Butterfield arasındaki yazışmaların ardından, Butterfield, İngiltere'de yeni bir akademik uzmanlık alanına olmasa bile uluslararası siyasette daha yapısal düşünce tarzına ihtiyaç duyulduğunu kabul etmiştir.³³ Thompson ile Butterfield arasında 1954 ile 1958 yılları arasında süren yazışmalar, 1956 yılının ortasından itibaren komitenin toplantılarını nerede yapabileceğine ve toplantılara kimlerin davet edileceğine dair somut konulara kaymıştır.³⁴

Komite'nin uzun süre değişmeden kalacak temel çizgilerini Mayıs 1958'de belirleyen Butterfield, yetkinliğine güvendiği ve gruba katılmaması halinde Komite'nin hayata geçemeyeceğini düşündüğü kişi olarak Martin Wight'ı görmekteydi.³⁵ Böylece Butterfield'ın başkanlığında kurulan Britanya Komitesi'ne davet edilen ilk üyeler LSE'de uluslararası teori dersleri veren Martin Wight ile Butterfield'ın eski öğrencisi ve diplomasi tarihçisi Desmond Williams olmuştur.³⁶ Bu üç isim kendi aralarında ve Thompson ile yaptıkları yazışmalarla Komite'nin programını belirlemiş ve davet edilecek isimleri görüşmüştür.

³³ Roger Epp, "The British Committee on the Theory of International Politics and Its Central Figures", *Guide to the English School in International Studies*, ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green (West Sussex: Wiley Blackwell, 2014), 26.

³⁴ Dunne, *Inventing International Society*, 90-91.

³⁵ Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, 111.

³⁶ Herbert Butterfield, Cambridge Üniversitesi bünyesinde Peterhouse College'da tarih profesörü olarak çalışmaktaydı. Britanya Komitesi öncesi tarihyazımındaki ilerlemecilik ve ahlakçılık görüşlerine karşı durduğu 1931 tarihli *The Whig Interpretation of History* adlı eseriyle tanınan Butterfield'in Uluslararası İlişkiler disiplinine en önemli katkılarından biri, normatif Uluslararası İlişkiler kuramının ana hatlarını oluşturmaya yönelik konferansları ve kitapları olmuştur (Ian Hall and Tim Dunne, "Introduction to the New Edition", *Diplomatic Investigations, Essays in International Politics*, ed. Herbert Butterfield and Martin Wight, with a new Introduction by Tim Dunne and Ian Hall (Oxford: Oxford University Press, 2019), 9-11).

Martin Wight, LSE'de Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde okutman olarak çalışmaktaydı. Hertford College, Oxford'dan Modern Tarih bölümünden mezun olan Wight, Oxford'da tanıştığı Herbert Butterfield'ı etkilemiştir (Ian Hall, *The International Thought of Martin Wight* (London: Palgrave Macmillan, 2006), 6-7).

Desmond Williams, Butterfield'in önce öğrencisi, ardından yakın arkadaşı olmuştu ve Dublin'deki University College'de tarih profesörü olarak görev yapmaktaydı (Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, 111 ve 324).

Wight, tartışmaların etik boyutunu güçlendirmek ve felsefe, tarih, etik ve uluslararası ilişkiler arasında daha sıkı bağ kurmak amacıyla felsefeci Donald Mackinnon'ı Komite toplantılarına davet etmeyi önermiştir.³⁷ Butterfield hem Dışişleri Bakanlığı'nda çalışması nedeniyle hem de komitede tartışmak istediği konularla yakından ilgilenen bir tarihçi olması nedeniyle öğrencisi Adam Watson'ı davet etmiştir. Micheal Howard askerî tarih konularında duyulan ihtiyacın yanı sıra komitenin amaçlarına uyan çok daha geniş ilgi alanına sahip olması yüzünden Komiteye çağırılmıştır.³⁸ Tarihçi Geoffrey Hudson ile Hazine Bakanlığı'ndan William Armstrong davet edilen diğer iki isim olmuştur.³⁹ Wight'ın ilk birkaç toplantının ardından Komite'nin ilerlediği yönden ve kompozisyonundan endişe duyması üzerine, Butterfield bilim tarihine olan ilgisi nedeniyle pozitif bilimler alanından temsilci davet etmeyi önermiştir. Ancak Wight, tartışmalarının Amerikan Komitesi'nin tartışmalarıyla karşılaştırıldığında daha farklı bir yöne gittiğine dikkat çekmiş ve öğrencisi Hedley Bull'u 1961'de komiteye dâhil etmiştir.⁴⁰

Bu üyelerin seçiminde en azından üç hususun dikkate alındığı görülmektedir: Bunlardan birincisi üyelerin birbirine yakın olması; ikincisi belirli bakış açılarını ve

³⁷ Dunne, *Inventing International Society*, 90-92; Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, 112.

Donald MacKinnon, felsefe ve teoloji konularında önemli bir isimdi ve Cambridge Üniversitesi'nde felsefe profesörüydü (Hall and Dunne, "Introduction to the New Edition", 12).

³⁸ Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, 112-113.

Adam Watson, Cambridge Üniversitesi tarih bölümünden mezun olduktan sonra 1937'de Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlamıştı (Julie Bunck and Michael Fowler, "John Hugh ('Adam') Watson, C.M.G." *Political Science and Politics*, Vol. 41, No. 1 (2008): 230).

Michael Howard, Butterfield gibi Oxford Üniversitesi'nden tarih bölümünden mezun olmuştu. King's College London'da önce tarih sonra askerî çalışmalar dersleri vermiş ve 1961'de bu üniversitede Savaş Araştırmaları Bölümünü kurmuştu (Hall and Dunne, "Introduction to the New Edition", 13-14).

³⁹ Dunne, *Inventing International Society*, 90-92.

Geoffrey Hudson, tarihçi olmasının yanı sıra bürokrat ve gazeteci olarak da isim yapmış bir akademisyendi (Hall and Dunne, "Introduction to the New Edition", 11-12).

William Armstrong, Hazine Bakanlığı'nda müsteşar olarak görev yapmaktaydı ve Butterfield'in hazine ve ekonomi alanlarındaki gelişmelerle ilgili bilgisi nedeniyle davet ettiği bir isimdi (Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, 32).

⁴⁰ Roger Epp, Martin Wight'ı Komite içindeki entelektüel güç olarak görmekte ve Komite'nin yapısını Wight'ın şekillendirdiğini söylemektedir (Epp, "The British Committee on the Theory of International Politics and Its Central Figures", 26).

Hedley Bull, Britanya Komitesi'nin son katılımcısı ve en genç üyesi olmuştur. Sydney Üniversitesi'nde tarih ve felsefe eğitimi aldıktan sonra Oxford'da doktorasını tamamlamıştır. Okutman olarak çalışmaya başladığı LSE'de Martin Wight'tan etkilenmişti (Robert Ayson, *Hedley Bull and the Accommodation of Power* (London: Palgrave Macmillan, 2012), 9-30).

kişilikleri dengeleme kaygısının bulunması ve üçüncüsü komite başkanının başlangıçta çizdiği açık ve net sınırların koruması, yani “*yalnızca diplomasi tarihçisi olan sosyal bilimcilerin ve odak noktası sadece güncel siyaset olan isimlerin komite dışında tutulması*” idi.⁴¹

Britanya Komitesi üyeleri arasındaki bireysel ilişkiler ve benzerlikler, Dunne tarafından, İngiliz Okulu aile ağacı üzerine düşünmek için bir başlangıç noktası olarak görülmektedir. Bu benzerliklerden ilki ve en önemlisi “*üyelerinin kendilerini ayrı bir araştırma geleneğinin parçası olarak tanımlaması ve aralarında kişisel bağların (öğretmen–öğrenci ilişkisi) bulunması*”dır.⁴²

Dokuz kişilik bu grup, 1960’lar boyunca Britanya Komitesi’nin çekirdek kadrosunu oluştururken, 1960’lı ve 1970’li yıllarda Britanya Komitesi toplantılarına katılan isimler zaman zaman değişiklik göstermiş ve bazı toplantılara konuk konuşmacılar davet edilmiştir. Vigezzi’nin de belirttiği gibi, üyeleri ve konukları yıllar içinde değişen Komite, farklı eğitim geçmişlerine, kişiliklere ve ilgi alanlara sahip elli kadar kişiden oluşmuştur; aralarında uluslararası ilişkiler kuramcıları ve tarihçileri, askerî tarihçiler, ekonomi tarihçileri, hukukçular, teologlar, etikbilimciler, siyasetçiler, gazeteciler, Dışişleri ve Hazine Bakanlıklarından uzmanlar bulunan bu isimlerden bazıları Britanya Komitesi’nin tüm toplantılarına katılırken, bazıları da zaman içinde başka isimlerle yer değiştirmiştir.⁴³

Britanya Komitesi Toplantıları

İlk toplantısını 9–11 Ocak 1959’da Cambridge Peterhouse College’da gerçekleştiren Britanya Komitesi, kimi zaman yaşanan kesintilere rağmen, önce Cambridge’de,

⁴¹ C. T. McIntire, *Herbert Butterfield: Historian as Dissenter* (New Haven: Yale University Press, 2004), 307’den aktaran Epp, “The British Committee on the Theory of International Politics and Its Central Figures”, 28.

⁴² Dunne, *Inventing International Society*, 6-11. Dunne’nun üç ön şart olarak nitelediği benzerliklerden diğer ikisi üyelerin “*yorumlayıcı yaklaşımı ve üç Düşünce Geleneği arasında orta yol arayışını benimsemeleri*” ve “*Uluslararası Teoriyi Normatif Teori olarak görmeleri ve etik değerleri teorik sorgulamaların merkezine yerleştirmeleri*”dir.

⁴³ Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, vii.

Britanya Komitesi’nin tarihi boyunca komite toplantılarında yalnızca üç kadın (Coral Bell, Anges Hurewitz ve Zara Steiner) makale sunmuştur. Bu üç kadın arasından sadece Coral Bell, Britanya Komitesi’nin üyesi olmuştur (Hall and Dunne, “Introduction to the New Edition”, 9).

ardından da Oxford, Londra ve Brighton’da olmak üzere yılda üç kez toplanmayı sürdürmüştür.⁴⁴

Butterfield, yaklaşık on yıl boyunca hem toplantılara başkanlık yapmış hem de toplantı tutanaklarını tutmuştur. Her toplantı için üzerinde anlaşılmış olan konu çerçevesinde yazılan iki ilâ altı makale önceden komite üyelerine dağıtılmakta ve toplantılarda bu makaleler yazarları tarafından sunulmaktaydı.⁴⁵

Komitenin yalnızca farklı disiplinlerden akademisyenleri değil, uygulayıcıları da içeren çok yönlü bir grup olarak uzun soluklu bir toplantılar dizisi halinde çalıştığını belirten Buzan, toplantılardaki tartışma sürecinin yarattığı çapraz etkileşimlerin de en azından Komite’nin üzerinde çalıştığı yayın projeleri kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

2.1.1.2. Britanya Komitesi Temel Tartışma Konuları ve Yayınları

Britanya Komitesi, değişen üyeleri ve konuk katılımcılarıyla birlikte yaklaşık otuz yıl boyunca toplantılarını sürdürmüştür. Komite’nin temel tartışma konularını ve bu konular üzerine kaleme aldıkları makalelerin derlendiği ve üyelerin bu tartışmalardan etkilenecek yazdığı kitapları aşağıdaki gibi üç döneme ayırmak mümkündür.

Tablo 2.1: Britanya Komitesi’nin Dönemleri ve Ele Alınan Tartışma Konuları.

Dönemler	Temel Tartışma Konuları	Kitaplar
Birinci dönem (1960’lar)	* Uluslararası ilişkiler disiplininin doğası, * Uluslararası anarşik ortamda düzenin sağlanması olasılıklarıyla ilgili temel sorular	* <i>Diplomatic Investigations, Essays in International Politics</i> , ed. Herbert Butterfield and Martin Wight (1966)

⁴⁴ Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, vii ve 109. Vigezzi, bu kitabında ayrıca Britanya Komitesi’nin toplantılarına ait (tartışmaya açılan makaleleri ve bu makalelerle ilgili sunulan görüşleri içeren) tutanaklarına yer vermektedir.

⁴⁵ Hall and Dunne, “Introduction to the New Edition”, 7.

⁴⁶ Buzan, “The English School: an underexploited resource in IR?”: 472.

Tablo 2.1 – devam.

Dönemler	Temel Tartışma Konuları	Kitaplar
İkinci dönem (1970'ler)	* Uluslararası İlişkiler disiplinine yaklaşımlardaki farklılıklar, * Karşılaştırmalı devletler sistemleri ve dünya tarihi boyunca devletler sistemleri	* <i>Systems of States</i>, Martin Wight (1977) * <i>The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics</i>, Hedley Bull (1977), * <i>The Expansion of International Society</i>, ed. Hedley Bull and Adam Watson (1984)
Üçüncü dönem (1980'ler)	* Avrupa uluslararası toplumunun ortaya çıkışı, * Avrupa uluslararası toplumu kurallarının ve kurumlarının yeni gelişmekte olan küreselleşmiş uluslararası topluma etkileri	* <i>International Theory, The Three Traditions</i>, Martin Wight (ed. Gabriele Wight and Brian Porter) (1991), * <i>The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis</i>, Adam Watson (1992)

Özgün tablo olarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Komite'nin dönemlere ayrılan tartışma konuları doğal bir akış içinde birbirini izlemektedir.

Birinci Dönem Tartışmaları ve İlk Derleme Yayın

Britanya Komitesi'nin 1959 yılı sonunda başladığı toplantıların ilk döneminde komitenin kurulma amacı olan Uluslararası İlişkiler disiplinin doğası üzerine odaklanılmış; bunun yanı sıra uluslararası sistem ve uluslararası toplum kavramları üzerine sonraki dönemde yoğunlaşacak olan tartışmaların temeli atılmıştı. Ayrıca yine sonraki dönemde önemli bir çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayacak olan uluslararası anarşik ortamda düzen sağlanıp sağlanamayacağına dair olasılıklara yönelik temel sorular da bu dönemde sorulmaya başlamıştı.

Britanya Komitesi toplantılarında üyelerin bu konular üzerinde sunduğu makalelerin ve makaleler üzerinde yapılan tartışmaların ardından, Komite'nin ilk derleme kitabı olan *Diplomatic Investigations, Essays in the Theory of International Politics* Herbert Butterfield ve Martin Wight'ın editörlüğünde 1966 yılında yayımlanmıştır. Butterfield ve Wight, *Diplomatic Investigations*'ın önsözünde kitabın üç özelliğine dikkat

çekmektedir.⁴⁷ İlk olarak, yazarların referans çerçevesi, uluslararası teorisinin kullanımları ve sınırlılıkları veya dış politikanın formüle edilmesi değil, uluslararası toplum yani devletler sistemi ve özellikleridir. İkinci olarak, uluslararası siyaset için genel bir teoriye odaklanılmamakta, ampirik ve tümevarımcı usulle ve tarihsel bakış açısına önem verilmektedir. Üçüncü olarak, makaleler baskın bir ahlaki kaygıya sahiptir ve devletlerden oluşan uluslararası toplumu tarihi boyunca bir arada tutan ve tutmaya devam eden ihtiyat ve ahlaki yükümlülük ilkelerine açıklık kazandırmaya çalışmaktadır. Bu üç özelliğin Britanya Komitesi üyelerinin ve daha sonra bu komitenin içinden gelişecek olan İngiliz Okulu düşüncesinin temel özelliklerini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Diplomatic Investigations derlemesinin 2019 yılında yapılan yeniden basımına giriş yazısını hazırlayan Ian Hall ve Tim Dunne, bu kitabın yayımlandığı 1960'ların kritik bir kavşak noktası olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Bu dönem, Atlas Okyanusu'nun her iki tarafında kendi içinde (ve karşılıklı olarak okyanusun iki yakası arasında) Uluslararası İlişkiler disiplininin nasıl çalışılması gerektiğine dair gelişmekte olan Davranışsalcılık ile Gelenekselcilik tartışmasının başlamakta olduğu bir dönemdi. Britanya Komitesi, derleme kitabın özelliklerinden anlaşılabilirliği gibi Gelenekselci yaklaşımla (kendi ifadeleri ile "Klasik Yaklaşım"la) hareket etmekteydi.

Bu derlemenin önemini hâlen korumasını sağlayan bir özelliği de, "uluslararası toplum" kavramını ortaya atması ve bu kavramı anlamak için yorumlayıcı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini işaret etmesidir. Britanya Komitesi'nin ilk derleme yayını olan bu kitap, hem ilerleyen dönemlerdeki Komite çalışmaları ve Komite üyelerinin bireysel çalışmaları için bir başlangıç noktası teşkil etmiş, hem de İngiliz Okulu'nun temel varsayımlarının inşa edilmeye başlandığı eser olmuştur.

İkinci Dönem Tartışmaları ve Artan Yayınlar

Britanya Komitesi toplantılarında *Diplomatic Investigations*'ı oluşturan makalelerle ilgili tartışmaların tamamlanmasının ve derleme kitabı oluşturacak makalelerin 1963 yılı sonunda teslim edilmesinin ardından birinci dönem ve bu dönemin araştırma

⁴⁷ Butterfield and Wight, "Preface", 12-13.

⁴⁸ Hall and Dunne, "Introduction to the New Edition", 1. Hall ve Dunne, giriş yazılarında Davranışsalcılar ve Gelenekselciler terimlerini kullansa da, Britanya Komitesi üyelerince Davranışsalcı terimi yerine "Bilimsel Yaklaşım" ve Gelenekselci terimi yerine "Klasik Yaklaşım" terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

soruları noktalanmış; ikinci dönem tartışmaları başlamıştır. Oldukça verimli geçen toplantılar ve tartışmalar sayesinde 1970’li yıllar Komite üyelerinin ve onlarla benzer konularda çalışma yapan araştırmacıların en yoğun yayın faaliyetlerini gerçekleştirdiği dönem olmuştur.⁴⁹

Bu dönemde Britanya Komitesi’nin çekirdek kadrosu (Hedley Bull’un 1967 ile 1977 yılları arası önce Dış İşleri Bakanlığında, ardından Avustralya Ulusal Üniversitesi’nde görev yaptığı dönem haricinde) aynı kalırken, Donald McLachlan ve Thomas Schelling gibi önemli isimler Komite toplantılarına konuk konuşmacı olarak katılmıştır.⁵⁰

Bu dönemde toplantıların gündemi iki tema etrafında şekillenmiştir: Bu temalardan ilki, Komite’nin Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik kendi yaklaşımı (“Klasik Yaklaşım”) ile Amerikan “Davranışsalcılığı” yaklaşımı arasındaki ayrım konusunda artan farkındalık iken ikinci tema karşılaştırmalı devletler sistemleri üzerine yapılan tartışmalar olmuştur.

Birinci tema, ağırlıklı olarak Hedley Bull’un ve kısmen Butterfield’in çalışmaları çevresinde şekillenmiştir. Bu tema kapsamında Bull’un 1966 tarihli “International Theory, The Case of a Classical Approach” başlıklı makalesi, Komite’nin yaklaşımını yansıtmaları açısından önemlidir. Bull, söz konusu makalesinde Davranışsalcı yaklaşıma karşı eleştirilerini dile getirirken, Uluslararası İlişkiler disiplininin neden “Klasik Yaklaşım” (Gelenekselci) yaklaşım ile çalışılması gerektiğini açıklamaktadır.⁵¹ Yazar böylece Komite’nin ilk derleme kitabının hemen ardından

⁴⁹ Hidemi Suganami, “The Historical Development of the English School”, *Guide to the English School in International Studies*, ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green (West Sussex: Wiley Blackwell, 2014), 10.

Hedley Bull ve Martin Wight’ın 1977’de yayımlanan kitapları dışında, Suganami’nin burada işaret ettiği çalışmalar şunlardır: Carsten Holbraad, *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815–1914* (London: Longman, 1970); Brian Porter (ed), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919–1969* (London: Oxford University Press, 1972); Alan James, *The Bases of International Order: Essays in Honour of C.A.W. Manning* (London: Oxford University Press, 1973); John Vincent, *Nonintervention and International Order* (Princeton: Princeton University Press, 1974), C. A. W. Manning, *The Nature of International Society* (London: Macmillan, 1975) (reprint); F. S. Northedge, *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976); Martin Wight, *Power Politics*, ed. Hedley Bull and Carsten Holbraad (Leicester: Leicester University Press, 1978)

⁵⁰ Dunne, *Inventing International Society*, 116–117.

⁵¹ Hedley Bull, “International Theory, The Case for a Classical Approach”, *World Politics*, Vol. 18, No. 3 (1966): 361–377. Bull’un bu makalesine karşılık olarak aynı derginin bir sonraki sayısında Morton Kaplan’ın şu makalesi yayımlanmıştır: Morton Kaplan, “The New Great Debate: Traditionalism versus Science in International Relations”, *World Politics*, Vol. 19, No. 1 (1966): 1–20.

disiplindeki büyük tartışmada Britanya Komitesi üyelerinin konumunu bir kez daha vurgulamıştır.

İkinci tema kapsamındaki çalışmalara ise daha fazla sayıda Komite üyesi katkı sağlamıştır. Butterfield'in Komite başkanlığını bıraktığı Wight (1966–1971) ve Wight'tan sonra görevi devralan Watson (1971–1978) bu çalışmaları sürdürse de devletler sistemini ele alan ikinci bir derleme kitap yayımlama çabaları sonuçsuz kalmıştır. Komite toplantıları düzenli şekilde gerçekleştirilirken, 1971 ortasında alınan kararla devletler sistemi üzerine derleme bir kitap hazırlama planından vazgeçilmiştir. Komite üyelerine devletler sistemi üzerine (veya başka konu üzerine) kendi kitaplarını istedikleri yönde yazmaları tavsiye edilmiştir.⁵² Bu tavsiyenin ardından, çeşitli komite üyeleri tarafından toplantıların ve tartışmaların sonucu olarak kabul edilebilecek kitaplar yayımlanmıştır.

Bu kitaplardan ilki Wight'ın karşılaştırmalı devletler sistemleri konusunda Britanya Komitesi'ne sunduğu makalelerden oluşan (ve Wight'ın ölümünden sonra Bull'un editörlüğünde basılan) *Systems of States* adlı kitabıdır.⁵³ Avrupa'da orta çağdan modern döneme geçişi ele alan bu kitap, devletler sisteminin coğrafı ve kronolojik kökenlerini geniş bir şekilde tartışması nedeniyle önemlidir.⁵⁴ İkinci kitap ise Bull'un mevcut uluslararası toplumu ve düzen–adalet ikilemini tartıştığı ve İngiliz Okulu'nun temel eserlerinden biri olan *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabıdır.⁵⁵ Söz konusu kitabın İngiliz Okulu'nu sembolik olarak temsil ettiği ve başlığın Okul'un temel tezini kısa ve net biçimde özetlediği kabul edilmektedir.⁵⁶ Bu kitap ayrıca İngiliz Okulu'ndaki birçok kavramın çıkış noktasıdır ve daha sonra

⁵² Dunne, *Inventing International Society*, 128.

⁵³ Martin Wight, *Systems of States*, edited with an introduction by Hedley Bull (Leicester: Leicester University Press in association with the LSE, 1977).

⁵⁴ Daniel M. Green, “The Expansion of International Society”, *International Society, The English School*, ed. Cornelia Navari (Cham: Palgrave Macmillan, 2021), 46.

⁵⁵ Hedley Bull, *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977). Kitabın ikinci basımı Stanley Hoffmann'ın önsözüyle 1995 yılında, dördüncü basımı ise Andrew Linklater'ın önsözünün de eklenmesiyle 2012 yılında yapılmıştır.

⁵⁶ Suganami, “The Historical Development of the English School”, 7.

geliştirilecek olan “uluslararası toplumun genişlemesi” yazınında ele alınacak temaları ve soruları ortaya koymaktadır.⁵⁷

Britanya Komitesi’nin son ortak çalışması olarak nitelendirilen ve Hedley Bull ile Adam Watson’ın editörlüğünde hazırlanan *The Expansion of International Society* kitabı, komitenin devletler sistemleri tartışmalarının ardından gecikmeli olarak 1984’te yayımlanmıştır. Kitabın Komite’nin “en doğal ve en tutarlı başarısı” olduğu ve Komite’nin yıllar boyu üzerinde çalıştığı çeşitli sorular için daha derin düşünülmüş yanıtlar verdiği kabul edilmektedir.⁵⁸ Ayrıca bu kitabın Britanya Komitesi’nin resmî sonuna işaret ettiği de söylenebilir⁵⁹ ki bu görüşe gerekçe olarak Komite’nin toplantıları arasındaki sürenin açılmasını, Rockefeller Vakfı desteğinin kesilmesini, komite üyelerinin değişmesini ve komitenin önde gelen isimlerinin hayatlarını kaybetmesini gösterilmektedir.

Üçüncü Dönem Tartışmaları ve Yayınlardaki Azalma

Britanya Komitesi toplantılarında ele alınan konular 1980’lere gelindiğinde bir önceki dönemde gerçekleştirilen tartışmalarının doğal sonucu olarak değişmişti. Bu dönemde karşılaştırmalı devletler sistemlerinin yerine Avrupa uluslararası toplumunun ortaya çıkışı tartışılmaya başlamıştı. Buna bağlı olarak uluslararası toplumun küreselleşmesi ve bu küreselleşen uluslararası toplumun oluşumunda Avrupa uluslararası toplumunun kurallarının ve kurumlarının etkisi de tartışılan konular arasına girmişti.

Bu tartışmaların bir ürünü, Adam Watson’ın 1992’de yayımladığı *The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis* başlıklı kitabı olmuştur.⁶⁰ *The Expansion of International Society*’nin devamı ve tamamlayıcısı olarak nitelendirilebilen *The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis*, tarih boyunca yaşanan tüm devletler sistemlerini, Avrupa uluslararası toplumunu ve küresel uluslararası toplumu ele almış; bu sistemlerin benzerliklerini, farklılıklarını, işleyiş biçimlerini, kurumlarını ve kurallarını ortaya koymaya

⁵⁷ Barry Buzan and Richard Little, “The Historical Expansion of International Society”, *Guide to the English School in International Studies*, ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green (West Sussex: Willey Blackwell, 2014), 60-61.

⁵⁸ Vigezzi, *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985)*, 86.

⁵⁹ Epp, “The British Committee on the Theory of International Politics and Its Central Figures”, 32-33.

⁶⁰ Adam Watson, *The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992).

çalışmıştır. Watson bu kitapta, Uluslararası İlişkiler disiplini tartışmaları ile Tarih disiplininin kapsamlı bilgilerini birleştirerek sunmuş ve uluslararası toplumda anarşi kavramının yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır.⁶¹

Üçüncü dönemdeki tartışmaları temel alan bu ve benzeri çalışmaların yanı sıra İngiliz Okulu'nun temel eserlerinden biri de, gecikmeli olarak, bu dönemde yayımlanmıştır. Martin Wight'ın *International Theory, The Three Traditions* kitabı da kuramcının ölümünden sonra eşi Gabriele Wight ve öğrencisi Brian Porter editörlüğünde düzenlenerek 1991'de yayımlanmıştır.⁶² Wight'ın LSE'de uluslararası teori üzerine uzun yıllar boyunca verdiği derslerin notlarından hazırlanan bu kitap, Britanya Komitesi'nin ve İngiliz Okulu'nun temel kaynaklarından biri kabul edilmektedir. Kuramcı bağımsız bir uluslararası teorinin mevcut olmadığını ancak Üç Geleneğin varlığının kabul edilebileceğini işaret etmekte; Realizm, Rasyonalizm ve Revolüsyonizm olarak sınıflandırdığı bu düşünce geleneklerine tarihten düşünürlerin, kuramcılarının ve devlet adamlarının görüşlerinden örnekler vermektedir.

2.1.2. Sessizlik Dönemi

Britanya Komitesi üyelerinin ve İngiliz Okulu içinde kabul edilen yazarların yayınları 1980'lerin ortasına kadar sürmüştür. Ancak Britanya Komitesi'nin kendisi için belirlemiş olduğu araştırma konularındaki derleme yayınların 1985'ten sonra kesildiği, Komite toplantılarının 1985'ten itibaren düzenlenmediği ve bu düşünce okulunun kısa denilebilecek bir süre için sessizliğe gömüldüğü görülmektedir.

2.1.2.1. Sessizliğin Nedenleri

Britanya Komitesi'nin düzenli toplantılarının sona ermesi ve Komite üyelerinin yayınlarının azalması nedeniyle 1980'lerin büyük bölümü sessizlik dönemi olarak adlandırılabilir.

Bu sessizliğin nedenlerinden biri Komite'nin son başkanı Hedley Bull'un 1985'te ve halefi John Vincent'in 1989'da ölümleri olarak görülse de Bull, Vincent ve Wight'ı takip eden (Andrew Hurrell, Tim Dunne, Nicholas J. Wheeler ve Robert Jackson gibi) yazarlar çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak bu yazarların çalışmaları söz konusu

⁶¹ Barry Buzan and Richard Little, "The Idea of 'International System': Theory Meets History", *International Political Science Review*, Vol. 15, No. 3 (1994): 236.

⁶² Martin Wight, *International Theory, The Three Traditions*, ed. Gabriele Wight and Brian Porter, with an introductory essay by Hedley Bull (New York: Holmes & Meier, 1992).

dönemde Uluslararası İlişkiler disiplininde öncelikli ve ele alınan konular arasında yeterince dikkat çekememiştir. Bu dönemde disiplin daha genel olarak Neorealistler ile Neorealistlerin yine Kuzey Amerika kökenli eleştirmenleri arasındaki tartışmalara odaklanmıştı.⁶³ Buradan da anlaşılacağı gibi, söz konusu dönemde Uluslararası İlişkiler disiplininde Kuzey Amerikalı yazarlar ve araştırmacılar bir kez daha ağırlıklarını hissettirmektedir.

Bununla birlikte, Komite'nin ve komiteye yakın yazarların 1980'lerde (Postmodernizm ve Eleştirel Teori gibi) yeni teorilerin ve (Dış Politika Analizi ve Uluslararası Ekonomi Politik gibi) yeni alt disiplinlerin ortaya çıkışına ayak uydurmakta zorlandığı ve bu nedenle 1980'lerde disiplinin durumunu yansıtan çalışmalarda İngiliz Okulu'nun adının geçmediği görülmektedir.⁶⁴ Ayrıca bu düşünce okulu, yorumlayıcı (klasik) yöntemle bağlılığı nedeniyle 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında disiplinin merkezi olan Kuzey Amerika'da yaşanan gelişmelere ve dolayısıyla disiplinin merkezine uzak ve yabancı kalmıştı. Bu "yabancılaşma hali", Komite üyelerinin ve öğrencilerinin (30 yıl boyunca pozitivizme karşı çıkmalarına rağmen) 1980'lerin ortasında başlayan pozitivizme yönelik normatif ve yorumlayıcı eleştiriler sırasında sessiz kalmasıyla güçlenmişti.⁶⁵ İngiliz Okulu'nun bu sessizliği sırasında pozitivizme karşı çıkan akımlar içinden İnşacılık akımı, Neorealizm ve Neoliberalizm karşısında anaakım alternatifini olarak kendini göstermiş ve disiplinde oluşan boşluğu doldurarak öne çıkmıştır.

Ancak burada dikkat çekilmesi gereken unsur, İngiliz Okulu'nun tamamen yok sayılmadığı, aksine İnşacılık ile İngiliz Okulu arasında bir bağ kurulmuş olduğudur. Özellikle, aşağıda da ele alınacağı gibi, 1990'ların ikinci yarısından itibaren İnşacı yaklaşım ile İngiliz Okulu arasında örtüşmelerin bulunduğunu ve İnşacı kuramcılarının da bu örtüşmelerin farkında olduğunu belirten çalışmalar yayımlanmıştı. Bu çalışmaların İngiliz Okulu'nun adının disiplin gündeminden çıkmasını engellediği ve Okul'un yeniden canlanmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

⁶³ Linklater and Suganami, *The English School of International Relations*, 25.

⁶⁴ Tim Dunne, "The English School", *The Oxford Handbook of International Relations*, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2010), 270.

⁶⁵ Tim Dunne, "The English School", *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (Oxford: Oxford University Press, 2013), 136.

2.1.2.2. Kapatma Çağrısı ve İngiliz Okulu'nun Varlığının Tartışılması

Sessizlik dönemindeki bir başka önemli gelişme, bu düşünce okulunun İngiliz Okulu olarak adlandırılmaya başlanması olmuştur. 1940'ların ortasından 1980'lere kadar geçen süre içinde bu düşünce okulunun önde gelen isimleri geliştirdikleri çerçeve için "İngiliz Okulu" terimini kullanmamıştır.⁶⁶ Britanya Komitesi üyeleri ve onları takip eden yazarlar, daha ziyade "Klasik Yaklaşım" kavramını benimsemiş; Uluslararası İlişkiler kuramı çalışmaları veya yöntemleri için özel bir terime başvurmamışlardır.

İngiliz Okulu'na adını veren kişi, aslında bu okulun kapatılması gerektiğine dair yazdığı makaleyle Roy E. Jones olmuştur. Jones 1981 tarihli "The English School of International Relations: A Case for Closure"⁶⁷ makalesinde İngiliz Okulu'nun kapatılması gerektiğini çünkü bu yaklaşımın iddia ettiği özelliklere sahip olmadığını öne sürmektedir. Jones'un bu kapatma çağrısına hemen yanıt verilmemiştir çünkü Okul'un bu dönemdeki (Hedley Bull, Adam Watson ve R. J. Vincent gibi) önemli düşünürleri kendilerini bir düşünce okuluyla tanımlamaktan ziyade mevcut siyasi soruları ele almaya daha fazla ilgi göstermekteydi.⁶⁸ Bu dönemde Okul'un önemli yazarlarının sahip oldukları müşterek dünya görüşünü savunmaya odaklanmamaları önemlidir ancak Bull ve Vincent'in de kendilerini (Bull'un "Britanya Okulu" olarak adlandırdığı) müşterek araştırma geleneğinin bir parçası olarak tanımladıklarına da işaret etmek gerekmektedir.⁶⁹

Jones'a doğrudan cevap veren makaleler olmasa da, bir süre sonra İngiliz Okulu'nun varlığı, özgünlüğü, güçlü ve zayıf yönleri üzerine bir tartışma başlamıştır. Hidemi Suganami, 1983 tarihli "The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations"⁷⁰ makalesinde bu düşünce okulunun

⁶⁶ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (2010): 45.

⁶⁷ Roy E. Jones, "The English School of International Relations: A Case for Closure", *Review of International Studies*, Vol. 7, No. 1 (1981): 1-13.

⁶⁸ Alex J. Bellamy, "The English School", *International Relations Theory for the Twenty-First Century, An Introduction*, ed. Martin Griffiths (London and New York: Routledge, 2007), 76.

⁶⁹ Bull ile Vincent'in bu konudaki görüşlerini Dunne şu şekilde aktarmaktadır: "Hedley Bull, 1980'de London School of Economics'te yaptığı 'The Appalling State of International Relations Studies at the LSE and Elsewhere' başlıklı konuşmada, 'BISA'da bir isim, Britanya Okulu diye bir şeyin olmadığını söylemişti. Bu saçmalaktır' demiştir. Vincent da kendi düşüncesini İngiliz Okulu içinde değerlendirdiğini açık şekilde ifade etmiştir." (Dunne, *Inventing International Society*, 7 ve 19) [BISA: *British International Studies Association*].

⁷⁰ Hidemi Suganami, "The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations". Suganami bu düşünce okulunu "İngiliz Okulu" yerine "Kurumsalcılar" olarak

özgünlüğünü savunarak temel varsayımlarını sıralamıştır. Bu çalışmanın ardından 1980'lerin sonunda Sheila Grader'ın İngiliz Okulu'nun iddialarını ve yaklaşımını eleştirdiği çalışmasına karşılık Peter Wilson'dan gelmiş; Wilson, İngiliz Okulu'nun özgünlüğünü, varsayımlarını ve yöntemlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir.⁷¹ Üyelerinin uluslararası toplum fikrine bağlılıklarının İngiliz Okulu'nu tanımlandığını söyleyen Wilson'a göre, okulun adlandırılmasında "Uluslararası Toplum Yaklaşımı" veya "Kurumsalcılar" terimleri alternatif olarak görülse de ve "İngiliz Okulu" terimi istenildiği kadar uygun bir terim olmasa da, bu terim artık yaygın kullanım halini almıştır ve buna direnmek için herhangi bir geçerli neden bulunmamaktadır.⁷² Bu dört makale, Uluslararası İlişkiler disiplininde İngiliz Okulu'nun varlığının, kurucu üyelerinin ve temel varsayımlarının sorgulanmasını başlatarak İngiliz Okulu ile diğer Uluslararası İlişkiler kuramları arasında karşılaştırma yapılmasının önünü açmış ve Okul'un yeniden canlanma dönemine geçişinde önemli bir aşamayı teşkil etmiştir.

2.1.3. Yeniden Canlanma

Dünya siyasetinde 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında yaşanmaya başlayan değişimler, Uluslararası İlişkiler disiplininin kuramlarında ve çalışma yöntemlerinde de önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler sırasında İngiliz Okulu düşüncesine yönelik ilginin artmasını sağlayan bir dizi neden mevcuttur.

Anglo–Amerikan Uluslararası İlişkiler disiplininde 1990'ların başında Soğuk Savaş dönemi kuramlarının kullanışlılığı ve etkisi sorgulanırken yeni bir İngiliz Okulu ortaya çıkarak "klasik yaklaşım"ıyla güncel konularla ilgili önemli öngörüler sunmuştu.⁷³ Soğuk Savaş dönemi kuramları, önce Soğuk Savaş'ın bitişini öngörememeleri ve ardından da liberal demokratik düzenin tüm dünyaya yayılacağı yönündeki varsayımlarının gerçekleşmemesi nedeniyle, sorgulanmaya başlanmış ve bu kuramların mevcut dünyayı ve uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür.

adlandırarak Britanya'da Uluslararası İlişkiler teorisi konusunda kendine özgü bir yaklaşıma sahip olduğunu öne sürmektedir.

⁷¹ Sheila Grader, "The English School of International Relations: Evidence and Evaluation", *Review of International Studies*, Vol. 14, No. 1 (1988): 29-44 ve Peter Wilson, "The English School of International Relations: A Reply to Sheila Grader", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 1 (1989): 49-58.

⁷² Wilson, "The English School of International Relations: a Reply to Sheila Grader": 57-58.

⁷³ Hall and Dunne, "Introduction to the New Edition", 25.

Bu dönemde uluslararası alanda yaşanan değişimleri açıklama çabası yeni arayışların önünü açarken, pozitivizme karşı duruşuyla Uluslararası İlişkiler disiplininde kendini gösteren İnşacılık akımının disiplindeki konumunu sağlamlaştırdığı ve İnşacılıkla ortak noktaları bulunduğu kabul edilen yeni İngiliz Okulu'nun da bu sayede ön plana çıkmaya başladığı da söylenebilir. Burada İngiliz Okulu için kullanılan “yeni” ifadesiyle bu dönemdeki yazarların çalışmalarıyla kuramın yeni yön(ler)de ilerlemeye başladığına işaret etmektedir. İngiliz Okulu kuramcıları aşağıda ele alınacak olan yayınlarıyla kuramın yöneltmiş olan eleştirileri dikkate alarak ve bu eleştirilere karşılık vererek İngiliz Okulu kuramını geliştirmiş ve değişen uluslararası konjonktür doğrultusunda yeni konuları da ele almaya başlayarak yeni bir İngiliz Okulu kuramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu arada İnşacılık kuram olarak yükselirken, İnşacıların adeta tekrar keşfettiği uluslararası ilişkilerin “toplumsal” özelliğinin aslında İngiliz Okulu'nda yaklaşık yarım yüzyıllık geçmişe sahip oturmuş bir tartışma olduğu görülmektedir ve bu sayede yeniden okunan İngiliz Okulu, güçlü tarihsel, felsefi ve kuramsal temelleri sayesinde, en azından Avrupa akademisinde tekrar hem kuramsal hem ampirik analiz için tercih edilen bir yaklaşım haline gelmiştir.⁷⁴ İngiliz Okulu kuramı özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren daha fazla yazar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır.

İngiliz Okulu'nun yeniden canlanmasında en önemli etkenlerden biri kabul edilen Barry Buzan'ın 1999'daki İngiliz Okulu'nu yeniden toplama çağrısı⁷⁵ öncesinde de kimi yazarların ve akademisyenlerin kendilerini İngiliz Okulu içinde tanımlamaya başladığı görülmektedir. Ayrıca, bu dönemde Okul'un entelektüel içeriği daha ayrıntılı ele alınmış ve diğer yaklaşımlarla İngiliz Okulu arasındaki sınırlar daha dikkatli çizilmiştir.⁷⁶ Okul'un entelektüel içeriğinin ayrıntılarıyla ele alınmasına örnek olarak İngiliz Okulu'nun ve Britanya Komitesi'nin tarihini ele alan çalışmalar; bu düşünce okulunun sınırlarının çizilmesine örnek olarak ise diğer yaklaşımlarla benzerliklerini

⁷⁴ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 44.

⁷⁵ Buzan, bu çağrısını British International Studies Association'ın (BISA) 1999 yılı toplantısında sunduğu tebliğiyle yapmıştır (Barry Buzan, “The English School as a Research Program: An Overview, and a Proposal for Reconvening”, paper delivered to the panel “A Reconsideration of the English School: Close or Reconvene”, BISA (Manchester, 1999)). Buzan'ın bu çağrısının etkileri bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

⁷⁶ Bellamy, “The English School”, 76-77. Bellamy'nin bu çalışmasının 2007'de yayımlandığı dikkate alındığında, son 20 yıl olarak nitelendirdiği bu dönemin 1980'lerin sonu ile 2000'li yılların ilk yarısını kapsadığı ve Buzan'ın “yeniden toplanma” çağrısı öncesine denk geldiği görülmektedir

ve farklılıklarını vurgulayıp Okul'un hem bunlara sağlayabileceği katkıları sorgulayan hem de kendi kavramlarını ve metodolojisini geliştiren makaleler gösterilebilir.

2.1.3.1. 1990'lardaki Yayınlar

Yukarıda sayılan nedenlerin yanı sıra, 1990'lardaki yayınlar da İngiliz Okulu'na olan ilginin artmasında etkili olmuştur. İngiliz Okulu'nun önemli metinleri arasında kabul edilen iki kitap, Uluslararası İlişkiler disiplininde temel kuramların ve varsayımların sorgulanıp yeni arayışların başladığı bu dönemde yayımlanmıştır: Bu kitaplar Martin Wight'ın 1991 tarihli *International Theory, The Three Traditions* ile Adam Watson'ın 1992 tarihli *The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis* kitaplarıdır.

Bu iki eserin yanı sıra bu dönemde İngiliz Okulu'na dair yayınlarda artış yaşanmıştır. İngiliz Okulu'nun kendisine yöneltilen eleştirileri gidermeye çalıştığı ve değişen uluslararası koşullar doğrultusunda bir dönüşüm yaşadığı dönem olarak nitelendirilen 1990'lı yıllarda normatif sorulara cevap aramak yerine mevcut duruma odaklanılmıştır.⁷⁷ İngiliz Okulu yazarları, bir yandan kendi kavram ve yöntemlerini yeniden değerlendirirken, bir yandan Uluslararası İlişkiler disiplinindeki tartışmalarda yer almaya başlamıştır. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren İnşacı yaklaşım ile İngiliz Okulu arasındaki örtüşmeler ilgi çekmeye başlamış ve bu konuda kapsamlı çalışmalar yayımlanmıştır.⁷⁸

⁷⁷ Esra Hatipoğlu, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Uluslararası Toplum ve Düzen–Adalet İkilemi", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, der. Tayyar Arı (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 133.

⁷⁸ Söz konusu dönemde İngiliz Okulu ile İnşacılık arasındaki örtüşmelere işaret eden çalışmalara örnek olarak şunlar verilebilir: Martha Finnemore, *National Interests and International Society* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1996); Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1999); Timothy Dunne, "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 3 (1995): 367-89; Ole Wæver, "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, Vol. 52, No. 4 (1998): 687-727; Ole Wæver, "Four Meanings of International Society: A Trans-Atlantic Dialogue", *International Society and the Development of International Relations Theory*, ed. B. A. Roberson (London and New York: Continuum, 2002), 80-144. Benzer çalışmalar 2000'li yıllarda da sürmüştür: Christian Reus-Smit, "Imagining Society: Constructivism and the English School", *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 4, No. 3 (2002): 487-509; Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004); Emanuel Adler, "Barry Buzan's Use of Constructivism to Reconstruct the English School: 'Not All the Way Down'", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 34, No. 1 (2005): 171-82; Christian Reus-Smit, "Constructivism and the English School", *Theorising International Society: English School Methods*, ed. Cornelia Navari (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 58-77.

Yeniden canlanmaya yönelik Uluslararası İlişkiler alanyazınında atılan ilk adımlar arasında Britanya merkezli *Millennium: Journal of International Studies*⁷⁹ dergisinin 1992 yılı kış sayısını “Uluslararası Toplum” özel sayı olarak yayımlaması gösterilebilir. Bu sayıdaki çalışmalar arasında özellikle bir makale, gelecek tartışmalar için önemli bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Nicholas J. Wheeler, “Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention” başlıklı makalesinde, Hedley Bull ile John Vincent’ın uluslararası toplum kavramlarını ve insani müdahalenin bu kavram içindeki yerini incelemektedir. Wheeler’a göre, insani müdahale konusuna odaklanmanın nedeni, bu konunun uluslararası ilişkilerde düzen ile adalet arasındaki çatışmanın en saf halini teşkil etmesidir.⁸⁰ Wheeler’ın bu makalesi hem uluslararası toplumda düzen–adalet ikilemi üzerine yapılacak çalışmalar için hem de İngiliz Okulu içindeki dayanışmacılık–çoğulculuk tartışması için önemli bir başlangıç noktası olurken, Uluslararası İlişkiler disiplini alanyazınında da insani müdahale konusundaki tartışmalara katkı sağlamaktadır.

Bu özel sayının hemen ardından, İngiliz Okulu’nun çerçevesini çizmek amacıyla bu düşünce okulunu diğer Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarıyla karşılaştıran makaleler Atlas Okyanusu’nun iki tarafındaki farklı dergilerde yayımlanmıştır. Bunların arasında Barry Buzan ile Richard Little’in makaleleri dikkat çekmektedir.⁸¹ Buzan ve Little’in çalışmaları, özellikle 1990’ların başında disiplinde yaşanan yaklaşımlar arası tartışmaları, kuram ile uygulama arasındaki tartışmaları ve yeni arayışları yansıtmaları açısından önemlidir. Bu makaleler İngiliz Okulu’nu diğer kuramlarla/yaklaşımlarla karşılaştırırken, Okul’un güçlü yönlerinin yanı sıra henüz yeterince çalışılmamış ama geliştirilebilecek yönlerini de ön plana çıkarmayı hedeflemektedir. Buzan ve Little’in

⁷⁹ *Millennium: Journal of International Studies, Special Issue, “Beyond International Society”*, Vol. 21, No 3 (1992).

⁸⁰ Nicholas J. Wheeler, “Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 21, No. 3 (1992): 463-487.

⁸¹ Bu makaleler şunlardır: Barry Buzan, “From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School”, *International Organization*, Vol. 47, No. 3 (1993): 327-52; Barry Buzan and Richard Little, “The Idea of ‘International System’: Theory Meets History”, *International Political Science Review*, Vol. 15, No. 3 (1994): 231-255; Richard Little “Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological and Theoretical Reassessment”, *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 1 (1995): 9-34.

bu makaleleri 1990'lardaki disiplin tartışmalarında İngiliz Okulu'na olan ilgiyi artıran nedenler arasında sayılabilir.

İngiliz Okulu kuramına ve araştırma sorularına yönelik ilgi giderek artarken, okulun yeniden canlandırılması çabasında, Buzan'ın yeniden toplanma çağrısı önemli bir yer tutmaktadır.

2.1.3.2. Buzan'ın "İngiliz Okulu'nu Yeniden Toplama" Çağrısı

Barry Buzan, Britanya Uluslararası Çalışmalar Derneği'nin (*British International Studies Association*–BISA) 1999 yılı toplantısında sunduğu tebliğiyle İngiliz Okulu'nun mevcut durumunu değerlendirmiş ve araştırma programı olarak yeniden toplanması yönünde çağrı yapmıştır.⁸² Söz konusu çağrı bu düşünce okulunun dirilmesinde dönüm noktası olmuştur.⁸³

Buzan'ın bu çağrısına gösterilen ilgi üzerine, *Review of International Relations* (eski adıyla *British Journal of International Relations*) dergisi, bir tartışma bölümüyle İngiliz Okulu hakkında yazan bir grup akademisyeni bir araya getirmiştir.⁸⁴ Buzan, bu tartışma bölümünde "The English School: an underexploited resource in IR" makalesiyle çağrısını yenilemiştir. İngiliz Okulu'nun ayırt edici özellikleri olarak metodolojik çoğulculuğuna, tarihselciliğine ve birbiriyle bağlantılı üç anahtar kavrama (uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu) işaret eden Buzan, İngiliz Okulu'nun potansiyelini gerçekleştirebilmek için, hem daha tutarlı bir araştırma gündemi inşa etmesi hem de Britanya Komitesi'nin bazı çalışma yöntemlerini yeniden hayata geçirmesi gerektiğini savunmaktadır.⁸⁵ Buzan akademik dünya içinden ve dışından ve aynı zamanda çok sayıda farklı akademik disiplinden geniş bir katılımcı kitlesiyle hem teorik hem uygulamalı alanlarda birbiriyle bağlantılı bir araştırma gündemi oluşturabileceğine işaret etmektedir.⁸⁶

Gündem belirleyen bu çağrıdan sonra İngiliz Okulu ve uluslararası toplum düşüncesi üzerine yapılan çalışmalar artmış; ayrıca İngiliz Okulu'nun temel varsayımları ve

⁸² Buzan, "The English School as a Research Program: An Overview, and a Proposal for Reconvening".

⁸³ Filipo Costa Buranelli, "The State of the Art of the English School", *System, Society, and the World, Exploring the English School of International Relations*, Second Edition, ed. Robert W. Murray (Bristol: E–International Relations Publishing, 2015), 10-17.

⁸⁴ "Forum on the English School", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3 (2001): 465.

⁸⁵ Buzan, "The English School: an underexploited resource in IR?".

⁸⁶ Buzan, "The English School: an underexploited resource in IR?": 481.

yöntemleri bir yandan yeniden düşünülürken bir yandan da kuramcılarının daha önce ele almadığı farklı alanlara ve konulara (güvenlik, bölgesel örgütler/rejimler ve bölgesel uluslararası toplumlar, çevre ve iklim vb) uygulanmaya başlanmıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde yerini sağlamlaştıran İngiliz Okulu düşüncesi, artık sadece köklerini aldığı Britanya’da değil, dünyanın dört bir yanındaki farklı ülkelerde kendisini bu düşünce okuluyla tanımlayan çok sayıda akademisyen ve araştırmacıyı bünyesinde barındırmaktadır. Bu yeniden canlanma süreci Uluslararası Çalışmalar Derneği (*International Studies Association–ISA*) bünyesinde bir İngiliz Okulu Bölümü oluşturulmasında etkili olmuştur. ISA bünyesindeki İngiliz Okulu Bölümü (*English School Section–ENGSS*), 1999 yılı başında Barry Buzan, Richard Little ve Ole Wæver tarafından kurulmuştur.⁸⁷ ENGSS’nin kurulmasının ardındaki düşünce, mevcut İngiliz Okulu topluluğu içindeki bağları güçlendirmek ve diğer disiplinlerdeki ve alanlardaki benzer çalışma alanlarıyla yeni bağlar kurmak olarak belirtilmektedir.

İngiliz Okulu’nun düşüncesinin ve kuramının gelişim sürecini anlayabilmek açısından, İngiliz Okulu’nu aşağıdaki tabloda olduğu gibi önemli olaylarına, ele aldıkları konularına, kuramcılarına ve eserlerine ayırmak mümkündür. Uluslararası İlişkiler disiplininde ve dünya siyasetinde yaşanan değişimlerin İngiliz Okulu’nun çalışma konularını etkilediği dikkate alındığında, önemli olaylarını ve ele aldığı konuları onar yıllık dönemlere ayırmak bu kuramın gelişim çizgisini anlamak için yararlı olacaktır.

⁸⁷ English School Section (ENGSS) of ISA internet sitesi, <https://www.isanet.org/ISA/Sections/ENGSS/About-ENGSS> [Erişim Tarihi: 14.04.2024].

Tablo 2.2: İngiliz Okulu Dönemleri – Özet Tablo.

Onyıllar	Önemli Olaylar	Ele Alınan Konular	Temel Eserler	Kuramcılar
1950'ler	1959 Britanya Komitesinin Kuruluşu	Devletler sistemi, uluslararası toplum, uluslararası toplumda düzen ve düzen-adalet ikilemi		Martin Wight, Adam Watson, Hedley Bull
1960'lar	Kuramsal/Teorik arkaplanın oluşması ve temel metinlerin yazılması		<i>Diplomatic Investigations, Essays in the Theory of International Politics</i> , ed. Herbert Butterfield and Martin Wight (1966)	
1970'ler	Bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak İngiliz Okulu'na dair klasik eserlerinin yayınlanması		<i>The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics</i> , Hedley Bull (1977) <i>Systems of States</i> , Martin Wight (1977)	
1980'ler	Uluslararası İlişkiler disiplinde Neorealizmin baskınlığıyla İngiliz Okulu'nun varlığının ve varsayımlarının sorgulanması; pozitivizmin eleştirisinde boşluğu Sosyal İnşacılığın doldurması	Bireyin ve devletin haklarının birbirine karşı üstünlüğü, insan hakları ve insani müdahale	<i>The Expansion of International Society</i> , ed. Hedley Bull and Adam Watson (1984)	Robert Jackson, John Vincent, Tim Dunne, Robert Jackson, James Mayall, Nicholas J. Wheeler

Tablo 2.2 – devam.

Onyıllar	Önemli Olaylar	Ele Alman Konular	Temel Eserler	Kuramcılar
1990'lar	Değişen uluslararası gündemle birlikte İngiliz Okulu kavramlarının yeniden popülerleşmesi; Barry Buzan'ın İngiliz Okulu'nu yeniden bir araya getirme çağrısı; yeni yayınların yapılması	Temel kavramların yeniden gözden geçirilmesi, İngiliz Okulu'nun inşacı öğeleri ile Wendt'in sosyal inşacılığını birleştirme çabası	<i>International Theory, The Three Traditions</i> , Martin Wight, ed. Gabriele Wight and Brian Porter (1992) <i>The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis</i> , Adam Watson (1992) <i>Inventing the International Society: A History of the English School</i> , Tim Dunne (1998)	Tim Dunne; Barry Buzan, Richard Little, Robert Jackson, James Mayall, Nicholas J. Wheeler, Hidemi Suganami, Andrew Linklater, Cornelia Navari
2000'ler	Uluslararası İlişkiler Teorileri kitaplarında İngiliz Okulu'nun temel teoriler arasına girmesi; İngiliz Okulu yazınının üç kol üzerinden gelişmesi	Normatif tartışmalar (düzen–adalet ikilemi üzerine tartışmalar), Yapısalcı tartışmalar (araştırma programı geliştirilmesi çabası), Bölgesel düzeyde tartışma/açıklama	<i>From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation</i> , Barry Buzan (2004) <i>The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment</i> , Andrew Linklater and Hidemi Suganami (2006)	
2010'lar	İngiliz Okulu'nun daha önce değinmediği veya yeterince açıklamadığı farklı konuları açıklamak için kullanılması	Dünya toplumu, uluslararası örgütler/rejimler ve işlevleri, bölgesel örgütler ve bölgesel toplumlar, birincil/ikincil kurumlar ve değişimleri, iklim değişikliği, çevre sorunları vb.	<i>An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach</i> , Barry Buzan (2014) <i>The Guide to English School in International Relations</i> , ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green (2014)	Barry Buzan, Richard Little, Cornelia Navari gibi kuramcıların yanı sıra birçok farklı ülkeden çok sayıda akademisyen

Özgün tablo olarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda bazı kuramcılar uzun kariyerleri nedeniyle birden fazla on yıllık dönemde yer almaktadır ki bu kuramcıların çalışmalarıyla dönemler arasında geçişi sağladığı söylenebilir. Bu kuramcılar ve yazarlar aşağıdaki altbaşlıkta nesiller halinde ele alınacaktır.

2.2. İngiliz Okulu Kuramcıları

Bu çalışmanın konusu ve kapsamı gereği, İngiliz Okulu kuramcılarının ve yazarlarının hem eser verdikleri dönemlere göre hem de çalıştıkları konulara göre aşağıdaki gibi üç nesle ayrılması yerinde görülmektedir.

2.2.1. Birinci Nesil Kuramcılar

Britanya Komitesi üyesi olan, yaptıkları çalışmalarla İngiliz Okulu düşüncesinin temellerini atan ve benzer çalışma alanlarına sahip olan kuramcılar, Birinci Nesil Kuramcılar olarak adlandırılabilir. Bu kuramcılar Komite toplantılarında tartışılan makalelerden hazırlanan derleme kitapların yanı sıra, kendi kitaplarıyla da bu düşünce okulunun temel metinlerini oluşturmuştur. Söz konusu çalışmalar, İngiliz Okulu'nun kuramsal arka planının kurulmasını sağlamıştır.

İngiliz Okulu kuramının klasik eserlerini yazan birinci nesil kuramcılar, devletler sistemleri, uluslararası toplum, uluslararası anarşi durumu, uluslararası toplumda düzen ile düzen-adalet ikilemi konuları üzerine yoğunlaşmıştır ki, bu konular yukarıda da ele alındığı gibi zaten Britanya Komitesi'nin kabaca üç döneme ayrılan çalışmalarına paralellik göstermektedir. Uluslararası İlişkiler kuramının doğasıyla ve dünya siyasetindeki anarşi durumu içinde düzen sağlama çabalarıyla ilgili temel konuları ele alan birinci nesil kuramcılar, İngiliz Okulu'nun temel kavramlarını ve varsayımlarını ortaya koymuşlardır. Bu kuramcılar daha sonra devlet sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemeye çalışmış ve buradan hareketle uluslararası toplumun ortaya çıkışı, Avrupa uluslararası toplumunun yayılması ve küreselleşmeye başlayan uluslararası toplumun kuralları ve kurumları üzerine çalışmalar yapmıştır.

Bu ortak özelliklere sahip birinci nesil kuramcılar arasında sonraki nesiller üzerinde en çok etki sahibi olan Hedley Bull, Martin Wight ve Adam Watson'ın yanı sıra Komite toplantılarında fazla makale sunmamasına rağmen Komite'nin ve akıl hocası Bull'un çalışma alanlarında yayınlar yapan John Vincent yer almaktadır.

Bu kuramcılar Britanya Komitesi'nin belirlediği tartışma konularına odaklanarak çalışmalarını geliştirmiştir. Devletler sistemleri, uluslararası toplum, anarşi ve düzen gibi konular ele alınırken, bu dönemin Soğuk Savaş'ın en yoğun olarak yaşandığı yıllara denk gelmesi de yazarların çalışmalarını etkilemiştir. Bu etkinin sonucu olarak Bull tarafından başlatılan uluslararası toplumda düzen–adalet tartışmasında başta Bull olmak üzere birçok yazar, düzenin öncelikli olduğunu ve çoğulcu düzeni savunmuştur. Ancak 1970'lerin sonundan itibaren uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimlerle birlikte başta Vincent olmak üzere bazı yazarlar adaleti önceleyen ve dayanışmacı düzene yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu düzen–adalet tartışması, ikinci ve üçüncü nesil kuramcılar tarafından daha da geliştirilecek, özellikle insan haklarının korunması ve insani müdahale tartışmalarına da uygulanacaktır.

2.2.2. İkinci Nesil Kuramcılar

Britanya Komitesi toplantılarına katılmayan ancak komitenin ele aldığı konularda çalışan kuramcılar ile 1980'lerde ve 1990'ların başında İngiliz Okulu tarihyazımı ve kavramları üzerine eserler kaleme alan ve çalışmalarını 2000'lere de taşıyan yazarlar, İkinci Nesil İngiliz Okulu kuramcıları olarak adlandırılabilir. Britanya Komitesi toplantılarının sona erdiği 1980'lerin ortalarında Uluslararası İlişkiler disiplininde değişimler yaşanırken, yukarıda da bahsedildiği gibi, disiplinindeki yaklaşımlar ve çalışma yöntemleri konusunda yeni arayışlar başlamış; bir yandan İngiliz Okulu'nun varlığı, varsayımları ve yöntemleri tartışmaya açılırken bir yandan Okul'a olan ilgi artmıştı. Bu dönemde İngiliz Okulu varsayımlarının ve kavramlarının geliştirildiği ve özellikle normatif tartışmaların giderek daha fazla ele alındığı söylenebilir. Söz konusu normatif tartışmalar özellikle bireyin hakları ile devletin haklarının birbirine karşı üstünlüğü, insan hakları ve insani müdahale üzerine yoğunlaşmıştır. Kimi yazarlar bu konuların birinci nesil yazarların yaptığı gibi ampirik olarak ele alınması gerektiğini savunurken, kimi yazarlar dünya siyasetinde yaşanmakta olan değişimlerin de etkisiyle bu konuların normatif olarak tartışılması gerektiğini savunmuştur.

İngiliz Okulu'nun ikinci nesil kuramcıları arasında James Mayall, Robert H. Jackson, Nicholas J. Wheeler, Tim Dunne ve Hidemi Suganami gibi isimler sayılabilir. Bu kuramcılar İngiliz Okulu'nun bir Uluslararası İlişkiler kuramı olarak sorgulanmaya başladığı dönemde Okul'un tarihyazımını yapmanın yanı sıra bu okulun varlığını savunarak ve varsayımlarıyla kavramlarını tartışarak disiplinindeki yerini korumasını ve

gördüğü ilginin artmasını sağlamıştır. Kuramcılarının bir kısmı ise dünya siyasetinde yaşanan değişimlerin etkisiyle normatif tartışmalara daha fazla dâhil olmuştur.

Bu normatif tartışmalar özellikle dayanışmacılık–çoğulculuk tartışması ekseninde, insan hakları ve insani müdahale konularında yoğunlaşırken, devlet egemenliğinin sorgulanması, devletlerin sorumluluğu, temel insan haklarının korunması ve bunun için uluslararası toplumun sorumluluğu ve müdahalesi, insani müdahale kavramları üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bu konuların seçilmesinin ve tartışmaların bu konular üzerinde yoğunlaşmasının uluslararası konjonktürdeki gelişmelerle paralellik gösterdiğine de işaret etmek yerinde olacaktır. Söz konusu tartışmalar ve çalışmalar üçüncü nesil kuramcılarının bazıları tarafından da sürdürülecektir.

2.2.3. Üçüncü Nesil Kuramcılar

İngiliz Okulu'nun yeniden canlanmasında kilit öneme sahip olan ve 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren çalışmalarıyla İngiliz Okulu'nu Uluslararası İlişkiler disiplininin anaakım kuramları arasına taşıyan yazarlar, Üçüncü Nesil Kuramcılar olarak adlandırılabilir.

İkinci nesil kuramcılarının çalışmalarının İngiliz Okulu'nun yeniden canlandırılması çabalarına zemin hazırlarken, Barry Buzan'ın İngiliz Okulu'nun yeniden toplanması yönünde yaptığı çağrı da, bu düşünce okulunun varsayımlarının ve kavramlarının daha yaygın olarak tartışılmasına imkân tanımıştır.

Üçüncü nesil kuramcılarının çalışmaları sayesinde İngiliz Okulu alanyazını üç koldan gelişmeye başlamıştır: (i) Normatif tartışmalar (düzen–adalet ikilemi ve bu ikilemden ortaya çıkan çoğulculuk–dayanışmacılık tartışması), (ii) Yapısalcı tartışmalar (araştırma programı geliştirme çabası), (iii) Bölgesel düzeyde tartışmalar.

Özellikle 2000'li yıllarla birlikte hızla büyüyen ve üçüncü nesil kuramcılarının geliştirdiği bu alanyazına ikinci nesil kuramcılar da katkı sağlamıştır. İkinci nesil kuramcılar arasında Nicholas J. Wheeler ve Hidemi Suganami yazarlar, üçüncü nesil kuramcılarla aynı dönemde çalışmalarını sürdürmüş ve İngiliz Okulu'nun varsayımları ve kavramları üzerine eserler vermeye devam etmişlerdir.

Söz konusu üçüncü nesil kuramcılar arasında önde gelen isimler olarak Barry Buzan, Richard Little, Andrew Linklater ve Andrew Hurrell sayılabilir. Bununla birlikte İngiliz Okulu'nun gelişen bu alanyazınıyla birlikte, çok sayıda akademisyen ve yazar,

İngiliz Okulu kuramını ve kavramlarını kullanmaya başlamış; daha önce ele alınmayan konuların yanı sıra yeterince açıklanmadığını düşünülen konularda çalışan yazarların sayısı artmıştır. Bu konular arasında dünya toplumu, uluslararası örgütler/rejimler ve işlevleri, bölgesel örgütler ve bölgesel toplumlar, iklim değişikliği, çevre sorunları sayılabilir. Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren bu yeni konuların da ele alınmasıyla İngiliz Okulu alanyazını daha da genişlemiştir.

Bu genişleme devam ederken bir yandan da uluslararası toplumda düzen–adalet tartışmasından hareketle insani müdahale (barış operasyonları ve sonrasında gelişen koruma sorumluluğu) üzerine normatif ve ampirik çalışmalar sürdürülmüştür.

Yukarıda üç nesil halinde kısaca ele alınan İngiliz Okulu kuramcılarının geliştirdiği ve bu düşünce okulunu diğer Uluslararası İlişkiler kuramlarından ayıran temel varsayımları aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3. İngiliz Okulu'nun Temel Kavramları ve Varsayımları

Uluslararası İlişkiler disiplininin diğer kuramlarıyla karşılaştırıldığında, İngiliz Okulu'nun en önemli özelliği ektetik yapısıdır ve bu yapı Okul'un temel varsayımlarında açıkça görülmektedir. İngiliz Okulu, aşağıda ele alınacağı gibi, Uluslararası İlişkilere temel felsefi yaklaşımları, Üç Gelenek olarak yan yana ele alırken, dünya siyasetinde Üç Uluslararası Yapının / Anahtar Kavramın bir arada mevcut olduğunu kabul etmektedir. Bu ektetik yapı, İngiliz Okulu'nun ontolojik ve metodolojik köklerinde de görülmektedir.⁸⁸

İngiliz Okulu'nun ektetik yapısının kendini gösterdiği ilk husus, Uluslararası İlişkilere yönelik felsefi yaklaşımları Üç Gelenek olarak adlandırarak bir arada kullanmasıdır. İngiliz Okulu, Uluslararası İlişkilere yönelik Realist ve Revolüsyonist bakış açılarının yanı sıra bu ikisinin arasında *via media* (orta yol) olarak gördüğü Rasyonalizm'i üçüncü düşünce geleneği olarak ele almaktadır. İngiliz Okulu kuramcıları devletleri uluslararası sistemin temel oyuncularını kabul etmeleri açısından Realistlere, devrimlerin dünya siyasetine etkilerini kabul etmeleri açısından

⁸⁸ Barry Buzan, İngiliz Okulu'nun en yaygın biçimde kuramsal ve yöntemsel olarak ektetik veya “çoğulcu” olarak tasvir edildiğini ancak “çoğulculuğun” normatif kullanımıyla olası karışıklıkları önlemek amacıyla İngiliz Okulu'nun yöntem ve kurama olan yaklaşımından söz ederken “ektetik” terimini kullanmayı tercih ettiğini söylemektedir (Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 23 ve 130). Buzan'ın bu kullanımı İngiliz Okulu alanyazınında karşılık bulmuştur.

Revolüsyonistlere yakın görünmektedir, ancak ne Realistler gibi devletlerarası sabit çatışma halini ne de Revolüsyonistler gibi evrensel etik kurallarının geçerli olacağı daimî barış halini kabul etmektedir.⁸⁹ Bu açıdan bakıldığında, İngiliz Okulu uluslararası ilişkileri çatışma ve iş birliğinin bir arada görülebileceği bir ilişkiler bütünü olarak değerlendirmektedir.

İngiliz Okulu'nun ontolojik temellerine bakıldığında, Okul'un devlet–merkezci analiz çerçevesi kullandığı görülmektedir.⁹⁰ Bu durum en azından Okulun kuruluş ve gelişim süreci için geçerlidir; bu dönemde İngiliz Okulu düşünürleri uluslararası toplumun önemini vurgulasalar da devleti analizlerinin merkezine oturmaktadır. Klasik İngiliz Okulu kuramcılarının çalışmalarında ontolojik tartışmalara girmemesi, söz konusu dönem için bir eksiklik olarak görülmüş ve bu düşünce okuluna yöneltilecek eleştirilerden biri olmuştur. Ancak daha sonra İngiliz Okulu düşüncesi üzerine çalışan yeni nesil kuramcılar, okulun ontolojik sınırlarını çizmeye çalışmıştır.⁹¹ Bu çalışmaların da gösterdiği gibi, klasik İngiliz Okulu devlet–merkezci bir analiz çerçevesi kullanmasına rağmen, “uluslararası sistem”, “uluslararası toplum” ve “dünya toplumu” kavramlarını ve bunların etkilerini de ele almaktadır. Bu durum, Okul'un sahip olduğu eklektik yapının bir başka işareti olarak kabul edilmektedir.

İngiliz Okulu'nun metodolojik (yöntembilimsel) duruşuna bakıldığında, klasik İngiliz Okulu kuramcılarının, ontolojik konuları gibi, yöntemlerini de tartışmadıkları görülmektedir. Ancak bu kuramcıların kitap ve makalelerini klasik yaklaşımla ve tarihsel analiz yöntemiyle kaleme almayı tercih ettikleri söylenebilir.⁹² İngiliz Okulu'nun farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından kurulmasına rağmen,

⁸⁹ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 46.

⁹⁰ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 46.

⁹¹ Burada sözü edilen çalışmalardan en önemlileri şunlardır: Richard Little, “Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological, and Theoretical Reassessment”, *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 1 (1995): 9-34; Richard Little, “International System, International Society, and World Society: A Re-Evaluation of the English School”, *International Society and the Development of International Relations Theory*, ed. B.A Roberson (London and New York: Continuum, 2002), 59-79.

⁹² İngiliz Okulu'nun kurucu kuramcıları dünya tarihi çalışmalarına ilgi göstermektedir, çünkü bu kuramcılar Uluslararası İlişkilerin anlaşılabilmesi için karşılaştırmalı ve tarihsel incelemelere ağırlık verilmesi gerektiğini düşünmektedir. William Bain de İngiliz Okulu kuramcılarının tarihsel bilgiye sahip kurama verdikleri önemi vurgulamaktadır (William Bain, “Are There Any Lessons of History? The English School and the Activity of Being an Historian”, *International Politics*, Vol. 44, No. 5 (2007): 513-530).

(özellikle Britanya Komitesi'nin kuruluş aşamasında ve ilk dönem çalışmalarında) tarihçilerin daha baskın konumda olduğu ve bu kişilerin eğitim geçmişlerinin ve inançlarının İngiliz Okulu'nu ve klasik yaklaşımı şekillendirdiğini söyleyen çalışmalar da mevcuttur. İngiliz Okulu'nun kurucu kuramcılarına bakıldığında Butterfield ile Watson'ın tarihsel analiz ve tarihsel karşılaştırmayı; Wight ile Bull'un tarihsel analiz ve felsefi çözümlemeleri kullandığı görülmektedir.

İngiliz Okulu'nun sahip olduğu eklektik yapının ve ontolojik duruşun, bu düşünce okulu üyelerinin her üç analiz düzeyinde de çalışmalarına olanak verdiğini söylemek mümkündür. Yine de bu üç analiz düzeyinin ve yöntembilimsel tartışmaların yeni İngiliz Okulu döneminde klasik İngiliz Okulu döneminde olduğundan daha açık bir şekilde ve daha yoğun olarak ele alındığı görülmektedir.

Richard Little, İngiliz Okulu'nun, daha ilk aşamalarından itibaren uluslararası ilişkilere çoğulcu bir yaklaşım geliştirmeye kararlı olduğunu ve bunu da hem ontolojik hem de metodolojik açılardan başardığını belirtmektedir. Little bunun sonucu olarak İngiliz Okulu üyelerinin ontolojik olarak uluslararası sistemler, uluslararası toplumlar ve dünya toplumu arasında ayırım yapmakla kalmadığını, aynı zamanda bu ontolojik birimlerin her birinin kendine özgü özelliklerini kavramak için gerekli olan farklı yöntemleri de kabul ettiğini söylemektedir.⁹³ Little'ın bu konudaki görüşleri aşağıdaki tabloda olduğu gibi özetlenebilir.

Tablo 2.3: İngiliz Okulu'nda Ontolojik ve Metodolojik Çoğulculuk.

Ontolojik Birim	Metodoloji	Gerekçesi
Uluslararası sistem	Pozitivist analiz araçları	Uluslararası sistem pozitivizmin araçlarıyla en etkili şekilde tanımlanabilecek yinelenen davranış şablonlarıyla ilişkilidir
Uluslararası toplum	Yorumsamacı veya yorumlayıcı yöntemler	Bu yöntemler toplumu oluşturan kuralların, kurumların, çıkarların ve değerlerin ardındaki dile odaklanır
Dünya toplumu	Eleştirel teori	İnsani değerlerin gerçekleşebilmesi için toplumun ilerlemesi gereken yönü tanımlar

Richard Little, "The English School's Contribution to the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No. 3 (2000): 395-422.

⁹³ Richard Little, "The English School's Contribution to the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No. 3 (2000): 395-422.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, İngiliz Okulu'nun farklı ontolojik birimleri farklı metodolojilerle inceleyebilmesi bu düşünce okulunun eklektik yapısını göstermektedir. Bu eklektik yapısı sayesinde, İngiliz Okulu, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çok daha kapsamlı ve zengin bir temelden yararlanmaktadır.

2.3.1. Üç Gelenek: Realizm, Revolüsyonizm ve Rasyonalizm

İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler disiplinine en özgün katkılarından biri, Uluslararası İlişkilere yönelik temel felsefi yaklaşımları Üç Gelenek olarak bir arada değerlendirmesidir. Martin Wight'ın ders notlarının derlenmesiyle ölümünden sonra yayımlanan *International Theory, Three Traditions* kitabı, Üç Gelenek kavramsallaştırılmasıyla özdeşleştirilmektedir.⁹⁴

Wight'ın “teori” veya “kuram” yerine daha geniş sınırlara sahip kavram olan “gelenek” kavramını kullanmasının nedeni, kuramcının yaptığı çalışmalarda bilginin hukuki, tarihsel ve felsefi biçimlerinden ayrı tutulabilecek bir uluslararası teori birikiminin bulunmadığına dair ulaştığı sonuç olarak gösterilmektedir.⁹⁵

Martin Wight, uluslararası kuram hakkındaki yazarların ve fikirlerin üç gruba ayrıldığını söyleyerek bunları aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır:

- (i) Realizm (*Realism*)
- (ii) Revolüsyonizm (*Revolutionism*)
- (iii) Rasyonalizm (*Rationalism*)⁹⁶

Wight'ın derslerinin ve kitabının ardında yatan düşünce, Carr'ın *Twenty Years' Crisis* kitabında da hemen göze çarpan “iki okullu” analiz konusunda duyduğu hoşnutsuzluğuna dayanmaktadır. Wight, farklı fikirleri zorunlu olarak birbirini dışlar halde yorumlama eğilimini, bu “iki okullu” (Realizm–Revolüsyonizm gelenekleri) yaklaşımın temel zayıflığı kabul etmektedir. Kuramcının bu ikisi arasına eklediği Rasyonalizm, birbirlerinden tamamen zıt Realizm ve Revolüsyonizm gelenekleri arasında *via media* (orta yol) işlevi görmektedir.

⁹⁴ Martin Wight, *International Theory, The Three Traditions*, ed. Gabriele Wight and Brian Porter, with an introductory essay by Hedley Bull (New York: Holmes & Meier, 1992).

⁹⁵ Bellamy, “The English School”, 78.

⁹⁶ Wight, *International Theory, The Three Traditions*.

Wight bu düşünce geleneklerini tarihten bağımsız olarak ortaya koymamıştır; aksine bunları “tarihin içinde bulmuştur”, yani Uluslararası İlişkiler kuramından ve uygulamasından aldığı düşünceleri ayıklama, sınıflandırma ve basitleştirme sürecinde “keşfetmiştir”.⁹⁷ Wight’ın, başta Butterfield olmak üzere okulun diğer kurucu kuramcıları gibi, Uluslararası İlişkiler çalışmalarında tarihe ve tarih çalışmalarına verdiği önem de bu görüşü doğrulamaktadır.

Wight, Üç Geleneği ile Uluslararası İlişkilerin birbiriyle ilişkili üç siyasi durumu (uluslararası anarşi, diplomasi ve ticaret, bir devletler toplumu veya uluslar ailesi kavramı) arasında karşılıklı bağı vurgulamaktadır. Kuramcıya göre, Üç Gelenek, bu üç siyasi duruma referanslarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Realistler uluslararası anarşi unsuruna, Rasyonalistler uluslararası karşılıklı etkileşim (yani diplomasi ve ticaret) unsuruna, Revolüsyonistler ise devletler toplumu veya uluslararası toplum unsuruna odaklanmaktadır.⁹⁸ Bu genel ayrımı yaptıktan sonra, Wight, Üç Gelenek yaklaşımını inşa ederken tarihteki birçok yazarın, diplomatın ve devlet adamının insan doğası, uluslararası toplum, insanlık, ulusal güç, ulusal çıkar, dış politika, güç dengesi, diplomasi, savaş, uluslararası hukuk, yükümlülükler ve etik üzerine görüşlerinden örnek vererek bu kişileri üç gelenek içine yerleştirmektedir. Özetle, kuramcı, uluslararası ilişkiler ve uluslararası toplum üzerine sorduğu temel soruya her gelenekte farklı cevaplar bulmakta ve bu cevaplara göre gelenekleri ayırmaktadır. Wight’a göre, Uluslararası Toplum teorisi, “Uluslararası toplum nedir?” sorusuna verilen yanıtı göre üç Latince cümle ile özetlenebilir. Uluslararası toplum, Realistler için “*bellum omnium contra omnes*” [herkesin herkesle savaşı] (Hobbes), Rasyonalistler için “*societas quasi politica et moralis*” [siyasi ve ahlaklı toplum] (Suarez) ve Revolüsyonistler için “*civitas maxima*” [bireylerin dünya toplumu] (Wolff) idir. Wight bunları şu şekilde ifade etmektedir: 1. Toplum değil, daha ziyade bir arenadır, 2. Toplumdur ancak devletten farklıdır, 3. Devlettir (veya devlet olmalıdır).⁹⁹

Kuramcı, Realizmi ve Revolüsyonizmi kendi içlerinde üçer türe ayırırken Rasyonalist (Grotiuscu) geleneği daha genel çerçeve içinde vermektedir. Wight, Rasyonalizmi “*her devlet mükemmel bir topluluk olmasına rağmen, yine de evrensel bir oluşumun veya bir bütünün bir üyesidir ve bu üyelik uluslararası hukukun temelidir*” tanımıyla

⁹⁷ Dunne, *Inventing International Society*, 57.

⁹⁸ Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 7-8.

⁹⁹ Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 48.

özetlemekte ve doğal hukuk ile uluslararası toplumun oluşumu arasında kurduğu bağa dikkat çekmektedir.¹⁰⁰

Wight düşünce geleneklerinin birbirinden tamamen ayrı olmadığını ve sadece kendi sınırları içinde kalmadığını da vurgulamaktadır:

“Üç gelenek sonsuzluğa doğru birbirine paralel uzanan üç demiryolu hattı gibi değildir. ... Görkemli, sakın ve bağımsız üç dere gibi felsefe olarak sabit ve saf değildirler. Girdapları ve karşı akıntıları olan ve kimi zaman birbirleriyle kesişen ve asla çok uzun bir süre için kendi yataklarıyla sınırlı kalmayan derelerdir. Benzetmeyi çeşitlendirmek gerekirse, bunlar Batı medeniyetinin dokusunda iç içe geçmiş halde dokunan ipliklerdir. Birbirlerini hem etkilerler hem çapraz döllerler ve sanırım iç kimliklerini kaybetmemelerine rağmen yine de değişirler.”¹⁰¹

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, Wight, Uluslararası İlişkilerde Üç Geleneğin bir arada var olduğunu, uluslararası ilişkileri açıklamak için tek gelenekten bakmanın eksik kalacağını düşünmektedir. Kuramcıya göre, bu geleneklerin birlikte düşünülmesi, disiplinin çalışılmasına katkı sağlayacaktır. Wight ilk amacının “‘iki okullu’ analizlerin yetersizliğini göstermek”, ikinci amacının ise “siyaset teorisinde yeni denilebilecek çok az unsurun olduğunu ve geçmişin büyük ahlaki tartışmalarının aslında bizim tartışmalarımız olduğunu göstermeye çalışmak” olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

Wight (derslerinin ve) kitabının sonunda bir denge arayışına girmektedir. Wight bu çalışmanın sonunda “kendi konumunun zaman içinde değiştiğini; öğrencilerinin tahmin edeceği gibi rasyonalist eğilimleri bulunduğunu, bu dersleri verdiği süre boyunca uluslararası teori üzerine düşüncelerinde giderek daha çok Rasyonalist ve daha az Realist olduğunu gördüğünü” belirtmektedir.¹⁰³ Wight, başka bir çalışmasında ise “kendi düşüncelerini dikkatlice tetkik ettiğinde bu üç düşünme biçimini de kendinde gördüğünü” söylemektedir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 37-40.

¹⁰¹ Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 260.

¹⁰² Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 268.

¹⁰³ Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 268.

¹⁰⁴ Martin Wight, “An Anatomy of International Thought”, *Review of International Studies*, Vol. 13, No. 3 (1987), 227. Bu makale, Wight’ın 1960’da Cenevre’deki Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales’de verdiği konferansın metninden makale haline getirilmiştir ve yazarın ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Batı düşünce tarihinden uluslararası ilişkilere yönelik düşünceleri geniş bir yelpazede değerlendirip bunları sınıflandıran Wight, böylece İngiliz Okulu'nun temellerini atarken, Uluslararası İlişkiler disiplinine de büyük katkı sağlamıştır. Wight'ın bu öncü çalışması sayesinde, Uluslararası İlişkilerle ilgili çekişmeli düşünce geleneklerinin birbirinden ayırt edilip üzerinde çalışılabileceği düşüncesi dikkat çekmiştir.¹⁰⁵ Böylece disiplinde kuramların sorulara tek bir çözüm yolu sunan sabit bir varsayımlar sistemi değil, aksine uluslararası siyasetle ilgili düşünce ve yaklaşımların derinleştirilmesini sağlayan bir araç olabileceği ve sorulara/sorunlara farklı düşünce gelenekleriyle yaklaşmanın farklı çözüm yolları sağlayabileceği görülmüştür.

Üç Geleneği kavramsallaştırmasında dikkat çekilmesi gereken bir unsur da, bu geleneklerin kendi aralarındaki ilişkidir. Wight, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, bu düşünce gelenekleri arasında kesin sınırlar çizmemekte, aksine birbirlerinden etkilendiğini düşünmektedir. İngiliz Okulu'nun bazı kuramcıları, bu geleneklerin birbiriyle ilişkisini vurgulamaktadır. Jackson, Üç Geleneği bir kümülatif toplam oluşturabilecek kısmi doğrular olarak görmek (3 R'ı ekleyip karıştırmak) yerine, küresel siyaset üzerine sohbette üç ses olarak görmek gerektiğini söylemektedir.¹⁰⁶ Little, benzer şekilde, İngiliz Okulu'nun Rasyonalist fikirlerin önemini kabul ettiğini ancak bunun Realist ve Revolüsyonist düşünceleri dışarıda tutmak anlamına gelmediğini ifade etmektedir.¹⁰⁷ Dunne ise bu üç parçanın üçü de olmazsa, araştırmacıların çalıştıkları konuyla ilgili yalnızca kısmi bilgiye sahip olabileceklerini savunmaktadır.¹⁰⁸

İngiliz Okulu'nun önemli temsilcilerinin bu Üç Geleneği ile ilgili tanımlamaları ve kavramsallaştırmaları aşağıdaki tabloda özetlenmeye çalışılmaktadır.

¹⁰⁵ Hidemi Suganami, "The English School and International Theory," *International Society and its Critics*, ed. Alex J. Bellamy (New York: Oxford University Press, 2005), 31.

¹⁰⁶ Robert Jackson, "Pluralism in International Political Theory", *Review of International Studies*, Vol. 18 (1992): 272.

¹⁰⁷ Richard Little, "The English School's Contribution to the Study of International Relations": 398.

¹⁰⁸ Dunne, *Inventing International Society*, 62.

**Tablo 2.4: İngiliz Okulu’nun Önemli Temsilcilerin
Üç Gelenek Üzerine Görüşleri.**

	Realizm (Realism)	Rasyonalizm (Rationalism)	Revolüsyonizm (Revolutionism)
Martin Wight Adlandırması*	Realizm	Rasyonalizm	Revolüsyonizm
Hedley Bull Adlandırması**	Realizm	Enteryasyonalizm	Üniversalizm
Hedley Bull’un Martin Wight’ın görüşlerini özetlemesi***	Machiavellcileri “kan ve demir ve ahlak dışı insanlar” olarak	Grotiuscuları “yasa ve düzen ve sözünün eri insanlar” olarak	Kantçıları “yıkım ve özgürleşme ve görev bilinçli insanlar” olarak
Robert Jackson’ın dış politikanın yürütülmesinde devlet adamlarının dengelemek zorunda olduğu birbirinden farklı değerler olarak tanımlaması****	Ulusal sorumluluklara öncelik verme	Uluslararası sorumluluklara öncelik verme	İnsani sorumluluklara öncelik verme (artık baskın şekilde liberal yoruma sahip olduğundan, Jackson buna kozmopolitizm demeyi tercih eder) Jackson dördüncü değeri de ekler: gezegenin korunması /fiziksel çevreye yönelik sorumluluğa öncelik verme
Alex J. Bellamy’ye göre, üç geleneğin üç sorumluluğa dikkat çekmesi*****	Liderlerin vatandaşlarının refahını sağlama sorumluluğu	Devletlerin uluslararası hukuk çerçevesinde birbirine karşı olan sorumlulukları	Bireylerin sınırların ötesinde refahını sağlamaya yönelik etik sorumluluk

Özgün Derlemedir.

* Martin Wight, *International Theory, The Three Traditions*, ed. Gabriele Wight and Brian Porter, with an introductory essay by Hedley Bull (New York: Holmes & Meier, 1992).

** Hedley Bull, *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, Fourth Edition, Forewords by Stanley Hoffmann and Andrew Hurrell (London: Palgrave MacMillan, 2012).

*** Hedley Bull, “Martin Wight and the Theory of International Relations”, *International Theory, The Three Traditions*, Martin Wight, ed. Gabriele Wight and Brian Porter (New York: Holmes & Meier, 1992), xi.

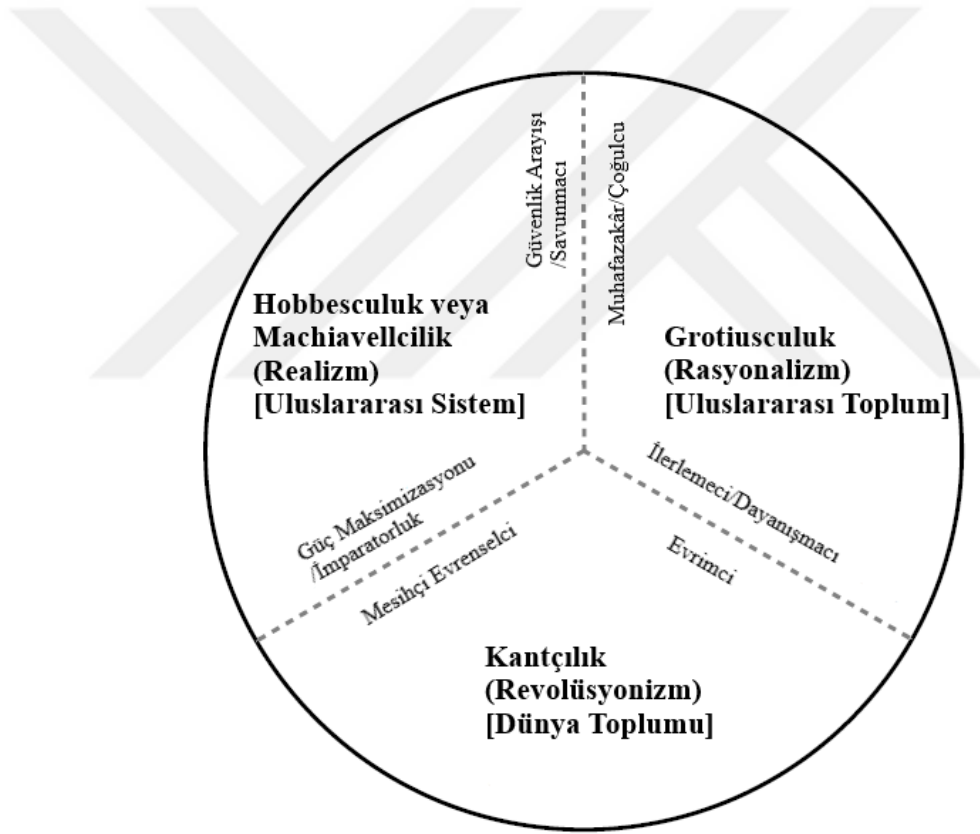
**** Robert H. Jackson, *The Global Covenant. Human Conduct in a World of States* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 169-178.

***** Alex J. Bellamy, “The English School”, *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, ed. Martijn Griffiths (London and New York: Routledge, 2007).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, İngiliz Okulu kuramcıları, bu Üç Geleneği ve bunların dünya siyasetiyle ilişkisi üzerine zaman içinde daha kapsamlı görüşler inşa etmiştir. Bu görüşler, devletin sorumluluklarının düzeyleri ve bireylerin hakları (temel insan hakları) üzerine tartışmalarla birlikte gelişmeye devam etmiştir. Bu tartışmalar

dikkate alındığında, İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının bu Düşünce Geleneklerinin üçü üzerinden de değerlendirilmesi mümkün görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın dördüncü bölümünde İnsani Müdahale uygulamalarının sadece Rasyonalizm aracılığıyla değil, aynı zamanda Realizm ve Revolüsyonizm aracılığıyla da ele alınabileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, uluslararası ilişkileri bu Üç Gelenekle analiz etmesi, İngiliz Okulu’nun ayırt edici özellikleri arasındadır. Üç Gelenek yaklaşımı, Okul’un anahtar kavramları niteliğindeki uluslararası yapılar kavramsallaştırmasıyla da yakından ilişkilidir. İngiliz Okulu’nun Üç Gelenek ile Üç Uluslararası Yapısı/Anahtar Kavramı arasında bağ kurmak için aşağıdaki şekil bir başlangıç noktası oluşturabilir.

Şekil 2.1: İngiliz Okulu Teorisinin Klasik “Üç Gelenek” Modeli.

Not: () içi başlıklar Wight’ın verdiği adlar iken, [] içindeki başlıklar analitik odaktır; sınır çizgileri boyunca yerleşmiş başlıklar ise geleneklerin birbirleri içine karıştıkları alanlardır.

Barry Buzan, *From International to World Society? English School and the Social Structure of Globalization*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 9. (Özgün Çeviridir)

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, Buzan üç Gelenek ile üç kavramı birbiriyle eşleştirmekte ancak İngiliz Okulu düşünce geleneğine uygun biçimde bunların sınırlarının kesin ve kapalı olmadığını, birbirlerine yaklaştıkları ve karıştıkları alanlar olduğunu göstermektedir. Gallagher de, benzer bir şekilde üç Gelenek ile üç kavramı birbiriyle ilişkilendirirken aşağıdaki şekilde görüleceği gibi bu ilişkiye Linklater ile Wight'ı yan yana konumlandırmayı da eklemektedir.

Şekil 2.2: Linklater/Wight Yan Yana Konumlandırma Özeti.

Not: Üç Gelenek arasındaki kesik çizgiler bulanık sınırlara işaret etmektedir.

Andrian Gallagher, *Genocide and its Threat to Contemporary International Order* (London: Palgrave Macmillan, 2013), 43. (Özgün Çeviridir)

Gallagher burada Üç Geleneğin uluslararası ilişkilerdeki gelişim olasılığıyla ilgili farklı bakış açıları sunduğunu göstermektedir. Uluslararası seviyede gelişim iyimser yönde olabileceği gibi kötümser yönde de olabilir ve üç kavram arasında birbirine yaklaşan/geçişen noktalar olabileceği gibi bir yapıdan diğerine de geçiş mümkündür.

2.3.2. Üç Uluslararası Yapı/Üç Anahtar Kavram: Uluslararası Sistem, Uluslararası Toplum, Dünya Toplumu

İngiliz Okulu'nun bir başka önemli özelliği, üç temel uluslararası yapı kavramsallaştırmasıdır. Üç Gelenek çerçevesinde ele alınan Uluslararası İlişkiler düşünce geleneklerinin öngördüğü ve analiz düzeyi olarak kullandığı üç uluslararası yapı bu kavramsallaştırmada şu şekilde ifade edilmektedir:

- (i) Uluslararası Sistem (*International System*)
- (ii) Uluslararası Toplum (*International Society*)
- (iii) Dünya Toplumu (*World Society*)

İngiliz Okulu'nun Üç Gelenek olarak nitelendirdiği Realizm, Rasyonalizm ve Revolüsyonizm dünyanın nasıl olduğu ve en iyi nasıl şekillendirilebileceğine dair birer düşünceler kümesi iken; “uluslararası sistem”, “uluslararası toplum” ve “dünya toplumu” kavramları tarihin belli bir noktasındaki küresel siyaseti anlamamıza yardımcı olacak analitik araçlardır.¹⁰⁹

Diplomatic Investigations başlıklı derleme kitabın önsözünde, kitabın editörleri Butterfield ve Wight derlemedeki makalelerin ortak özellikleri sıralarken, ilk olarak referans çerçevelerinin uluslararası toplum yani devletler sistemi olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰ Bu ifade, Hobbescu doğa durumu (anarşi) ile Kantçı barış alanı (topluluk) arasına konumlandırılan uluslararası toplum kavramının icadı için açık kanıt oluşmaktadır.¹¹¹ Bununla birlikte, doğa durumu olarak adlandırılan yapıyı uluslararası sistem ve barış alanı olarak adlandırılan yapıyı da dünya toplumu olarak ifade etmek de mümkündür.

Hedley Bull'un *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* adlı kitabı, dünya siyasetinde düzenin doğasını ve özellikle dünya siyasetinde bir düzenin kurulduğu egemen devletler toplumunu ele almaktadır. Britanya Komitesi'ndeki ilk dönem tartışmalarında en çok ilgi çeken ve Bull'un da cevabını aradığı soru, uluslararası ilişkilerin “anarşik” koşulları altında egemen devletlerin nasıl olup da bir

¹⁰⁹ Bellamy, “The English School”, 80. Bellamy bu üçlemeyi İngiliz Okulu kuramsallaştırmasının “Üç Sütunu” olarak adlandırmaktadır.

¹¹⁰ Butterfield and Wight, “Preface”, vi.

¹¹¹ Dunne, *Inventing International Society*, xiii-xiv.

“düzen” oluşturabildikleri sorusudur.¹¹² Bu soruya cevap arama çabalarında “uluslararası toplum” kavramı başta Bull olmak üzere İngiliz Okulu kuramcılarının en çok üzerinde durduğu kavram olmuştur.

Bull’un dünya siyasetinde düzen üzere olan bu çalışması, anarşik devletler toplumu içinde gelişmiş kuralların ve kurumların ortak çerçevesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yapı, kanunlara uyulmasını sağlayacak veya iş birliğini garanti altına alacak ortak bir güç bulunmaması nedeniyle anarşiktir ancak aynı zamanda devletlerin ortak kuralların ve değerlerin bilincinde olduğu, ortak kurumların işleyişinde iş birliği yaptığı ve bu kurallara uymanın ve bu kurumlar aracılığıyla çalışmanın ortak çıkarlarına hizmet edeceğini kabul ettiği ölçüde bir toplumdur.¹¹³

Hedley Bull, uluslararası sistemi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir devletler sistemi (veya uluslararası sistem) iki ya da daha fazla devletin kendi aralarında yeterli temasları/ilişkisi olduğunda ve birbirlerinin kararları üzerinde bir bütünün parçaları olarak (en azından bir ölçüye kadar) yeterli etkiye sahip olduklarında oluşmaktadır. ... Devletler birbirleriyle düzenli temasta/ilişkide olduğunda ve ek olarak aralarında her bir devletin davranışının diğer devletlerin davranışlarıyla ilgili hesaplamalara etki edecek seviyede karşılıklı etkileşim mevcut olduğunda, bu devletlerin bir sistem oluşturduğundan söz edebiliriz. Devletler arasındaki karşılıklı etkileşim doğrudan veya dolaylı olabilir.”¹¹⁴

Bull’un bu çalışmasına temel teşkil eden dünya siyasetinde düzen sorusu, sadece ilk dönem İngiliz Okulu’nda değil, Uluslararası İlişkiler alanyazınında çokça tartışılan bir kavramdır; bu kavramın açıklamalarından biri, dünya üzerinde var olan kuralların ve düzenlemelerin yalnızca karşılıklı güçler etkileşiminin ürünü olduğunu ve herhangi bir normatif içeriğe sahip olmadığını savunmaktadır. İngiliz Okulu’nun “Uluslararası Sistem” tanımı anaakım Uluslararası İlişkiler kuramları içinde uluslararası sistemi en etkili şekilde betimleyen Neorealizmin veya Yapısal Realizmin tanımıyla karşılaştırılabilir. Yapısal Realizmin ana savı uluslararası düzenin güç dengesinin bir ürünü olarak anlaşılabilceği ve güç dengelerinin kökenlerinin ise diplomatların

¹¹² Hedley Bull, *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, Fourth Edition, Forewords by Stanley Hoffmann and Andrew Hurrell (London: Palgrave Macmillan, 2012).

¹¹³ Andrew Hurrell, “The State of International Society”, *The Anarchical Society in a Globalized World*, ed. Richard Little and John Williams (London: Palgrave Macmillan, 2006), 193.

¹¹⁴ Bull, *The Anarchical Society*, 9-10.

niyetlerinden veya isteklerinden ziyade sistemde bulunabileceği yönündedir.¹¹⁵ Bu karşılaştırmadan hareketle, İngiliz Okulu'nun sistem tanımında Yapısal Realizmden daha fazlasını önerdiğini ve sistemin üyeleri olan devletlerin davranışlarının da sistemi etkilediğini söylemek mümkündür.

Bull, uluslararası toplumu şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir devletler topluluğu (veya uluslararası toplum), belirli ortak çıkarların ve ortak değerlerin bilincinde olan bir grup devlet birbirleriyle ilişkilerinde kendilerini ortak bir kurallar kümesiyle bağlı hissettikleri ve ortak kurumların işleyişinde pay sahibi oldukları şekilde bir araya gelip bir toplum oluşturduğunda ortaya çıkmaktadır.”¹¹⁶

Kuramcı, bu tanımı daha sonra aşağıdaki gibi geliştirmiştir:

“Bir uluslararası toplum derken, sadece her birinin davranışının diğerlerinin davranışlarına yönelik hesaplamalarda dikkate alınacak bir unsur teşkil etmesi anlamında bir sistem oluşturmakla kalmadığı ama aynı zamanda ilişkilerinin yürütülmesi için diyalog ve mutabakatla ortak kurallar ve kurumlar oluşturan ve bu düzenlemelerin sürdürülmesinin ortak çıkarlarına olduğunu kabul eden devletlerden oluşan bir grubu (veya daha genel olarak bağımsız siyasi topluluklardan oluşan bir grubu) kastetmekteyiz.”¹¹⁷

Burada görüldüğü gibi, Uluslararası Toplumun oluşması için devletlerin etkileşiminden fazlası gerekmektedir. Toplum, normların yönettiği bir aradalık biçimidir ancak bu normlar toplumsal iş birliği gereksinimlerinden doğmaktadır ve toplumsal birlikte var oluş için gerekli olanın ötesinde ortak çıkarlar ve ortak kimlik için bir taahhüt gerektirmek zorunda değildir.¹¹⁸ Toplumlar normlar tarafından yönetilmektedir ki bu da toplumu sistemden ayıran unsur olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası toplumun bu iki tanımı ilk bakışta birbirinin aynı görünse de, arasında fark bulunmaktadır. Bull'un ilk tanımında (Wight'ın da etkisiyle) ortak değerlere vurgu yer almaktayken; Bull'un ilerleyen yıllarda Watson'la yaptığı ikinci tanımda diyaloga/mutabakata ve ortak çıkarlara vurgu daha ön plandadır.

Buzan, İngiliz Okulu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik yaptığı çağrıyla içeren makalesinde, uluslararası toplumun ardındaki temel fikrin basit olduğunu

¹¹⁵ Chris Brown, “International Theory and International Society: The Viability of the Middle Way?”, *Review of International Studies*, Vol. 21, No. 2 (1995): 184-185.

¹¹⁶ Bull, *The Anarchical Society*, 13.

¹¹⁷ Hedley Bull and Adam Watson, “Introduction”, *The Expansion of International Society*, ed. Hedley Bull and Adam Watson (Oxford: Clarendon Press, 1984), 1.

¹¹⁸ Brown, “International Theory and International Society: The Viability of the Middle Way?": 185-186.

belirtmektedir: İnsanlar bireyler olarak hem kendilerinin şekillendirdiği hem kendilerini şekillendiren toplumlarda yaşadığı gibi, devletler de kendilerinin şekillendirdiği ve kendilerini şekillendiren bir uluslararası toplumda yaşamaktadır.¹¹⁹ Buzan burada kavramın toplumsal yönüne vurgu yaparak İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler disiplinine getirdiği yeniliği vurgulamaktadır.

Bull, dünya toplumunu şu şekilde tanımlamaktadır:

*“Dünya toplumu derken, sadece insan topluluğunun tüm parçalarını birbirine bağlayan bir tür karşılıklı etkileşimi değil, ama ortak kuralların ve kurumların üzerine inşa edilebileceği temel üzerinde bir ortak çıkar ve ortak değerler hissini anlamaktayız. Bu anlamda uluslararası toplum kavramımız uluslararası sistem kavramının yanında yer aldığı gibi, dünya toplumu kavramı da küresel toplumsal karşılıklı etkileşimlerin bütününe karşılık gelmektedir.”*¹²⁰

Dünya toplumunun, ilk ve yüzeysel bakışta, uluslararası sistemin tam zıddı bir noktaya yer aldığı düşünülebilir. Ancak tüm dünya ölçeğinde bir topluluk kavramı, insanlığın tekliğine olan kozmopolitan inancı, bir dünya hükümetinin varlığını veya dünya hükümetinin olmaması halinde bir dizi uluslararası yükümlülük/kurum aracılığıyla en üst seviyede birleşmeyi hedefleyen inancı gerektirmektedir.¹²¹ Bu açıdan bakıldığında, inanç temelli “dünya topluluğu” kavramı yerine, ihtiyaçların, çıkarların ve normların hâkim olduğu toplum kavramının “dünya toplumu” kavramı içinde kullanılması daha anlamlıdır.

Buzan, Klasik İngiliz Okulu kuramcılarının dünya toplumu kavramı üzerine yazdıklarını değerlendirirken bu kavramın İngiliz Okulu alanyazınında genel olarak marjinal konumda kaldığına ve diğer unsurlarla bağlantılı olarak tartışıldığı için sistematik olarak geliştirilmediğine işaret etmektedir. Buzan'a göre, dünya toplumu kavramı Revolüsyonizm, Kozmopolitanizm ve Ulusöteciliği içeren “*bir analitik çöp kutusu*” olarak görülmektedir; uluslararası toplum ile dünya toplumu, en azından şimdilik, bir tarafında devlet düzeyinin ve diğer tarafta bireylerden, devlet dışı gruplardan ve ulusötesi aktörlerden oluşan karmaşık bir yapının yer aldığı bir ontolojik ayırım üzerine inşa edilmiştir. Buzan ayrıca İngiliz Okulu düşünürleri arasında uluslararası toplum ile dünya toplumunun küresel düzeyde düşünülmesi gerektiğine

¹¹⁹ Buzan, “The English School: an underexploited resource in IR”: 477.

¹²⁰ Bull, *The Anarchical Society*, 269.

¹²¹ Brown, “International Theory and International Society: The Viability of the Middle Way?”: 185.

dair bir varsayım olduğunu söylemektedir.¹²² Ancak kuramcının kendisi bu görüşe katılmamakta, uluslararası toplum ile dünya toplumunun farklı temellere sahip olmasının yanı sıra, “küresel uluslararası toplum” ile çeşitli bölgesel alt sistemler arasında da önemli etkileşimler olduğuna işaret etmektedir.

İngiliz Okulu’nun üç Uluslararası Yapısı/Anahtar Kavramı üzerine genel çerçeve aşağıdaki tabloda özetlenmeye çalışılmaktadır.

Tablo 2.5: İngiliz Okulu’nun Üç Uluslararası Yapısı/Anahtar Kavramı ile ilgili Özet Tablo.

	Uluslararası Sistem	Uluslararası Toplum (devletler–sistemi, devletler arası sistem veya devletler toplumu)	Dünya Toplumu
	Hobbes/Machiavelli	Grotius	Kant
Ne Hakkında?	Devletler arasındaki güç politikası	Devletler arası karşılıklı çıkarın ve kimliğin kurumsallaştırılması	Bireyleri, devlet dışı örgütleri ve nihayetinde de küresel nüfusu bir bütün halinde küresel toplumsal kimlikleri ve düzenlemeleri
Uluslararası Teorinin Merkezine Neyi Koyuyor?	Uluslararası anarşinin yapısı ve süreci (Ana akım realizm ve neorealizme paraleldir ve İngiliz Okulu dışında gelişmekte ve anlaşılmaktadır)	Paylaşılan normların, kuralların ve kurumların oluşturulması ve korunması açık şekilde anlaşılmaktadır. (Rejim teorisiyle bazı paralellikleri vardır ancak daha derindir)	Devlet sisteminin aşılması (Evrenselci kozmopolitanizmin biçimleriyle ilgilidir; komünizmi içerse de devrime yeterli ilgi göstermediğinden asıl olarak liberalizm anlaşılmaktadır; Ulusaşırılıkla bazı paralellikleri vardır ancak normatif siyaset teorisiyle daha derin bağlara sahiptir)

¹²² Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 44-45. Buzan’ın 2004 tarihli bu kitabında 2000’li yılların başına kadar olan çalışmaları değerlendirdiği unutulmamalıdır.

Tablo 2.5 – devam.

	Uluslararası Sistem	Uluslararası Toplum (devletler–sistemi, devletler arası sistem veya devletler toplumu)	Dünya Toplumu
Ontolojisi	Devletler	Devletler	Devletler değildir ancak uluslararası özelliği düşünüldüğünde, tamamen bireyler de değildir
Epistemolojisi	Pozitivist	Yapısalcı	Eleştirel teori hepsini olmasa bile bir kısmını tanımlar
Metodolojisi	Materyalist ve rasyonalist metodolojiler ve yapısalcı teoriler	Tarihi yöntemler ve ayrıca toplumsal yapı teorileri	Wight’a göre, sistemin devlet dışı unsurlarını incelemekten daha ziyade uluslararası sistemin alternatif görüntüleriyle ilgili tarihi yöntemler

Tablo, Barry Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations, The Societal Approach* (Cambridge: Polity, 2014), 12-14 temel alınarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda üç temel kavram, odaklarına aldıkları temel unsurun yanı sıra ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açıdan değerlendirilmekte ve bu kavramların arasındaki farklara işaret edilmektedir. İngiliz Okulu’nun Üç Uluslararası Yapısını/Anahtar Kavramını özetleyen Tablo 2.5, daha önce sunulan “İngiliz Okulu’nun Önemli Temsilcilerinin Üç Gelenek Üzerine Görüşleri” başlıklı Tablo 2.4’le ve “İngiliz Okulu Teorisinin Klasik “Üç Gelenek” Modeli” başlıklı Şekil 2.1’le birlikte değerlendirildiğinde, her iki kavramsallaştırmanın da birbirini tamamladığı görülebilir. Bu açıdan bakıldığında, İnsani Müdahale kavramı ve uygulamaları Üç Gelenek içinde ele alınırken, bu üç Uluslararası Yapıyı da dikkate almak önem taşımaktadır. İnsani Müdahale kavramı ve uygulamaları alanyazında Rasyonalizmle ve Uluslararası Toplum kavramıyla özdeşleştirilmekte ve “uluslararası toplum müdahalesi” olarak da değerlendirilebilmektedir. Ancak söz konusu İnsani Müdahale uygulamalarına Realizm (ve Realizmle bağdaştırılan Uluslararası Sistem) ve Revolüsyonizm (ve Revolüsyonizmle bağdaştırılan Dünya Toplumu) açısından da

yaklaşmak mümkündür. Bu yaklaşım çalışmanın dördüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Yukarıda ele alınan düşünce gelenekleri ve uluslararası yapılar dışında, İngiliz Okulu'nun diğer önemli kavramları aşağıdaki altbaşlıkta ele alınacaktır.

2.3.3. Diğer Önemli Kavramları

İngiliz Okulu kuramı, Üç Gelenek ve Üç Uluslararası Yapı kavramsallaştırmalarının yanı sıra, alanyazına Kurumlar, Medeniyet Standardı, Hikmet-i Sistem ve Batıya Karşı İsyan kavramları da kazandırmıştır. Bu kavramlar İngiliz Okulu'nun kurucu kuramcılar tarafından geliştirilmiş ve yeni İngiliz Okulu kapsamında da incelenmeye devam edilmiştir. Bu altbaşlıkta söz konusu kavramlar ele alınmaya çalışılacaktır.

İngiliz Okulu düşüncesinin temelinde yer alan uluslararası toplumun oluşmasında ve varlığını sürdürmesinde Kurumların (*Institutions*) önemli yeri bulunmaktadır. Ancak İngiliz Okulu, “kurumlar” kavramını, diğer Uluslararası İlişkiler kuramlarından farklı biçimde kullanmaktadır yani burada kullanılan “kurum” (*institution*) terimi “örgüt” (*organization*) teriminden farklıdır. Bu düşünce okuluna göre, “kurumlar” devletlerin karşılıklı etkileşimini kolaylaştırmak için kurulabilen uluslararası bürokratik yapılardan (örgütlerden) ziyade, devletler arası uzun vadeli uygulamalardır. Klasik İngiliz Okulu'nda uluslararası örgütlerin etkinliğinin kurumlarının işlevine bağlı olduğunu göstermek amacıyla uluslararası örgütler için “sözde kurumlar” (*pseudo institutions*) / “ikincil kurumlar” (*secondary institutions*) terimleri kullanılmıştır.¹²³ Ancak bu ayrım yeni İngiliz Okulu'yla ve Buzan'ın İngiliz Okulu kavramlarını tartışmaya açtığı çalışmalarıyla birlikte daha fazla öne çıkmıştır.

Wight, Üç Gelenek ile ilgili verdiği derslerde, diplomasi kuramını ve dış politikayı ele alırken Grotius'a atıf yaparak “*hukukun olduğu yerde bir toplum olduğu gibi, kurumların olduğu yerde de bir toplumun olduğunu*” söylemektedir. Wight ardından “Kurumlar”ı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Burada ‘kurumlar’ Palais des Nations içindeki Milletler Cemiyeti veya Doğu Nehri binasındaki Birleşmiş Milletler gibi belirli binalarda yerleşik belirli örgütler anlamına gelmemektedir; ‘kurumlar’ derken daha ziyade tarihçiler ve toplumbilimciler gibi şuna işaret etmekteyiz: ‘Bireyler veya gruplar arasındaki

¹²³ Yannis A. Stivachtis, “The English School”, *International Relations Theory*, ed. Stephen McGlinchey, Rosie Walters and Christian Scheinpflug (Bristol: E-International Relations Publishing, 2014), 28-29.

ilişkileri yöneten kabul edilmiş ve yerleşmiş kullanımlar”; örneğin ‘mülk’ veya ‘evlilik’. Bu açıdan bakıldığında, bir kurum ‘kendisi aracılığıyla toplumsal kontrolün uygulandığı ve temel toplumsal isteklerin veya ihtiyaçların karşılandığı uzun soluklu, karmaşık, bütünleşik ve organize bir davranış şablonu’dur.”¹²⁴

Bu görüşten hareketle Milletler Cemiyeti’ni ve Birleşmiş Milletler’i sadece sözde kurumlar olarak nitelendiren Wight, uluslararası toplumun asıl kurumları olarak ittifakları, diplomasiyi ve savaşı görmekte ve asıl ele alınması gereken kurumların bunlar olduğunu düşünmektedir.¹²⁵

Bununla birlikte, İngiliz Okulu kavramı olarak kurumlar denildiğinde akla ilk gelen isim Hedley Bull ve *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabıdır. Bull bu kitabının giriş bölümünde uluslararası örgütlerin mevcut dünya siyasetinde düzenin korunmasına yönelik olarak oynadıkları rolün önemini kabul ettikten sonra, dünya siyasetinde böyle bir düzenin temel nedenleri aranırken Milletler Cemiyeti’ne, Birleşmiş Milletler’e veya benzeri örgütlere değil, bu uluslararası örgütler kurulmadan önce ortaya çıkmış olan ve bu örgütler mevcut olmasaydı bile (farklı biçimlerde de olsa) işlev göstermeye devam edecek olan uluslararası toplumun kurumlarına bakılması gerektiğine işaret etmektedir. Kuramcıya göre, uluslararası örgütlerin oynadıkları roller en iyi şekilde sözü edilen bu daha temel kurumların işleyişine yaptıkları katkılarla anlaşılabilir. ¹²⁶ Bull kitabının “Çağdaş Uluslararası Sistemde Düzen” başlıklı ikinci bölümde beş kurum ile uluslararası düzen arasındaki ilişkiyi ele almaktadır ki bu kurumlar şunlardır: (i) Güç Dengesi, (ii) Uluslararası Hukuk, (iii) Diplomasi, (iv) Savaş, (v) Büyük Güçler.

Bull uluslararası ilişkilerde düzen ile kurumlar arasında açık bir ilişki kurmuş ve ardından gelen birçok İngiliz Okulu kuramcısı, Bull’un yolundan ilerlemiştir. Hurrell’in tanımına göre, “uluslararası düzenler, istikrarlı ve nispeten düzenli (resmî veya gayri resmî) kurumlarda vücut bulan ve düzenlenen bir kurallar ve normlar yapısı tarafından oluşturulmaktadır ve belirli bir dizi söyleme ve anlatıya dayanmakta”dır. ¹²⁷ Bu söylemler kurumların maddi güçlerle ve unsurlarla bağlantısını sağlamaktadır ve kurumlar sadece sabit bir değerler kümesini ifade etmemekte, tarihte

¹²⁴ Wight, *International Theory, The Three Traditions*, 140-141.

¹²⁵ Wight, *Systems of States*, 6.

¹²⁶ Bull, *The Anarchical Society*, xxxvi-xxxvii.

¹²⁷ Andrew Hurrell, “Hedley Bull and the Idea of Order in International Society”, *International Society, The English School*, ed. Cornelia Navari (Cham: Palgrave Macmillan, 2021), 36.

belirli bir düzenin nasıl ortaya çıkıp evrildiğini ve gelecekte nasıl bir yöne gidebileceğini göstermektedir.¹²⁸

Klasik İngiliz Okulu çalışmalarında kurumlar ile örgütler arasındaki bağ üzerine fazla gelişme kaydedilmezken, asıl gelişme, Buzan ve Holsti'nin 2004 tarihli çalışmalarıyla sağlanmış ve bu çalışmalar sayesinde esas veya temel kurumlar ile uluslararası örgütler ve rejimler arasında doğrudan ve işlevsel bir ilişki kurulmuştur.¹²⁹

K. J. Holsti, *Taming the Sovereigns, Institutional Change in International Politics* kitabında kurumlar kavramına açıklık getirmeye çalışmaktadır.¹³⁰ Holsti'nin kitabında her birine birer bölüm ayırdığı kurumlar şunlardır: (i) Devletler ve devlet olma durumu, (ii) Ülkesellik, (iii) Egemenlik, (iv) Uluslararası hukuk, (v) Diplomasi, (vi) Uluslararası ticaret, (vii) Sömürgecilik, (viii) Savaş. Holsti ayrıca bu çalışmasında uluslararası kurumların türlerini, bunları ortaya çıkaran kaynakları ve bu kurumlarda yaşanan değişimlerin sonuçlarını incelemektedir.

Barry Buzan ise 2004 tarihli *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation* kitabında¹³¹ birincil kurumlar fikrini İngiliz Okulu kuramının esas katkısı olarak öne çıkarmakta; bu katkının İngiliz Okulu kuramını Realizm ile Neoliberal Kurumsalcılıktan ayrı bir yere taşıdığını söylerken, uluslararası toplumun karşılaştırmalı ve tarihsel anlatılarını oluşturmak için nasıl kullanılabileceğini sorgulamaktadır. Kitabında “Uluslararası Toplumun Birincil Kurumları”na bir bölüm ayıran Buzan, İngiliz Okulu kuramcılarının çalışmaları içinde bu kavramın açık tanımını bulmaya çalışmaktadır.

Buzan 2014 tarihli *An Introduction to the English School of International Relations, The Societal Approach* kitabında İngiliz Okulu'nun anahtar kavramlarını açıklarken, kurumlar kavramını yine birincil ve ikincil kurumlar olarak ayırmaktadır. Bu ayrımın alanyazında (henüz) yerleşmediğini söyleyen Buzan kavramın iki kullanımını tanımlamaktadır:

¹²⁸ Andrew Hurrell, “Hedley Bull and the Idea of Order in International Society”, 37.

¹²⁹ Cornelia Navari, “Institutions and Organizations”, *International Society, The English School*, ed. Cornelia Navari (Cham: Palgrave Macmillan, 2021), 133.

¹³⁰ K. J. Holsti, *Taming the Sovereigns, Institutional Change in International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

¹³¹ Buzan, *From International to World Society?*.

“Birincil kurumlar, İngiliz Okulu’nun sözünü ettiği kurumlardır ve ‘bir toplumda veya toplulukta yerleşmiş bir uygulama, yasa veya ilişki’ anlamını yansıtmaktadır. Tasarlanmış olmaktan daha ziyade geliştirilmiş olan derin ve nispeten uzun süreli toplumsal uygulamalardır. Bu uygulamalar yalnızca uluslararası toplumun üyeleri tarafından paylaşılacakla kalmamalı ama aynı zamanda üyeler arasında meşru davranış olarak da görülmelidir. Birincil kurumlar bu nedenle uluslararası toplumun üyelerinin paylaşılan kimliği hakkındadır. Yalnızca devletlerin temel karakterini değil ama aynı zamanda birbirleriyle ilişkilerindeki meşru davranış şablonlarını ve ayrıca uluslararası topluma üyelik ölçütlerini tanımlamaları nedeniyle hem devletlerin hem de uluslararası toplumun kurucu unsurlarıdır. Klasik ‘Westphalian’ birincil kurumlar kümesi egemenlik, ülkesellik, güç dengesi, savaş, diplomasi, uluslararası hukuk ve büyük güç yönetiminden oluşmaktadır ki bunlara milliyetçilik, insanların eşitliği ile yakın zamanda ve tartışmalı olsa da piyasa eklenebilir. Ancak birincil kurumlar tarih boyunca devletlerin bir uluslararası toplum oluşturduğu herhangi bir yerde bulunabilmektedir.

İkincil kurumlar, rejim teorisinde ve liberal kurumsalcılar tarafından sözü edilen kurumlardır ve kavramın örgütlerle ilgili kullanımını yansıtmaktadır. Bunlar belirli türlerdeki (en açıkça görülen şekliyle liberal olsa da diğer türlerin de mümkün olabileceği) bir uluslararası toplumun ürünleridir ve çoğunlukla belirli işlevsel amaçlara hizmet etmek için devletler tarafından bilinçli olarak tasarlanmış hükümetler arası düzenlemelerdir. Birleşmiş Milletler’i, Dünya Bankası’nı, Dünya Ticaret Örgütü’nü ve nükleer silahların yayılmasını önleme rejimini içermektedir. İkincil kurumlar nispeten yakın zamanın icadıdır ve ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında endüstriyel modernitenin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.”¹³²

Yeni İngiliz Okulu kapsamında kurumlarla ilgili yapılan çalışmalarda kurumların tarih ve toplum içinde değişiklik gösterebileceği fikri, klasik İngiliz Okulu’nun kurumlar kavramsallaştırmasına paralel görülmektedir. Başta Buzan olmak üzere yeni nesil İngiliz Okulu düşünürlerine göre, birincil kurumlar değiştikçe, bu değişim söz konusu kurumların içinden çıkan ikincil kurumları da etkilemektedir.

İngiliz Okulu’nun özellikle de Klasik İngiliz Okulu’nun bir diğer kavramı Medeniyet Standardı (*Standard of Civilization*) kavramıdır. Avrupa merkezli uluslararası toplumun 19. yüzyıldaki genişleme sürecinde, Avrupa dışı siyasi toplulukların Avrupalı devletlerin kendi aralarında oluşturduğu uluslararası topluma kabul edilip edilmeyeceğine dair kurallar/standartlar belirlediği ve Avrupa dışı siyasi toplulukların bu “medeniyet” standardını karşılaması gerektiği anlatısı, uluslararası ilişkiler tarihinde yerleşik bir anlatıdır. Söz konusu uluslararası ilişkiler tarihi ve genel olarak dünya tarihi anlatısı, Avrupa odaklı olduğu için, tek yönlü bir anlatı olarak kalmıştır. Gerritt Gong 1984 tarihli *The Standard of Civilization in International Society*

¹³² Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 16-17.

kitabında bu kavrama her iki taraftan da bakmakta ve böylece anlatıya yenilik getirmektedir.¹³³ Gong çalışmasında şu tanımı yapmaktadır:

“‘Medeniyet’ standardı aşağıdaki gereksinimleri içerecek şekilde evrilmiştir:

1. ‘Medeni’ bir devlet, temel hakları yani yaşam, saygınlık ve mülk haklarını; (özellikle de yabancı ülke vatandaşlarının) seyahat, ticaret ve din özgürlüklerini garanti altına alır.
2. ‘Medeni’ bir devlet, devlet mekanizmasını işletmede etkinliğe ve öz savunmasını düzenlemeye yönelik kabiliyete sahip organize edilmiş siyasi bir bürokrasi olarak mevcuttur.
3. ‘Medeni’ bir devlet, savaş hukuku da dâhil olmak üzere genel kabul görmüş uluslararası hukuka uyar; aynı zamanda kendi yetki alanı içinde hem yabancı vatandaşlar hem de kendi vatandaşları olmak üzere herkes için hukuki adaleti taahhüt eden ülke içi mahkemeler, kurallar ve basılı kanunlar sistemini sürdürür.
4. ‘Medeni devlet’ diplomatik karşılıklı etkileşim ve iletişim için yeterli ve daimi yolları koruyarak uluslararası sistemin yükümlülüklerini yerine getirir.

‘Medeniyet’ standardı ayrıca daha nesnel bir gereksinimi de içermektedir:

5. ‘Medeni’ bir devlet ‘medenî’ uluslararası toplumun kabul görmüş normlarına ve uygulamalarına genel anlamda uyum sağlar; örneğin kadının ölen kocasıyla birlikte yakılması, çok eşlilik ve kölelik ‘medenî olmayan’ davranışlar olarak görülür ve bu nedenle kabul edilemez davranışlardır.”¹³⁴

Gong bu tanımı yaptıktan sonra dünya tarihindeki olayları Avrupa uluslararası toplumunun genişlemesi bakış açısından inceleyerek kavramın tarihsel olarak ortaya çıkış sürecini ve uluslararası hukukla olan ilişkisini değerlendirmektedir. Yazar daha sonra Avrupa “medeniyet” standardını benimsemeye çabaladıkları veya zorlandıkları süreçte Avrupalı olmayan ülkelerin yaşadığı kültürel aşağılanmayı, değişimleri ve uzlaşmaları ele almakta ve örnek vakalar olarak Çin, Japonya ve Siyam’ın uluslararası topluma girişini incelemektedir.

Medeniyet standardının Avrupa’nın genişlemesi için bahane ve gerekçe olarak kullanıldığını söyleyen Stivachtis’e göre, bu kavram Avrupalı olmayan ülkelere aşağılama ve kendi kültürlerine yönelik tehdit olarak algılanmış ve Avrupa’nın genişlemesinin ardından gelen karşılaşma sadece askerî, siyasi veya ekonomik çatışma olmaktan çok medeniyetler ve karşılıklı kültürel sistemler arasında bir çarpışma

¹³³ Gerritt W. Gong, *The Standard of ‘Civilization’ in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984).

¹³⁴ Gong, *The Standard of ‘Civilization’ in International Society*, 13-14.

yaratmıştır.¹³⁵ Stivachtis eski “medeniyet” standardının söz konusu dönemdeki saygınlığını yitirdiğini ve mevcut uluslararası toplumda yerini alabilecek yeni haleflerin ortaya çıktığını söylemektedir.¹³⁶

Uluslararası İlişkiler değerlendirmelerinde “medeniyet standardı” kavramının kaynağı olarak İngiliz Okulu kuramını gösteren Buzan, bu kavramını farklı açıdan ele almaktadır.¹³⁷ Buzan’a göre, Batı’nın insan haklarıyla ilgili taleplerinin bazı açılardan “medeniyet standardı”nın halefi olduğunu söyleyen Gong ilginç bir noktaya işaret etmektedir.¹³⁸ Buzan, bu kavramın sadece tarihsel anlatılarda değil, aynı zamanda postkolonyal dünya analizinde de kullanması gerektiğini öne sürmektedir. Kuramcıya göre, sömürgecilik uygulamalarıyla ilişkilendirildiğinden kavramın 1945 sonrası dünya siyasetine uyarlanması uygunsuz görülmektedir; dolayısıyla bazı uygulamalar günümüz dünya siyasetinde de sürmesine rağmen bunlar “medeniyet standardı” olarak adlandırılmamaktadır. Bu uygulamalar “koşulluluk”, “iyi yönetim” ve “kalkınma” gibi yavan ve bürokratik terimlerle varlığını sürdürmektedir.¹³⁹ Bu farklı adlar altındaki uygulamalar arasında insan hakları, demokrasi, kapitalizm, çevre ve kalkınma da sayılabilir. Buzan’a göre, bu yeni standartlar da daha “medeni” olanları daha az medeni olanlardan ayırmakta ve bu temelde uluslararası toplumun iç halkalarına erişim konusunda eşik bekçiliği yapmaktadır.¹⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında dünya siyaseti ve uluslararası toplum değiştikçe, “medeniyet standardı” kavramıyla nitelendirebilecek uygulamaların da değiştiğini söylemek mümkündür.

İngiliz Okulu’nun diğer önemli kavramlarından biri olan Hikmet-i Sistem (*raison de système*) kavramı ise yine İngiliz Okulu’nun bir başka temel kitabıyla alanyazına girmiştir. Adam Watson, 1992 tarihli *The Evolution of International Society*,

¹³⁵ Yannis A. Stivachtis, “Civilization and international society: The case of European Union expansion”, *Contemporary Politics*, Vol. 14, No. 1 (2008): 72.

¹³⁶ Stivachtis, “medeniyet” standardının yeni olası haleflerini “ayrımcılık yapmama standardı” veya “insan hakları standardı”, “modernlik standardı” ve liberal değerlerin yansımaları oluşturan mevcut uluslararası hukuk kuralları olarak üçe ayırmakta ve bunların da alt kısımları olduğunu belirtmektedir. Yazar, eski “medeniyet” standardının yerini alacak en olası kavramın uluslararası örgütler tarafından uygulanmakta olan “üyelik koşulluluğu” olduğunu savunmaktadır ve Avrupa Birliği’nin genişlemesini örnek vaka olarak almaktadır.

¹³⁷ Barry Buzan, “The ‘Standard of Civilisation’ as an English School Concept”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 42, No. 3 (2014): 577.

¹³⁸ Buzan and Little, “The Historical Expansion of International Society”, 63.

¹³⁹ Buzan, “The ‘Standard of Civilisation’ as an English School Concept”: 577.

¹⁴⁰ Buzan, “The ‘Standard of Civilisation’ as an English School Concept”: 586.

A Comparative Historical Analysis başlıklı kitabının başında çalışmasının kapsamına ve kullandığı terimlere açıklık getirirken, Hikmet-i Sistem (*raison de système*) kavramını kullanmaktadır. Egemen devletler arasındaki ittifakların sistem üyelerinin davranışlarını koordine ederek ve dolayısıyla değiştirerek fazla gelişmemiş sisteme bir tür düzen getirebileceğini söyleyen Watson, bu durumu Avrupa sisteminin Hikmet-i Devlet/Hükümet (*raison d'état*) olarak adlandırılan yönüyle eşleştirmektedir. Watson ayrıca sistemin tüm üyelerine hem kısıtlama hem yarar getiren genel anlaşmalar ve kurallar sayesinde düzenin daha fazla teşvik edildiğini de söylemekte ve bu durumu Hikmet-i Sistem (*raison de système*) yani “sistemin işleyişini sağlamanın fayda getireceğine dair inanç” olarak adlandırmaktadır.¹⁴¹ Sistemin/toplumun üyeleri arasındaki çıkar çatışmasını tamamen dışlamayan Hikmet-i Sistem kavramı, “bu tür çatışmaları sistem çerçevesi içinde ve değişen uluslararası toplumun esaslarına ve davranış kurallarına uygun olarak çözmenin tüm taraflarının çıkarına olduğunun kabulü”ne işaret etmektedir.¹⁴²

Barry Buzan, İngiliz Okulu’na ait kavramları tartışmaya açarken, geniş kullanım alanı olabilecek Hikmet-i Sistem kavramı üzerinde yeterince çalışılmadığını belirtmektedir. Kuramcıya göre bu kavram, Realizmin temelinde açık ve Batı kökenli Uluslararası İlişkiler kuramlarının içinde zımni olarak yer alan Hikmet-i Devlet/Hükümet (*raison d'état*) düşüncesinin karşısına konumlandırılabilir. Buzan, İngiliz Okulu alanyazınında yaygın olmayan bu Hikmet-i Sistem (*raison de système*) kavramının daha geniş kullanım alanına ulaşma iddiasına sahip olduğunu söylerken, buna gerekçe olarak da kavramın uluslararası toplumun temelindeki mantığı açıklamasını göstermektedir.¹⁴³

Bu düşünceden hareketle, uluslararası toplumun temelini açıklaması nedeniyle, kavramın İngiliz Okulu’nu diğer Uluslararası İlişkiler kuramlarından ayırdığı söylenebilir. Buzan Hikmet-i Sistem kavramı çerçevesindeki yönelimi sayesinde İngiliz Okulu’nun her zaman için büyük kuram sentezi için bir alan teşkil etme potansiyeline sahip olduğunu ve bu açıdan dönemin mevcut Amerikan Uluslararası İlişkiler kuramlarını niteleyen orta boy kuramlardan daha farklı bir düzeyde yer

¹⁴¹ Watson, *The Evolution of International Society*, 14.

¹⁴² Watson, *The Evolution of International Society*, 240.

¹⁴³ Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 18.

aldığını iddia etmektedir.¹⁴⁴ Buzan'ın kavramın geliştirilmesine yönelik çabalarına rağmen, yeniden canlanan İngiliz Okulu bünyesinde Hikmet-i Sistem kavramı üzerine ayrıntılı ve derinlemesine çalışmaların (henüz) yapılmadığı görülmektedir.

İngiliz Okulu'nun kavramlarından bir diğeri ise Batıya Karşı İsyan (*the Revolt against the West*) kavramıdır. Hedley Bull, Adam Watson ile ortak editörlüğünü yaptığı *The Expansion of International Society* adlı kitaba yazdığı bölümlerden birinde ortaya çıkan evrensel uluslararası toplumdaki Batı tahakkümüne karşı meydan okumaları Batıya Karşı İsyan olarak ele almaktadır.¹⁴⁵ Bull, söz konusu Batı tahakkümüne karşı isyanın şu beş aşamadan/ temadan oluştuğunu belirtmektedir: (i) Eşit egemenlik için mücadele, (ii) Sömürgecilik karşıtı devrim, (iii) Irksal eşitlik için mücadele, (iv) Ekonomik adalet için mücadele, (v) Kültürel özgürleşme için mücadele.¹⁴⁶

Buzan'a göre, Bull eski sömürge dünyasının Batı tahakkümüne karşı isyanıyla ilgili güçlü bir hissiyat geliştirmek için uluslararası toplumda düzen ile adalet arasındaki gerilimi kullanmaktadır. Buzan, Batıya Karşı İsyan kavramını değerlendirirken, Bull'un yanıtını bulamadığı sorunun Batılı (küresel) uluslararası toplumun tek-merkezli oluşumundan kaynaklanan eşitsizliğin siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla nasıl başa çıkılacağı sorusu olduğuna işaret etmektedir.¹⁴⁷ Buzan bu klasik düzen-adalet ikilemi içine küresel eşitsizliğin getirdiği yeni sorunları da dâhil ederek Batıya Karşı İsyan kavramı için yeni tartışma ve inceleme alanları açmaya çalışmaktadır. Kuramcı daha sonraki yıllarda Batı Dışı veya Batı Ötesi Uluslararası İlişkiler çalışmalarına yönelmiş; Uluslararası İlişkiler disiplininin Avrupa ve Batı merkezli gelişim anlatısı dışında farklı bölgelerden Küresel Uluslararası İlişkiler bakış açısına katkı sağlayabilecek anlatılara ve çalışmalara odaklanmıştır.

¹⁴⁴ Barry Buzan and George Lawson, "The English School: History and Primary Institutions as Empirical IR Theory?", *The Oxford Encyclopedia of Empirical International Relations Theory*, ed. William R. Thompson (New York: Oxford University Press, 2018), 785 ve 791.

¹⁴⁵ Hedley Bull, "The Emergence of a Universal International Society", *The Expansion of International Society*, ed. Hedley Bull and Adam Watson (London: Clarendon Press, 1984), 117-126; Hedley Bull, "The Revolt Against the West", *The Expansion of International Society*, ed. Hedley Bull and Adam Watson (London: Clarendon Press, 1984), 217-228.

¹⁴⁶ Hedley Bull, "The Revolt Against the West", 220-223.

¹⁴⁷ Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 69-70.

Buzan burada R. J. Vincent'in ırkçılık üzerine yaptığı çalışmalarla ve Scott M. Thomas'ın siyasi kimliğin parçası haline gelen dinle ilgili çalışmasıyla Batıya karşı İsyan kavramına eklemeler yaptığını söylemekte, ancak bu kavramla ilgili esas ağırlığı Bull'a vermektedir.

Yukarıdaki altıbaşlıklarda tarihçesi, kuramcıları ve temel kavramları ayrıntılı şekilde değerlendirilen İngiliz Okulu kuramı içinde temel tartışma olarak kabul edilen çoğulculuk–dayanışmacılık tartışması aşağıda ele alınmaya çalışılacaktır.

2.4. İngiliz Okulu’nun Temel Tartışması: Çoğulculuk–Dayanışmacılık

İngiliz Okulu içinde iki önemli tartışmanın yaşandığı söylenebilir. Britanya Komitesi’nin kuruluş ve gelişme dönemlerindeki ilk tartışma, uluslararası toplumun oluşum biçimi ve uluslararası sistem ile uluslararası toplum arasındaki ayrım ve sınırlar üzerine yapılmıştır. İngiliz Okulu’nun kurucu düşünürlerinden Martin Wight uluslararası toplumun oluşması için ortak kültürün gerekli ve belirleyici olduğunu vurgularken, bir diğer kurucu isim olan Hedley Bull uluslararası sistem içinde yer alan üyelerin bir uluslararası toplum oluşturmada söz konusu üyelerin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına işaret etmektedir.¹⁴⁸ Britanya Komitesi’nin ilk dönem toplantılarında bu iki uluslararası yapı arasındaki ayrım Wight ile Bull’un görüşleri etrafında gelişen tartışmalarla ele alınmıştır. Bull ayrıca uluslararası toplumda düzenin mi yoksa adaletin mi öncelenmesi gerektiği sorusuna cevap arayarak da bu tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

Düşünce Okulu içindeki ikinci büyük ve asıl tartışma ise bu ilk tartışmanın üzerine atılan temellerle gelişmiştir. Uluslararası toplumun ortaya çıkışı, gelişimi ve genişlemesi üzerine yapılan ilk çalışmaların ardından gelişen uluslararası toplumun çoğulcu ve dayanışmacı anlayışlarına dair tartışmalar, İngiliz Okulu’nun ikinci büyük ve temel tartışması olmuştur. Buzan, bu temel tartışmaya aynı zamanda uluslararası toplum ile dünya toplumu arasındaki ilişkinin irdelenmesinin eşlik etmesi gerektiğini öne sürse de çoğulcu ve dayanışmacı anlayışlar arasındaki tartışma büyük oranda uluslararası toplumun yapısına odaklanmıştır.

Birçok yazarın işaret ettiği gibi, ilk tartışma bir uluslararası sistemin aslında uluslararası toplumun zayıf/ince biçimi olduğu yönündeki önermenin kabulüyle sonuçlanmıştır ancak ikinci tartışma hâlen devam etmektedir. Stivachtis, uluslararası toplumda süregelen değişikliklerin ve dünya toplumunda yaşanan gelişmelerin çoğulcu–dayanışmacı anlayışlar arasındaki tartışmanın sürmesinde etkili olduğunu

¹⁴⁸ Wight, *Systems of States*, 33; Bull, *The Anarchical Society*, 4-5.

savunmaktadır.¹⁴⁹ Bu ikinci tartışma, aynı zamanda dayanışmacılık ile çoğulculuk arasındaki ayrımın uluslararası toplumdan dünya toplumuna doğru karmaşık geçiş sürecini açıklayıp açıklayamayacağı sorusunu da ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁰ Bu konuya vurgu yapan bir başka yazar, Buzan olmuştur. Kuramcı çoğulcu–dayanışmacı tartışmasının başlangıcı için Britanya Komitesi’nin ilk yıllarına, Komite içi görüş alışverişlerine ve bunların ilham verdiği daha geniş kapsamlı tartışmalara işaret etmektedir. Uluslararası toplum düşüncesi, tartışmalarda ve araştırmalarda yol gösterici kavram haline geldiğinde, çoğulculuk–dayanışmacılık tartışmasına ait temel toplumsal ve normatif konular ele alınmaya başlanmıştır ki bu durum çoğulcu–dayanışmacı tartışmasının İngiliz Okulu’na özgü bir tartışma olduğunu göstermektedir.¹⁵¹

Bu tartışma, İngiliz Okulu düşüncesinin Uluslararası İlişkiler disiplindeki yerini de vurgulamaktadır. İngiliz Okulu, diğer anaakım kuramların uluslararası sistemden yana olan tercihi karşısına uluslararası toplum kavramını koymaktadır ve uluslararası toplum Hikmet-i Sistem (*raison de système*) kavramıyla tanımlanabilmektedir. Bu kavram, İngiliz Okulu’nun düzen (çoğulculuk) ile adalet (dayanışmacılık) arasındaki temel normatif tartışmasını özetlemekte ve (açıkça realizmin, zımnen de birçok anaakım teorisinin temelinde yer alan ve hesaplanmış öz–çıkarın birim merkezli mantığı olan) Hikmet-i Devlet/Hükümet (*raison d’etat*) düşüncesine karşı durmaktadır.¹⁵² Söz konusu temel normatif tartışmada düzeni önceleyenlerin çoğulcu uluslararası toplum anlayışını benimsediği, adaleti önceleyenlerin ise dayanışmacı uluslararası toplum anlayışında olduğu kabul edilmektedir.

İngiliz Okulu’nun bu temel tartışmasının ortaya çıkışı, gelişimi ve bu tartışmayla ilgili görüşler aşağıdaki altbaşlıklarda sunulacaktır.

¹⁴⁹ Stivachtis, “The English School”, 34-35.

¹⁵⁰ Martin Griffiths, Steven C. Roach, and M. Scott Solomon, “English School”, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Second edition (New York: Routledge, 2009), 211-212. Bu kitap bölümünde, İngiliz Okulu kuramcıları arasındaki ayrım, diğer tüm yazarların aksine, *Solidarist* ve *Particularist* olarak yapılmaktadır. Kitabın Türkçeye çevirisinde de, İngilizce metne uygun olarak “Dayanışmacı” ve “Tikelci” terimleri kullanılmıştır (Martin Griffiths, Steven C. Roach, and M. Scott Solomon, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, İkinci Basımdan Çeviri, çev. CESRAN (İstanbul: Nobel Yayınları, 2021), 211.

¹⁵¹ Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 91.

¹⁵² Buzan and Lawson, “The English School: History and Primary Institutions as Empirical IR Theory?”, 785.

2.4.1. Çoğulculuk–Dayanışmacılık Tartışmasının Temeli ve Gelişimi

Yukarıda belirtildiği gibi, tartışmanın temeli Britanya Komitesi'nin ilk dönemlerinde yapılan uluslararası toplum tartışmaları üzerine atılmıştır. Hedley Bull, Komite'nin Nisan 1962 tarihli toplantısında sunduğu ve daha sonra *Diplomatic Investigations* içinde yayımlanan “The Grotian Conception of International Society” başlıklı makalesinde, “dayanışmacılık” ve “çoğulculuk” kavramlarını ilk kez kullanmaktadır. Kuramcı burada çoğulcu anlayışı devletlerin yalnızca belirli asgari amaçlarda anlaşabileceğini ve bu amaçların en mühimlerinin egemenliklerin karşılıklı tanınması ve müdahale etmeme ilkesi olduğunu kabul eden uluslararası toplum anlayışı olarak tanımlamaktadır. Bu anlayışın karşısına ise “Grotiusçu anlayış” da dediği ve hukukun uygulanması konusunda uluslararası toplumu oluşturan devletler arasında dayanışmanın veya olası dayanışmanın bulunduğu dair temel varsayıma sahip olan dayanışmacı anlayışı koymaktadır.¹⁵³ Bull, daha sonra yazdığı *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabında “Grotiusçu” terimini kullanmaya devam etmektedir.¹⁵⁴

Uluslararası toplumda düzen–adalet ikilemi üzerine yoğunlaşan Bull, Britanya Komitesi'nin birinci dönemi dâhilindeki çalışmalarda, çoğulculuğun uluslararası ilişkilerin gerçeklerine daha iyi uyum sağladığını düşünmesi nedeniyle çoğulcu anlayışı kabul etmektedir. Ancak yazar, uluslararası toplumda adalete dair evrensel bir anlaşmanın mümkün olmadığına yönelik çoğulcu görüşü ve bunun etkilerini kabul etmek konusunda isteksiz görünmektedir. Wheeler'a göre, Bull, adalete yönelik farklı anlayışların peşinden koşulmasının birlikte var olma bağlarının yanı sıra uluslararası düzenin ve dünya düzeninin temellerini zayıflatabileceğini düşünmektedir ama uluslararası toplum düşüncesi içindeki gerilimleri düzen ile adalet arasında bir karşılıklı bağımlılık olabileceğini iddia ederek çözmeye çalışmaktadır.¹⁵⁵

Bull, dayanışmacıların hedeflerine temel olarak karşı çıkmamakta; sadece mevcut egemen devletler toplumunda bu tür hedeflerin peşinden koşulması için hâlâ çok erken olduğunu söylemektedir. Yazarın daha sonraki çalışmalarında bu gerilimi çözmek için

¹⁵³ Hedley Bull, “The Grotian Conception of International Society”, *Diplomatic Investigations, Essays in the Theory of International Politics*, ed. Herbert Butterfield and Martin Wight (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press: 1966), 51-73.

¹⁵⁴ Bull, *The Anarchical Society*, 310.

¹⁵⁵ Nicholas J. Wheeler, “Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 21, No. 3 (1992): 470.

aba harcadığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların en önemlisi, 1984 tarihli *Justice in International Relations: The 1983 Hagey Lectures* kitabıdır.¹⁵⁶   nc  Dünya'nın sergilediği meydan okumayı ve Batı'nın buna verdiği tepkiyi ele alan bu eser, yazarın daha dayanışmacı anlayışa kaymaya başladığını göstermektedir. Bull, burada devletlerden ve uluslardan ziyade bireyler tarafından ve bireyler adına ortaya konulan ahlaki iddiaların yükselişine dikkat çekmekte; hem normatif yargı kaynağı olarak hem de uluslararası toplum içinde gelişmekte olan uzlaşının parçası olarak "küresel ölçekte refahla ilgili ahlaki endişe"nin ortaya çıkışını anlamaya çalışmaktadır.¹⁵⁷

Özetle, düzen–adalet ikilemi üzerine yaptığı çalışmalarda Bull, ilk olarak düzeni ön plana çıkarmasına rağmen, ilerleyen dönemlerde adalet olmadan düzenin de sağlanamayacağı düşüncesine yaklaşmıştır. İlk dönem çalışmalarının Soğuk Savaş'ın en yoğun yılları olan 1950'lere ve 1960'lara denk gelmesi nedeniyle Bull'un bu dönemde uluslararası toplumda düzene öncelik verdiği; ancak 1960'ların sonu ve 1970'lerle birlikte uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimlerin (ve Detant döneminin de) etkisiyle söz konusu ikilemde adaletin önemini kabul etmeye yaklaştığı söylenbilir.

Dayanışmacı anlayışa dayanan ilk alışmalar R. J. Vincent'a aittir. Bull'a benzer şekilde, uluslararası toplumla ilgili düşüncelerini zaman içinde değişen R. J. Vincent, 1974 tarihli *Nonintervention and International Order* başlıklı kitabında çoğulcu anlayışla düzenin korunması için müdahale etmeme ilkesini vurgularken, 1986 tarihli *Human Rights and International Relations* başlıklı kitabında ise savlarını etik düşünce çizgisine dayandırmakta ve uluslararası toplumun dayanışmacı anlayışına yönelmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Hedley Bull, *Justice in International Relations: The 1983 Hagey Lectures* (Waterloo, Ontario: University of Waterloo, 1984). Bu kitap, yazarın 1983 yılında Waterloo  niversitesi'nde adalet teması üzerine verdiği konferanslardan oluşmaktadır. Bu konferanslar, uluslararası toplumda düzen temasına odaklanmış 1977 tarihli *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabını tamamlayacak ikinci kitabı oluşturacak daha kapsamlı bir çalışmanın parçasıydı.

¹⁵⁷ Introductory note by Kai Alderson and Andrew Hurrell on Hedley Bull, "Justice in International Relations: The 1983 Hagey Lectures (1984)", *Hedley Bull on International Society*, ed. Kai Alderson and Andrew Hurrell (London: Macmillan Press, 2000), 206.

¹⁵⁸ R. J. Vincent, *Nonintervention and International Order* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1974) ve R. J. Vincent, *Human Rights and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).

Vincent'in dayanışmacı anlayışı savunduğu çalışmaları, İngiliz Okulu'nun ikinci nesil yazarları üzerinde etkili olmuştur. Bull'un başlattığı ve Vincent'in belirgin kıldığı çoğulcu–dayanışmacı tartışması, amprik yapısını kaybetmiş (uluslararası toplumun o an pratikte ne kadar dayanışmacı olduğu sorusundan uzaklaşmış) ve giderek uluslararası toplumun nasıl olması gerektiği (çoğulcu mu yoksa dayanışmacı mı olmalı) sorusu üzerine normatif bir tartışmaya dönüşmüştür.¹⁵⁹ Dolayısıyla bu temel tartışmanın ikinci nesil yazarların tartışması olduğu kabul edilebilir. Okul'un ikinci nesil düşünürleri, hem Bull'un ampirizminden ve çoğulcu ve dayanışmacı uluslararası düzenlere dair nitelendirmelerinden hem de Vincent'in uluslararası toplumun ötesine varan düşüncesi ve farklı uluslararası düzenlerle ilişkili normatif varsayımlardan ahlaki sonuçlar çıkarmasından etkilenmiş ve bu iki yazardan referans almayı sürdürmüştür.¹⁶⁰ İngiliz Okulu'nun ikinci nesil düşünürleri arasında Dunne ile Wheeler'ın temsil ettiği dayanışmacı yazarlar Vincent'ı izlerken, Jackson ile Mayall gibi çoğulculuğu savunan yazarlar Bull'un ilk dönem görüşlerini takip etmektedir.

Söz konusu tartışmadaki temel anlaşmazlık noktası, devletlerin haklarının mı (egemenlik hakkı ve içişlerine müdahaleden muaf olma durumu) yoksa bireylerin haklarının mı (temel insan haklarının korunması durumu) önceliği olduğu konusudur. Çoğulcular devletlerin haklarına öncelik verirken dayanışmacılar bireylerin haklarını öncelemektedir¹⁶¹ ve bu grubun çalışmalarının büyük bölümü İnsani Müdahale üzerinedir. Burada da görüldüğü gibi, bu tartışmada hakların önceliği önemli bir tartışma maddesidir.

Tartışmadaki bir başka anlaşmazlık noktası ise uluslararası hukukun pozitif hukuku mu yoksa doğal hukuku mu içermesi gerektiği sorusudur. Bir yanda (çoğulculuk aracılığıyla) devletlerin egemenlik iddiaları ve diğer yanda (dayanışmacılık aracılığıyla) bireylerin evrensel hakları iddiaları arasındaki çekişmeyle kendini gösteren bu tartışma, birbirinden çok farklı uluslararası toplum anlayışlarının yanı sıra birbirinden çok farklı uluslararası hukuk biçimlerinin mevcudiyetine de işaret

¹⁵⁹ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 56-57.

¹⁶⁰ Molly Cochran, “The Ethics of the English School”, *The Oxford Handbook of International Relations*, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2010), 292.

¹⁶¹ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 63-64.

etmektedir.¹⁶² Uluslararası hukukun temelinde pozitif hukukun mu yoksa doğal hukukun mu yer alması gerektiği tartışması, devletlerin mi yoksa bireylerin mi haklarının öncelikli olduğu tartışmasıyla ve dolayısıyla İnsani Müdahale konusuyla yakından ilişkilidir.

Aşağıdaki altbaşlıklarda bu tartışmanın taraflarının görüşleri açıklanmaya çalışılırken, İnsani Müdahale kavramının gelişimi üçüncü bölümde ve bu kavramın uygulamalarına dair örnek vakalar dördüncü bölümde ele alınacaktır.

2.4.2. Çoğulcuların Görüşleri

İngiliz Okulu'nun Üç Gelenek açısından bakıldığında Realizme daha yakın olarak tanımlanabilecek çoğulcu anlayışı savunan yazarların başında Hedley Bull, Robert Jackson ve James Mayall gelmektedir.

Bull, dayanışmacı veya Grotiusçu anlayışa karşı uluslararası toplumun çoğulcu anlayışını savunmakta¹⁶³ ve uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak devleti görmektedir. Buna göre, uluslararası hukukta asıl hak ve görev sahibi olan unsurlar devletlerdir ve bireyler sadece devletin kendilerine sunduğu yasal haklara sahip olabilirler. Devletlerin oluşturduğu uluslararası toplumda bireylerin sahip olabileceği evrensel haklar konusunda devletler arasında bir anlaşma bulunmadığından, bireyler uluslararası hukukun öznelere değil, nesnelere olabilmektedir.

Çoğulcu anlayışa göre, devletler sadece belirli asgari amaçlarda anlaşılabilirlerdir ki bu amaçların en önemlisi egemenliğin karşılıklı olarak tanınması ve buna bağlı olarak müdahale etmeme ilkeleridir. Bir başka deyişle, uluslararası düzen bu birlikte var olma ilkesine dayanmaktadır. Wheeler'a göre, uluslararası toplumun çoğulcu anlayışını realist bakış açısından ayıran unsur, uluslararası toplumda kendi aralarındaki hakların ve görevlerin varlığının bizzat devletlerin kendilerince kabul edildiği görüşüdür. Bull gibi çoğulcular devletlerin sadece ulusal öz-çıkarları nedeniyle değil, aynı zamanda kuralları hem ahlaki hem de hukuki otoriteye sahip olarak görmeleri nedeniyle de uluslararası toplumun kurallarına uyduklarını öne sürmektedir. Bull, Realizm ile uluslararası toplumun çoğulcu anlayışı arasındaki bu ayrımı açıkça dile

¹⁶² Stivachtis, "The English School", 31-32.

¹⁶³ Bull, "The Grotian Conception of International Society", 51-74.

getirmektedir.¹⁶⁴ Uluslararası toplumun çoğulcu anlayışı, devleti temel aktör ve hak ve görev sahibi olarak tanımlamasıyla Realizme yakın görülse de, devletlerin uluslararası toplumun kurallarına uyma gerekçesi düşünüldüğünde çoğulcu anlayış ile Realizm arasında önemli bir fark bulunmaktadır.

Wheeler ile Dunne, Bull'un bu konudaki görüşlerini değerlendirirken, çoğulculuğun asıl gücü olarak farklı adalet anlayışlarına sahip devletlerin asgari bir devletlerarası düzen kurmasını sağlayabilme olasılığına işaret etmektedir. Çoğulcu bir devletler toplumunun ahlaki değeri, bu toplumun bireyin refahına yaptığı katkı açısından değerlendirilmelidir ve Bull da bireyin refahını nihai değerlendirme noktası olarak kabul etmesine rağmen çoğulculuğu savunurken bu kabulünü açıkça dile getirmemektedir.¹⁶⁵ Bull'un başlangıçta savunduğu çoğulculuk anlayışı, uluslararası toplumda kültürel çeşitlilik içindeki devletler arasında bir düzen sağlanabileceği iddiasını temel alırken, Wheeler ile Dunne, burada kültürel çeşitlilik içindeki farklı adalet anlayışlarına vurgu yapmaktadır.

Yukarıda sözü edildiği gibi, çoğulcu anlayışa göre, uluslararası toplumda devlet ile birey arasında belirgin bir sınır mevcuttur ve devlet asıl hak ve görev sahibidir. Çoğulcu anlayış, sürdürülebilir devletlerarası iş birliği ve dönüşüm olasılığına karşı çıkmasa da bu olasılığa ihtiyatla yaklaşmaktadır. Bull çoğulculuğun ancak uluslararası toplumda devletler arasında düzenin korunmasını sağlayacak asgari amaçlar üzerinde uzlaşılabilmesi görüşünü öne sürerken, İngiliz Okulu'nun yeni nesil yazarları uluslararası toplumun dönüşümü olasılığını da dikkate almaktadır. Barry Buzan çoğulculuğu düzensizlik tehdidine karşı işlevsel bir karşı ağırlık olarak uluslararası toplumun araçsal yönü diye nitelendirirken, James Mayall uluslararası toplumun kurumlarının farklı çıkarlara ve değerlere sahip devletlerin "göreceli uyum içinde bir arada var olmasını" sağladığını vurgulamaktadır.¹⁶⁶ Mayall söz konusu kurumlar

¹⁶⁴ Wheeler, "Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention": 467.

¹⁶⁵ Nicholas J. Wheeler and Timothy Dunne, "Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 72, No. 1 (1996): 96.

¹⁶⁶ Matthew S. Weinert, "Reframing the Pluralist-Solidarist Debate", *Millennium: Journal of International Studies*, 40, No. 1 (2011): 29-30. Weinert burada Buzan'ın ve Mayall'ın şu çalışmalarına işaret etmektedir: Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004) ve James Mayall, *World Politics: Progress and its Limits* (Cambridge: Polity Press, 2000).

aracılığıyla birlikte var olma kurallarının düzenlenebileceğini ve uluslararası toplumun gelişip değişebileceğini düşünmektedir.

James Mayall'ın bu görüşe zaman içinde ulaştığını söylemek mümkündür. Mayall 1982 tarihinde editörlüğünü yaptığı *Community of States* kitabında “*modern dünyanın hâlâ bir devletler dünyası olduğunu ancak devletlerin daha önce hiç olmadığı kadar rahatsız edici yakınlıkla bir arada yaşamaya zorlandığı bir dünya olduğunu*” ve bu nedenle “*dağıtımçı adalet temelinde uluslararası topluluğun reformu için gerekli koşulların içinde bulunulan anda mevcut olmadığını*” iddia etmektedir.¹⁶⁷ Burada görüldüğü gibi, Mayall da, Bull'a benzer şekilde, uluslararası ilişkilerin içinde bulunduğu durum nedeniyle gönülsüzce çoğulculuğu benimsemektedir. Mayall “*dünyanın istesek de istemesek de çoğulcu olduğu ve bu gerçeği göz ardı etmenin getireceği risklerin olası kazançlardan daha fazla olacağı*” görüşünü savunmakta ve dayanışmacı söylemleri genellikle ikiyüzlü veya tehlikeli gördüğünden gerçekçi olmayan dayanışmacı projeler karşısında ihtiyatı ve sorumluluğu vurgulayan dürüst ve gerçekçi çoğulculuğu tercih etmektedir.¹⁶⁸

James Mayall'ın 2000 tarihli *World Politics: Progress and its Limits* başlıklı kitabı, çoğulcu anlayışa sahip yazarlar için önemli bir referans olmuştur. Mayall bu kitabında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından dünya siyasetinde ortaya çıkan zorlayıcı normatif soruları ele alıp uluslararası çözüm arayışlarını değerlendirirken uluslararası toplumdaki değişime ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır.¹⁶⁹ Yazar, dayanışmacı iddiaların özgünlüğünü reddetmemekte; dahası uluslararası toplumun gelecekte bir noktada şu anda sahip olmadığı biçimde bir değişim olasılığına sahip olabileceğini de kabul etmektedir.

Bull'un uluslararası toplum ve çoğulcu anlayış üzerine değerlendirmeleri 1960'ların ve 1970'lerin uluslararası ilişkiler ortamında şekillendiği açıktır. James Mayall'la birlikte İngiliz Okulu'nun ikinci nesil yazarları arasında sayılan Robert H. Jackson, Bull'un çoğulculukla ilgili görüşlerinden etkilenmiş ve döneminin uluslararası ilişkiler ortamına uygun olarak Bull'un görüşlerini sürdürmüştür.

¹⁶⁷ James Mayall (ed), *Community of States* (London: Allen and Unwin, 1982), 4 ve 109.

¹⁶⁸ Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 94-95.

¹⁶⁹ James Mayall, *World Politics: Progress and its Limits* (Cambridge: Polity Press, 2000).

Robert H. Jackson da, Bull gibi, siyasi ve kültürel çeşitliliği uluslararası toplumun temel özelliği olarak görmektedir. Bununla birlikte, Jackson uluslararası toplumun kurumlarını ve usullerini (uluslararası hukuku ve diplomasi uygulamaları) söz konusu çeşitliliklerin yönetilmesini sağlayan araçlar olarak kabul etmekte ve bu çeşitlilik söylemlerini ve araçlarını, uluslararası toplumun temelini oluşturan “küresel misak” (*Global Covenant*) olarak nitelendirmektedir.¹⁷⁰ Jackson’a göre, uluslararası hukukun ve diplomatik uygulamaların yayılması sayesinde uluslararası toplum çok sayıda ve birbirinden farklı siyasal sistemleri içinde barındırabilecektir: “*küresel misak; devlet liderlerinin birbirlerini anlamalarını, birbirleriyle bir arada var olmalarını, siyasi bağımsızlığa sahip olmalarını ve bu siyasi bağımsızlığın sunduğu ülke içi değerleri ve yaşam biçimlerini feda etmeden birbirleriyle iş birliği yapmalarını mümkün kılmaktadır.*”¹⁷¹ Jackson ayrıca hiyerarşik olmaktan ziyade yatay; dışlayıcı olmak yerine kapsayıcı olarak tanımladığı küresel misakın eşit devlet egemenliğinin, kendi kaderini tayin hakkının ve müdahale etmeme ilkesinin çoğulcu etiğine dayandığını belirtmektedir.¹⁷² İnsan haklarının ve demokrasinin korunması ve teşvik edilmesi gibi kozmopolitan normatif hedeflerin peşinde müdahale etmeme ilkesinin zayıflatılması, bu tür fikirlerin kabul edilmediği hatta tam olarak tanınmadığı veya anlaşılamadığı devletlerle çatışma riskini ortaya çıkaracaktır. Jackson’a göre, adaletin sağlanmasına yönelik amaçlar uluslararası toplumun temel ilkeleriyle çatışma halindeyse, düzenin sağlanmasına yönelik muhafazakâr ihtiyaçlar adaletin sağlanması amacından önce gelmelidir.¹⁷³ Özetle, Jackson da düzen–adalet ikileminde adaletin sağlanması karşısında düzenin korunmasının öncelikli olduğunu savunmakta ve uluslararası toplumda düzenin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Yukarıda ele alınan görüşlerden hareketle, çoğulcuların temel varsayımları ve açıklamaları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Çoğulcular için devlet insan toplumunun en temel siyasi örgütlenmesi olduğundan, egemenlik kavramının hukuki ve siyasi önceliği vardır; buna göre uluslararası toplum anarşi altında düzen arayışının bir sonucudur. Çoğulcular pozitivist hukuk anlayışını

¹⁷⁰ Robert H. Jackson, *The Global Covenant. Human Conduct in a World of States* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 16-22.

¹⁷¹ Robert H. Jackson, *The Global Covenant*, 23.

¹⁷² Jackson, *The Global Covenant*, 12-13.

¹⁷³ John Williams, “Pluralism, Solidarism and the Emergence of World Society in English School Theory”, *International Relations*, Vol. 19, No. 1 (2005): 23-24.

benimserler ki buna göre uluslararası hukuk devletler tarafından üretilen ve karşılıklı tanınan kurallardan oluşur ve devlet dışı başka kaynağı yoktur. Devlet anarşik yapı altında düzeni sağlayacak tek kurumdur, devletin egemenliğine yapılacak bir müdahale, düzeni bozup uluslararası toplumun Hobbes’çu bir doğa durumuna sürüklenmesine neden olacaktır.¹⁷⁴ Bu nedenle, çoğulcu anlayış, düzeni (içindeki farklılıklarla birlikte) adalet karşısında daha öncelikli kabul etmektedir. Dolayısıyla, çoğulcular, devlet egemenliğini ve devletin müdahaleden korunmasını önceliklendirir ve İnsani Müdahaleyi uluslararası toplumun temellerine, yani egemenlik ve müdahale etmeme prensiplerine aykırı görürler. Ayrıca, çoğulcular için uluslararası toplumun bugünkü ve gelecekteki kapsamı oldukça sınırlıdır.¹⁷⁵ Bu sınırlı kapsam içinde çoğulcuların uluslararası toplumun çoğulcu prensipleri çerçevesinde düzeni nasıl koruyabileceği sorusuna odaklandığı söylenebilir.

Çoğulcu görüşteki yazarların dayanışmacılara karşı çıkmalarının nedeni, uluslararası toplumda çeşitliliğin korunmasının normatif olarak önemli olması değil, aynı zamanda İnsani Müdahale adı altında devletlerin egemenliklerine karışılmasının büyük güçler arasındaki düzeni bozabileceği endişesini taşımalarıdır.¹⁷⁶ Çoğulcular devletlerin düzenin korunması adı altında kendi egemenliklerini müdahalelere karşı korumak isteyeceğini ve bu nedenle de uluslararası toplumun değişmeyeceğini savunmaktadır.

2.4.3. Dayanışmacıların Görüşleri

İngiliz Okulu’nun Üç Gelenek açısından bakıldığında Revolüsyonizme daha yakın olarak tanımlanabilecek dayanışmacı görüşleri savunan yazarların başında John Vincent, Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler gelmektedir.

İngiliz Okulu’nun tarihi üzerine çalışan çoğu araştırmacı, Bull’un son dönem çalışmalarında dayanışmacı anlayışa yaklaşmakta olduğunu öne sürmekte ve bu iddialarına kanıt olarak da Bull’un 1983 yılında Waterloo Üniversitesi’nde *Hagey Lectures* başlığı altında yaptığı konuşmaları ve bu konuşmaları temel alan kitabını göstermektedir. Bull burada “20. yüzyılın ikinci yarısında adalet konusunun sadece

¹⁷⁴ Mustafa Serdar Palabıyık, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2nci baskı, der. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 247.

¹⁷⁵ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 55.

¹⁷⁶ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 58-59.

devletleri veya ulusları değil ama hayali bir insanlık topluluğundaki tüm bireyleri ilgilendirmesi, bu meseleye ilişkin algımızda yaşanan derin değişimi göstermektedir” demektedir ve *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabında dünya düzenini tartışırken fazla ele almadığı devletler toplumunun normatif değeri konusunda artık daha ahlaki bir konum benimsemektedir.¹⁷⁷ Kuramcı, burada devletler toplumunun ahlaki değerinin bireylere yönelik adaletle yönelik yaptığı katkılarla değerlendirilmesi gerektiğini işaret etse de, evrensel insan hakları fikrini kabul edip etmediğini açık şekilde dile getirmemektedir.

Bull, 1966 tarihli “The Grotian Conception of the International Society” başlıklı makalesinde uluslararası toplumun dayanışmacı anlayışı “prematüre” olduğunu yazarken, 1977 tarihli *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabının sonunda hem düzenin hem adaletin sağlanmasının devletler toplumunda daha dayanışmacı görüşlerin gelişmesi koşuluna bağlı olduğunu sonucuna varmaktadır. Kuramcı 1983 tarihli Hagey Lectures kapsamında ise uluslararası topluma yönelik kozmopolitan dayanışmacılık anlayışını dikkate aldığını göstermektedir. Wheeler ve Dunne, bu konuşmalardaki dayanışmacı unsurların, Bull’un çoğulculukla ilgili yaşadığı hayal kırıklığına işaret ettiğini savunmaktadır. Bull bu derslerde uluslararası ilişkilerde adalet kavramı, bu kavramın Batı’ya Karşı İsyan kavramıyla ilişkisini, egemenliğe ve müdahale etmeme normlarına dayalı devletler toplumunun ahlaki meşruluğunu sorgulamaktadır.¹⁷⁸ Daha önce belirtildiği gibi, uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler, Bull’un uluslararası toplumda düzen–adalet tartışmasında adalet kavramını daha yoğun şekilde ele almasına yol açmıştır.

Bull’un ardından gelen ve dayanışmacı anlayışı benimseyen İngiliz Okulu yazarları, genel olarak dayanışmacı uluslararası toplumun temellerinin nasıl atılabileceği üzerine düşünmektedir. İngiliz Okulu’nun birinci nesil kuramcıları arasında sayılan John Vincent, devletlerin iç hukuklarının ve yapılarının homojen hale getirilmesi üzerine tartışmaları ortaya atarken, ikinci nesil yazarlardan Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler dayanışmacılığın (ve dünya toplumunun) kanıtı olarak ortak kozmopolitan ilkeler ve çıkarlara yönelik çalışan devletler ile devlet dışı aktörlerin karışımına

¹⁷⁷ Wheeler, “Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention”: 475. Wheeler’in Bull’dan yaptığı alıntı burada yer almaktadır: Hedley Bull, *The Hagey Lectures* (Waterloo, Ont.: The University of Waterloo, October 1983), 12.

¹⁷⁸ Wheeler and Dunne, “Hedley Bull’s Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will”: 98.

odaklanmaktadır.¹⁷⁹ Bu düşünce okulunun üçüncü nesil yazarları arasında yer alan Andrew Linklater ise bir adım ileriye giderek vatandaşlığın devlet ötesine genişletilmesinin dayanışmacılığı ve dünya toplumunu karakterize edeceğini öne sürmektedir.¹⁸⁰

Bu örneklerden de görüldüğü gibi, farklı düşünürler, dayanışmacı anlayışa farklı açılardan yaklaşmış olmalarına rağmen, bu yaklaşımlar bazı ortak noktalara sahiptir. Bu ortak noktalardan biri, dayanışmacıların devletin uluslararası toplumda hak ve görev sahibi tek temel aktör olduğu varsayımını kabul etmemeleri ve devlet üstü veya devlet altı yapıları da dikkate almalarıdır. Ayrıca bu yazarlar, devletin analitik olarak tartışmaya açılması, bireye yönelik normatif taahhütlerin ulusal (devlet–tabanlı) çıkarlar karşısında öncelikli olması ve siyasi toplum fikirlerinin ve uygulamalarının yeniden formüle edilmesi gerektiği görüşünde birleşmektedir.¹⁸¹ Bununla birlikte, dayanışmacı görüşü benimseyen İngiliz Okulu yazarlarının devleti ve devletin aktörlüğünü tamamen reddetmediği, uluslararası toplumda düzen ve adalet dengesinin sağlanmasında devletlerin rol oynadığını/oynaması gerektiğini kabul ettiği unutulmamalıdır.

Soğuk Savaş’ın son on yılında ve Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimlerle birlikte dayanışmacı fikirlerin daha da geliştiğini söylemek mümkündür. İngiliz Okulu’na yönelik ilginin canlandığı yıllara denk gelen bu dönemde, bu düşünce okulunda özellikle normatif tartışmalar ön plana çıkmıştır.

¹⁷⁹ Bu kuramcılarının çalışmalarından bazıları için bkz. R. J. Vincent, *Human Rights and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986); Nicholas J. Wheeler and Timothy Dunne, “Hedley Bull’s Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944–)*, Vol. 72, No. 1 (1996): 91-107; Nicholas J. Wheeler and Tim Dunne, “‘We the Peoples’: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice”, *International Relations*, Vol. 18, No. 1 (2004): 9-23; Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler, “Great illusions or great transformations? Human rights and international relations a hundred years on”, *International Relations*, Vol. 33, No. 2 (2019): 338-356; Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Nicholas J. Wheeler, “Humanitarian vigilantes or legal entrepreneurs: Enforcing human rights in international society”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 3, No. 1 (2000): 139-162; Nicholas J. Wheeler, “Agency, Humanitarianism and Intervention”, *International Political Science Review*, Vol. 18, No. 1 (1997): 9-25.

¹⁸⁰ Söz konusu çalışmalardan bazıları için bkz. Andrew Linklater, “Citizenship and Sovereignty in the Post–Westphalian State”, *European Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 1 (1996): 77-103; Andrew Linklater, “What is a Good International Citizen?”, *Ethics and Foreign Policy* (Canberra: Allen and Unwin, 1992); Andrew Linklater, “Citizenship, Humanity, and Cosmopolitan Harm Convention”, *International Political Science Review*, Vol. 22, No. 3 (1998): 261-77; Andrew Linklater, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity* (London, New York: Routledge, 2007).

¹⁸¹ Matthew S. Weinert, “Reframing the Pluralist–Solidarist Debate”: 29.

Uluslararası ilişkilerde küresel düzeyde yaşanan sorunlar ve küreselleşme de bu normatif tartışmalarda değişimlere yol açmıştır. Williams’a göre, bu değişimlerden biri İnsani Müdahale gibi küresel etik sorunlara karşı duyarlılık ve geliştirmekte olan yeni küresel yapılarla ve güçlerle etkileşime girme istekliliği olmuştur. Bu yöndeki ikinci değişiklik olarak İngiliz metodolojisini İnşacı biçimde yeniden formüle etmeye yönelik çabayı gösteren Williams, bu iki değişim arasında bir bağ kurmakta ve inşacı dayanışmacılar dediği yazarların İngiliz Okulu’nu yeniden yorumlayarak normatif gündem yaratma çabalarına işaret etmektedir.¹⁸² Bu açıdan değerlendirildiğinde, yaşanan değişimler nedeniyle normatif tartışmaların ön plana çıktığı bu dönemde, dayanışmacı fikirlerin canlandığını ve güç kazandığını söylemek mümkündür.

Yukarıda ele alınan görüşlerden hareketle, dayanışmacıların temel varsayımları ve açıklamaları kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Dayanışmacılar, uluslararası toplumun odak noktasını devletlerin değil bireylerin oluşturduğunu kabul etmektedir. Devletler yalnızca bireylerin haklarını korumakla mükellef olan aracı bir kurumdur; insanlık bir bütün olarak değerlendirilir ve uluslararası toplum devletlerin değil bireylerin haklarının korunmasıyla ortaya çıkabilir. Dayanışmacılar düzen–adalet ikileminde adaletle öncelik verirken adaletle öncelik verilmesinin düzenin bozulacağı anlamına gelmediğini, aksine düzenin ancak adaletle sağlanabileceğini savunmaktadır.¹⁸³ Bu açıdan bakıldığında, devletlerin bireylerin haklarını korumakta yetersiz kaldığı durumlarda, İnsani Müdahale gereklidir. Ayrıca, çoğu dayanışmacı, kozmopolitan kaygılar taşımakta ve bunun sonucu olarak devletlerin değil bireylerin haklarının uluslararası alanda korunmasına odaklanmaktadır. Böylece bireyi uluslararası hukukun bir öznesi olarak gören dayanışmacılar, pozitif hukuktan daha ziyade Grotius gibi doğal hukuka dayanmaktadır.¹⁸⁴ Buradan hareketle, dayanışmacıların temel amacının, insan haklarının ciddi şekilde ihlal edildiği yerlere müdahaleyi uluslararası alanda meşru kılmanın mekanizmalarını bulmak olduğu söylenebilir.

¹⁸² Williams, “Pluralism, Solidarism and the Emergence of World Society in English School Theory”: 25.

¹⁸³ Palabıyık, “İngiliz Okulu”, 247-248.

¹⁸⁴ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 55.

Son olarak, dayanışmacılar için önemli olan, daha adil bir dünyaya uluslararası düzeni fazlaca bozmadan ulaşmak ve bu süreçte bireylerin haklarını devletlerin haklarından (özellikle müdahaleden muaf olma ve egemenlik haklarından) üstte tutmaktır ki, devletlerin oluşturduğu uluslararası toplum, bu süreçte bir araç olarak görülmektedir.¹⁸⁵ Bir başka deyişle, dayanışmacılar, uluslararası toplumun ve bu toplumun içindeki devletlerin değişebileceğini ve bu değişimin insan haklarının ve bireylerin korunması yönünde olabileceğini kabul etmekte ve bu değişim sürecinde bireylere ve sivil topluma görev yüklemektedir.

2.4.4. Temel Tartışmada Denge / Orta Yol Arayışı

Yukarıdaki iki altbaşlıkta genel olarak özetlenmeye çalışılan çoğulcu ve dayanışmacı anlayışlar, klasik dönem İngiliz Okulu içinde ve Okulun birinci nesil yazarları tarafından genellikle birbirine karşıt iki görüş olarak ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda söz konusu dönemde iki karşıt konum olarak değerlendirilen dayanışmacı ve çoğulcu anlayışların bakış açısı özetlenmektedir.

Tablo 2.6: Uluslararası Toplumun Çoğulcu ve Dayanışmacı Anlayışları.

	Çoğulculuk	Dayanışmacılık
Önde Gelen Yazarları	H. Bull	M. Wight
Uluslararası İlişkilerin Özneleri	Devletler (dışlayıcı)	Devletler ve bireyler (kapsayıcı)
Örgütsel Düşüncesi	Tikelcilik	Evrenselcilik
Normatif Yaklaşımı	Komüniteryanizm	Kozmopolitanizm
Uluslararası Toplum Anlayışı	Akdi, işlevsel	Kültürel, medeniyetsel

¹⁸⁵ Devlen ve Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”: 57-58.

Tablo 2.6 – devam.

	Çoğulculuk	Dayanımcılık
Uluslararası Toplumun Kapsamı	Dar, anarşik ortamda düzeni sağlama, iç işlerine müdahale etmeme, araçsalcılık	Geniş, devlet–vatandaş ilişkilerinde ortak kültür ve normlar, insan hakları, ulusötecilik, genişlemecilik
Egemenlik Anlayışı	Farklılıkların işlenmesi	Yakınsamalara izin verilmesi (Avrupa bütünleşmesi)
Uluslararası Hukuk	Sadece devletler arasında	Uluslararası toplumun isteği
Hukukun Kaynakları	Pozitif hukuk, gelenekler ve antlaşmalar (E. Vattel, L. Oppenheim)	Doğal hukuk, evrensel normlar (H. Lauterpacht)
Uluslararası Toplumun İlkeleri	Kurucu ve bir arada var olma ilkeleri (birinci ve ikinci seviye)	İşbirliğini düzenleme, belirli davranışları teşvik etme (üçüncü seviye)
İnsani Müdahale	Kabul edilemez, hukuka aykırı	Kabul edilebilir, hukuki
Güvenliğin Temeli	Kolektif savunma (ittifak)	Kolektif güvenlik

Jacek Czaputowicz. “The English School of International Relations and its Approach to European Integration”, *Studies and Analyses*, Vol. II, no. 2 (2003): 23.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, iki anlayışla ilgili kapsamlı bir karşılaştırma yapan Czaputowicz, İngiliz Okulu’nun kurucu düşünürlerinin metinleri üzerinden ele alarak uluslararası toplumun özneleri, anlayışı, kapsamı, ilkeleri, uluslararası hukuk ve kaynağı, güvenliğe ve insani müdahaleye bakışı açılarından çoğulcu ve dayanışmacı uluslararası toplum anlayışlarını sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma ve karşılaştırmaya İngiliz Okulu’nun ikinci ve üçüncü nesil yazarlarını ve bu yazarların görüşlerini aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi eklemek mümkündür.

Tablo 2.7: Uluslararası Toplumun Çoğulcu ve Dayanımcı Anlayışları – Ek.

	Çoğulculuk	Dayanımcılık
Öncelikli Kavramlar	Devletlerin Hakları (Egemenlik ve Müdahale Etmeme)	Bireylerin Hakları (İnsan Hakları)
Arayış	Anarşi altında düzen arayışı ("Devlet egemenliği esastır")	Adaletin sağlanması öncelikli ("Adalet sağlınırsa, düzen de sağlanacaktır")
İnsani Müdahaleye Bakışı	"Müdahaleler sakıncalıdır, çünkü uluslararası toplumda düzeni bozabilir"	"İnsan haklarının korunması söz konusu ise devletlerin egemenlikleri ve müdahale etmeme prensibi engelleyici rol oynayamaz."
Diğer Temsilcileri	Robert Jackson James Mayall	R. J. Vincent Tim Dunne Nicholas J. Wheeler

Özgün tablo olarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda, Okulun ikinci ve üçüncü nesil yazarların çoğulcu–dayanımcı tartışmasında ele aldığı kavramlara, arayışlarına ve İnsani Müdahaleye bakışlarına işaret edilmektedir. Bu yönde bir ekleme yapma ihtiyacının duyulmasının nedeni, daha önce de işaret edildiği gibi, uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmelerin İngiliz Okulu düşüncesi içinde yol açtığı değişimdir.

İngiliz Okulu temsilcilerinin özellikle Soğuk Savaş yıllarında düzeni adalet ve refahın önünde gördükleri, 1980’lerde insan hakları, insani müdahale ve refah konusunda daha normatif yaklaşımları olduğu, 1990’lardan sonra ise “adalet ve düzenin” birbirlerinin zıddı olmadığı kabulünden hareketle her ikisinin aynı anda mümkün olabileceğini ileri sürmeye başladıklarını değerlendirilmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından 1990’ların başından itibaren yeniden gündeme gelen çoğulcu–dayanımcı tartışmasının, İngiliz Okulu tarihyazımı içinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu tarihyazımına göre, tartışmanın evriminde üç dönüm noktası

¹⁸⁶ Hatipoğlu, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Uluslararası Toplum ve Düzen–Adalet İkilemi”, 139-140.

vardır: Tartışma 1960'ların başında Bull'un "Grotiusçu Gelenek" makalesiyle başlayan ve 1970'lerin sonuna kadar devam eden ve *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics* kitabının basılmasıyla doruk noktasına ulaşan bu ilk dönemde çoğulcu bakış açısı ağır basmıştır. 1980'lerin başında Bull'un ve Vincent'in bakış açılarında çoğulculuktan daha dayanışmacı bir konuma geçiş olduğunu görmek mümkündür. 1990'ların başından itibaren İngiliz Okulu'nun yeni nesil kuramcıları dünya düzeninin daha dayanışmacı bakış açısını geliştirmeye çalışmaktadır.¹⁸⁷ İlk bakışta tartışmayı basitleştirdiği düşünülse bile, bu dönemselleştirme artık yaygın olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte yeni nesil kuramcıların tamamının dayanışmacı bakış açısını kabul ettiğini söylemek doğru olmayacaktır, çünkü 1990'lardan sonra da çoğulcu bakış açısını sürdüren kuramcılar da mevcuttur ki, bu kuramcılara örnek olarak en başta Jackson ile Mayall gösterilebilir.

Bu tartışmaya ve tartışmanın geçirdiği dönüşüme daha normatif bir bakış açısıyla yaklaşan araştırmacılar da bulunmaktadır ve bu araştırmacılar tartışmanın dönemleri arasında bir anlam kayması yaşandığını savunmaktadır. Bu araştırmacılara göre, çoğulculuk–dayanışmacılık tartışması başlangıçta mevcut uluslararası toplumda uygulanabilir hukuki yaptırımlar için yeterli veya olası dayanışma olup olmadığı hakkında iki karşıt ampirik yorum anlamına gelmektedir. Ancak sonraki dönemlerde normatif konum alan bu yaklaşımlardan biri artık devletlerin düzen içinde bir arada var olması asgari hedefine odaklanırken, diğeri küresel düzeyde insan haklarını koruma gibi daha talepkâr bir hedefi içerecek şekilde bunun ötesine geçmektedir.¹⁸⁸

Ancak yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi (Tablo 2.7), İngiliz Okulu'nun ikinci ve üçüncü nesil yazarlarıyla birlikte (ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından), tarafların iki karşıt uçta olduğu çoğulcu–dayanışmacı tartışmasına yeni bir yaklaşım önerisi ortaya atılmıştır. Bu öneri, İngiliz Okulu'nun yeniden canlandırılması için önemli çalışmalar yapan Barry Buzan'dan gelmiştir.

Devletlerarası toplumun vatandaşlarının ihtiyaçlarını ve haklarını dikkate aldığı adalet desteği olmadan düzenin sağlanamayacağını söyleyen Buzan, çoğu dayanışmacının ve çoğulcunun bu konuda hemfikir olduğunu ancak bundan sonra yapılacaklar konusunda

¹⁸⁷ João M. Almedia, "Hedley Bull, 'Embedded Cosmopolitanism', and the Pluralist–Solidarist Debate", *The Anarchical Society in a Globalized World*, ed. Richard Little and John Williams (Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2006), 67.

¹⁸⁸ Linklater and Suganami, *The English School of International Relations*, 5-6.

farklı sonuçlara ulaştığını söylemektedir.¹⁸⁹ Buzan, Little’la birlikte kaleme aldığı çalışmasında, çoğulcuları ve dayanışmacıları özetle şu şekilde tanımlamaktadır:

Çoğulcular uluslararası topluma karşı muhafazakâr, devlet–merkezli ve realizmin daha ılımlı biçimlerine yakın olan bir bakış açısına sahiptir. Uluslararası toplum, birlikte var olma amaçlarıyla sınırlıdır ve hassastır.

*Dayanışmacılar uluslararası toplumun potansiyeli konusunda daha açık, ilerici ve genellikle daha liberal bir bakış açısına sahiptir. Sadece birlikte var olmanın ötesine geçen ve genellikle devletlerarası mantığın daha kozmopolitan dünya toplumu düşünceleriyle bir şekilde birleştirdiği insan hakları çerçevesinde ifade edilen iş birliği olasılıklarını görürler.*¹⁹⁰

İngiliz Okulu’nun birinci nesil yazarlarının çoğu tarafından çoğulcu–dayanışmacı tartışması genellikle uluslararası toplum içinde devletin nasıl davrandığına ve nasıl davranması gerektiğine dair varsayımlar çerçevesi üzerine inşa edilmiştir. İkinci nesil yazarlar bu tartışmayı genişletirken, üçüncü nesil yazarlar arasında sayabileceğimiz Buzan İngiliz Okulu’nun yeniden canlandırılması için yaptığı çalışmalarda, çoğulcu–dayanışması tartışmasının yapısıyla ilgili iki soru sorarak bu tartışmaya yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır: “(1) Çoğulculuk ve dayanışmacılık iki uç arasında hareketliliğin mümkün olduğu bir yelpaze üzerindeki konumlar mıdır yoksa aralarında tercih yapılması gereken ve birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan uç noktalar mıdır? (2) Dayanışmacılık sadece uluslararası toplumun sınırları içinde tartışılabilen husus mudur yoksa ister istemez dünya toplumu alanına taşmakta mıdır?”¹⁹¹

Buzan bu sorulara yanıt vermek için dayanışmacı ve çoğulcu anlayışların haklar ve egemenlik konularında temel farklılıklarını ele almakta ve bu iki kavramın bir yelpazenin iki ucunu oluşturduğunu savunan ve egemenliği hukuki açıdan değerlendiren görüşe işaret etmektedir. Buzan’a göre, uluslararası toplumun ince/seyrekle olduğu çoğulcu uçta, kuralların kolektif uygulaması zor ve nadir görülen bir durumken, uluslararası toplumun daha sıkı/yoğun olduğu dayanışmacı uçta bazı alanlarda (örneğin ticaretle ve kısmen de silahların kontrolüyle ilgili alanlarda) bir dereceye kadar kolektif uygulamalar genel kabul görebilmektedir.¹⁹² Bu açıdan bakıldığında, uluslararası toplum yelpazenin bu iki ucundan birinde değil, bu iki ucun arasında bir yerde olabilir ve iki uç arasında hareket ederken kimi zaman çoğulcu

¹⁸⁹ Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, 114.

¹⁹⁰ Buzan and Little, “The Historical Expansion of International Society”, 64.

¹⁹¹ Buzan, *From International to World Society?*, 48.

¹⁹² Buzan, *From International to World Society?*, 49.

anlayışa kimi zamansa dayanışmayı anlayışa yakın bir konum benimseyebilir veya bazı konularda dayanışmacı anlayışa uygun hareket ederken bazı konularda ise dayanışmacı anlayışa uygun kararlar alabilir.

Çoğulcu–dayanışmacı tartışmasına iki olası yaklaşım olduğunu söyleyen bir başka yazar da João M. Almedia olmuştur. Bu yaklaşımlardan ilki çoğulculuğu ve dayanışmacılığı iki karşıt konum olarak ele alan ve düşünürlerle kitapları “çoğulcu” veya “dayanışmacı” olarak farklı kategorilere yerleştiren yaklaşımdır ki bu yaklaşım İngiliz Okulu içinde bile yaygındır. Ancak Almedia, ikinci bir yaklaşım olarak çoğulcu ve dayanışmacı görüşlerin bir arada varlık gösterdiğinin kabul edilmesini önermektedir. Almedia’ya göre, çoğulcu ve dayanışmacı düşünceler bir arada mevcuttur ve her iki düşünce de dünya düzeninin doğasını etkilemektedir. Almedia, bu nedenle, dünya düzeninin “dayanışmacı” anlayışını veya “çoğulcu” anlayışını geliştirme çabasının kendi kendini yenilgiye uğratabilecek bir proje olduğunu iddia etmektedir.¹⁹³ Burada da görüldüğü gibi, Almedia, dayanışmacı ve çoğulcu fikirlerin karşıt ve birbirini dışlayan unsurlar olarak görülmemesi gerektiğini, bu fikirlerin bir arada varlık gösterebileceğini savunmaktadır. Başka bir deyişle, bu yaklaşım, dünya düzeninin her zaman için hem çoğulcu hem de dayanışmacı olduğunu ve bu nedenle uluslararası toplumla ilgili geçerli olacak anlayışın çoğulculuğa saygı duyması ama aynı zamanda dayanışmacılığın bazı biçimlerine dayanması gerektiğini önermektedir.

İngiliz Okulu’nun Uluslararası İlişkilerde Üç Geleneği yan yana değerlendirdiği ve dünya siyasetinde Üç Uluslararası Yapının bir arada mevcut olduğunu varsaydığı düşünüldüğünde, Buzan’ın ve Almedia’nın çoğulcu–dayanışmacı tartışması konusundaki görüşleri bu Okulun eklektik yapısına uyum sağlamaktadır. İki yazar da temelde dünya düzeninde dayanışmacı ve çoğulcu anlayışların bir arada var olduğunu kabul etmektedir.

Buzan’ın bir başka kavramsallaştırması olan ince/seyrekle ve sıkı/yoğun uluslararası toplum kavramsallaştırmasıyla birlikte düşünüldüğünde, dayanışmacı ve çoğulcu anlayışlar devletlerin oluşturduğu uluslararası toplumun derinliğinin dereceleri olarak görülebilir ve bu sayede kuramsal bir orta nokta bulunabilir. Devlen ve Özdamar, böylece “ya dayanışmacı ya çoğulcu” ikileminden kurtulmanın mümkün olacağını

¹⁹³ Almedia, “Hedley Bull, ‘Embedded Cosmopolitanism’, and the Pluralist–Solidarist Debate”, 68.

savunmaktadır.¹⁹⁴ İki kilemlerden uzak duran ve orta yol (*via media*) arayışında olan İngiliz Okulu için, Üç Gelenekte olduğu gibi, bu tartışmada da kuramsal orta yola (*via media*) ulaşmak önemlidir.

Çoğulculuğu ve dayanışmacılığı iki zıt konum olarak görmek yerine, bir yelpazenin iki ucu olarak gören ve bu iki uç arasında hareketliliğin mümkün olduğunu kabul eden Buzan'ın yaklaşımını daha doğru bir yaklaşım olarak gören Palabıyık, denge unsuruna vurgu yapmaktadır. Palabıyık'a göre, uluslararası toplum tek tip bir yapılanma değil; egemenlik ile insan hakları ve düzen ile adalet sarkaçları arasında sallanan bir yapılanmadır, yani bunlar arasında birini diğerine tercih etmek yerine bu ikilikler arasında bir denge kurmak uluslararası sistemde düzen ve adaleti aynı anda sağlamak için son derece önemlidir.¹⁹⁵ Palabıyık'ın çalışmasında vurguladığı denge unsuru, İngiliz Okulu'nun orta yol (*via media*) arayışı olarak kabul edilebilir.

İngiliz Okulu'nun (ya da kendi ifadesiyle Uluslararası Toplumun) Etiğini ele alırken Aslıhan Turan Zara da iki uç arasındaki çekiştirmeye ve orta yol anlayışına işaret etmektedir. İngiliz Okulu dayanışmacıları Koruma Sorumluluğu ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kavram ve kurumları, etik analizde kozmopolitan uluslararası toplum üzerinden analiz etme eğiliminde olmalarına rağmen, çoğulcular orta yol etiği anlayışından vazgeçmemektedir. Zara'ya göre, İngiliz Okulu yazarları etiğin uluslararası toplumun yönetim ilkelerine minimalist düzeyde katılabileceğini ve prosedürel kuralların varlığını koruduğunu ileri sürmektedir.¹⁹⁶ Zara burada diğer yazarlardan farklı olarak orta yol anlayışını çoğulculara atfetmektedir ki bunun nedeni de dayanışmacıları kozmopolitan görüşe sahip yazarlarla sınırlandırmasıdır. Ancak İngiliz Okulu'nda dayanışmacı anlayışı benimseyen yazarların hepsi kozmopolitan düşünceye sahip yazarlardan oluşmamakta, aksine bu anlayışı benimseyen yazarların arasında devletleri aktör olarak kabul eden ve devletlerin benzeşmesiyle veya uluslararası toplumda kuralların oluşturulmasıyla ve devletler tarafından bu kurallara uyulmasıyla dayanışmacılığın sağlanabileceğini savunan kuramcılar da

¹⁹⁴ Devlen ve Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları": 59-60.

¹⁹⁵ Palabıyık, "İngiliz Okulu", 248-249.

¹⁹⁶ Aslıhan Turan Zara, "Uluslararası Toplum Etiği", *Uluslararası İlişkiler Etiği*, der. Faruk Yalvaç ve Mustafa Atatorun (Ankara: Nika Yayınevi, 2020), 113.

bulunmaktadır. Bu nedenle, orta yol (*via media*) anlayışının kuramcılarla sınırlandırılması mümkün görünmemektedir.

İngiliz Okulu'nun ikilemlerden uzak duran ve denge arayan yapısı düşünüldüğünde, orta yol (*via media*) anlayışı, İnsani Müdahale kavramı ve uygulamaları üzerine yapılan çalışmalara da yansımaktadır. Alanyazında İnsani Müdahale Rasyonalizmle özdeşleştirilirken, kimi zaman “orta yol” anlayışına atıf yapılmaktadır. Ancak bu çalışmada İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının, Rasyonalizm geleneğinin yanı sıra Üç Gelenek yelpazesinin iki ucunda yer alan Realizm ve Revolüsyonizmle de değerlendirilebileceği öne sürülmektedir. Üçüncü bölümde İnsani Müdahale kavramının kökenleri ve İnsani Müdahale uygulamalarının tarihçesi sunulduktan sonra, dördüncü bölümde İnsani Müdahale uygulamaları Üç Gelenek içinde sınıflandırılmaya çalışılacaktır.

3. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE UYGULAMALARINDAKİ GELİŞİM

İnsani Müdahale uygulamalarını İngiliz Okulu’nun Üç Geleneği (3 R) kapsamında ele alıp sınıflandırmaya çalışmadan önce, bu kavramın gelişimini ve tarihsel kökenlerini incelemek yararlı olacaktır. Bu amaçla Haklı Savaş kavramının gelişimi, 1945’e kadar İnsani Müdahale veya benzeri adlandırmalar altında yapılan müdahaleler ele alınacak; 1945–1990 arası Birleşmiş Milletler ve Soğuk Savaş döneminde (kolektif güvenlik anlayışı içinde) İnsani Müdahaleler değerlendirildikten sonra, 1990 sonrasında hızla artan İnsani Müdahale örnekleri ve 2000 yılı sonrası gelişmeler kavramsal çerçeveye içinde incelenecektir.

Bu bölümde İnsani Müdahalenin tarihsel kökenlerin incelenmesinde amaç, Haklı Savaş kavramından İnsani Müdahale kavramına geçiş sürecini değerlendirmek ve odak noktası olarak “*jus ad bellum*” (savaşa gitmek için haklı gerekçeler) kavramının alınıp alınamayacağı üzerine düşündürmektir. Kavramın ve bu kavrama dayalı uygulamaların tarih içindeki evrimi ve gelişimi daha genel hatlar içinde ele alarak süreklilikleri ve değişimleri aşağıda vurgulanmaya çalışılacaktır.

İnsani Müdahale kavramı çok uzun zamandır tartışmalara neden olan bir kavramdır; farklı adlandırmalarla anılıp farklı yönleri ön plana çıkarılmış ve farklı yazarlar tarafından birçok farklı tanımlı yapılmıştır. Bu tanımlar kısaca değerlendirildikten sonra kavramın tarihsel kökenlerine ve gelişimine geçilecektir.

Türkçe alanyazınında İnsani Müdahale konusunda ilk çalışmayı yapan ve kapsamlı bir kitap ortaya koyan Füsun Türkmen kavramı şu şekilde tanımlamaktadır:

*“İnsancıl müdahale, herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikteki krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın, ona karşı, bir başka devlet –veya devletler topluluğu– yahut uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımıdır.”*¹⁹⁷

¹⁹⁷ Füsun Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu, İnsancıl Müdahale* (İstanbul: Okumuş Adam, 2006), 24. Türkmen bu kavramı İnsancıl Müdahale olarak kullanmaktadır. Türkçe alanyazınında ilk dönemde kavram içinde “İnsancıl” ve “İnsani” kelimeleri birbiri yerine kullanılırken, daha sonra “İnsani” kelimesinin kullanımı ağırlık kazanmıştır.

İnsani müdahale kavramına dair uluslararası alanyazın temel kitaplarından biri kabul edilen *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* kitabında Nicholas J. Wheeler ise şu tanımlı yapmaktadır:

*“İnsani müdahale konusu, bir hükümetin devlet mekanizmasını kendi halkına karşı çevirdiği veya devletin kanunsuzluğa düştüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. ... Düzen ile adalet arasındaki çatışmayı en keskin haliyle gözler önüne sermektedir ve uluslararası toplumun kendi kurallarına karşı açık bir hukuki istisna oluşturmalarının beklenebileceği en tipik örnektir.”*¹⁹⁸

Bu konuda çalışan bir başka önemli isim olan Jennifer M. Welsh ise kavrama dair en büyük analitik zorluklardan birinin, tanımlanma biçimindeki farklılıklar olduğunu ve analizi yapan araştırmacının çalıştığı alanın (hukuk, etik veya politika vb) tanımlı etkilediğini belirtmektedir. Welsh kendi tanımını şu şekilde sunmaktadır:

*“Ağır insan hakları ihlallerini gidermek veya yaygın insani acıları önlemek amaçlarıyla, silahlı kuvvetlerin kullanımını içerecek şekilde bir devletin işlerine zorlayıcı müdahaledir.”*¹⁹⁹

Alandaki bir diğer önemli isim olan Aidan Hehir ise, insani müdahale ile “insani eylem” ve “stratejik askerî müdahale” arasındaki farkları belirtmekte; ardından insani müdahalenin farklı yazarlarca yapılan tanımlarını ve bu tanımlardaki ortak kavramları değerlendirerek kendi tanımını oluşturmaktadır:

*“Başka bir devletin topraklarında ve söz konusu devletin rızası olmadan bir devlet, bir grup devlet veya devlet dışı bir aktör tarafından gerçekleştirilen ve önemli bir ölçüye kadar ev sahibi devletin vatandaşlarına yönelik olarak hissedilen insani endişelerle gerekçelendirilen askerî eylemdir.”*²⁰⁰

İnsani Müdahalenin yukarıda alıntılanan tanımlarında bazı ortak unsurlar mevcuttur ki bu unsurlar kavramla ilgili uzun süren tartışmaların gelişimini yansıtmaktadır. Bu tartışmaları daha iyi anlamak için kavramın köklerine bakılması gerekmektedir.

İnsani Müdahale kavramının köklerini Haklı Savaş kavramında aramak yerinde olacaktır; çünkü İnsani Müdahale üzerine yapılan tartışmaların büyük kısmı müdahalenin/kuvvet kullanımının ne zaman veya hangi şartlar altında doğru ya da haklı olduğu/olacağı sorusu üzerine yoğunlaşmakta ve bu nedenle Haklı Savaş

¹⁹⁸ Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 27-28.

¹⁹⁹ Jennifer M. Welsh, “Introduction”, *Humanitarian Intervention and International Relations*, ed. Jennifer M. Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2004), 3.

²⁰⁰ Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention, An Introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 20.

geleneğinin sahip olduğu zengin felsefi temelden yararlanmaktadır. Bununla birlikte kavramla ilgili mevcut tartışmalarda, aşağıda görüleceği gibi, Haklı Savaş kavramının diğer kriterlerinden de (haklı neden, meşru otorite, son çare ve orantılı araçlar) yararlanıldığı görülebilir.

3.1. Haklı Savaş

Haklı Savaş geleneğinin kökleri Ortaçağ Hristiyan düşüncesine kadar uzanmaktadır ve kavram birbirinden farklı birçok kaynaktan beslenerek gelişmiştir. Aidan Hehir'in işaret ettiği gibi, tanım üzerine düşünürken öncelikle Haklı Savaş geleneğinin ne olmadığını belirlemek önemlidir: Haklı Savaş geleneğinin ardındaki saik, savaşı haklı çıkarmak değil, savaşın değerlendirilmesini sağlayacak bir yol veya araç oluşturmaktır. Haklı Savaş geleneği kuramcıları, şiddeti onaylamamakta veya teşvik etmemektedir; sadece belirli aşırı koşullar altında kuvvet kullanımına izin verilebileceği düşüncesini savunurken bu koşulların sınırlarını belirlemeye çalışmakta ve savaşı ancak uç durumlarda haklı çıkarılabilecek ama her zaman için lanetlenecek bir vaka olarak kabul etmektedir.²⁰¹

Aziz Augustin'in "bir haksızlığı cezalandırma amacını güden savaşlar" olarak tanımladığı Haklı Savaş kavramı, Ortaçağ'da Hristiyanlığın yayılması için girişilen savaşların haklı olduğunun savunulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kavram birtakım şartlara (savaş ilan eden, buna meşru olarak yetkili olmalı; savaşın mutlaka haklı bir nedeni olmalı; savaş Hristiyan barışına ve düzenine yardımcı olmalı; savaş şeytanı cezalandırmaya yönelik bir amaç gütmeli) bağlanmıştır. 13. yüzyıl düşünürü Aquino'lu Aziz Thomas'a göre, bir savaşın haklı olabilmesi için söz konusu savaşın savaş ilan edenin kişisel çıkarlarından çok toplumun genel çıkarları için yapıyor olması; önceden saldıran tarafa karşı saldırıya geçilmesi gibi haklı bir gerekçeye dayanması ve cezalandırma amacı gütmesi; savaşçıların "iyi"ye ulaşılması niyetini taşıyor olmaları gerekmektedir. Rönesans çağında ise, Francisco de Vittoria ile Francisco Suarez gibi düşünürler Haklı Savaş kavramını savunmuştur. Bu dönemde Haklı Savaş kavramını savunanlar, insan dayanışmasına inanmış ve insanlığın sadece çıkar için değil, aynı zamanda haksızlığa karşı da savaşabileceğini ileri sürmüştür.

²⁰¹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 22-23.

17. yüzyıla gelindiğinde, uluslararası hukukun kurucusu sayılan Hollandalı Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Pacis)* adlı eserinde etik ilkeleri öne çıkarmış ve “Baskı aşikâr olduğunda, toplumun hakları göz ardı edilemez” diyerek Haklı Savaş savunmuştur. Alman hukukçu ve tarihçi Baron Samuel von Puffendorf ise “yöneticilerin baskısından yabancıları kurtarmak için savaşa girmek” konusunda Grotius’tan daha çekimser bir tutum takınmış ve böylece günümüze ulaşan bir tartışmanın temellerini atmıştır. Yine de Haklı Savaş kavramı siyasi düşüncede kendine yer bulmaya devam etmiş ve İsviçre asıllı Prusyalı diplomat Emmerich de Vattel, 1758’de yayımladığı eserinde, “her yabancı gücün, onu yardıma çağıran ezilmiş bir halka destek vermeye hakkı olduğunu” ileri sürmüştür.²⁰² Bu düşünürler arasından Grotius’un Haklı Savaş kavramına yaptığı vurgu, İnsani Müdahale tartışmasının temelini oluşturmuş ve kendisinden sonra gelen tartışmaları etkilemiştir. İnsani Müdahale kavramının kökenlerini ele alan çalışmalarda Hugo Grotius’un en önemli eseri olan “*De Jure ac Pacis*”in “*Prolegomena*”sından [Önsözünden] söz etmek adeta bir ilke halini almıştır.²⁰³

Bu isimlerin ardından, 18. yüzyılda John Stuart Mill, uluslararası sistemde barışın korunması için müdahalesizliğin asli unsur olması gerektiğini ama müdahalenin gerekli olabileceği durumlarda müdahalesizlik ilkesinin ihlal edilebileceğini savunmuştur. Ancak müdahale konusundaki fikirleri kapsamlı bir çerçevede sunmayan Mill, müdahale koşullarının ortaya çıkmasını basit bir “medenileşmiş–barbar” ikilemi üzerinden tartışmış ve fikirleri yaşadığı dönemi ve özellikle 19. yüzyıl Avrupa siyasetini etkilemiştir.²⁰⁴ Aşağıda göreceğimiz gibi, Batılı devletler 19. yüzyılda İnsani Müdahale veya İnsanlık Adına Müdahale kavramlarını araçsallaştırarak Osmanlı topraklarına müdahale etmiş ve içişlerine karışmıştır.

Özetle, Haklı Savaş kavramı ve geleneği tarih boyunca farklı görüşlerdeki düşünürler tarafından ele alınmış ve bu alanda kapsamlı bir alan yazın oluşmuştur.²⁰⁵ Modern

²⁰² Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 25-28.

²⁰³ Christian Pohlmann, *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics: An Assessment of Their Impact on International Society* (Wiesbaden: Springer VS, 2021), 28.

²⁰⁴ Burak Toygar Halistoprak, “İnsani Müdahale”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No. 21, Ekim 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/InsaniMudahale_ToygarHalistoprak_v.1.pdf [Erişim Tarihi: 06.11.2022]

²⁰⁵ Haklı Savaş geleneğiyle ilgili temel metinler şunlardır: Aziz Augustin, *The City of God*, 413–418; Aquino’lu Aziz Thomas, *Summa Theologiae*, 1265–1274; Francisco de Vitoria, *On the American Indians*, 1539; Hugo Grotius, *on Law of War and Peace*, 1625; Samuel von Pufendorf, *On the Law of*

döneme gelindiğinde ise, konuyla ilgili çalışmalar devam etmiş ve Michael Walzer'in kaleme aldığı *Haklı Savaş Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki bir Tez* başlıklı çalışma bu alan için temel bir başvuru kitabı halini almıştır.²⁰⁶

Haklı Savaş geleneğini besleyen farklı alt gelenekler ve düşünürler, bazı ortak noktalarda birleşmekte ve bu ortak noktalar Haklı Savaş geleneğinin temellerini oluşturmaktadır. Bellamy'ye göre, alt gelenekleri birleştiren üç ortak nokta vardır: Birincisi, savaşa başvurmanın sınırlandırılması ve savaşın yürütülme biçiminin kısıtlanması gerektiğine yönelik ortak düşüncedir. İkincisi, Batı'nın teolojik, hukuki ve felsefi düşünce gelenekleri içinden gelen ortak kökendir. Üçüncüsü ise bu geleneğin düşünürlerinin hem kuralları yorumlamalarında hem de bu kurallara verdikleri göreceli önemde birbirlerinden farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen, savaş açma kararını ve savaşın yürütülme biçimini belirleyen ortak bir kurallar kümesini kabul etmesidir.²⁰⁷

Haklı Savaş geleneğinin temel ilkeleri iki kategori halinde sınıflandırılmaktadır: kuvvet kullanımına başvurmayı belirleyen kriterler (*just ad bellum*) ve savaş sırasındaki hareket tarzını belirleyen ilkeler (*jus in bello*). Ancak son dönemde konu üzerindeki tartışmaların daha da gelişmesiyle birlikte, bu iki kategorinin yanına üçüncü kategori olarak savaş sonrası adaletle ilgili kriterler (*jus post bellum*) eklenmiştir. Hehir söz konusu üç kategoriyi aşağıdaki tabloda özetlemektedir.

Nature and Nations, 1672; Emmerich de Vattel, *The Law of Nations*, 1758; Immanuel Kant, *Perpetual Peace*, 1795.

²⁰⁶ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York: Basic Books Inc., 1977). Bu kitap Türkçeye de çevrilmiştir: Michael Walzer, *Haklı Savaş Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*, çev. Mehmet Doğan (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017). Kitabın ilk Türkçe baskısı için bkz. Michael Walzer, *Haklı Savaş Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*, çev. Mehmet Doğan (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006).

²⁰⁷ Alex J. Bellamy, *Just Wars: From Cicero to Iraq* (London: Polity, 2006), 4'ten aktaran Hehir, *Humanitarian Intervention*, 23.

Tablo 3.1: Haklı Savaş Kriterleri.

<i>Jus ad bellum</i>		
1	Doğru Niyet	Kuvvet kullananlar bunu kendi çıkarlarına uygun düşecek niyetlerle değil, doğru/haklı niyetle yapmalıdır.
2	Haklı Neden	Kuvvet yalnızca vahim düzeydeki adaletsizlikleri düzeltmek veya önlemek için kullanılmalıdır.
3	Amaçların Orantılılığı	Kuvvet kullanmanın sonucunda elde edilmesi beklenen faydalar, müdahale edilen adaletsizlik karşısında daha ağır basmalıdır.
4	Son Çare	Yalnızca tüm barışçıl araçlar tüketildikten sonra veya barışçıl araçların geçerliliğini yitirmesinden sonra kuvvet kullanılmalıdır.
5	Başarı Şansı	Yalnızca askerî başarıya yönelik güçlü bir olasılık var ise kuvvet kullanılmalıdır.
6	Meşru Otorite/Makam	Yalnızca tanınmış kamu otoriteleri/makamları kuvvet kullanma yetkisini verme hakkına sahiptir.
7	Uygun İlan	Kuvvete başvurma, açık şekilde ilan edilmeli ve kamuoyu önünde gerekçelendirilmelidir.
<i>Jus in bello</i>		
1	Ayrım Gözetme	Kuvvet kullanımı sadece şiddetin uygulayıcılarına karşı uygulanmalı, sivilere veya çatışmayanlara karşı asla uygulanmamalıdır.
2	Orantılılık	Kullanılan kuvvet zafere ulaşmak için asgari zaruriyet düzeyinde ve sorunun başlangıcındaki şiddet olaylarıyla orantılı olmalıdır.
3	Adil Hareket Tarzı	Askerî eylemler sürecinde kuvvet kullanımını belirleyen tüm ulusal ve uluslararası hukuk kurallarına uyulmalıdır.

Tablo 3.1 – devam.

<i>Jus post bellum</i>		
1	Haklı Barış	Nihai çözüm açık şekilde ilan edilmeli, makul ve adil olmalıdır.
2	Orantılılık	Çözümün amacı, sorunun başında ihlal edilen hakların yeniden sağlanması olmalıdır.
3	Ayrım Gözetme	Çözüm, şiddet olaylarından sorumlu tutulan grubun liderleri, askerleri ve sivilleri arasında ayrım yapmalıdır.
4	Sorumluluk	Her iki taraftaki şiddet uygulayıcıları adil ve hesap verilebilir bir tarzda cezalandırılmalıdır.
5	Tazminat	Tüm taraflardaki masum kurbanların yaşadıkları kayıplar tazmin edilmelidir.

Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention, An Introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 24.

Haklı Savaş geleneği üzerine inşa edilen İnsani Müdahale kavramı ve bu kavrama dayanarak yapıldığı söylenebilecek 19. yüzyıl ve sonrasındaki müdahaleler aşağıda ele alınacak; bu müdahaleler için sunulan gerekçeler değerlendirilerek İnsani Müdahale kavramının gelişimi ortaya konulmaya çalışılacaktır. İnsani Müdahale kavramının gelişimini daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla altbaşlıklar 1945 Öncesi, 1945–1990 Arası ve 1990 Sonrası İnsani Müdahaleler olarak ayrılmıştır.

3.2. 1945 Öncesi İnsani Müdahale

Bu dönemde ve özellikle 19. yüzyılda İnsani Müdahale adı altında Avrupalı güçlerin özellikle Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yönelik olarak müdahaleleri söz konusudur. Türkmen, 19. yüzyılda ortaya çıkan İnsanlık Adına Müdahale (*intervention d'humanité*) doktrinine işaret etmektedir ki bu doktrine göre “bir hükümet, egemenlik haklarının sınırları içinde hareket etmesine rağmen, insanlığın haklarını, medeniyetimizi ve geleneklerimizi rencide edecek kadar zalimce ve haksızca

*ihlal ederse, müdahalede bulunmak meşrudur. Çünkü devlet egemenliği ve bağımsızlığı ne kadar saygıdeğer olursa olsun, daha saygıdeğer bir şey vardır, o da insanlığın ve toplumun rencide edilmeme hakkıdır.” İnsanlık Adına Müdahaleyi İnsani Müdahaleden (intervention humanitaire) ayıran nokta müdahaleyi gerçekleştiren tarafın kendi vatandaşlarını korumak amacıyla hareket etmesidir.*²⁰⁸ Ancak Avrupalı güçlerin İnsanlık Adına Müdahale doktrinini Avrupalı olarak görmediği veya Avrupa dışında yer alan egemen güçlere müdahale etmek amacıyla kullandığı söylemek mümkündür.

Bu dönemdeki müdahalelerini değerlendirirken, Swatek–Evenstein’in işaret ettiği gibi, söz konusu yüzyıldaki neredeyse tüm “İnsani” Müdahaleler 19. yüzyıl Avrupa uluslararası hukuk anlayışının yerleşik bulunduğu toprakların dış sınırlarına komşu “eşit egemen olmayan egemen devletler”e (İspanya ile Osmanlı İmparatorluğu’na) karşı yapılmıştır. Uluslararası hukuk anlayışının temelleri bu yüzyılda artık “medeni” devletlerin kurallarına dayandırılmaya başlamıştır.²⁰⁹ Bunun nedeni olarak yukarıda da bahsedildiği gibi John Stuart Mill’in sunduğu “medeni–barbar” ikileminin Avrupa siyaseti ve hukuk anlayışı üzerindeki etkisi gösterilebilir. Bu anlayışla İnsani Müdahale (ya da İnsanlık Adına Müdahale) Avrupa için bir teamül halini almıştır.

Avrupalı güçlerin 19. yüzyıldaki müdahalelerinde sahip oldukları bir başka amacın da diğer egemen devletler üzerinde baskı kurmak ve politikalarını yönlendirmek olduğu söylenebilir. Bu dönemde Avrupalı devletler en az dört ayrı olayda Osmanlı Devleti’nin Balkan politikalarını etkilemek üzere ve kuvvet kullanmayı gerektirecek şekilde insani iddiaları kullanmıştır: 1821–1827 Yunanistan Bağımsızlık Savaşı, 1860–1861 Lübnan/Suriye çatışması, 1876–1878 Bulgar ayaklanması ve 1894–1917 Ermeni tehciri.²¹⁰ Bu örneklerin 19. yüzyıl ve sonrasındaki insani iddiaların ve müdahalelerin evrimine ışık tuttuğunu söyleyen Finnemore, dört vakanın birçok

²⁰⁸ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 28-29. Türkmen 1827 yılında Fransa ve İngiltere’nin Hristiyan Rumların haklarını korumak amacıyla Osmanlı idaresi altındaki Yunanistan’a; 1856 yılında Fransa ve İngiltere’nin siyasi mahkûmların haklarını korumak amacıyla İki Sicilya Krallığına; 1860 yılında Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya’nın Suriyeli Durziler tarafından katledilen Hristiyanları korumak amacıyla Osmanlı idaresi altındaki Suriye’ye; ayrıca Avrupa devletlerinin 1866 yılında Girit’e, 1875 yılında Bosna Hersek’e, 1877 yılında Bulgaristan’a ve 1887 yılında Makedonya’ya müdahalelerinin bu doktrin çerçevesinde değerlendirildiğine işaret etmektedir.

²⁰⁹ Mark Swatek–Evenstein, *A History of Humanitarian Intervention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 10-11.

²¹⁰ Martha Finnemore, “Constructing Norms of Humanitarian Intervention”, *The Culture of National Security*, ed. Peter J. Katzenstein (New York: Columbia University Press, 1996), 153-185.

açından açıklayıcı olduğuna işaret etmektedir: Birincisi kuvvet kullanımı veya tehdidi için insani gerekçelerin kullanılması, 20. yüzyılda yeni ortaya çıkan bir durum değildir; ikincisi bir devletin diğer amaçlarını veya çıkarlarını tehlikeye atması halinde insani eylemlere nadiren girişilmektedir; üçüncüsü insani eylem tek taraflı, çok taraflı veya ikisinin arasında bir yerde olacak şekilde birçok yolla gerçekleştirilebilir; dördüncüsü müdahale edenler insani felaketlerin kurbanlarını münhasır biçimde belirlemektedir ve genellikle müdahale edenler ile uğruna müdahale edilenler arasında belirgin bir kimlik veya sosyal bağ bulunmaktadır.²¹¹ Burada dikkat çeken husus, müdahale eden tarafların kendileri ile korunmasını talep ettikleri veya korumayı hedefledikleri gruplar arasında genellikle dini inanç ortaklığına sahip bir açık bağ kurulmaması halinde, müdahalenin gerçekleşmemiş olmasıdır. Finnemore'un verdiği dört örnekten ilk üçünde Osmanlı'ya müdahale edilirken, dördüncü örnekte müdahalenin olmaması da bunun bir göstergesidir.

19. yüzyılda benzer müdahalelerin veya askerî müdahaleye varmasa da diplomatik ve ekonomik araçlarla baskıların yapıldığı birçok örnek mevcuttur. Türkmen'e göre, 19. yüzyılda bu tip müdahalelerin sıklığı, Avrupa devletlerinin uygarlığın temsilcisi oldukları inancı çerçevesinde geliştirdikleri teamülden kaynaklanmaktadır ancak bu elitist yaklaşım 20. yüzyılda teamül hukukunun evrensel bir nitelik kazanmasıyla tarihe karışmıştır.²¹² İnsanlık kavramının ve teamül hukukunun evrenselleşmesi ve bunun İnsani Müdahalelere olan etkisi bir sonraki altbaşlıkta ele alınacaktır.

3.3. 1945–1990 Arası İnsani Müdahale

Yukarıda belirtildiği gibi, 19. yüzyıldaki insani müdahalelerin ortak özelliklerinden biri, insanlık kavramının “kimlik veya sosyal bağ” mevcudiyetine indirgenmesi iken, bu düşünce 20. yüzyılın ilk yarısında belirgin şekilde değişmiş ve müdahaleyle korunmaya değer bulunan “insanlık” kavramı evrensel bir hal almıştır.

Köleliğin 19. yüzyılda sonlandırılmasıyla ve 20. yüzyılda sömürge kolonilerinden çekilmeyle birlikte, “insanlık” kavramını evrenselleştiren ve kendi kaderini tayin hakkı gibi hakları içeren yeni bir ilkeler kümesi güç kazanmıştır. Bu yeni ilkeleri ortaya çıkaran kapsamlı normatif gelişmeler, İnsani Müdahale ilkelerinin evrim

²¹¹ Finnemore, “Constructing Norms of Humanitarian Intervention”, 168-169.

²¹² Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 30.

geçirmesini sağlamıştır.²¹³ İnsani Müdahale ilkelerinin evrimine katkıda bulunan bir diğer unsur, Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nın 1945'te yürürlüğe girmesi ve bu Antlaşmasının İnsani Müdahaleyi teamül olmaktan çıkarmasıdır. BM Antlaşması Madde 2(4) ile devletlerin kuvvet kullanımı yasaklanırken, buna istisna olarak Madde 51 ile sadece meşru müdafaa durumlarında kuvvet kullanımına imkân tanınmıştır. Bu maddelerinin İnsani Müdahale için zorlaştırıcı bir durum yarattığını söylemek mümkündür, çünkü İnsani Müdahale için askerî kuvvet kullanılması gerekirken BM Antlaşması kuvvet kullanımını yasaklamaktadır. Bu nedenle İnsani Müdahale kavramı üzerine tartışmalar da değişim yaşanmaya başlamıştır.

Bu dönemdeki tartışmada etkili olan Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nün kurucusu Doktor Bernard Kouchner, 1960'ların ikinci yarısında Nijerja'da İbo azınlığına uygulanan katliam karşısında “Müdahale Hakkı” (*droit d'ingérence*) kampanyasını başlatmış ve çağdaş İnsani Müdahale yaklaşımını savunmuştur. Türkmen'in de işaret ettiği gibi, İbo'lara insani yardım ulaştırmaya çalışan Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (*International Committee of the Red Cross-ICRC*) mensuplarının da Nijeryalıların saldırılarına maruz kaldığını gören Kouchner, tarafsız insani yardımın bir çözüm olmadığı kanaatine varmış ve İnsani Müdahalenin siyasallaşmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.²¹⁴ Bu yöndeki kampanyalar devam ederken, bu görüşü savunanlar bir yandan da Soğuk Savaş'ın en ağır günlerinin yaşandığı dönemin özelliği olarak ideolojik ayırım gereği karşılıklı kullanılan vetolar nedeniyle Güvenlik Konseyi harekete geçemediği görmüş ve tek taraflı İnsani Müdahale hakkının meşru olduğu savunulmaya başlamıştır.

BM'nin bir İnsani Müdahale sistemi oluşturmaya yönelik öneriler, Uluslararası Hukuk Derneği'ne (*International Law Association-ILA*) yöneltilen bir taslak protokol hazırlama çağrısıyla sonuçlanmıştır.²¹⁵ Dernek, 1970'lerin başında bu çağrıya karşılık olarak bir dizi rapor hazırlamış ve tek taraflı İnsani Müdahalelerin meşruiyeti hakkında yargıya varılması için kriterleri sıralayan bir protokol taslağı kaleme almıştır. Wheeler bu taslakla ilgili iki önemli noktaya dikkat çekmektedir: Birincisi, protokol taslağı birincil öncelik olarak ağır insan hakları ihlallerinin durdurulmasını ele alırken müdahalelerin insani sonuçlarına yönelik alınması gereken tedbirlere

²¹³ Finnemore, “Constructing Norms of Humanitarian Intervention”, 170-171.

²¹⁴ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 31.

²¹⁵ Wheeler, *Saving Strangers*, 43.

değınmemektedir. İkincisi, taslak BM Güvenlik Konseyi'ne vurgu yapmaktadır.²¹⁶ Protokol taslağındaki kriterler, olası müdahaleci tarafın Güvenlik Konseyi'ne eylem amacını belirgin şekilde açıklaması ve eylem öncesi Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını talep edip müdahalenin ancak Konsey'in daha önce müdahale etmemesi durumunda gerçekleştirileceğini belirtmesi şartlarını koşmaktadır. Bu şartlar, İnsani Müdahalenin Güvenlik Konseyi zemininde daha fazla gündeme getirilmesi ve böylece İnsani Müdahale kavramına Güvenlik Konseyi yoluyla meşruiyet kazandırma çabası olarak görülebilir.

Bu dönemde geriye dönüp bakıldığında İnsani Müdahale olarak nitelendirilebilecek ancak müdahale eden tarafların insani gerekçeleri kullanmadığı üç müdahale örneğı verilebilir ki bu müdahalelerin üçü de 1970'lerde yaşanmıştır: Bunlar, 1971 Hindistan'ın Doğı Pakistan'a (Bangladeş'e) müdahalesi, 1978 Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi, 1979 Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesidir.

Bu örnekleri “*niyeti insani olmayan ama sonuçlarının insani olması nedeniyle ‘dolaylı’ insani müdahaleler*” olarak adlandıran Türkmen'e göre, yine bu dönemde gerçekleşen 1974 Kıbrıs Harekâtı/Müdahalesi daha sonra geliştirilen İnsani Müdahale kriterleri ışığında İnsani Müdahale olarak nitelendirilebilir. Türkmen geriye dönüp bakıldığında bu harekâtın insani endişelerin yanı sıra siyasi amaçlarla da gerçekleştirilen “hibrit” bir operasyon olduğu sonucuna varmaktadır.²¹⁷ Ancak uluslararası alanyazında bu örneğı inceleyerek benzer sonuca varan bir çalışma henüz bulunmamaktadır.²¹⁸

Soğuk Savaş döneminde mevcut dünya siyasetinin koşulları nedeniyle hem devlet egemenliğinin insan hakları karşısında öncelenmesi, hem BM Güvenlik Konseyi'nin vetolar yüzünden karar alamaması, bu dönemde İnsani Müdahale uygulamalarını

²¹⁶Wheeler, *Saving Strangers*, 44. Wheeler'in burada sözünü ettiği rapor için bkz. Third Interim Report of the Subcommittee on the International Protection of Human Rights by General International Law, ILA Report of the Fifty-Sixth Conference 217 (New Delhi, 1974).

²¹⁷ Füsün Türkmen, “Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention”, *Perceptions*, C. 10, S. 4 (2004): 62 ve 87.

²¹⁸ Yapılan taramada, benzer çalışmalar olarak yine Türkiye kaynaklı alanyazında şu çalışmalar bulunmuştur: Gizem Bilgin Aytaç, “Cyprus Peace Operation in the perspective of responsibility to protect”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, (2022): 669-680; Altuğ Günal, “Had R2P Existed in 1974, Would Turkey's Cyprus Intervention Been Justified?”, *Are We Manifestly Failing R2P?*, ed. Vasilka Sancin (Ljubljana: University of Ljubljana, 2017), 241-258; Altuğ Günal, “Kıbrıs ve Kosova Sorunlarının Uluslararası Hukuk Açısından Karşılaştırılması”, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 16 (2010): 111-177 [Yazar bu makalesinde Haklı Savaş geleneğı üzerinden değerlendirme yapmaktadır].

kısıtlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca yukarıda sayılan üç müdahale dışında İnsani Müdahale olarak nitelendirilebilecek örnek bulunmamaktadır. Ayrıca Bağlantısızlar hareketinin yükselişi ve ulus-devlet olarak bağımsızlıklarına kavuşan yeni egemen devletlerin müdahale karşıtı tutumları da bu uygulamaların kısıtlı sayıda kalmasının bir başka nedeni olarak gösterilebilir. Batılı olmayan devletler, Batılı devletleri İnsani Müdahaleyi yeni bir emperyalizm/sömürge aracı olarak kullanmakla suçlarken, uluslararası hukukun temel ilkeleri olan devlet egemenliği ve müdahale etmeme ilkelerine saygı gösterilmesini talep etmekteydi.

Uluslararası toplum Soğuk Savaş döneminde insan haklarının korunmasından daha ziyade devletler arası istikrara daha fazla odaklanmak zorunda kalsa da, 1970'ler ve 1980'lerde Haklı Savaş geleneği söylemi değişip gelişmiş ve İnsani Müdahale kavramının etik, hukuki ve normatif temelleri üzerine bir tartışma başlamıştır.²¹⁹ Bu tartışmalarda yukarıda sözü edilen “Müdahale Hakkı” tartışmaları ve ILA kriterleri de etkili olmuştur. Bu gelişmelerin 1990'lı yıllarda daha da hızlanacak olan akademik gelişme için sağlam bir temel oluşacağını söylemek mümkündür. Ayrıca 1975 Helsinki Nihai Senedi'yle başlayan ve insan haklarının devlet egemenliği karşısında öncelenmesi gerektiğini savunan çalışmaların artması, tartışmaya güç kazanmıştır. “İnsani” kavramıyla ilgili akademik çalışmalar devam ederken, Soğuk Savaş sonrası dönemin özellikle ilk yıllarında İnsani Müdahale uygulamalarında hızlı artış görülmüştür. Soğuk Savaş Sonrası dönemdeki İnsani Müdahale kavramının gelişimi ayrıntılı olarak aşağıdaki altbaşlıkta ele alınacaktır.

3.4. 1990 Sonrası İnsani Müdahale

Soğuk Savaş sonrası dönem hem dünya siyasetinde yaşanan değişimler hem İnsani Müdahale kavramı üzerindeki tartışmalar açısından ikiye ayrılabilir: 1990'lı yıllarda İnsani Müdahale ve 2000 yılı sonrası gelişmeler. İnsani Müdahale kavramının bu şekilde iki alt döneme ayrılmasının iki nedeni bulunmaktadır: Birinci neden, iki dönem arasında kuramsal düzeydeki tartışmalarda büyük değişimin yaşanması ve kavramın dönüşüm geçirmesidir. İkinci neden ise iki dönemdeki uygulamalar arasında dikkat çekici farkların görülmesidir. Ayrıca İnsani Müdahale kavramı konusundaki kuramsal düzeydeki tartışmaların, aşağıda da ele alınacağı gibi, Koruma Sorumluluğu

²¹⁹ Pohlmann, *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics*, 1.

kavramına dönüşmesi ve uygulamalara yönelik bir yol haritası sunma çabası da önem arz etmektedir.

3.4.1. 1990'lı Yıllarda İnsani Müdahale

Soğuk Savaş sonrası dönemde İnsani Müdahale konusunda hem akademik çalışmalarda hem de uygulamalarda dikkate değer bir artış yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası toplum nihayet devletler arası istikrar yerine insan haklarına odaklanmak için gerekli kabiliyete ve kararlılığa kavuşmuştur. Burada 1970'lerin ortasından itibaren gelişen “insan haklarının korunmasının devlet egemenliği ve müdahale etmeme ilkesi karşısında öncelenmesi gerektiği” yönündeki görüşün daha yaygın ve etkin bir hal alması kadar küreselleşmeyle yaşanan iletişim devriminin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Küreselleşme, ticaretle olduğu kadar iletişimle de dünyanın dört bir yanını birbirine bağlarken, iletişim ve habercilik alanlarında yaşanan gelişmeler sayesinde, daha önce dünyanın erişilemeyen veya ilgi gösterilmeyen köşelerindeki çatışmalarla ilgili haberler dünyanın farklı ülkelerindeki kamuoylarına sunulmaya başlamıştır. Gerek bu insani krizlerle ilgili haberlerin gerekse sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü çalışmaların etkisi sayesinde kamuoyları insan haklarının ihlal edildiği durumlara tepki göstermiş ve devletleri harekete geçmeye zorlamıştır. Devletlerin kendi halklarının artan beklentilerini karşılamak üzere harekete geçmesi sayesinde, uluslararası toplum insan haklarının ihlal edildiği krizlere müdahale etme yönünde daha hızlı ve etkili karar alabilmeye başlamıştır.

İnsani gerekçeler 1970'lerde ve 1980'lerde kuvvet kullanımı için meşru bir temel olarak kabul edilmezken, 1990'larda BM tarafından yetkilendirilen yeni bir İnsani Müdahale biçimi gelişmiştir. Yeni yüzyıla yaklaşırken, tartışmaya açık kalan bir nokta, açık bir Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmadan devletlerin veya bölgesel örgütlerin kuvvet kullanıp kullanamayacağı olmuştur. Wheeler, bu tür uygulamaları Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen müdahalelerden ayırmak amacıyla, Tek Taraflı İnsani Müdahale olarak adlandırmakta ve örnek olarak Batılı devletlerin Kuzey Irak Müdahalesini ve NATO'nun Kosova Müdahalesini göstermektedir.²²⁰ 1990'lı yıllar boyunca Wheeler'ın Tek Taraflı İnsani Müdahale olarak nitelendirdiği

²²⁰ Wheeler, *Saving Strangers*, 8.

bu uygulamaların yanı sıra Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirdiği müdahaleler de çokça görülmüş ve bu konuda geniş bir alanyazın oluşmuştur.

Bu dönemde İnsani Müdahale örneklerinin artmasının nedenlerinden birinin de BM Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş sonrası ilk on yılda daha faal bir döneme girmesi olduğu söylenebilir. Daha önceki dönemlerde müdahalelerin BM Antlaşması Madde 2(4)'ü ihlal edip etmediği tartışılırken, 1990'larda tartışmaların odağı, Madde 2(7)'de yer alan herhangi bir müdahaleye yönelik yasağa rağmen, Güvenlik Konseyi'nin devletlerin sınırları içine meşru şekilde müdahale kararı alıp alamayacağı sorusu olmaya başlamıştır. Söz konusu yasağın tek istisnası, Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ne göre yaptırım eylemi kararı almasıdır. Ancak Madde 39 gereği bu karar için “barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir saldırı eylemi olduğu”na dair bulgu gerekmektedir.

Söz konusu tartışmalar çerçevesinde ve 1990'lı yıllarda dünya siyasetinde yaşanan değişimlerin de etkisiyle daha aktif hale gelmesiyle birlikte, Güvenlik Konseyi, karar yetkisinin ve gücünün kapsamını daha önceki yıllarda devletlerin “iç egemenlik ve iç yargı yetkisi” içinde gördüğü bazı konuları da içerecek şekilde genişletmiştir. Bir başka deyişle, Güvenlik Konseyi daha önce uluslararası barış ve güvenliği sağlama görevi karşısında tehdit kabul etmediği ve devletlerin egemenliğinin içinde yer aldığı için müdahale etmeme ilkesi kapsamında ele almadığı konuları da (örneğin göç, ayaklanma, kıtlık) artık uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ve dolayısıyla karar alabileceği konular olarak görmeye başlamıştır. Bu sayede Madde 39'un gerektirdiği bulguları sunarak daha geniş bir yelpazede BM Antlaşması'nın “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlıklı VII. Bölüm'e göre yaptırım ve zorlama kararları almaya başlamıştır.²²¹ Ancak Güvenlik Konseyi'nin karar alma sürecindeki bu değişim, aşamalı olarak gelişmiştir. Güvenlik Konseyi'nin

²²¹ Jennifer M. Welsh, Soğuk Savaş dönemine kıyasla, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonraki yıllarda daha önce devletlerin iç egemenlik ve yargı yetkisi içinde kapalı kabul edilen konularda BM'nin yeni bir aktivizm dönemine girdiğini kabul etmekte ancak bu yeni ilkeler üzerinde iki farklı kaynaktan gelen önemli kısıtlamalar olduğunu iddia etmektedir ki söz konusu kaynaklar son çareye ve meşru otoriteye yönelik haklı savaş savları ile müdahale etmeme ilkesinin aşındırıldığına dair Batılı olmayan devletlerden gelen itirazlardır. Sonuç olarak Güvenlik Konseyi insani gerekçelerle kuvvet kullanımını yetkilendirmeye daha fazla istekli bir hale gelmişken, üye devletleri kararlarını yalnızca insan hakları gerekçelerine dayandırmak konusunda isteksiz davranmış ve bunun yerine Güvenlik Konseyi daha geleneksel kavram olan “uluslararası barış ve güvenliğe tehditler” kavramını kullanmıştır. Jennifer M. Welsh, “Conclusion: The evolution of humanitarian intervention in international society”, *Humanitarian Intervention and International Relations*, ed. Jennifer M. Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2004), 176.

1991’de Irak devletinin insani yardım kuruluşlarına giriş izni vermesi koşulunu getirmesi bu açıdan bir ilk adımdır. Daha sonra iç çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek şekilde yayılabildiği görüldüğünden Güvenlik Konseyi’nin müdahale kararı verdiğinde kullandığı formül, bu durumların “bölgenin ya da uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği” biçiminde olmuştur.²²² Güvenlik Konseyi böylece karar alma yetki alanını genişletmiştir. Soğuk Savaş sonrası bu ilk dönemdeki müdahalelerin çoğu VII. Bölüm altında alınan Güvenlik Konseyi kararlarını içermeye başlarken bu kararlarda insani krizlerin sınıraşan etkilerine ve bu etkilerin barış ve güvenliğe karşı oluşturduğu tehdide atıfta bulunmaktadır.²²³

Bu dönemin başında yaşanan iyimser havayı yansıtan unsurlardan biri de 1992’de yeni seçilen BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali’nin Güvenlik Konseyi’nin kendisine yönelttiği talebin ardından ileriye dönük bir genel bakış olarak hazırladığı *An Agenda for Peace* başlıklı raporu olarak gösterilmektedir.²²⁴ Ancak Boutros-Gali’nin 1995’te bu rapora eklediği *Supplement to An Agenda for Peace* belgesinde bu iyimser havadan eser kalmamıştır.²²⁵ Boutros-Gali’nin 1992 tarihli raporu BM (barışı koruma, barışı sağlama, barış inşası ve barışa zorlama) operasyonlarının tümü için en üst düzeyden bir coşkuyu yansıtmaktaydı. Ancak Somali’deki fiyasko ve Bosna-Hersek’teki sorunlar nedeniyle bu iyimser hava kısa ömürlü olmuştu. Weiss’in işaret ettiği gibi, zorlu ve acı dolu geçen üç yılın ardından BM her türlü insani müdahaleden veya askerî güç kullanımını içeren zorlamadan geri çekilmişti.²²⁶ 1995 tarihli ek belgede bu üç yılın (1992-1995) niteliksel ve niceliksel değerlendirmesi yapılmış; Bosna-Hersek ve Somali gibi somut olaylardan hareketle BM operasyonlarında zorluklar yaşandığı kabul edilmişti.

²²² Funda Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21 (2009): 75-76. Keskin’in burada atıfta bulunduğu karar BM Güvenlik Konseyi’nin 5 Nisan 1991 tarihli ve 688 sayılı kararıdır, bkz. UN Security Council Resolution, S/RES/688(1991), 5 April 1991.

²²³ Welsh, “Introduction”, 5.

²²⁴ Boutros Boutros-Gali, *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping* (New York, United Nations, 1992) <https://digitallibrary.un.org/record/145749> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²²⁵ Boutros Boutros-Gali, *Supplement to an Agenda for Peace: position paper of the Secretary-General on the occasion of the 50th anniversary of the United Nations* (New York: United Nations, 1995) <https://digitallibrary.un.org/record/168325?ln=en> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²²⁶ Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention, Ideas in Action*, Third Edition (Cambridge: Polity Press, 2016), 11.

Bu tür operasyonlarda yaşanan sorunların tespit edilmesi amacıyla dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın talebiyle 2000 yılında bir panel toplanmıştı. Birleşmiş Milletler Barış Operasyonları Paneli (*Panel on United Nations Peace Operations*) adıyla toplanan ve bağımsız uzmanlardan oluşan bu panelin hazırladığı rapor, 21 Ağustos 2000 tarihinde hem Genel Kurul'a hem Güvenlik Konseyi'ne sunulmuştu.²²⁷ BM müdahaleleri ve barış operasyonları tarihinde önemli bir yere sahip olan bu rapor, panelin başkanlığını yürüten ve raporu sunan Lakhdar Brahimi'ye atıfla "Brahimi Raporu" olarak anılmaktadır.

Mevcut sistemin sıkıntılarının değerlendirilmesi ve değişim için dürüst, odaklı ve gerçekçi tavsiyeler sunulması talebi üzerine hazırlanan rapor, tavsiyeler sadece siyaset ve strateji alanlarında değil, daha ziyade operasyonel ve örgütsel alanlara odaklanmaktaydı. Özetle Brahimi raporu, BM tarihinde ilk kez insani müdahalelerde ve ardından gelen barış operasyonlarında yaşanan sorunları gözler önüne sermekte ve çözüm için somut tavsiyeler sunmaktaydı.

Soğuk Savaş Sonrası dönemdeki İnsani Müdahale uygulamasının iç savaşların ve insani krizlerin istikrarı bozucu etkileri üzerine eğilerek uluslararası sistemin kırılgan ve kusurlu düzenini koruma amacına hizmet ettiğini söyleyen Kardaş, bu dönemdeki yeni uygulamanın *via media* (orta yol) çözümü olarak görüldüğünü iddia etmektedir. Kardaş'a göre, bu yeni uygulama, bir yanda mevcut sistemi korumaya yönelik endişeler ile diğer yanda insani değerlere alan açmaya yönelik endişeler arasında bir denge bulma amacını gütmektedir.²²⁸ Bu dönemde de İnsani Müdahale örneklerinin seçici olarak uygulanmaya devam edildiği görülse de, yine de dünya siyasetinde ve insan haklarının öncelenmesi konusunda yaşanan gelişmeler sayesinde gerek Güvenlik Konseyi yetkilendirmesiyle gerekse tek taraflı olarak çok sayıda insani müdahale gerçekleştirilmiştir. Bunların arasında, yukarıda sözü edilen Kuzey Irak Müdahalesi ve Kosova Müdahalesi gibi tek taraflı müdahalelerin yanı sıra, BM'nin yetkilendirip yürüttüğü Somali Müdahalesi, Ruanda Müdahalesi, Haiti Müdahalesi ve Kamboçya ve Doğu Timor Geçici Yönetimleri de bulunmaktadır. Bu dönemdeki söz konusu

²²⁷ Identical letters dated 21 August 2000 from the Secretary-General to the President of the General Assembly and the President of the Security Council, (A/55/305 and S/2000/809) https://digitallibrary.un.org/record/420963/files/A_55_305--S_2000_809-EN.pdf?ln=en [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²²⁸ Şaban Kardaş, "Humanitarian Intervention as a 'Responsibility to Protect': An International Society Approach", *All Azimuth*, Cilt 2, Sayı 1 (2013): 25.

müdahaleler sebepleri, süreçleri ve sonuçlarıyla bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Akademik çalışmaların artmasının yanı sıra, 1990’larda İnsani Müdahale uygulamalarında hızlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Ancak sahadaki bu uygulamaların gerçekleşme biçimleri ve ulaştığı karmaşık sonuçlar, İnsani Müdahale tartışmalarının artmasına ve farklı kollardan ilerlemesine yol açmıştır. Tartışmaların bir kolu, müdahaleye karar vermeye yetkili meşru makamın/otoritenin kim olduğu, müdahalenin nedenleri, araçları ve başarı şansı (*jus ad bellum*) üzerinden ilerlerken, bir kolu müdahale sırasında kullanılan araçların orantılılığı, adil hareket tarzı ve ayırım gözetmesi gerekliliği (*jus in bello*) üzerinden ilerlemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yılında bazı müdahalelerin daha büyük sorunlara yol açması ve yaşanan şiddet ve insan hakları ihlallerinin giderilememesi nedeniyle, daha önce kapsamlı şekilde tartışılmayan müdahale sonrası kapasite inşası (yani *jus post bellum* şartları) da tartışmanın bir başka kolu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca insan haklarının devlet egemenliği karşısında öncelenmesi gerektiğine dair görüş ise egemenlik ve müdahale etmeme ilkelerini sorgulamaya açmış ve 2000’li yıllara gelindiğinde yeni bir kavram olarak Koruma Sorumluluğu kavramı doğmuştur.

3.4.2. 2000 Yılı Sonrası Gelişmeler²²⁹

Yukarıda bahsedildiği gibi, 1990’lı yıllarda gerçekleştirilen İnsani Müdahale uygulamalarının karmaşık sonuçlar doğurması (başarılı sonuçların yanı sıra, geç kalınan veya hedeflere ulaşılamayan/başarısız olunan müdahalelerin bir arada yaşanması), Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yılı başında yaşanan iyimser havanın kısa sürede dağılmasına ve tartışmaların artmasına neden olmuştur.

Tehlike altındaki insanları kuvvet kullanarak koruma görüşü ile egemenlik ve müdahale etmeme ilkelerine saygı gösterme görüşü arasında yaşanan çatışma, dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ı 1999’da BM Genel Kurulu’na yaptığı

²²⁹ Burada özellikle 2000 yılında insan hakları ve insani müdahale alanyazınında çok önemli iki kitabın yayımlandığını hatırlatmak yerinde olacaktır: Bunlar Nicholas J. Wheeler’in *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* kitabı ile Robert H. Jackson’ın *The Global Covenant. Human Conduct in a World of States* kitabıdır. Wheeler kitabında dayanışmacı görüşleri savunurken, Jackson çalışmasında çoğulcu düşünceleri ortaya koymaktadır. Bu iki kitabın ve R. J. Vincent’in 1986’da yayımladığı *Human Rights in International Relations* başlıklı kitabının İnsani Müdahale tartışmasının teorisi açısından üç saçı ayağı oluşturduğu söylenebilir. İngiliz Okulu’nun bu üç yazarının İnsani Müdahaleye dayanışmacılık, çoğulculuk ve orta yol perspektifinden baktığı çalışmaları hem İngiliz Okulu hem de İnsani Müdahale alanyazını için temel eserler kabul edilmektedir.

konuşmada²³⁰ ve hazırladığı 2000 Millennium Report'ta²³¹ İnsani Müdahale konusundaki tartışmaları ele almaya yöneltmiştir. Annan 2000 yılındaki Binyıl Zirvesi için hazırlayıp üye devletlere sunduğu raporda şu soruyu sormuştur: “İnsani müdahale gerçekten de egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırıysa, o zaman Ruanda’da veya Srebrenica’da yaşananlar (yani ortak insanlık anlayışımızın tüm ilkelerini rencide eden ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri) karşısına nasıl bir tepki vermeliyiz?”²³²

Böylece ilk kez bir BM Genel Sekreteri İnsani Müdahale kavramını doğrudan ve resmen dile getirmişti. Annan’ın tartışmaya açtığı bu soru devlet egemenliğinin sınırlarının uluslararası toplum düzeyinde tartışmaya açıldığı yeni bir dönemi başlatmıştı. Annan ayrıca konuyu Eylül 1999’da *The Economist* dergisi için kaleme aldığı ve farklı tepkilerle karşılanan “Two Concepts of Sovereignty” başlıklı makalesinde de gündeme getirmişti.²³³ Annan iki egemenlik biçimini (devletlere odaklı egemenlik ile insanlara odaklı egemenlik biçimlerini) yan yana ele alarak insani gerekçelerle müdahalenin meşruiyeti hakkında yoğun bir tartışma başlatmıştır.

Egemenlik kavramı ve biçimleri üzerine tartışmalar, Annan’ın sorusu öncesinde başlamış olsa da Annan bu tartışmaların BM ve uluslararası toplum düzeyinde daha fazla dikkat çekmesini sağlamıştır. Bu tartışmalardaki mihenk taşı, BM Genel Sekreteri’nin Ülkesinde Yerinden Edilmiş İnsanlar Eski Temsilcisi Franscis M. Deng’in Roberta Cohen ile yaptığı çalışmalarda ortaya attığı “Sorumluluk Olarak Egemenlik” kavramı ve doktrini olmuştur. Bu doktrine göre, kendi vatandaşları için yaşamlarını sürdürecek koruma ve yardım sağlayamaması durumunda, devletlerin dışarıdan yardım talep etmesi veya gelen yardım tekliflerini kabul etmesi beklenmektedir. Devletlerin yerinden edilmiş ya da yaşanan krizlerden başka türlü etkilenmiş olan halklara erişim sağlanmasına izin vermemesi veya kasıtlı olarak engellemesi ve böylece çok sayıda insanın hayatını riske atması halinde, uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğu bulunmaktadır.²³⁴

²³⁰ “Secretary General Presents his Annual Report to General Assembly”, Press Release, SG/SM/7136, GA/9596 <https://press.un.org/en/1999/19990920.sgs7136.html> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²³¹ Kofi Annan, “We the Peoples”: *The Role of the United Nations in the 21st Century*, (New York: UN Department of Public Information, 2000) <https://digitallibrary.un.org/record/413745> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²³² Kofi Annan, “We the Peoples”: *The Role of the United Nations in the 21st Century*, 48.

²³³ Kofi Annan, “Two Concepts of Sovereignty,” *The Economist*, 352 (18 September, 1999): 49-50.

²³⁴ Roberta Cohen and Francis M. Deng, *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement* (Washington, DC: Brookings Institution, 1998) ve Roberta Cohen and Francis M. Deng (ed), *The*

Deng ile Cohen “Sorumluluk Olarak Egemenlik” kavramını ortaya atmalarının ve Kofi Annan’ın da yukarıda belirtildiği gibi devletin egemenliği kavramını tartışmaya açmasının ardından Kanada hükümetinin desteğiyle 2000 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*–ICISS) kurulmuş ve Komisyon 2001 yılı Aralık ayında Koruma Sorumluluğu (*The Responsibility to Protect*) Raporu’nu²³⁵ sunmuştur. Bu raporun ve Koruma Sorumluluğu kavramının ortaya çıkmasındaki en önemli itici güç olarak Ruanda ve Kosova’daki iç savaşlarda işlenen suçlar ve uluslararası toplumun bu suçları engellemede etkisiz veya geç kalması görülebilir.

Raporun giriş bölümünde belirtildiği gibi, oluşturulan komisyondan Annan’ın sorusu üzerine başlayan tartışmada yasal, etik, operasyonel ve siyasi düzeylerde sorulan bir dizi soruya cevap araması, dünyanın her köşesinden mümkün olan en geniş görüş yelpazesindeki uzmanlara danışması ve BM Genel Sekreteri ile konuyla ilgilenen herkes için yeni bir ortak zemin bulmaya yardımcı olacak bir rapor hazırlaması istenmiştir.²³⁶ Komisyonun çalışmaları sonucunda ortaya çıkan belgede bir yandan devletlerin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı ilkesi, diğer yandan da ahlaki bir zorunluluk olarak insan haklarını koruma yükümlülüğü arasında var olan ikileme bir yanıt aranmıştır.²³⁷ Komisyon bu ikileme çözüm bulmak için egemenliği iç ve dış sorumluluk olarak yeniden yorumlamış ve bu yorumunun gerekçelerini ortaya koymuştur.

Komisyon, egemenlik ve müdahale ikilemi karşısında bu yeniden yorumdan hareketle yeni bir yaklaşım olarak “Koruma Sorumluluğu” kavramını öne sürmüş ve kavramın temel ilkelerini şu şekilde tanımlamıştır.

“A. Devlet egemenliği, sorumluluk anlamına gelmektedir ve halkının korunmasına ilişkin birincil öncelikteki sorumluluk devletin kendisine aittir.

B. Bir halk iç savaş, ayaklanma, baskı veya devletin başarısızlığının bir sonucu olarak ciddi zarar görmekte ise ve söz konusu devlet bu zararı durdurmak veya

Forsaken People: Case Studies of the Internally Displaced (Washington, DC: Brookings Institution, 1998)’dan aktaran Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention*, 124-125.

²³⁵ *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: International Development Research Centre, 2001).

²³⁶ Gareth Evans and Mohamed Sahnoun, “Foreword”, *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: International Development Research Centre, 2001), VII.

²³⁷ Menent Savaş Cazala, “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, C. 13, S. 50 (2018): 67.

önlemek istemiyorsa ya da durdurmayı veya önlemeyi başaramıyorsa, müdahale etmeme ilkesi yerini uluslararası toplumun koruma sorumluluğuna bırakır.”²³⁸

Komisyon bu kavramı oluşturan unsurlar olarak Önleme Sorumluluğu, Harekete Geçme Sorumluluğu ve Yeniden İnşa Sorumluluğu kavramlarını geliştirmiştir. Önleme Sorumluluğunun devletlerin kendisine ait olduğunu belirtilen raporda, Harekete Geçme ve Yeniden İnşa Sorumlulukları uluslararası topluma verilmektedir.²³⁹

Koruma Sorumluluğu Raporu, Uluslararası Toplumun Harekete Geçme Sorumluluğu kavramı altında ele alınan askerî müdahale konusunda da temel ilkeler belirlemiş ve bu ilkeleri Haklı Neden Eşiği, Doğru Niyet, Son Çare, Orantılı Araçlar ve Makul Sonuç Beklentileri olarak sıralanmıştır. Raporda sıralanan bu ilkelerin bölüm başında işaret edilen Haklı Savaş ve İnsani Müdahale ilkeleriyle paralellik gösterdiği görülmektedir. Raporla birlikte yayımlanan Ek Belgede de, söz konusu kriterlerin belirlenmesinde geleneksel doktrin olarak Haklı Savaş geleneğinden yararlanıldığı ve aynı zamanda geçmişteki İnsani Müdahale örneklerinin ele alındığı belirtilmektedir.²⁴⁰ Bir başka deyişle, raporda Orta Çağ’dan günümüze Haklı Savaş düşüncesine göre meşru güç kullanım şartları ile 1990’lı yıllarda başarısızlıkla sonuçlanan BM müdahalelerinden alınan dersler birleştirilmiştir.²⁴¹

Bu açıdan bakıldığında, Koruma Sorumluluğu kavramı, Haklı Savaş geleneğinin ve İnsani Müdahale kavramının devamı olarak görülebilir. Ancak Koruma Sorumluluğunda terminolojik olarak Haklı Savaş çağrışımları bulunmasına rağmen, kuvvet kullanmayı meşrulaştırma tekeli Güvenlik Konseyi’nin elinde kaldığı sürece bu yeni yaklaşımda da sistemin değişmeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır.²⁴²

²³⁸ *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, (Ottawa: International Development Research Centre, 2001), XI.

²³⁹ Füsün Arsava ise Önleme Sorumluluğunun İnsan Hakları Konseyi ve BM Genel Kurulu’nun, Harekete Geçme Sorumluluğunun BM Güvenlik Konseyi’nin birincil görevi, Yeniden İnşa Sorumluluğunun ise diğerleri yanı sıra Uluslararası Adalet Divanı’nın ve yeni kurulan BM’nin Barış Konsolide Etme Komisyonu’nun görevi olduğunu söyleyerek bu üç sorumluluğu da uluslararası topluma vermektedir. A. Füsün Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1 (2011): 113.

²⁴⁰ Thomas G. Weiss and Don Hubert, *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background*, Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: International Development Research Centre, 2001).

²⁴¹ Savaş Cazala, “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü”: 67.

²⁴² Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”: 115.

Raporda ayrıca karar vermeye yetkili meşru otorite ve askerî müdahalelerin operasyonel boyutlarıyla ilgili tavsiyeler de yer almıştır. Söz konusu raporun ekinin ortak yazarlarından biri olan Weiss, komisyonun “sorunların müdahale etmeyi düşünebilecek olanlar yerine, destek talep eden veya desteğe ihtiyacı olanların bakış açısından değerlendirilmesini” sağlayacak şekilde konuya bakış açısını değiştirmeye amaçladığını söylemektedir.²⁴³ Bu bakış açısı değişikliği önemlidir, çünkü yeni bakış açısıyla hakları ihlal edilen insanların korunma ihtiyacı ön plana çıkarılmakta ve insanları korumaya yönelik sorumluluk öncelikle devlete ve ardından uluslararası topluma yüklenmektedir. Ayrıca, müdahale, artık müdahale edenin bir “hakkı” olarak görülmemekte; müdahalenin “müdahale edenin korunmaya ihtiyacı olan insanlara koruma sağlamasına yönelik sorumluluğu” olduğu vurgulanmaktadır.

Yeni bir kavram olarak “Koruma Sorumluluğu”, daha sonra BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın 2004’te oluşturduğu Tehditler, Zorluklar ve Değişim Üst Düzey Paneli²⁴⁴ tarafından ve ardından da Annan’ın 2005 Raporunda²⁴⁵ ele alınmıştır. Bu panelde ve raporda uluslararası toplumun müdahalesini gerektiren suçların kesin olarak belirlenmesi ihtiyacının yanı sıra, müdahaleye karar vermeye yetkili makam olarak Güvenlik Konseyi’ne işaret edilmiştir. Bu raporların ardından, 2005 yılında toplanan BM Dünya Zirvesi kapsamında BM Genel Kurulu’nda yapılan görüşmeler sonrası Koruma Sorumluluğu kavramı, Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü başlığında “Halkları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu” arabaşlığıyla

²⁴³ Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention*, 19. Weiss ayrıca burada önemli bir karşılaştırma yaparak, Raphael Lemkin’in 1948 Soykırım Sözleşmesi’nin savunuculuğunu yapması istisnası dışında, uluslararası normatif arenada bu kadar ileri düzeyde veya bu kadar hızlı biçimde kabul edilen başka bir fikir olmadığını söylemektedir. Weiss’a göre, raporda formüle edilen egemenlik kavramının mutlak egemenlik yerine koşullu egemenlik kavramıyla yeniden çerçevelemesini tüm taraflar kabul etmişti ve “diğer üst düzey panellerin aksine, bu komisyonunun tavsiyeleri kitap raflarında veya bilgisayar disklerinde okunmadan saklanmak yerine kamu politikaları üzerinde etki yaratmıştı”.

²⁴⁴ *A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change* (New York: United Nations, 2004), <https://www.un.org/peacebuilding/content/more-secure-world-our-shared-responsibility-%E2%80%93-report-high-level-panel-threats-challenges-and> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²⁴⁵ *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, Report of the Secretary-General*, A/59/2005 <https://digitallibrary.un.org/record/543857?ln=en> [Erişim Tarihi: 03.01.2023].

138. ve 139. paragraflarda kendine yer bulmuştur.²⁴⁶ Böylece Koruma Sorumluluğu kavramı bir norm/ilke olma yolunda önemli bir ilerleme kaydetmiştir.

Koruma Sorumluluğu Raporu ile ardından gelen 2004 Üst Düzey Paneli Raporu, 2005 BM Genel Sekreteri Raporu ve 2005 yılında BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi arasında ortak noktalar açıkça görülmesine rağmen, burada dikkat çekilmesi gereken husus, 2001 Raporu ile sonraki üç belge arasında önemli bir fark bulunduğuur.

Dört belgenin ortak noktası, asıl ve ilk sorumluluğun devlette görülmesi ve uluslararası toplumun sorumluluğunun destek verici olarak kabul edilmesidir. Koruma Sorumluluğunun ilk olarak egemen devletin kendisi tarafından yerine getirilmesi gerektiğinin belirtilmesiyle, önleme sorumluluğuna vurgu yapılmakta ve askerî müdahaleyi de içeren diğer araçların kullanılmasını içeren uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğu, devletin sorumluluğundan sonra sayılmaktadır.

Bu belgeler arasındaki fark ise karar alma süreçleriyle ilgilidir. 2001 tarihli Koruma Sorumluluğu Raporu, “The Question of Authority” başlığı altında bu sorumluluk kapsamında harekete geçme kararı alınmasında yetkili makam tartışmasını ele almakta ve öncelikle Güvenlik Konseyi’nde karar alınmaya çalışılması gerektiğine işaret etmektedir. Raporda, bunun mümkün olmaması halinde sırasıyla “Barış için Birlik” Kararı²⁴⁷ çerçevesinde BM Genel Kurulu tarafından, BM Antlaşması’nın “Bölgesel Antlaşmalar” başlıklı VIII. Bölümü çerçevesinde bir bölgesel örgüt tarafından veya

²⁴⁶ Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005, A/RES/60/1, 2005 World Summit Outcome, <https://documents-dds-ny.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

²⁴⁷ BM Genel Kurulu, 3 Kasım 1950 tarihinde aldığı “Barış için Birlik” Kararıyla, Güvenlik Konseyi’nin aslı sorumluluğu olan uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğunu yerine getirememesi halinde Üye Devletlere kolektif tedbirlerin alınması için uygun tavsiyeleri yapmak amacıyla konuyu ele alacağını kabul etmekte ve bunun için BM Genel Kurulu Tüzüğü’nde değişiklik yapmaktadır. Söz konusu değişikliğe göre, Genel Kurul, tüzüğüne dâhil edilen koşullar altında çağrı yapıldığında, oturum halinde değilse, 24 saat içinde “Acil Özel Oturum” için toplanabilecektir. (GAOR, 5th Session, A/RES/377(V)[AA] (3 December 1950) [https://undocs.org/A/RES/377\(V\)](https://undocs.org/A/RES/377(V)) [Erişim Tarihi: 10.04.2023]).

BM Genel Kurulu bugüne kadar 11 Acil Özel Oturum açmış ve bu oturumlarda 81 karar almıştır (“Emergency Special Sessions of the General Assembly”, United Nations Dag Hammarskjöld Library, <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/emergency#s-lg-box-31831408> [Erişim Tarihi: 14.12.2024]). Bu oturumlardan ikisi (“Ukrayna” konulu 11. Acil Özel Oturum ile “İşgal Altındaki Doğu Kudüs’te ve İşgal Altındaki Filistin Topraklarının Geri Kalanındaki Gayrimeşru İsrail Eylemleri” başlıklı 10. Acil Özel Oturum) hâlen açıktır. Bu oturumlarda son Genel Kurul kararları şunlardır: “Ukrayna’da kapsamlı, adil ve kalıcı bir barış için BM Antlaşması ilkeleri” kararı için bkz. GAOR, 11th Emergency Special Session, A/RES/ES-11/6 (2 March 2023), <http://www.undocs.org/A/RES/ES-11/6> [Erişim Tarihi: 14.12.2024] ve “Gazze’de ateşkes talebi” kararı için bkz. GAOR, 10th Emergency Special Session, A/RES/ES-10/26 (11 December 2024), <https://undocs.org/A/RES/ES-10/26> [Erişim Tarihi: 14.12.2024].

bunların hiçbirinin kararı veya onayı olmaması durumunda ise geçici bir devletler koalisyonu veya hatta tek bir devlet tarafından da harekete geçilebileceği ancak bu durumların her birinde Koruma Sorumluluğunu üstlenen tarafların rapordaki ilkelere tam olarak uyması gerektiği belirtilmektedir.²⁴⁸ 2004 ve 2005 tarihli raporlar karar alma sorumluluğunu Güvenlik Konseyi'ne yüklemekte ancak Konsey'in karar verememesi halinde izlenecek yol konusunda sessiz kalmaktadır. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ndeki metin ise nihai metin olarak uluslararası toplumda varılan bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Bu belgede devletin vatandaşlarını koruma yükümlülüğü 138. paragrafta açıkça belirtilmektedir. Ancak uluslararası toplumun sorumluluğuna dair ifadeler, zorunlu değil gönüllülüğe bağlı bir yüklenim kabul edildiğini düşündürmektedir. Her bir somut vakada Güvenlik Konseyi yoluyla harekete geçmenin kabul edilmesi, Koruma Sorumluluğu'nun sistematik ve genel bir görev olarak görülmediğini göstermektedir.²⁴⁹ Ayrıca Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde Koruma Sorumluluğu altında engellenmesi ve gerekirse müdahale edilmesi gereken suçlar “soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar” olarak sayılarak sınıflandırılmıştır ve 2001 Koruma Sorumluluğu Raporu'nun aksine bir kısıtlamaya gidilmiştir. Bu kısıtlamalar dikkate alındığında, BM Reformu için yapılan Dünya Zirvesi'nde kabul edilen sonuç bildirgesinde Koruma Sorumluluğunun önemli noktaları itibarıyla zafiyete uğratıldığı söylenebilir.²⁵⁰

Bellamy, 2001 Koruma Sorumluluğu Raporu ile 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kabul edilen Koruma Sorumluluğu kavramı arasında beş önemli farkı şu şekilde özetlemektedir: Kriterlerin reddi, “veto kullanımına yönelik bir davranış kuralı”nın reddi, BM Güvenlik Konseyi'nin İnsani Müdahaleyi yetkilendirme hakkına sahip tek makam/otorite olduğunun onayı, sorumluluğun devletten uluslararası topluma aktarılması için gerekli görülen eşğin söz konusu devletin “yapamaz veya isteksiz halde” bulunmasından “açık şekilde başarısız olması” haline yükseltilmesi ve BM Güvenlik Konseyi'ne harekete geçmeye yönelik herhangi bir yükümlülük

²⁴⁸ “The Question of Authority”, *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: International Development Research Centre, 2001), 47-55.

²⁴⁹ Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”: 78.

²⁵⁰ Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”: 106.

verilmesinin reddi.²⁵¹ Bu farklar nedeniyle Koruma Sorumluluğu Raporu'nun temel özelliğini yitirdiği söylemek mümkündür.

İnsani Müdahale kavramıyla ilgili tartışmalar ve İnsani Müdahale uygulamaları 2001 sonrasındaki küresel gelişmeler (11 Eylül Saldırıları, ardından gelen Teröre Karşı Savaş dönemi, devlet dışı aktörlerin yükselişi vb.) yüzünden sekteye uğramıştır. Bu durum, daha önce geniş kapsamlı ve farklı kollardan ilerleyen akademik tartışmalarda bir azalmaya da neden olmuştur.²⁵² Akademik tartışmalar azalırken, İnsani Müdahale uygulamalarıyla ilgili tartışmalar uluslararası toplumda, eskisi kadar üst düzeyde olmasa da, devam etmiştir.

İnsani Müdahale kavramının tarihsel gelişimiyle, uygulamalarına yönelik kuramsal ve kavramsal tartışmalarla ilgili bu bölümde ele alınan hususlar doğrultusunda, bir sonraki bölümde modern dönemdeki (1945 sonrası dönemdeki) İnsani Müdahale uygulamalarından seçilen bir dizi örnek vaka ele alınacaktır. Bu örnek vakalar İngiliz Okulu kuramının temel kavramsallaştırmalarından olan Üç Gelenekten (3 R) yani Realizm, Revolüsyonizm veya Rasyonalizm düşünce geleneklerinden biri içinde sınıflandırılarak yeni bir analiz modeli ortaya konulmaya çalışılacaktır.

²⁵¹ Alex J. Bellamy, "The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention", *International Affairs*, Vol. 84, No. 4 (2008): 623.

²⁵² Christian Pohlmann, 2021 tarihli kitabı için yaptığı çalışmada, 2000 ile 2009 arasındaki akademik katkılarının sonraki on yıl içinde yapılan akademik çalışmalardan üç kat daha fazla olduğunu gördüğünü belirtmektedir. Christian Pohlmann, *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics: An Assessment of Their Impact on International Society* (Weisbaden: Springer VS, 2021).

4. İNSANİ MÜDAHALELERİN ÜÇ GELENEK KAPSAMINDA SINIFLANDIRILMASI

İnsani Müdahale kavramına yönelik alanyazındaki kuramsal tartışmalar İngiliz Okulu'nun temel tartışması olan dayanışmacılık ve çoğulculuk ayrımı üzerinden ve normatif bir tartışma olarak ele alınmaktadır.²⁵³ Soğuk Savaş döneminin son yıllarında ve Soğuk Savaş sonrası ilk on yılda da devam eden bu tartışmalar, 2001 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun raporuyla ortaya konulan (ve daha sonra 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ndeki iki paragrafı BM belgeleri içinde de kendine yer bulacak olan) "Koruma Sorumluluğu" kavramıyla birlikte yeni bir yön almıştır. Kuramsal tartışmalar bu yeni yönü ve yeni kavramı

²⁵³ Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Hedley Bull (ed.), *Intervention in World Politics* (Oxford: Clarendon Press, 1984); R. John Vincent, "Grotius, Human Rights, and Intervention", *Hugo Grotius and International Relations*, ed. Hedley Bull, Benedict Kingsbury and Adam Roberts (Oxford: Clarendon Press, 1990), 241-256; Nicholas J. Wheeler, "Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 21, No. 3 (1992): 463-487; R. John Vincent and Peter Wilson, "Beyond Non-Intervention", *Ethics and Intervention*, ed. Ian Forbes and Mark Hoffman (London: Macmillan, 1993): 122-130; Adam Roberts, "Humanitarian war: military intervention and human rights", *International Affairs*, Vol. 69, No. 3, (1993): 429-449; Oliver Ramsbotham, "Humanitarian intervention, 1990-5: a need to reconceptualize?" *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 4 (1997): 445-68; Nicholas J. Wheeler and Justin Morris, "Humanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold War", *International Society After the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered*, ed. Rick Fawn and Jeremy Larkin (London: Macmillan, 1996), 135-171; Andrew Mason and Nicholas J. Wheeler, "Realist Objections to Humanitarian Intervention", *The Ethical Dimensions of Global Change*, ed. Barry Holden (London: Macmillan, 1996), 94-110; James Mayall, "Intervention in International Society: Theory and Practice in Contemporary Perspective", *International Society and the Development of International Relations Theory*, ed. B.A. Roberson, (London and New York: Continuum, 2002), 173-183; Mohammed Ayoob, "Humanitarian Intervention and International Society", *Global Governance*, Vol. 7, No. 3 (2001): 225-230; Bruce Cronin, "Multilateral Intervention and the International Community", *International Intervention: Sovereignty vs. Responsibility*, ed. Michael Keren and Donald A. Sylvan (London: Frank Cass, 2002), 147-165; Chris Brown, "Intervention and the Westphalian Order", *Human Rights and Military Intervention*, ed. Richard Norman and Alexander Moseley (Aldershot: Ashgate, 2002), 153-169; Alex. J. Bellamy, "Pragmatic Solidarism and the Dilemmas of Humanitarian Intervention", *Millennium*, Vol. 31, No. 3 (2002): 473-479; Mohammed Ayoob, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", *International Journal of Human Rights*, Vol. 6, No. 1 (2002): 81-102; Alex J. Bellamy, "Humanitarian responsibilities and interventionist claims in international society", *Review of International Studies*, Vol. 29, No. 3 (2003): 321-40; L. J. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed), *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003); Jennifer M. Welsh (ed), *Humanitarian Intervention and International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2004); Fernando R. Tesón, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality* (New York: Transnational Publishers, 2005); Terry Nardin and Melissa S. Williams (ed), *Humanitarian Intervention* (New York and London: New York University Press, 2006).

normatif olarak ele alırken, bir yandan ise uluslararası toplumda yeni norm oluşumu sorgulanmaya başlanmıştır.²⁵⁴ Alanyazında İnsani Müdahale kavramına dair kuramsal tartışmalar incelendiğinde, bu tartışmaların ağırlıklı olarak uluslararası toplumun dayanışmacı ve çoğulcu anlayışları üzerinden ve normatif temellerde sürdürüldüğü görülmektedir.

Diğer yandan, alanyazında İnsani Müdahalenin uygulamalarına dair tartışmalar ele alan çalışmalar ise genellikle İnsani Müdahale uygulamalarını tarihsel anlatımla ele almakta veya seçilen bir veya birkaç örnek vakaya odaklanmaktadır.²⁵⁵

²⁵⁴ Bu kuramsal tartışmalardan bazıları için bkz: Neil S. Macfarlane, Carolin J. Thielking, and Thomas G. Weiss, “The Responsibility to Protect: Is Anyone Interested in Humanitarian Intervention?” *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 5 (2004): 977-992; Nicholas J. Wheeler, “A Victory for Common Humanity? The Responsibility to Protect after the 2005 World Summit”, *Journal of International Law and International Relations*, Vol. 2, No. 1, (2005): 95-105; Thomas G. Weiss, “R2P After 9/11 and the World Summit”, *Wisconsin International Law Journal*, Vol. 24, No. 3, (2006-07): 741-760; Alex J. Bellamy, “Whither the Responsibility to Protect: Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, *Ethics and International Affairs*, Vol. 20, No 2 (June 2006): 143-169; Jennifer M. Welsh, “Conclusion: The evolution of humanitarian intervention in international society”, *Humanitarian Intervention and International Relations*, ed. Jennifer M. Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2004), 176-188; Carsten Stahn, “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?” *American Journal of International Law*, Vol. 101, No. 1 (2007): 99-120; Jennifer M. Welsh, “The Responsibility to Protect: Securing the Individual in International Society”, *Security and Human Rights*, ed. Benjamin J. Gould and Liora Lazarus (Oxford and Portland: Hart Publishing, 2007), 363-383; Gareth Evans, *The Responsibility to Protect, Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All* (Washington: Brookings Institution Press, 2008); Paul D. Williams, “The ‘Responsibility to Protect’, Norm Localisation, and African International Society”, *Global Responsibility to Protect*, Vol. 1, No. 3 (2009): 392-416; Nicholas J. Wheeler and Frazer Egerton, “The Responsibility to Protect: ‘Precious Commitment’ or a Promise Unfulfilled?”, *Global Responsibility to Protect*, Vol. 1 (2009): 114-132; Alex J. Bellamy, *Responsibility to Protect* (Cambridge: Polity, 2009); Melissa Labonte, *Human Rights and Humanitarian Norms, Strategic Framing, and Intervention, Lessons for the responsibility to protect* (London: Routledge, 2013); Pinar Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 11, S. 43 (2014): 35-52; Ramesh Thakur and William Maley (eds), *Theorising the Responsibility to Protect* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015); Pinar Gözen Ercan, *Debating the Future of the ‘Responsibility to Protect’, The Evolution of a Moral Norm* (London: Palgrave MacMillan, 2016).

²⁵⁵ Söz konusu çalışmalardan bazıları için bkz: Jonathan Moore (ed), *Hard Choices. Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention* (New York: Rowman & Littlefield Publishers, 1998); Alan J. Kuperman, *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda* (Washington: Brookings Institution Press, 2001); Tim Dunne and Nicholas Wheeler, “East Timor and the new humanitarian interventionism”, *International Affairs*, Vol. 77, No. 4, (2001): 805-827; Carol McQueen, *Humanitarian Intervention and Safety Zones Iraq, Bosnia and Rwanda* (New York: Palgrave Macmillan, 2005); David N. Gibbs, *First Do No Harm. Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia* (Nashville: Vanderbilt University Press, 2009); David Black and Paul D. Williams (ed.), *The International Politics of Mass Atrocities: The Case of Darfur* (London: Routledge, 2010); Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention. An Introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010); Brendan Simms and D. J. B. Trim (ed), *Humanitarian Intervention: A History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011); Melissa Labonte, *Human Rights and Humanitarian Norms, Strategic Framing, and Intervention. Lessons for the responsibility to protect* (London & New York: Routledge, 2013); Robert W. Murray and Alasdair McKay (ed.), *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis* (Bristol: E-International Relations, 2014); Alexis Heraclides and Ada Dially, *Humanitarian intervention in the long nineteenth century. Setting the precedent* (Manchester: Manchester University Press, 2015); Joachim A. Koops, Norrie Macqueen, Thierry Tardy, and Paul D. Williams (ed.), *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations* (Oxford: Oxford University Press,

İnsani Müdahale uygulamalarına yönelik çalışmalardan bazıları ele aldıkları örnekleri başarılı veya başarısız olarak değerlendirirken, bazıları da geleceğe dönük alınacak dersleri sıralamakta ve karar alıcılar ile uygulayıcılara yönelik önerilerde bulunmaktadır.²⁵⁶ Bunların yanı sıra, diğer bazı çalışmalar ise ağırlıklı olarak sayısal verilere odaklanarak bu verilerden hareketle ele aldıkları örnek vakaları değerlendirme iddiasını sunmaktadır.²⁵⁷

Alanyazındaki bu tartışmalara ve çalışmalara baktığımızda, İnsani Müdahale kavramına dair kuramsal tartışmalar uluslararası toplumun dayanışmacı ve çoğulcu anlayışları arasındaki ayrım ve tartışmalar üzerinden normatif olarak yürütülürken; İnsani Müdahale uygulamaları ise uzun süredir uluslararası toplum kavramıyla

2015); Fabian Klose (ed.), *The Emergence of Humanitarian Intervention. Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016); Tal Dingott Alkopher, *Fighting for Rights. From Holy Wars to Humanitarian Military Interventions* (New York: Routledge, 2016); Chuck Thiessen and Alpaslan Özerdem, “Turkey in Somalia: challenging North/Western interventionism?”, *Third World Quarterly*, Vol. 40, No. 11 (2019): 1976-1995; Mark Swatek–Evenstein, *A History of Humanitarian Intervention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

²⁵⁶ İnsani müdahale uygulamalarının başarılarını değerlendiren ve geleceğe yönelik olası dersleri içeren çalışmalardan bazıları için bkz. Nicholas J. Wheeler, “Humanitarian intervention after Kosovo: emergent norm, moral duty or the coming anarchy”, *International Affairs*, Vol. 77, No. 1 (2001): 113-128; Chris Brown, “Selective Humanitarianism: In Defense of Inconsistency”, *Ethics and Foreign Intervention*, ed. Deen Chatterjee and Don Scheid (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2003); Funda Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, S. 12 (2006): 49-70; Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention after Kosovo. Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society* (New York: Palgrave Macmillan, 2008); Aidan Hehir and Robert Murray, *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention* (New York: Palgrave Macmillan, 2013); Pınar Gözen Ercan, “Legitimacy, Legality and Lawfulness: Questioning Humanitarian Military Intervention in a Changing International Political Milieu”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1 (2013): 9-30; Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 11, S. 44 (2015): 121-153; Pınar Gözen Ercan, “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2 (2015): 165-182; Jennifer M. Welsh, “The Responsibility to Protect after Libya & Syria”, *Daedalus*, Vol. 145, No. 4 (2016): 75-87.

²⁵⁷ İnsani müdahale uygulamalarını ele alırken sayısal verilere odaklanan çalışmalardan bazıları için bkz. Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure* (Oxford: SIPRI & Oxford University Press, 2008); Andreas Krieg, *Motivations for Humanitarian Intervention. Theoretical and Empirical Considerations* (Dordrecht: Springer, 2013); Sarah–Myriam Martin–Brûlé, *Evaluating Peacekeeping Missions. A typology of success and failure in international interventions* (New York: Routledge, 2017); Martin Binder, *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017); Thorsten Gromes and Mattias Dembinski, “Practices and Outcomes of Humanitarian Military Interventions. A New Data Set”, *International Interactions* (2019) <https://doi.org/10.1080/03050629.2019.1638374> [Erişim Tarihi: 10.09.2024]; Anja Jetschke “The Military and Non–Military Interventions (MILINDA)”, University of Goettingen, (2019) <http://lehrstuhlib.unigoettingen.de/milinda.html> [Erişim Tarihi: 10.09.2024]; Charles T. Hunt, “Analyzing the Co–Evolution of the Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in UN Peace Operations”, *International Peacekeeping*, Vol. 26, No. 5 (2019): 630-659; Christian Pohlmann, *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics: An Assessment of Their Impact on International Society* (Wiesbaden, Sprincer VS, 2021).

ele alınmakta ve hatta özdeşleştirilmektedir. Söz konusu tartışmalarda İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının Üç Gelenek kapsamında yeterince ele alınmadığı ve bu nedenle alanyazında bir boşluk olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bölümde, İnsani Müdahale kavramının tarihsel kökenleri ve kuramsal gelişimi de dikkate alınarak tezin asıl sorusu olan İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek (3 R: Realizm, Rasyonalizm, Revolüsyonizm) içinde sınıflandırılması üzerinde durulacaktır. Bu sınıflandırma yapılırken, ele alınan örnek insani müdahalelerin sebepleri, süreçleri ve sonuçları daha ayrıntılı incelenecek ve bu müdahaleler için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK'nın) ve/veya bölgesel örgütlerin/koalisyonların aldığı kararlar değerlendirilecektir. Bu değerlendirmelere göre, varılan sonuçlar ve gerekçeler sunularak sınıflandırma yapılmaya çalışılacaktır.

Söz konusu değerlendirmelere geçmeden önce, bu bölümde ele alınacak örneklerin seçim sürecinin açıklanması yerinde olacaktır. Çalışma süresince alanyazında İnsani Müdahale kavramı ve uygulamalarına dair başvuru kitapları ve yapılan çalışmalar taranarak bir örnek vaka listesi oluşturulmuştur. Bu liste aşağıda Tablo 4.1'de sunulmuştur. Tabloda da görülebileceği gibi, alanyazında farklı dönemlerden çok sayıda müdahale İnsani Müdahale olarak kabul edilirken, bu örneklerin tamamı üzerinde bir uzlaşma mevcut değildir. Örneğin kimi yazarlar müdahalenin çok taraflı olması gerektiği ön kabulüyle bir devletin başka bir devlete karşı giriştiği ve insani gerekçelerle yapılan veya sonuç olarak insani durumu iyileştiren müdahaleleri İnsani Müdahale içine almazken, kimi yazarlar müdahaleleri sadece gerekçeleri temelinde değerlendirerek İnsani Müdahale olarak kabul veya reddetmektedir. Bu çalışmada ele alınan örnek vakalar için 1945 sonrası İnsani Müdahalelere odaklanılmış ve uluslararası toplumun İnsani Müdahale kavramına ve uygulamalarına yönelik olarak farklı yaklaşımlarını ortaya koyacak şekilde bir seçim yapılmaya çalışılmıştır.

Tablo 4.1: Alanyazında Ele Alınan İnsani Müdahale Örnekleri.

	Wheeler, 2000	Jackson, 2000	Weiss and Hubert, 2001	Finnemore, 2003	Chesterman, 2003	Welsh, 2004	Tesón, 2005	Türkmen, 2006	Seybolt, 2008	Welsh, 2008	Hehir, 2008	Hehir, 2010	Krieg, 2013	Booth Wailing, 2013	Labonte, 2013	Bilgin Aytaç, 2014	Heracles and Dially, 2015	Weiss, 2016	Alkopher, 2016	Klose, 2016	Recher, 2016	Bayılloğlu, 2016	Martin-Brülé, 2017	Binder, 2017	Acet, 2018	Swatek-Evenstein, 2020	Pohlmann, 2021	Kirdm, 2021	Güler, 2021	Yakut, 2021	İren, 2021	Çukur, 2022
Köle Ticaretini Sona Erdirme Müdahalesi (1755–1815)				X																X												
İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Yunan İsyanında Osmanlı'ya müdahalesi (1824–1827)				X	X							X					X			X	X	X				X	X		X	X	X	X
İngiltere ve Fransa'nın İki Sicilya Krallığı müdahalesi (1856)																										X						X
İngiltere ve Fransa'nın Cidde müdahalesi (1858)																X											X					
Fransa'nın Osmanlı'nın Suriye topraklarını işgali (1860–1861)				X	X							X				X	X			X	X	X					X			X		X
Avusturya, Fransa, Rusya, İtalya ve Prusya'nın Girit için Osmanlı'ya Müdahalesi (1866)																					X	X				X	X		X	X	X	X
Rusya'nın Osmanlı Balkan topraklarına müdahalesi (1877–1878)				X								X					X				X	X				X	X		X	X	X	X
ABD'nin Küba İşgali (1898)					X							X					X			X							X				X	
ABD ve Büyük Britanya'nın Çin Müdahalesi (1900)												X															X					
Batılı devletlerin Ermeniler konusunda Osmanlı'ya baskısı (1904–1917) (askerî müdahale yok)				X								X										X				X			X	X	X	X

Tablo 4.1 – devam.

	Wheeler, 2000	Jackson, 2000	Weiss and Hubert, 2001	Finnemore, 2003	Chesterman, 2003	Welsh, 2004	Tesón, 2005	Türkmen, 2006	Seybolt, 2008	Welsh, 2008	Hehir, 2008	Hehir, 2010	Krieg, 2013	Booth Wailing, 2013	Labonte, 2013	Bilgin Aytaç, 2014	Heracles and Diallya, 2015	Weiss, 2016	Alkopher, 2016	Klose, 2016	Reçber, 2016	Bayılhoğlu, 2016	Martin-Brülé, 2017	Binder, 2017	Acet, 2018	Swatek–Evenstein, 2020	Pohlmann, 2021	Kırdım, 2021	Güler, 2021	Yakut, 2021	İren, 2021	Çukur, 2022	
Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan’ın Osmanlı Toprağı Makedonya işgali (1913)												X									X					X			X	X	X		
Almanya’nın Çekoslovakya’yı işgali (Alman kökenlileri koruma iddiası) (1939)												X								X	X					X				X			
Belçika, ABD ve ardından BM’nin Kongo Müdahalesi (1960–1965)			X		X												X			X	X						X			X	X		
BM’nin Yeni Batı Gine müdahalesi (1962–1963)																				X													
ABD’nin Dominik Cumhuriyeti Müdahalesi (1965)			X		X												X				X									X	X		
Rodezya (1966) (Yaptırım var; müdahale yok)						X																						X					
Suriye’nin Ürdün Müdahalesi (1970)																											X						
Hindistan’ın Doğu Pakistan (Bangladeş) Müdahalesi (1971)	X	X	X	X	X	X	X	X		X		X				X	X				X	X					X	X		X	X	X	X
Türkiye’nin 1974 Kıbrıs Harekâtı								X								X																	
İsrail’in Uganda Müdahalesi (1976)					X											X					X												
İsrail’in Lübnan Müdahaleleri (1976–1982)																											X						

Tablo 4.1 – devam.

	Wheeler, 2000	Jackson, 2000	Weiss and Hubert, 2001	Finnemore, 2003	Chesterman, 2003	Welsh, 2004	Tesón, 2005	Türkmen, 2006	Seybolt, 2008	Welsh, 2008	Hehir, 2008	Hehir, 2010	Krieg, 2013	Booth Wailling, 2013	Labonte, 2013	Bilgin Aytaç, 2014	Heracles and Dialla, 2015	Weiss, 2016	Alkopher, 2016	Klose, 2016	Reyber, 2016	Bayılhoğlu, 2016	Martin-Brûlé, 2017	Binder, 2017	Acet, 2018	Swatek-Evenstein, 2020	Pohlmann, 2021	Kırdım, 2021	Güler, 2021	Yakut, 2021	İren, 2021	Çukur, 2022
Güney Afrika (1977) (Yaptırım var; müdahale yok)						X																						X				
Fransa ve Belçika'nın Shaba Province / Zaire Müdahalesi (1978)			X		X																X									X		
Vietnam'ın Kamboçya Müdahalesi (1978)	X	X	X	X	X	X		X		X		X				X	X				X	X						X		X	X	X
Tanzanya'nın Uganda Müdahalesi (1979)	X	X	X	X	X	X	X	X		X		X					X						X					X		X	X	X
Fransa'nın Orta Afrika Müdahalesi (1979)			X		X		X										X				X									X		
ABD'nin Grenada Müdahalesi (1983)			X		X		X										X				X									X	X	
Hindistan'ın Sri Lanka Müdahalesi (1987)																											X			X		
ABD'nin Panama Müdahalesi (1989)			X		X		X														X									X	X	
ECOWAS'ın Liberya Müdahalesi (1990–1997)			X		X	X										X	X	X				X	X				X			X		
ABD liderliğinde devletler koalisyonunun Kuzey Irak Müdahalesi (1991)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X		X	X					X	X		X		X
BM'nin Angola Müdahalesi (1992)					X																											
BM'nin Kamboçya Geçici Yönetimi (1992–1993)				X																												

Tablo 4.1 – devam.

	Wheeler, 2000	Jackson, 2000	Weiss and Hubert, 2001	Finnemore, 2003	Chesterman, 2003	Welsh, 2004	Tesón, 2005	Türkmen, 2006	Seybolt, 2008	Welsh, 2008	Hehir, 2008	Hehir, 2010	Krieg, 2013	Booth Wailing, 2013	Labonte, 2013	Bilgin Aytaç, 2014	Heracles and Diallya, 2015	Weiss, 2016	Alkopher, 2016	Klose, 2016	Reçber, 2016	Bayılhoğlu, 2016	Martin-Brûlé, 2017	Binder, 2017	Acet, 2018	Swatek-Evenstein, 2020	Pohlmann, 2021	Kırdım, 2021	Güler, 2021	Yakut, 2021	İren, 2021	Çukur, 2022	
NATO’nun ve BM’nin Bosna Hersek Müdahalesi (1992–1995)	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X		X	X	X	X	X	X			X			X	X	X	X	X	X	X
BM’nin Somali Müdahalesi (1992–1993)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X		X	X		X	X	X	X
BM’nin Haiti Müdahalesi/ Misyonu (1993–1997)			X		X	X	X			X			X			X	X	X			X	X			X			X	X	X	X	X	X
BM’nin Ruanda Müdahalesi (1994–1996)	X		X		X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X			X	X			X		X	X	X	X	X	X	X
BM’nin Orta Afrika Cumhuriyeti Müdahalesi (1996–1998)					X																												
İtalya liderliğinde çok uluslu gücün Arnavutluk müdahalesi (1997)					X	X										X																	
ECOWAS, BM ve Birleşik Krallık’ın Sierra Leone Müdahalesi (1997–2014)			X		X	X	X						X		X	X	X	X			X	X	X				X			X		X	X
NATO, BM ve AB’nin Kosova Müdahalesi (1999–...)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X		X		X	X	X	X	X
Avustralya liderliğinde çok uluslu gücün ve BM’nin Doğu Timor Müdahalesi (1999–2002)			X		X	X			X	X	X	X	X			X	X	X		X	X						X	X		X			
BM’nin Kongo Demokratik Cumhuriyeti (1999–2004)						X										X		X									X	X		X			
Afrika Birliği’nin Burundi Müdahalesi (2004– ...)						X																					X						

Tablo 4.1 – devam.

	Wheeler, 2000	Jackson, 2000	Weiss and Hubert, 2001	Finnemore, 2003	Chesterman, 2003	Welsh, 2004	Teson, 2005	Türkmen, 2006	Seybolt, 2008	Welsh, 2008	Hehir, 2008	Hehir, 2010	Krieg, 2013	Booth Wailing, 2013	Labonte, 2013	Bilgin Aytaç, 2014	Heracles and Dialla, 2015	Weiss, 2016	Alkopher, 2016	Klose, 2016	Recher, 2016	Bayılhoğlu, 2016	Martin-Brûlé, 2017	Binder, 2017	Acet, 2018	Swatek-Evenstein, 2020	Pohlmann, 2021	Kirdim, 2021	Güler, 2021	Yakut, 2021	İren, 2021	Çukur, 2022
ABD liderliğinde devletler koalisyonunun Afganistan müdahalesi (2001)						X		X			X	X	X			X													X			
ABD liderliğinde devletler koalisyonunun Irak müdahalesi (2003)						X	X	X			X	X	X			X									X				X			
BM'nin Darfur/Sudan Müdahale(siz)liği (2003)						X				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X		X						X	X	X
BM'nin Zimbabwe Müdahalesizliği (2005)												X			X			X														
Uganda Müdahalesizliği (2006)																		X			X									X		
Rusya'nın Gürcistan Müdahalesi (Koruma Sorumluluğu iddiası) (2008)																					X								X	X		X
BM'nin Fildişi Sahili Müdahalesi (Koruma Sorumluluğu) (2011)															X	X		X			X	X		X						X		
Libya Müdahalesi (Koruma Sorumluluğu) (2011)														X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X			X		X	X	X
Suriye Müdahalesizliği (2011–...)																		X			X	X		X	X					X		
Fransa'nın Mali Müdahalesi (2012)																						X								X		
Fransa'nın Orta Afrika Barışı Koruma Operasyonu (2013)																	X					X								X		

Tablo 4.1 – devam.

	Wheeler, 2000	Jackson, 2000	Weiss and Hubert, 2001	Finnemore, 2003	Chesterman, 2003	Welsh, 2004	Tesón, 2005	Türkmen, 2006	Seybolt, 2008	Welsh, 2008	Hehir, 2008	Hehir, 2010	Krieg, 2013	Booth Wailling, 2013	Labonte, 2013	Bilgin Aytaç, 2014	Heraclides and Diallya, 2015	Weiss, 2016	Alkopher, 2016	Klose, 2016	Reçber, 2016	Bayılloğlu, 2016	Martin-Brülé, 2017	Binder, 2017	Acet, 2018	Swatek-Evenstein, 2020	Pohlmann, 2021	Kırdım, 2021	Güler, 2021	Yakut, 2021	İren, 2021	Çukur, 2022
İŞİD Terör Örgütüne Yönelik Askeri Operasyonlar (Koruma Sorumluluğu iddiası) (2011–...)						X																X										
Burma (Myanmar) Rohingya Zulmü Müdahalesizliği (2016–...)											X										X											

Özgün derlemedir.

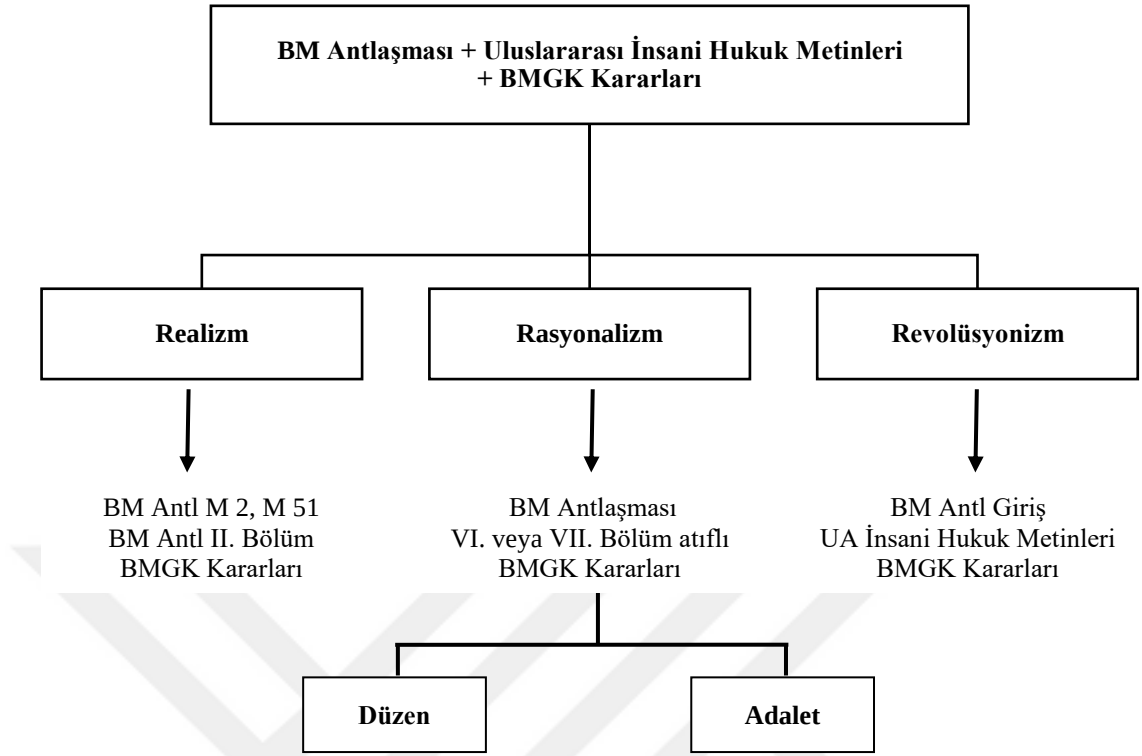
Kaynaklar için bkz: Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Robert H. Jackson, *The Global Covenant. Human Conduct in a World of States* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Thomas G. Weiss and Don Hubert, *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty* (Ottawa: International Development Research Centre, 2001); Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention. Changing Beliefs about the Use of Force* (Ithaca and London: Cornell University Press, 2003); Simon Chesterman, *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law* (Oxford: Oxford University Press, 2003); Jennifer M. Welsh (ed), *Humanitarian Intervention and International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2004); Fernando R. Tesón, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality* (New York: Transnational Publishers, 2005); Füsün Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu. İnsancıl Müdahale* (İstanbul: Okumuş Adam, 2006); Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure* (Oxford: SIPRI & Oxford University Press, 2008); Jennifer M. Welsh, “The Security Council and Humanitarian Intervention”, *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice Since 1945*, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008); Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention after Kosovo. Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society* (New York: Palgrave Macmillan, 2008); Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention. An Introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010); Andreas Krieg, *Motivations for Humanitarian Intervention. Theoretical and Empirical Considerations* (Dordrecht: Springer, 2013); Carrie Booth Wailling, *All Necessary Measures. The United Nations and Humanitarian Intervention* (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2013); Melissa Labonte, *Human Rights and Humanitarian Norms, Strategic Framing, and Intervention. Lessons for the responsibility to protect* (London & New York: Routledge, 2013); Gizem Bilgin Aytaç, *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale. İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları* (İstanbul: Dezanj Yayınları, 2014); Alexis Heraclides and Ada Diallya, *Humanitarian intervention in the long nineteenth century. Setting the precedent* (Manchester: Manchester University Press, 2015); Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention, Ideas in Action*, Third Edition (Cambridge: Polity Press, 2016); Tal Dingott Alkopher, *Fighting for Rights. From Holy Wars to Humanitarian Military Interventions* (New York: Routledge, 2016); Fabian Klose (ed), *The Emergence of Humanitarian Intervention. Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016); Sercan Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu* (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2016); Uğur Bayılloğlu, *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu. Libya ve Suriye Örnek(sizlik)leriyle* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2016); Sarah-Myriam Martin-Brülé, *Evaluating Peacekeeping Missions. A typology of success and failure in international interventions* (New York: Routledge, 2017); Martin Binder, *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017); Gül Seda Acet, *Uluslararası İlişkilerde İnsani Müdahale. Libya ve Suriye Örnekleri* (Tokat: Taşhan Kitap, 2018); Mark Swatek-Evenstein, *A History of Humanitarian Intervention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020); Christian Pohlmann, *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics: An Assessment of Their Impact on International Society* (Wiesbaden, Springer VS, 2021); Şahin Eray Kırdım, *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Doktrini ve Birleşmiş Milletler’de Paylaşımlı Yetki Mekanizması* (İstanbul: Yetkin Yayınları 2021); Ayşegül Güler, *İnsani Müdahale ve Siyasal Meşruiyeti* (Ankara: Orion Kitabevi, 2021); Selma Yakut, *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme* (Konya: Atlas Akademi Yayınları, 2021); Adem Ali İren, *Kuvvet Kullanma Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu. Darfur ve Libya Örnek Olay İncelemeleri* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2021); Serdar Çukur, “Kuramsal Olarak İnsani Müdahale”, *Uluslararası Çatışma Çözümü. Hukuksal Yöntemlerden Alternatif Çatışma Çözümüne*, ed. Muzaffer Ercan Yılmaz (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022).

Çalışmada 1945 sonrası dönemden ve uluslararası toplumun farklı yaklaşımlarını ortaya koyacak şekilde yapılan örnek vaka seçiminin ardından, söz konusu İnsani Müdahale örnek vakalarının sınıflandırmasına geçilmiştir.

Aşağıdaki Şekil 4.1’de gösterilmeye çalışıldığı gibi bu sınıflandırma yapılırken, BM Antlaşması, Uluslararası İnsani Hukuk Metinleri²⁵⁸ ve BMGK kararları kuramsal ve kavramsal çerçeve olarak dikkate alınmıştır. Bu metinlerden hareketle, İnsani Müdahaleler gerekçeleri ve süreçleri temelinde Realizm, Rasyonalizm ve Revolüsyonizm düşünce geleneklerinden biri altında sınıflandırılacaktır; ayrıca bu sınıflandırma sırasında yapılan değerlendirmelerde Rasyonalizm altında düzen–adalet ikilemi de göz önünde bulundurulacaktır.

²⁵⁸ Uluslararası İnsani Hukuk (UİH), silahlı çatışmaların etkilerini insani nedenlerle azaltmayı hedefleyen bir kurallar bütünüdür. Çatışmalara doğrudan veya aktif olarak katılmayan kişileri korur ve savaş halinin araçları ve yöntemleri üzerinde sınırlamalar oluşturur. Aynı zamanda “Savaş Hukuku” veya “Silahlı Çatışma Hukuku” olarak da adlandırılan UİH, Devletler Hukukunun (Uluslararası Kamu Hukukunun) bir parçasıdır. UİH, temel olarak antlaşmalardan (Dört Cenevre Sözleşmesi ve bunları Ek Protokollerinin yanı sıra, savaş halinin belirli araçlarının ve yöntemlerinin kullanımını yasaklayan uluslararası anlaşmalar ve belirli bazı kategorilerdeki kişileri ve nesneleri çatışmaların etkisinden korumayı amaçlayan uluslararası anlaşmalar), uluslararası yapılageliş (teamül) hukukundan ve hukukun genel ilkelerinden oluşmaktadır. Ancak burada silahlı çatışmaya giren tarafların hareket tarzlarını (*jus in bello*) düzenleyen UİH ile BM Antlaşmasında belirlendiği şekliyle bir devletin başka bir devlete karşı hukuka uygun bir şekilde silahlı kuvvete başvurmasını (*jus ad bellum*) düzenleyen Devletler Hukuku arasında bir ayrım yapılmalıdır. BM Antlaşması meşru müdafaa veya BMGK’nın yetkilendirdiği silahlı kuvvet kullanma durumları dışında kuvvet kullanmayı yasaklarken, UİH silahlı çatışmaların başlamasının meşru olup olmamasıyla değil, daha ziyade çatışmalar başladıktan sonra tarafların davranışlarını düzenlemekle ilgilenmektedir (“What is International Humanitarian Law”, Legal Factsheet, International Committee of the Red Cross (March–April 2022), <https://www.icrc.org/en/document/what-international-humanitarian-law> [Erişim Tarihi: 15.05.2023]).

Şekil 4.1: İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek Kapsamında Sınıflandırılması için Kuramsal Çerçeve.

Özgün şekil olarak oluşturulmuştur

Realizm kapsamında ele alınacak İnsani Müdahale örneklerinin ortak özelliklerine bakıldığında, müdahale eden tarafın devlet egemenliğine ve toprak bütünlüğüne odaklandığı; bu odaklanma nedeniyle müdahale gerekçelerinde ulusal çıkarların ön plana çıkarılırken insani gerekçelerin/olumlu sonuç beklentilerinin kullanılmadığı veya ikincil düzeyde kullanıldığı görülmektedir. Bu müdahalelerde hukuki dayanak olarak BM Antlaşması Madde 2'ye, Madde 51'e ve II. Bölüm'e işaret edilmektedir. İnsani Müdahale olarak adlandırılmayan ancak sonuçları açısından insani olumlu sonuçlar elde edilen 1970'lerdeki üç müdahale (1974 Hindistan'ın Doğu Pakistan'a Müdahalesi, 1978 Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi, 1979 Tanzania'nın Uganda'ya Müdahalesi) bu kapsamda ele alınacaktır. Ayrıca, uluslararası alanda meşruluk kazanmak için insani gerekçelerin öne sürüldüğü ancak ulusal çıkarların asıl gerekçe olduğu ve BMGK kararlarının araç olarak kullanıldığı müdahaleler de

(1994–1996 Haiti Müdahalesi, 2003 Irak Müdahalesi) Realizm kapsamında değerlendirilebilir.

Revolüsyonalizm kapsamında ele alınacak İnsani Müdahalelerin ortak özellikleri incelendiğinde, bu İnsani Müdahalelerin egemen bir devletin kendi vatandaşlarına uluslararası insan haklarına uygun şekilde davranılmasını sağlamak ve böylece insan haklarını “iyileştirmek” için bir devletler koalisyonu veya uluslararası toplum tarafından yapılan ve sonucunda müdahale edilen devlet içinde ve dolayısıyla uluslararası sistem içinde değişikliklerin yaşandığı müdahaleler oldukları görülmektedir. Bu İnsani Müdahalelerde hukuki dayanak olarak BM Antlaşması Giriş bölümü, Uluslararası İnsani Hukuk Metinleri ve ayrıca (varsa) konuyla ilgili mevcut BMGK kararları gösterilebilir. Bu kapsamdaki müdahalelere örnek olarak 1991 Kuzey Irak Müdahalesi, 1999 Kosova Müdahalesi ve 2011 Libya Müdahalesi verilebilir.

Rasyonalizm kapsamında değerlendirilecek İnsani Müdahalelerin ortak özellikleri düşünüldüğünde, yine bunların insan haklarını “iyileştirmek” amacıyla ve genellikle uluslararası toplum içinde belirli düzeyde bir uzlaşıyla gerçekleştirilen İnsani Müdahaleler olduğu görülmektedir. Bu İnsani Müdahaleleri düzen–adalet ikileminde ele aldığımızda aralarında şöyle bir ayrım yapmak mümkündür: Düzenin önceliklendirildiği İnsani Müdahalelerde mevcut rejim değiştirilmemekte; mevcut devletin yapısı korunmaktadır, ayrıca müdahalenin hem süresi hem yetkisi sınırlıdır. Bu tür müdahalelerin uluslararası sistemde değişiklikleri hedeflemediği/neden olmadığı ve bu açıdan bakıldığında Realizme yakın olarak görülebileceği söylenebilir. Adaletin önceliklendirildiği İnsani Müdahalelerde ise ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle mevcut rejimin “iyileştirilmesi”/değiştirilmesi amaçlanmakta; müdahalenin hem süresi daha uzun olmakta/uzatılabilmekte hem yetkisi geniş tutulmakta/zaman içinde genişletilebilmektedir. Düzen karşısında adaletin öncelendiği İnsani Müdahaleler ise uluslararası sistemde değişikliklere yol açabilir, bu açıdan bakıldığında Revolüsyonizme yakın olarak nitelendirilebilir. Bu kapsamdaki İnsani Müdahalelere hukuki dayanak olarak BM Antlaşması VI. Bölüm ve VII. Bölüm işaret edilerek alınan BMGK kararları gösterilmektedir. Gerekçeleri ve sonuçları açısından Rasyonalizm kapsamına giren İnsani Müdahaleler olarak 1960–1964 Kongo Müdahalesi, 1992–1993 Somali Müdahalesi, 1992–1995 Bosna Müdahalesi,

1992–1993 Kamboçya Geçici Yönetimi Müdahalesi, 1993–1995 Ruanda Müdahalesi ve 2004–2017 Fildişi Sahili Müdahalesi sayılabilir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da, bu kapsamdaki İnsani Müdahalelerde kimi zaman amaç ve dolayısıyla yetkilendirme açısından geçişler yaşanabilmesidir ki Kongo Müdahalesi ve Bosna Müdahalesi bu tür geçişlerin yaşandığı İnsani Müdahalelere örnek olarak verilebilir.

Aşağıdaki altbaşlıklarda söz konusu İnsani Müdahalelerin sebepleri, süreçleri ve kısaca sonuçları ele alınarak yapılan sınıflandırma gerekçelendirilmeye çalışılacaktır.

4.1. Realizm Kapsamındaki İnsani Müdahaleler

Bu kapsamda değerlendirilen İnsani Müdahalelerinin ortak noktası, temel aktörün ve referans nesnesinin devlet olarak kabul edildiği uluslararası toplumda devletler arası düzenin korunmasını amaçlayan ve müdahale eden devletlerce gerekçe olarak kendi egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruması çabasının gösterildiği müdahaleler olmasıdır. Söz konusu müdahaleleri eleştiren devletler de yine (ama bu kez müdahale edilen devletin) egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bunun yanında da iç işlerine karışmama ilkesinin savunarak bu müdahalelere karşı çıkmakta ve bu tür müdahalelerin uluslararası toplumun temel ilkelerini aşındırmasından endişe etmektedir. Bu müdahalelerde müdahale eden devlet, hem müdahale öncesinde hem müdahale sonrasında bu hareketinin sebeplerini açıklarken insani gerekçeleri ya kullanmamakta ya da ikinci planda kullanmaktadır. Ancak insani gerekçeler sunularak yapılmasalar da bu müdahaleler sonuçları açısından değerlendirildiğinde, bu müdahaleler, müdahale edilen devletin içinde insanların hayatlarını kurtardığı/iyileştirdiği için İnsani Müdahale olarak kabul edilmektedir.

4.1.1. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a/Bangladeş'e Müdahalesi

Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından oluşan Batı ve Doğu Pakistan, coğrafi olarak birbirinden uzakta yer almasının yanı sıra çok farklı nüfus yapılarına da sahipti. Batı Pakistan'da Müslüman nüfus çoğunlukta iken, Doğu Pakistan'da Bengal halkı daha yoğun bir nüfusa sahipti. Bengallilerin yönetimde daha fazla söz sahibi olma iddialarına Pakistan hükümeti baskıyla karşılık vermiş; 1971 yılının Mart ile Aralık ayları arasında Doğu Pakistan'da Bengallilere yönelik baskılar ve saldırılar sonucu bir milyondan fazla insan hayatını kaybederken çok sayıda insan mülteci

durumuna düşmüş ve Doğu Pakistan–Hindistan sınırına büyük bir mülteci akını başlamıştı.

Soğuk Savaş’ın en sert döneminde yaşanan bu insani kriz, Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünün farklı tarafları desteklemesi nedeniyle uzun süre devam etmişti. Dönemin BM Genel Sekreteri U Thant, büyük güçlerin konuyu ele bile almadığını ve BMGK’da “olağanüstü bir duyarsızlık” yaşandığını ifade etmişti.²⁵⁹ Doğu Pakistan’daki iç çatışmaların bölgede hızla savaşa dönüşebileceği hakkında uyarıda bulunan Thant, Pakistan’ın kendi topraklarında uyguladığı baskının uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu söylemişti. Böylece BMGK’nın BM Antlaşması Madde 2(7)’deki kuvvet kullanma yasağının istisnasını teşkil eden BM Antlaşması VII. Bölüm altında harekete geçme olasılığı ortaya çıkmıştı.²⁶⁰ Ancak BMGK Pakistan’ın Hindistan’a saldırmasıyla devletler arası savaşın başladığı 3 Aralık 1971 tarihine dek toplanmamıştı. Pakistan, Hindistan’ın saldırı hazırlığında bulunduğu gerekçesiyle ilk saldırıyı yapan taraf olurken, Hindistan bu saldırılara karşılık vermiş ve Doğu Pakistan topraklarına girmişti.

İki egemen devlet arasında çatışmaların başlamasından bir gün sonra BMGK üyeleri bir araya gelmiş ve oturuma oy hakları olmaksızın Pakistan ve Hindistan temsilcileri de katılmıştı. Hindistan Büyükelçisi, ilk saldırı Pakistan’dan geldiği için Hindistan’ın kuvvet kullanımının BM Antlaşmasını ihlal etmediğini savunmuştu.²⁶¹ Hindistan’ın bu savunusuyla BM Antlaşması Madde 51’de yer alan meşru müdafaa kuralına atıfta bulunacağı düşünülse de, oturum tutanaklarında Madde 51’e atıf yapıldığı görülmemektedir. Hindistan bunun yerine kuvvet kullanımının nedeni olarak Pakistan’ın “mülteci saldırganlığı”nı göstermeye çalışmış ve “*Pakistan’ın dağılıp parçalanmasına yol açanın Hindistan değil, Pakistan’ın kendisi olduğu ve bu süreç içinde Hindistan’a karşı saldırganlık sergilediği*” iddiasında bulunmuştu.²⁶²

²⁵⁹ U Thant, *View from the UN* (London: David & Charles, 1978), 424’ten aktaran Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 59.

²⁶⁰ Wheeler, *Saving Strangers*, 59.

²⁶¹ UNSCOR, 1606th Meeting (4 December 1971), 15 and 16, [https://undocs.org/en/S/PV.1606\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.1606(OR)) [Erişim Tarihi: 15.05.2023].

²⁶² UNSCOR, 1606th Meeting (4 December 1971), 15, [https://undocs.org/en/S/PV.1606\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.1606(OR)) [Erişim Tarihi: 15.05.2023].

Hindistan'ın bu iddiasının yanı sıra insani gerekçelere de başvurduğu söylenebilir. Hindistan Büyükelçisi 4 Aralık 1971 tarihli BMGK oturumunda “*Doğu Pakistan'daki 'askerî baskı'nın 'insan vicdanında şok yaratacak' kadar büyük olduğunu*” söyleyerek soykırım, insan hakları ve halkların kendi kaderini tayin hakkına dair sözleşmeleri hatırlatırken,²⁶³ 6 Aralık 1971 BMGK oturumunda ise bu “*insan haklarına değinme konusunda çekingen davranılmasının nedenini ve dönemin mottosu olan 'barış, ilerleme ve adalet' söyleminde adaletin konumunu*” sorgulamıştı.²⁶⁴ Nicholas J. Wheeler, Hindistan'ın kuvvet kullanımında insani gerekçeleri öne sürmesinin BMGK'nın devletler toplumunda adalete karşı düzeni önceleyen hareket tarzını tersine çevirmesi için bir fırsat yarattığını iddia etmektedir. Ancak Hindistan'ın bunu birincil gerekçe olarak kullanmadığını ve BMGK üyelerinden bu konuda destek bulamadığı için bu iddia yerine Pakistan'ın saldırganlığını gerekçe olarak kullanmaya dönmesine rağmen, Wheeler'a göre, yine de asıl önemli olan husus böyle bir gerekçenin kullanılmış olmasıdır.²⁶⁵ 1945 sonrası dönemde bir devletin başka bir devlete karşı kuvvet kullanımı için insani gerekçeler ilk kez bu vakada kullanılmış olsa da, bu gerekçeler gerek BMGK üyeleri arasında destek bulamamıştır; bunun nedeninin ise 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında Soğuk Savaş'ın en sert günlerinin yaşanması ve devletler toplumunda uluslararası ilişkilerin egemenlik ve toprak bütünlüğü haklarının ihlal edilemez haklar olarak görülmesi olduğu söylenebilir. Hindistan daha sonra insani gerekçeleri öne sürmek yerine kendi toprak bütünlüğünü ve Pakistan'ın saldırganlığını vurgulamaya ağırlık vermiştir.

BMGK'da 1971 Aralık ayı içinde farklı tarihlerde “Hindistan/Pakistan altkıtasındaki durum” başlığı altında çeşitli oturumlar yapılsa da, hazırlanan taslak metinlerden ikisi (5 Aralık 1971 tarihli ve S/10423 sayılı ve 13 Aralık 1971 tarihli ve S/10446 sayılı taslaklar) Sovyet vetosuyla karşılaşmış; Sovyetler Birliği'nin taslak metni (5 Aralık 1971 tarihli ve S/10418 sayılı taslak) ise kabul edilmemişti.²⁶⁶

²⁶³ UNSCOR, 1606th Meeting (4 December 1971) 15 and 32, [https://undocs.org/en/S/PV.1606\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.1606(OR)) [Erişim Tarihi: 15.05.2023].

²⁶⁴ UNSCOR, 1608th Meeting (6 December 1971), 27, [https://undocs.org/en/S/PV.1608\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.1608(OR)) [Erişim Tarihi: 15.05.2023].

²⁶⁵ Wheeler, *Saving Strangers*, 64-65 ve 74.

²⁶⁶ UNSCOR, Draft Resolution S/10423 (5 December 1971), <https://undocs.org/S/10423> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]; UNSCOR, Revised Draft Resolution S/10446/Rev.1 (13 December 1971), <https://undocs.org/S/10446/Rev.1> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]; UNSCOR, Draft resolution S/10418 (5 December 1971), <https://undocs.org/S/10418> [Erişim Tarihi: 15.04.2023].

BMGK'dan kısa sürede karar çıkarılamayacağı anlaşıldığında, daimî üyeler arasındaki fikir birliği eksikliğinin Konsey'in birincil sorumluluğu olan uluslararası barışı ve güvenliği koruma sorumluluğunu yerine getirmesini engellediği gerekçesiyle, BMGK 6 Aralık 1971 tarihli ve S/RES/303 (1971) sayılı kararıyla konuyu BM Genel Kurulu'na göndermişti.²⁶⁷ BM Genel Kurulu 7 Aralık 1971 tarihinde A/RES/2793(XXVI) sayılı kararı almış; hem Hindistan hem Pakistan hükümetlerine acil ateşkes yapmaları ve diğer devletin topraklarında bulunan silahlı kuvvetlerini kendi topraklarına çekmesi çağrısında bulunmuştu.²⁶⁸

Konu BM'de ele alınırken Doğu Pakistan'da çatışmalar devam etmekteydi. BMGK'nın 21 Aralık 1971 tarihli oturumunda nihayet bir karar üzerinde uzlaşmaya varıldığında, Hindistan kuvvetleri Doğu Pakistan topraklarında Pakistan ordusunu yenilgiye uğratmış ve Bangladeş devleti kurulmuştu. BMGK 21 Aralık 1971 tarihli ve 307 sayılı kararıyla, durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaya devam ettiği tespitini yapmış; kalıcı bir ateşkes ilan edilmesini, tüm çatışmaların durdurulmasını ve silahlı kuvvetlerin kendi sınırlarına çekilmesini talep etmişti.²⁶⁹ Çatışmaların sona ermesinden ve yeni bir devletin ortaya çıkmasından sonra gelen bu kararın geç alınmış bir karar olduğunu söylemek mümkündür. Karar metninde açıkça yer almasa bile, BMGK'nın ve dolayısıyla uluslararası toplumun devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne öncelik verdiğini söylemek mümkündür.

Hindistan, Walzer'a göre, farklı gerekçelerle de olsa iyi bir İnsani Müdahale örneği sergilemişti. Hem düşmanı Pakistan'ı zayıflatmış hem yoksul ve iç siyaseti dengesiz bir halkın kendi topraklarına mülteci olarak girmesini engelleyerek ulusal çıkarlarını korumuştur. Öte yandan Hindistan'ın Doğu Pakistan (Bangladeş) topraklarına hızlı

Bu taslak metinleri arasındaki fark, Soğuk Savaş kutuplaşmasını göstermesi açısından dikkat çekicidir: Sovyetler Birliği'nin veto ettiği metinlerde hem Pakistan hem Hindistan hükümetlerine acil ateşkes çağrısı yapıp diğer ülke topraklarındaki silahlı kuvvetlerini kendi sınırları içine çekmeye çağrılmaktaydı. Sovyetler Birliği, kendi sunduğu ve BMGK'da kabul edilmeyen taslak ise Pakistan'ın Doğu Pakistan topraklarındaki tüm şiddet eylemlerini durdurmaya çağrılmasını istemekteydi.

²⁶⁷ UNSCOR, Resolution 303 (1971) (06 December 1971), [https://undocs.org/en/S/RES/303\(1971\)](https://undocs.org/en/S/RES/303(1971)) [Erişim Tarihi: 15.04.2023].

BMGK'da usul ve esas oylamaları arasındaki farklılık sayesinde konu "Barış için Birlik" kararı çerçevesinde Genel Kurul'a gönderilebilmişti. Söz konusu karar ve uygulamaları için bkz. Üçüncü bölüm, 244 numaralı dipnot.

²⁶⁸ GAOR, 26th Session, A/RES/2793(XXVI) (7 December 1971), [https://undocs.org/en/A/RES/2793\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2793(XXVI)) [Erişim Tarihi: 15.04.2023].

²⁶⁹ UNSCOR, Resolution 307 (1971) (21 December 1971), [https://undocs.org/en/A/RES/2793\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2793(XXVI)) [Erişim Tarihi: 15.04.2023].

biçimde girip çıkması, Pakistan ordusunu yenip bu ordunun yerini almaması ve kurulan Bangladeş devletinin siyasi kontörünü ele geçirmemesi nedeniyle bu müdahale insani olarak nitelendirilebilirdi.²⁷⁰

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Hindistan'ın müdahalesindeki ilk gerekçe kendi topraklarına yönelik saldırıya karşılık vermesi olarak görülmekte ve insani gerekçeler ikinci sırada gelmektedir. Hindistan, BMGK'daki oturumlarda kuvvet kullanmasının birincil nedeni olarak kendi toprak bütünlüğüne yönelik saldırganlığı gösterirken, ikincil neden olarak insani gerekçelere de başvurmuş ancak mevcut uluslararası siyasetin konjonktürü gereği bu insani gerekçelere destek bulamadığı için birincil neden olan kendi toprak bütünlüğüne yönelik saldırganlığı vurgulamaya ağırlık vermiştir. Hindistan'ın bu yöndeki hareketinin Soğuk Savaş döneminin bağlamına uygun olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Soğuk Savaş'ın en ağır günlerinin yaşandığı bu dönemde belli süreliğine de olsa bir müdahale konusunda BMGK önünde insani gerekçelerin kullanılmış olması önemlidir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, Hindistan'ın müdahalesi, müdahale edilen topraklarda yaşayan insanların içinde bulunduğu durumu insani açıdan iyileştirmiş ve mülteci akınını da durdurmuştur. Hindistan'ın müdahale ettiği bölgede uzun süre varlığını sürdürmeden geri çekilerek yeni kurulan Bangladeş devletini etkisi altına almaya çalışmaması da bölgede çatışmaların sona ermesinde etkili olmuştur. Tüm bunlar dikkate alındığında, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a/Bangladeş'e Müdahalesi Realizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.1.2. Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi

Kamboçya'da 1975 yılında Pol Pot liderliğinde Demokratik Kamboçya adıyla iktidara gelen Kızıl Khmer rejimi ülkede yeniden örgütlenmeye giderken yoğun insan hakları ihlalleri işlemekteydi. Kamboçya bir yandan da revizyonist politika izlemesi nedeniyle Vietnam'la sınır sürtüşmeleri yaşamaya başlamıştı. Kızıl Khmer rejimi sınır boylarındaki Vietnam köylerine saldırırken klasik “dış düşman yaratma” politikasıyla Kamboçya halkını kendilerini işgale hazırladığını iddia ettiği Vietnam halkına karşı kışkırtmıştı.²⁷¹ Vietnam'ın sınır sorunlarını çözmeye yönelik hem iki ülke arasında

²⁷⁰ Micheal Walzer, *Haklı Savaş Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*, çev: Mehmet Doğan (İstanbul: Alfa Araştırma, 2017), 157-158.

²⁷¹ Nayan Chanda, *Brother Enemy: The War after the War* (New York: Collier, 1986), 251.

hem BM nezdinde sergilediği diplomatik çabaları sonuçsuz kalmış; Vietnam hükümeti bu nedenle gerekirse silahlı kuvvet kullanarak Kızıl Khmer rejimini devirmek isteyen muhalif kuvvetlere destek verme kararı almıştı.

Doğrudan askerî müdahalenin Kamboçya'yı destekleyen Çin'le savaşa neden olabileceği ve ASEAN (*Association of Southeast Asian Nations*/Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) tarafından saldırganlık eylemi olarak kabul edileceği düşüncesini taşıyan Vietnam, kısa sürede politika değişikliğine gitmiş ve Hanoi Radyosu aracılığıyla Pol Pot'un zulmü kınarken Kamboçya halkına rejimi devirme çağrısında bulunmuştu.²⁷² Vietnam, insan hakları ihlalleri söylemini ilk kez bu amaçla (Pol Pot yönetimini devirme amacıyla) kullanmaya başlamıştı.

Vietnam birlikleri, 25 Aralık 1978 günü Kamboçya'yı işgal etmeye başlamış; 7 Ocak 1979 tarihinde başkent Phnom Penh'i ele geçirmiş ve ilerleyen aylarda ülke topraklarının büyük bölümünde kontrolü sağlamıştı. Pol Pot ve Kızıl Khmer'ler ise gerilla direnişiyle varlıklarını sürdürmüştü.²⁷³ Hanoi Radyosu, 3 Ocak 1979 günü Kamboçya'da çatışmaların yaşandığı ve kısa süre önce kurulan Kamboçya Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Pol Pot rejimiyle savaştığını duyurusunu yapmıştı. Bu iddia, Wheeler'ın işaret ettiği gibi, Vietnam'ın Kamboçya'da Pol Pot rejiminin devrilmesinde herhangi bir rolü bulunmadığı iddiasına zemin hazırlama çabasıydı.²⁷⁴ Vietnam, bu iddiasını daha sonra BMGK oturumlarında da savunmayı sürdürecekti.

Demokratik Kamboçya yönetimi 3 Ocak 1979 günü Vietnam'ın BM Antlaşması'nı ve uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiğini iddia ederek BMGK'nın acilen toplanmasını istemişti.²⁷⁵ Bunun üzerine BMGK 11–15 Ocak 1979 tarihleri arasında bir dizi oturum gerçekleştirmiş ve bu oturumlara Demokratik Kamboçya ve Vietnam temsilcileri de katılmıştı.²⁷⁶ Bu oturumların ilkinde Vietnam büyükelçisi, “*biri Pol Pot*

²⁷² Grant Evans and Kelvin Rowley, *Red Brotherhood at War: Vietnam, Cambodia and Laos since 1975*, 2nd edn. (London: Verso, 1990), 122.

²⁷³ Sercan Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, (İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2016), 118.

²⁷⁴ Wheeler, *Saving Strangers*, 83-84.

²⁷⁵ Telegram dated 3 January 1979 from the Deputy Prime Minister in Charge of Foreign Affairs of Democratic Kampuchea Addressed to the President of the Security Council, S/13003, <https://undocs.org/en/S/13003> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

²⁷⁶ UNSCOR, 2108th Meeting (11 January 1979), [https://undocs.org/en/S/PV.2108\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.2108(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023]; UNSCOR, 2109th Meeting (12 January 1979), [https://undocs.org/S/PV.2109\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2109(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023]; UNSCOR, 2110th Meeting (13 January 1979), [https://undocs.org/S/PV.2110\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2110(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023]; UNSCOR, 2111th Meeting (15 January 1979),

rejimince Vietnam'a karşı başlatılan sınır savaşı ve diğeri Kambuça halkının Pol Pot'un diktatör yönetimine karşı sürdürdüğü devrim savaşı olmak üzere süregiden iki savaş arasında bir ayırım yapılması gerektiğini" söylemişti. Büyükelçi ayrıca, Pol Pot'un Ulusal Kurtuluş Cephesi'nce devrildiğine dair kendi hükümetinin savını tekrarlamış ve "benzer duruma düşen her devlet gibi bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak için BM Antlaşmasının ve uluslararası hukukun tanıdığı meşru müdafaa hakkını kullanmaya kararlı olduğunu" belirtmişti.²⁷⁷ BMGK üyesi devletlerin temsilcileri ise Demokratik Kambuça'nın egemenliğe ve toprak bütünlüğüne vurgu yapmıştı. BMGK, 15 Ocak tarihli oturumda Sovyetler Birliği vetosu nedeniyle karar alamamıştı.²⁷⁸

BMGK'nın "Güneydoğu Asya'daki Durum ve Uluslararası Barış ve Güvenliğe Etkileri" başlığı altındaki toplantılarını 23–28 Şubat 1979 arasında ve 16 Mart 1979'da sürdürmüştü.²⁷⁹ Ancak bu son toplantıda hazırlanan karar tasarısı yine Sovyetler Birliği vetosu nedeniyle kabul edilememişti.²⁸⁰

Vietnam bu oturumlar sırasında kuvvet kullanımını meşrulaştırmak için herhangi bir insani gerekçe sunmamış; aksine öncelikli olarak kendi güvenliğiyle ilgilendiğini ve

[https://undocs.org/S/PV.2111\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2111(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023]; UNSCOR, 2112th Meeting (15 January 1979), [https://undocs.org/S/PV.2112\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2112(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

²⁷⁷ UNSCOR, 2108th Meeting (11 January 1979), 12 ve 13, [https://undocs.org/en/S/PV.2108\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.2108(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

²⁷⁸ UNSCOR, Draft Resolution S/13027 (15 January 1979), <https://undocs.org/S/13027> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

²⁷⁹ UNSCOR, 2114th Meeting (23 February 1979), [https://undocs.org/S/PV.2114\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2114(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 2115th Meeting (24 February 1979), [https://undocs.org/S/PV.2115\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2115(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 2116th Meeting (25 February 1979), [https://undocs.org/S/PV.2116\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2116(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 2117th Meeting (27 February 1979), [https://undocs.org/S/PV.2117\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2117(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 2118th Meeting (28 February 1979), [https://undocs.org/S/PV.2118\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2118(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 2129th Meeting (16 March 1979), [https://undocs.org/S/PV.2129\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2129(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

²⁸⁰ UNSCOR, Draft Resolution S/13162 (16 March 1979), <https://undocs.org/S/13162> [Erişim Tarihi: 19.05.2023]

Sovyet vetosu nedeniyle kabul edilemeyen BMGK karar tasarılarından ilki olan 15 Ocak 1979 tarihli ve S/13027 sayılı taslakta, her devletin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunmasının BM Antlaşmasının temel ilkesi olduğu yeniden onaylanarak Demokratik Kambuça topraklarındaki tüm yabancı güçlerin çekilmesi çağrısında bulunulmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin veto ettiği 16 Mart 1979 tarihli ve S/13162 sayılı ikinci taslakta ise tüm devletlerin bir başka devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı kuvvet kullanması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınması gerektiği vurgulandıktan sonra tüm çatışmaların acilen durdurulması ve çatışmalara taraf devletlerin kuvvetlerini kendi topraklarına çekmesi çağrısı yapılmıştı.

insan hakları konusunun Kamboçya halkını ilgilendirdiğini belirtmişti.²⁸¹ Vietnam'ın müdahalesine sert tepki veren üç ayrı grup oluşmuştu: Bunlar Vietnam'ın eylemini Soğuk Savaş güç politikaları oyunu içinde bir hareket olarak yorumlayan ABD ve müttefikleri, Vietnam'ın Kamboçya'ya karşı kuvvet kullanımının Vietnam'ın bölgesel hegemonya isteğinin başlangıcı olmasından korkan ASEAN ile bu eylemin uluslararası ilişkilerdeki hukukun üstünlüğü kuralını aşındırmasından çekinen tarafsız ve bağlantısız devletlerdi.²⁸²

BMGK oturumlarında herhangi bir karar çıkamazken, Vietnam'ın kuvvet kullanımıyla ilgili tartışmalar, 1979 yılı sonunda BM'de Kamboçya devletinin meşru temsilcisinin kim olması gerektiği sorusu üzerine bu kez BM Genel Kurulu'nda ele alınmıştı. Genel Kurul'un Güven Mektupları Komitesi'nin Pol Pot hükümetinin temsili sürdürme iddiasını haklı bulmuştu.²⁸³ Böylece ülkede iktidarı elinde bulunduran Heng Samrin yönetimi yerine devrik Pol Pot rejimi BM'de Kamboçya'yı temsil etmeyi sürdürmüştü.

BM Genel Kurulu'nda 14 Kasım 1979'da yapılan görüşmelerde biri ASEAN tarafından, diğeri Vietnam ve destekçileri tarafından hazırlanan iki karar tasarısı ele alınmış ve oturum sonunda ASEAN'ın hazırladığı tasarı kabul edilmişti.²⁸⁴ Bu kararlar tüm devletlerin bir başka devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı kuvvet kullanması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınması ve ayrıca anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve diğer devletlerin iç işlerine karışılmaması ilkelerine uyulması gerekliliği hatırlatılmış; Demokratik Kamboçya topraklarındaki tüm yabancı güçlerin çekilmesi çağrısında bulunulmuştu.²⁸⁵

²⁸¹ Gary Klintworth, *Vietnam's Intervention in International Law* (Canberra: Australian National University Press, 1984), 70'den aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 87.

Vietnam'ın insan hakları ihlalleri iddiasına sadece siyasi olarak kullanabileceği zamanlarda başvurduğu görülmektedir ki bunlara örnek olarak Hanoi Radyosu aracılığıyla Kamboçya halkını uyguladığı zulüm nedeniyle Pol Pot rejimine karşı ayaklanmaya çağırması ve 11 Ocak 1979 tarihli BMGK oturumunda iki savaş iddiasını öne sürerken “*Kamboçya halkının devrim savaşını başlatmasına korkunç Pol Pot Ieng Sary rejiminin insanlık dışı politikaları yol açmıştır*” ifadesini kullanmasıdır. Söz konusu ifade için bkz. UNSCOR, 2108th Meeting (11 January 1979), 13, [https://undocs.org/S/PV.2108\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2108(OR)) [Erişim Tarihi: 20.05.2023]

²⁸² Wheeler, *Saving Strangers*, 89-90.

²⁸³ Bu oturumdaki görüşmelerin metni için bkz. GAOR, A/34/PV.4, 34th session, 4th plenary meeting (21 September 1979), <https://digitallibrary.un.org/record/753130> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

²⁸⁴ GAOR, A/34/PV.67, 34th session, 67th plenary meeting, (14 November 1979), <https://undocs.org/en/A/RES/34/22> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

²⁸⁵ GAOR, 34th Session, A/RES/34/22 (14 November 1979), <https://undocs.org/en/A/RES/34/22> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

BM Genel Kurulu'nda bu kararın alınması ve BM temsilciliğinin devrik Pol Pot rejiminin elinde kalması, Kamboçya'daki iç savaşın sürmesine neden olmuştu.

Vietnam'ın müdahalesi insani gerekçeler açısından bakıldığında Kamboçya halkını Pol Pot rejiminin zulmünden ve “ölüm tarlaları”ndan kurtarmıştı. Ancak dönemin siyasi konjonktürü, müdahalenin bu insani boyutunun gerek müdahale eden Vietnam tarafından, gerekse uluslararası toplum tarafından göz ardı edilmesine neden olmuştu.²⁸⁶ Aktörlerin söylemlerinde alternatif bir ahlaki uygulama olarak İnsani Müdahale kendini gösterse de, çoğulcu uluslararası düzenin kurallarına ve söylemine göre, bu müdahaleyi insani olarak meşrulaştırma düşünülemez bir eylemdi. Kurallar ve söylem, devlet liderlerinin ve diplomatların aktörlüğüyle yeniden üretilebilse de, varsayılan olarak kabul edilen çoğulcu uygulamaları kısa sürede değiştirmek olası değildi ve Vietnam örneği de bunun bir göstergesi olmuştu.²⁸⁷ Vietnam'ın BM nezdinde eylemlerini İnsani Müdahale doktrini altında savunmuş olması halinde, bazı ülkelerin bu müdahalenin meşruluğu konusundaki görüşlerini değiştirebileceğini söylemek zordur.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Vietnam, kendi egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak için meşru müdafaa hakkını kullanarak Kamboçya'ya karşı kuvvet kullandığını öne sürmektedir. BMGK'da yapılan oturumlarda Vietnam mevcut çatışmalarda iki savaş ayrımı yapılması gerektiğini öne sürmüş ve kendi sınır güvenliğini ve toprak bütünlüğünü müdahalesinin gerekçesi olarak kullanmış, ancak bu uluslararası platformda insani gerekçelere başvurmamıştır. Müdahale öncesinde ve sırasında Vietnam'ın Kamboçya halkına yönelik yaptığı çağrılarda Pol Pot rejiminin insan hakları ihlallerini vurguladığı dikkate alındığında, Vietnam'ın bu insani gerekçeleri siyasi bir araç olarak kullandığını söylemek mümkündür. Ancak yine de bu, Kamboçya'da insan hakları ihlallerinin yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Vietnam'ın insan hakları ihlallerini ve diğer insani gerekçeleri BMGK'da kullanmamasının nedeni olarak, Soğuk Savaş dönemi bağlamında egemenlik ve toprak bütünlüğü iddialarının bu uluslararası platformda daha fazla kabul gördüğü gerçeği gösterilebilir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, Vietnam'ın müdahalesinin Kamboçya halkını ağır insan hakları ihlallerinden ve Pol Pot rejiminin zulmünden

²⁸⁶ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 122.

²⁸⁷ Wheeler, *Saving Strangers*, 108-109.

kurtardığı açıktır. Pol Pot rejimi devrilirken, Kamboçya’da yaşanan insani kriz de ortadan kalkmıştır. Tüm bunlar dikkate alındığında, Vietnam’ın Kamboçya’ya müdahalesi Realizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.1.3. Tanzanya’nın Uganda’ya Müdahalesi

Tanzanya ile Uganda arasında 1979’da yaşanan savaşın arka planında, 1971 yılından beri süren sınır çatışmaları ve Uganda’nın kendi topraklarında kitlesel kıyıma varan insan hakları ihlalleri bulunmaktaydı. İdi Amin, 1971’de Uganda’da darbeye yönetime gelmiş; devrik Uganda lideri Orobe’yi destekleyen Tanzanya, ilk günden itibaren İdi Amin’in despot yönetimi dile getirmeye başlamış; ayrıca iki ülke arasında küçük çaplı sınır çatışmaları yaşanmıştı. İki ülke, Afrika Birliği Örgütü’nün (*Organization of African Unity–OAU*) himayesinde Ekim 1972’de bir anlaşma imzalamıştı. Ancak Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere, OAU’nun ilkelerinin düzenin yanı sıra adaleti de koruması gerektiğine inandığından, İdi Amin yönetiminin insan hakları ihlallerinin kınamaya hazır tek Afrikalı liderdi.²⁸⁸ Tanzanya 1972 tarihli anlaşmaya uyarken, Uganda kısa süre sonra anlaşmayı ihlal etmeye başlamıştı.

Uganda, Ekim 1978’de Tanzanya’nın Kagera bölgesini istila etmiş ve buna gerekçe olarak bölgenin geçmişte Uganda’ya ait olduğu fakat sömürgeciler tarafından Tanzanya topraklarına dâhil edildiği iddiasını öne sürmüştü. Ancak asıl neden İdi Amin’e karşı ayaklanan bazı ordu birliklerinin Tanzanya’ya sığınması ve onları kovalayan İdi Amin güçlerinin az bir direnişle karşılaşınca Kagera bölgesini ele geçirmeleriydi.²⁸⁹ Uganda askerleri bölgedeki sivil halkı katledip köyleri yağmalarken Tanzanya ordusu nihayetinde Uganda güçlerini geri püskürtmüştü.

Bu noktada Tanzanya hükümeti ilk olarak Tanzanya halkına ve mülklerine karşı saldırıları için Amin’in askerlerini cezalandırmak ve ikinci olarak Amin’i iktidardan düşürerek Tanzanya’ya yönelik olası bir askerî tehdidin önüne geçmek şeklinde özetlenebilecek iki aşamalı yaklaşım benimsemişti. Ancak Tanzanya, bunu yaparken kendi güçlerini kullanmamayı; bunun yerine Amin’in ordusunu zayıflatarak sürgündeki isyancılara ve Uganda halkına Amin’i devirmenin yolunu açmayı

²⁸⁸ Caroline Thomas, *New States, Sovereignty and Intervention* (Aldershot: Gower, 1985), 92’den aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 113.

²⁸⁹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 123.

tercih etmişti.²⁹⁰ Tanzanya, Uganda topraklarına girmeyi planlamamış; stratejisini Uganda'daki isyanın ve sürgündeki kuvvetlerin Amin'i devirmek için yeterli olacağı ve Amin'in dışarıdan destek bulamayacağı düşüncesine dayandırmıştı. Ayrıca Wheeler'in da işaret ettiği gibi, Tanzanya, OAU Antlaşması'nı ihlal etmeden Amin'i deviremezdi ve Nyerere böyle bir ihlalden kaçınmaktaydı.²⁹¹ Ancak Ocak 1979'da başlayan isyan hareketi ve çatışmalar Nisan ayına dek devam etse de, Amin yönetimi Libya desteğiyle yönetimdeki konumunu korumuştur. Tanzanya ordusunun doğrudan müdahalesi olmadan Amin'in devrilemeyeceği anlaşıldığında, Tanzanya askerleri Uganda topraklarına girmiş ve 10 Nisan 1979'da Kampala'yı ele geçirmiştir.

Tanzanya, OAU ve uluslararası kamuoyu karşısında ilk başta Vietnam gibi "iki savaş" gerekçesini kullanmaya çalışsa da bunun zayıf bir gerekçe olacağı anlaşılmıştır. Tanzanya bu nedenle müdahalesinin Uganda saldırganlığına karşı meşru tepki olduğunu, Tanzanya kuvvetlerinin ülkelerini özgürleştirmek isteyen sürgün kuvvetleri ve Uganda halkı yanında savaştığını ve emsali bulunan bu müdahaleyi savunmak için BM'ye gitmeye hazır olduğunu açıklamıştı.²⁹² Hukuki açıdan bakıldığında, Tanzanya'nın meşru savunma ilkesini ancak Kagera bölgesi bağlamında kullanabileceği fakat Uganda topraklarına girdiği anda bunun ileri sürülmesinin olanaksız hale geldiği görülmektedir.²⁹³ Tanzanya bu nedenle meşru savunma söylemini uzun süre devam ettirmemiştir.

Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi, yukarıda incelenen iki örneğin aksine, ne BMGK'da ne de BM Genel Kurulu'nda ele alınmıştır. Uganda'nın BM temsilcisi

²⁹⁰ Caroline Thomas, *New States, Sovereignty and Intervention*, 98'den aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 115.

²⁹¹ Wheeler, *Saving Strangers*, 118.

Wheeler bu iddiasının kanıtı olarak Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere'nin yaptığı konuşmayı göstermekte ve "Amin'inki gibi canı bir rejimi bile değiştirmek için kuvvet kullanımının gayrimeşru olduğunu" ve "bunun bir prensip meselesi olduğunu ve Amin rejimini değiştirme hakkına Uganda halkının sahip bulunduğunu" vurguladığı konuşmasının, Nyerere'nin tek taraflı insani insani müdahale doktrinini reddettiğinin açık bir kanıtı olduğunu belirtmektedir.

²⁹² Natalino Ronzitti, *Rescuing Nationals Abroad through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity* (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1985), 103'ten aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 121.

Bununla birlikte Wheeler, Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere'nin iki gerekçe daha sunduğuna dikkat çekmektedir: Tanzanya, Uganda'nın Kagera bölgesini işgal ederek yıkıma yol açması nedeniyle "kan borcunun ödenmesi" (misilleme/tazminat) gerektiğini söylerken, Uganda topraklarına girişini sürgündeki Uganda kuvvetlerine yardım etmesiyle açıklamaktadır.

²⁹³ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 124. Türkmen, Wheeler'in işaret ettiği misilleme ilkesinin Tanzanya kuvvetlerinin Uganda topraklarına girişi çerçevesinde uygulanamayacağını belirtmektedir.

Şubat 1979’da BMGK Başkanlığı’na yazdığı mektupla Tanzanya’nın saldırısıyla Uganda’nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmesinin bölgede olduğu kadar uluslararası düzeyde de barış ve güvenliği tehdit ettiğini söyleyerek BMGK’nın acilen toplanması talebinde bulunmuştur.²⁹⁴ Ancak Uganda bu noktada olaylardan zarar gören taraf olarak kabul edilmediği ve BMGK’nın toplanmayacağı anlaşıldığından²⁹⁵ Uganda daha sonra bu talebini geri çekmiştir.²⁹⁶

BM’nin ve özellikle BMGK’nın Soğuk Savaş döneminde büyük güçler arasındaki çekişmelere sahne olduğu ve süper güçlerin çatışmaların farklı taraflarını desteklediği durumlarda, yukarıda belirtildiği gibi örneğin Hindistan’ın ve Vietnam’ın kuvvet kullanımının ağır şekilde eleştirildiği düşünüldüğünde, Tanzanya’nın müdahalesinin BMGK’da ele alınmaması ilginçtir. Ancak bu durumun açıklaması yine büyük güçlerin bölgeye yönelik tutumuyla ilgiliydi. Afrika kıtasında hâlihazırda devam eden Somali–Etiyopya çatışmasında stratejik öneme sahip çıkarlarını bulunan ABD ile Sovyetler Birliği, Tanzanya–Uganda çatışmasında tehlikeye girecek önemli güvenlik çıkarlarına sahip değildi. Çin ile Sovyetler Birliği çatışmanın farklı taraflarının destekçisi olsa bile, ABD’nin duruma dâhil olmaması ve Çin’in de Amin’in eylemleriyle arasına mesafe koymak istemesi nedeniyle konu BMGK’nın gündemine taşınmamıştı.²⁹⁷

OAU’nun Temmuz 1979 Devlet Başkanları Zirvesi’nde Tanzanya bazı eleştirilerle karşılaşmış ancak zirvede Tanzanya’yı kınayan resmî bir karar alınmamıştı. BM’den sonra OAU’nun de kınama kararı almamasının, Afrikalı liderlerin Amin’in devrilmesini zımnen kabullendiğini gösterdiği söylenebilir. Wheeler’a göre, çoğu Afrika devletinin bunu kabul etmesinin nedeni, tek taraflı insani müdahalenin meşruluğunu tanımaları değil, Amin’in OAU’nun tüm kurallarını (en önemlisi de egemenlik ve müdahale etmeme kurallarını) çiğnemesiydi.²⁹⁸

²⁹⁴ Letter dated 28 March 1979 from the Deputy Permanent Representative of Uganda to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/13204 (28 March 1979), <https://digitallibrary.un.org/record/2237?ln=en> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

²⁹⁵ Caroline Thomas, *New States, Sovereignty and Intervention*, 115’den aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 122.

²⁹⁶ Letter dated 5 April 1979 from the Deputy Permanent Representative of Uganda to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/13228 (5 April 1979), <https://digitallibrary.un.org/record/2247?ln=en> [Erişim Tarihi: 19.05.2023]

²⁹⁷ Wheeler, *Saving Strangers*, 123.

²⁹⁸ Wheeler, *Saving Strangers*, 134.

Amin rejiminin kötü ününe karşılık Tanzanya Devlet Başkanı'nın oldukça saygıdeğer biri olması, Tanzanya'nın Uganda'ya yapmış olduğu müdahalenin İnsani Müdahale olarak meşrulaştırılabileceği görüşüne yol açmıştı.²⁹⁹ Ancak Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere, İdi Amin'in Uganda'da darbe yaparak başa geçtiği dönemden itibaren sürekli olarak uyguladığı zulme ve insan hakları ihlallerine dikkat çekse de, Uganda'da Amin yönetimini değiştirme kararının Uganda halkına ait olduğunu vurgulamıştı.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Tanzanya da ilk olarak Uganda'nın saldırganlığına karşı kendi topraklarını korumak amacıyla meşru müdafaa hakkını kullandığını savunmuş ve bu iddiasına ek olarak Vietnam'ın yaptığı gibi mevcut durumda iki savaş ayrımına dikkat edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Tanzanya, Uganda topraklarına yönelik müdahalesinin gerekçesi olarak sınır güvenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma isteğini gösterirken, insani gerekçeleri kullanmamıştır. Müdahale öncesinde Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere'nin Uganda diktatörü İdi Amin yönetiminin insan hakları ihlallerine dikkat çeken ve OAU içinde bunu dile getiren tek Afrikalı lider olduğu düşünüldüğünde, müdahale sonrasında uluslararası platformlarda gerekçe olarak insan hakları ihlallerinin ve insani krizin gösterilmemiş olması dikkat çekicidir. Bunun nedeni olarak, yine Soğuk Savaş döneminin mevcut siyasi konjonktürüne işaret edilebilir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, Tanzanya'nın müdahalesi, Uganda halkının İdi Amin'in baskıcı rejiminden ve kısımlarından kurtulmasına yardımcı olmuş ve ülkedeki insan hakları ihlallerini ve insani krizi sona erdirmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında, Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi Realizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.1.4. Haiti Müdahalesi

Haiti'de seçimle iş başına gelen Devlet Başkanı Jean-Bertrand Aristide'nin 30 Eylül 1991'de devrilmesinin ardından ülkede yaşanan olaylarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, işkence, kötü muamele ve keyfi tutuklamalarda artış meydana gelmişti.

BM bünyesinde konu 1991 ile 1993 yılları arasında BM Genel Kurulu'nun oturumlarında görüşülmüş ve çeşitli kararlar alınmışsa da,³⁰⁰ BMGK bu dönem daha

²⁹⁹ Gareth Evans, *The Responsibility to Protect, Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All* (Washington DC: Brookings Institution Press, 2008), 24.

³⁰⁰ Bu kararlar, A/RES/46/7 (<https://undocs.org/en/A/RES/46/7>), A/RES/47/20A (<https://undocs.org/en/A/RES/47/20A>), A/RES/47/20B (<https://undocs.org/en/A/RES/47/20B>).

sessiz kalmıştı. Haiti Hükümeti temsilcisinin talebi üzerine, BMGK 11 Ekim 1991 tarihli oturumunda konuyu görüşmesine rağmen konuyla ilgili bir karar almamıştı.³⁰¹ BMGK 1992 yılında ise Haiti konusunu hiç görüşmemişti.

Ancak 1993 yılında BMGK’da bir değişim yaşanmış; konuyla ilgili olarak farklı tarihlerde BMGK kararları alınmış ve Başkanlık Açıklamaları yapılmıştı. Bu kararlardan ilki 16 Haziran 1993 tarihinde alınan 841 sayılı karardır ki, BMGK burada BM Antlaşması VII. Bölüm altında hareket ettiğini belirterek ambargo uygulanmasına karar vermişti.³⁰² BMGK bu kararı alırken biri mevcut insani kriz ve diğeri Haitili mültecilerin bölgesel güvenliğe karşı oluşturabileceği olası tehdit olmak üzere iki temel endişeye sahipti ve bu endişeler BMGK’nın *“bu benzersiz ve olağandışı koşullar altında bu durumun devamının bölgede uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturacağı”* kararını almasına neden olmuştu.³⁰³ Bu karar öncesi BMGK oturumunda bazı devletler duruma şüpheyile yaklaşmıştı; örneğin Çin *“bunun aslında devletin içişlerini ilgilendiren bir mesele olduğunu ve bu nedenle Haiti halkı tarafından ele alınması gerektiğini”* iddia etmiş ama karar için lehte oy kullanmıştı.³⁰⁴ Çin’in bu şekilde hareket etmesinin nedeni olarak kararda *“benzersiz ve olağandışı koşullar altında”* ifadesinin yer alması gösterilebilir. BMGK oturumlarında kimi devletlerin çoğulcu uluslararası düzeni korumak ve bu düzeni tehdit edebilecek müdahalelerle emsal oluşturmamak istemeleri nedeniyle karara dönüşecek taslak metinlerde bu tür ifadelerin özellikle kullanılması, daha sonraki İnsani Müdahale örneklerinde de görülecektir.

A/RES/48/27A (<https://undocs.org/en/A/RES/48/27A>) ve A/RES/48/27B (<https://undocs.org/en/A/RES/48/27B>) sayılı kararlardır [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁰¹ Letter dated 30 September 1991 from the Permanent Representative of Haiti to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/23098 (30 September 1991), <https://digitallibrary.un.org/record/127855?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023] ve UNSCOR, 3011th Meeting (3 October 1991), <https://undocs.org/en/S/PV.3011> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁰² UNSCOR, Resolution 841 (1993) (16 June 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/861%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/861%20(1993)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁰³ Jennifer M. Welsh, “The Security Council and Humanitarian Intervention”, *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008), 542.

³⁰⁴ UNSCOR, 3238th Meeting (16 June 1993), 20 ve 21, <https://undocs.org/en/S/PV.3238> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

BMGK daha sonra 13 Ekim 1993 tarihli ve 873 sayılı kararıyla ve 6 Mayıs 1994 ve 917 sayılı kararıyla yaptırımların kapsamını genişletmişti.³⁰⁵ Ancak Haiti'deki askerî cuntanın yapılan anlaşmalara uymamasının ve ekonomik yaptırımlar ile arabuluculuk çabalarının başarısızlığa uğramasının ardından, BMGK nihayet 31 Temmuz 1994 tarihli ve 940 sayılı kararı alarak daha etkili bir adım atmıştı. Kararda BM Antlaşması VII. Bölüm altında hareket edildiği belirtilerek Üye Devletler *“bütünleşik komuta-kontrol altında çok uluslu bir kuvvet oluşturmakla ve bu çerçevede Haiti'deki askeri yönetimin ülkeden ayrılmasını hızlandırmak, meşru olarak seçilmiş Devlet Başkanının ülkeye dönmesini sağlamak, Haiti hükümetinin meşru organlarına yeniden işlerlik kazandırmak için gerekli tüm önlemleri almakla”* yetkilendirilmişti.³⁰⁶ Haiti'deki durumun bölgedeki barış ve güvenliğe tehdit oluşturmayı sürdürdüğünü tespit eden bu kararda yine *“Haiti'deki mevcut durumun benzersiz karakterinin ve giderek kötüleşen karmaşık ve olağandışı doğasının bulunduğu ve bunun da istisnai bir yanıt gerektirdiği”* kabul edilmişti. Karardaki bu ifade, çoğulcu düzende dayanışmacı bir eyleme emsal oluşturmama çabasının Soğuk Savaş sonrasında da devam ettiğinin kanıtı olarak görülebilir.

Söz konusu 940 sayılı karar iki açıdan benzersizdir: ABD, ilk kez Batı yarımkürede kuvvet kullanımı için BM yetkilendirmesi talep etmişti ve BMGK da BM üyesi bir devlet içinde bir rejimi indirip başka bir rejimi yönetime getirmek için kuvvet kullanımını yetkilendirmeye hazır olduğunu göstermişti.³⁰⁷

Müdahale kuvvetleri 20.000 askerle Haiti'ye yola çıkmaya hazırlanırken, ABD'li yetkililerden oluşan bir heyet, silahlı kuvvetlerin sahadaki olası çatışması başlamadan önce Haiti'deki askerî cuntayı yönetimi devretme konusunda ikna etmişti.³⁰⁸ Böylece devrik Devlet Başkanı Aristide ülkeye dönmüş ve Haiti'de devlet organlarının yeniden yapılandırılması çalışmaları başlamıştı.

³⁰⁵ Söz konusu kararların metinleri için bkz: UNSCOR, Resolution 873 (1993) (13 October 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/873%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/873%20(1993)) ve UNSCOR, Resolution 917 (1994) (6 May 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/917\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/917(1994)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁰⁶ UNSCOR, Resolution 940 (1994) (31 July 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/940\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/940(1994)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁰⁷ Welsh, “The Security Council and Humanitarian Intervention”, 542-543.

³⁰⁸ Peter Viggo Jakobsen, “National Interest, Humanitarianism or CNN: What Triggers UN Peace Enforcement after the Cold War?”, *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 2 (1996): 211.

Haiti'yle ilgili BMGK kararlarına bakıldığında, demokratik hakların ve kurumların korunması veya yeniden kurulmasına yönelik ifadeler görülse de, kararlarda asıl olarak mültecilerin bölgedeki barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunun vurgulanması düzenin korunmasına verilen önemi göstermektedir. Ayrıca BMGK'daki oturumlarda yapılan konuşmalarda ve alınan kararlarda "Haiti'deki durumun benzersiz ve olağandışı olduğu" ve bu nedenle "istisnai yanıt verilmesi gerektiği" sıklıkla dile getirilmiştir. Bu vurguyu, BMGK'nın ve dolayısıyla uluslararası toplumun yaşanan olaylara verdiği yanıtın emsal temsil etmemesi için harcadığı çaba olarak yorumlamak mümkündür.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Haiti'deki darbe sonrası ülkede yaşanan insani kriz ve mültecilerin bölgesel güvenliğe karşı oluşturduğu tehdit BMGK kararlarında temel endişe gerekçeleri olarak gösterilmiştir. Haiti'deki askerî cuntanın anlaşmalara ve yaptırımlara uymaması ve insani krizin derinleşmesi, müdahale kararının alınmasında etkili gerekçe olmuştur. Ancak BMGK oturumlarında Haiti'deki insani krizin ve mülteci sorununun insani gerekçelerle veya insan hakları ihlallerine yönelik duyulan endişeyle değil, daha çok mevcut uluslararası sistemin korunması ve bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla ele alındığı görülmektedir. ABD'nin kendi yarıküresindeki bu durumla yakından ilgilenmesinin ve krizi hızla sonuca kavuşturmasının da insani gerekçelerden daha ziyade kendi bölgesindeki düzeni ve güvenliğini koruma amacını taşıdığı söylenebilir. Müdahale kararı her ne kadar düzeni koruma gerekçesiyle alınmış olursa olsun, sonuçları açısından bakıldığında ise, Haiti müdahalesi kararı, ülkedeki askerî cuntanın yönetimi seçilmiş devlet başkanına devretmesini sağlamış ve ülkede yaşanan insani kriz giderilmesi yönünde adım atılmıştı. Tüm bunlar dikkate alındığında, İnsani Müdahale olarak nitelendirebileceğimiz Haiti müdahalesi, Realizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.1.5. 2003 Irak Müdahalesi

ABD önderliğinde uluslararası toplumun Irak'a yönelik 2003 yılında yaptığı bu müdahalenin ayrıntılarına geçmeden önce, söylemi açısından insani gerekçelere sahip olan ancak alanyazında genellikle İnsani Müdahale olarak kabul edilmeyen bu müdahalenin çalışmaya dâhil edilme nedeninin açıklanması gerekmektedir. Bu müdahalenin, "insani gerekçelerle" yapılması talep edilen ancak uygulama aşamaları açısından İnsani Müdahaleden uzak bir müdahale olduğu açıktır. İnsani Müdahale

kavramı ve uygulamaları açısından “Truva atı” veya “kuzu postundaki koyun” olarak nitelendirilebilecek bu müdahalenin çalışmaya dâhil edilmesinin nedeni, İnsani Müdahalelerin gerekçe söylemleri ile uygulama tarzları ve ulaştığı sonuçlar açısından farklılıkların ve sorunların mevcudiyetine işaret etmektir.

Körfez Savaşı sonrası BM ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (*International Atomic Energy Agency*–IAEA) tarafından Irak’ın kitle imha silahları programına ve bu silahların imha edilmesine yönelik olarak başlatılan denetlemeler, 1990’ların sonunda durma noktasına gelmişti. Irak hükümeti BM yetkilileri ile IAEA denetçileriyle iş birliği yapmazken, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ve çevresinin “Gıda Karşılığı Petrol” programından kâr elde etmeye çalıştığı görülmüştü. Bunun yanı sıra, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından “Teröre Karşı Savaş” adı altında Afganistan’a müdahalede bulunan ABD, Irak’ta Saddam Hüseyin yönetiminin hâlen iktidarda bulunmasından rahatsızdı; ABD Başkanı George W. Bush 2002 yılında İran ve Kuzey Kore’nin yanı sıra Irak’ı da “Şer Ekseni” içinde nitelendirmişti.

Kitle imha silahlarının denetlenmesi ve imha edilmesine yönelik BM’nin ve uluslararası toplumun çabaları sonuç vermemiş ve BMGK nihayet 8 Kasım 2002 tarihinde 1441 Sayılı Kararı almıştı.³⁰⁹ Irak’ın daha önce konuyla ilgili alınan BMGK kararlarını ihlal ettiğini belirten ve kitle imha silahlarıyla uzun menzilli füzeler geliştirmesinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit eden karar, BM Antlaşması VII. Bölüme dayandırılmıştı. BMGK bu kararıyla Irak’a ilgili BMGK kararları gereği silahsızlanma yükümlülüklerini yerine getirmesine yönelik son bir fırsat olarak silah geliştirme programının tüm ayrıntılarını içeren eksiksiz ve güncel bir rapor sunması için 30 gün süre tanımış ve yükümlülüklerini yerine getirmemeyi sürdürmesinin ciddi sonuçlarıyla karşılaşacağı konusunda Irak’ı birçok defa uyardığını hatırlatmıştı.³¹⁰ Ancak buradaki “ciddi sonuçlar” ifadesiyle ne kastedildiği belirsizdir. Bu ifadenin bir yanda Irak’ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi karşısında “otomatik” kuvvet kullanma yetkilendirmesi almak isteyen ABD ile Birleşik Krallık ve diğer yanda herhangi bir askerî zorlama eyleminden önce “ikinci bir BMGK

³⁰⁹ UNSCOR, Resolution 1441 (2002) (8 November 2002), [https://undocs.org/en/S/RES/1441\(2002\)](https://undocs.org/en/S/RES/1441(2002)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023]

³¹⁰ UNSCOR, Resolution 1441 (2002) (8 November 2002), par. 3 and 13, [https://undocs.org/en/S/RES/1441\(2002\)](https://undocs.org/en/S/RES/1441(2002)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023]

Kararının” gerekli olacağını savunan diğer Konsey üyeleri arasında varılan bir uzlaşmayı temsil ettiği söylenmektedir.³¹¹

Irak bu karar doğrultusunda 8 Aralık 2002 tarihinde BM yetkililerine 12.000 sayfalık bir rapor sunmuştu ancak bu raporla ilgili BMGK’ya bir değerlendirme yapan Hans Blix, verilerin büyük kısmının eski tarihli olduğu ve denetimlerin sürmesinden yana ifade kullanmıştı.³¹²

Fransa başta olmak üzere bazı devletler denetlemelerin sürdürülmesi için çaba harcarken, ABD, uluslararası toplum üzerinde Irak’a yönelik bir askerî müdahale düzenlenmesi için baskı kurmuştu. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 5 Şubat 2003’te BMGK oturumunda yaptığı konuşmada Irak’ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna dair ABD’nin “kanıtları” olduğunu söylediği bazı telefon görüşmesi dinlemelerini ve uydu fotoğraflarını sunmuştu.³¹³ Irak, El-Kaide ve nükleer silahlar arasındaki bağlantı imalarına ve net olmayan fotoğraflara yer veren bu konuşma yeterli kanıt ve müdahale gerekçesi oluşturamamıştı.³¹⁴

BMGK’daki tartışmalar devam ederken ABD bir yandan bölgeye asker ve malzeme yığmaktaydı. Kuvvet kullanımı yetkisi verecek ve böylece Irak’a müdahaleyi onaylayacak bir BMGK kararı çıkaramayan ABD, Başkan Bush’un emriyle 19 Mart 2003 tarihinde Irak müdahalesini başlatmıştı. ABD birlikleri 9 Nisan’da Bağdat’ın kontrolünü ele geçirmiş ve askerî harekât 1 Mayıs 2003’te sona ermişti. ABD, bu müdahale ve harekât için Irak’ın 1441 sayılı BMGK kararına uymadığını ve yükümlülüklerinin çoğunu yerine getirmediğini tespit eden raporları yeterli görmüştü.³¹⁵ Müdahale sonrasında hem ABD hem İngiltere, BMGK’da gerçekleştirilen müdahaleyi savunurken, Irak’ın diğer BMGK kararlarına

³¹¹ James Cockayne and David M. Malone, “The Security Council and the 1991 and 2003 Wars in Iraq”, *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008), 398.

³¹² Hans Blix, *Disarming Iraq: The Search for Weapons of Mass Destruction* (London: Bloomsbury, 2004), 107-109’dan aktaran Füsün Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 226.

³¹³ UNSCOR, 4701st Meeting (5 February 2003), <https://undocs.org/en/S/PV.4701> [Erişim Tarihi: 18.05.2023]

³¹⁴ Cockayne and Malone, “The Security Council and the 1991 and 2003 Wars in Iraq”, 400.

Cockayne ve Malone’a göre, Powell’ın yalnızca Irak’ın yasaklı füzeleri üretmekte olduğuna dair iddialarında bir gerçeklik payı vardı.

³¹⁵ Andreas Krieg, *Motivations for Humanitarian intervention. Theoretical and Empirical Considerations* (New York, London: Springer, 2013), 103.

uymamasının ardından 678, 687 ve 1441 Sayılı BMGK Kararlarının müdahale için yeterli bir gerekçe sağladığını öne sürecekti.³¹⁶

Bu müdahaleyi Soğuk Savaş sonrası dönemin muhtemelen en tartışmalı kuvvet kullanımı örneği olarak nitelendiren Krieg'e göre, bu harekât İnsani Müdahale olarak tanımlanamazdı. ABD'nin Irak'ta büyük ekonomik çıkarları bulunmasının yanı sıra, Bush hükümetinin bu müdahale kararını almasının ardındaki asıl etken Realist anlamda güvenliğini artırma isteğiydi. Bush yönetimi daha sonra geriye dönük olarak müdahale için insani gerekçeler kullanmaya çalışsa da 2003 yılında Irak'ta yaşanan kriz, üst düzey insani acil durum olmaktan uzaktı.³¹⁷ Evans ise konuyla ilgili olarak İngiltere Başbakanı Tony Blair'in tartışmaların başından itibaren Saddam'ın halkına uyguladığı zulme vurguladığını ancak zorlayıcı askerî müdahale için gerekli koşulların yerine getirilmediğini söylemektedir.³¹⁸

Bu müdahalenin İnsani Müdahale olduğunu savunan yazarlar, buna temel gerekçe olarak varlığı ispatlanmamış kitle imha silahlarının yok edilmesinden çok, uzun vadede Irak halkının Saddam rejiminin uyguladığı baskı ve zulümden kurtarılmasını göstermektedir. Müdahale öncesinde Saddam'ın zulmü uzun yıllar görmezden gelindiği için harekât çıkış noktası bakımından İnsani Müdahale sayılamayacağı söylenebilir. Ancak Türkmen, Saddam'ın yargılanması ve demokratik seçimlerle temsil oranı yüksek yeni bir hükümet kurularak yeniden yapılandırma çalışmalarının başlamış olması nedeniyle müdahalenin sonuç açısından insancıl bir nitelik taşıdığının öne sürülebileceğini savunmaktadır.³¹⁹

Gerekçeleri açısından bakıldığında, ABD ve İngiltere öncülüğünde gerçekleştirilen ancak uluslararası toplumdan katılımın ve desteğin sınırlı kaldığı bu müdahalede, Irak halkını Devlet Başkanı Saddam Hüseyin rejiminin zulmünden ve ülkede yaşanan insan hakları ihlallerinden kurtarma amacına işaret edilmiştir. Ancak müdahaleye dair sonradan sunulan bu insani gerekçeler, temelsiz olarak görülmüş ve daha çok ikinci planda kalmıştır. Orantısız biçimde gerçekleştirilen müdahalenin asıl gerekçesi olarak ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası kendi güvenlik kaygılarıyla başlattığı

³¹⁶ UNSCOR, 4726th Meeting (27 March 2003), 23 and 25, <https://undocs.org/S/PV.4726> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³¹⁷ Andreas Krieg, *Motivations for Humanitarian Intervention*, 103-106.

³¹⁸ Evans, *The Responsibility to Protect, Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, 70-71.

³¹⁹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 221-222.

“Teröre Karşı Savaş” ve önleyici savaş kavramları gösterilebilir ki bu da insani gerekçelerden çok bir devletin uluslararası sistem içinde kendi güvenliğini sağlama amacına işaret etmektedir. Bununla birlikte, sonuçları açısından bakıldığında ise, Irak’ta yeniden yapılandırma çalışmalarının başlaması, insan hakları ihlallerinin (en azından bir süreliğine) giderilmesi nedeniyle müdahale kısmen de olsa ülkedeki insani krize son vermiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında, insani gerekçelerden daha ziyade müdahale eden devletlerin kendi güvenliğini artırma isteği nedeniyle Irak’a 2003 müdahalesi Realizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.2. Revolüsyonizm Kapsamındaki İnsani Müdahaleler

Bu kapsamda değerlendirilen İnsani Müdahalelerin ortak noktası, egemen bir devletin kendi vatandaşlarına yönelik insan hakları ihlallerine son vermesini ve vatandaşlarına uluslararası alanda kabul edilen insan haklarına uygun şekilde davranmasını sağlamak amacıyla uluslararası toplum tarafından ya da bir devletler koalisyonu tarafından yapılan müdahaleler olmasıdır. Bu müdahalelerde temel aktör ve referans nesnesini insan ve insan haklarının korunması/iyileştirilmesi olarak kabul eden ve dolayısıyla adalete daha yakın duran bir uluslararası toplum düşüncesinin önde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kimi devletler, bu müdahaleleri de uluslararası toplumun temel ilkeleri olan egemenlik, toprak bütünlüğü ve içişlerine karışmama/müdahale etmeme ilkelerini ihlal ettiği savıyla eleştirilmekte ve bu müdahalelerin mevcut uluslararası toplumun kurallarını aşındırdığını savunmaktadır.

4.2.1. Kuzey Irak Müdahalesi

Körfez Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Irak’ta büyük bir insani kriz başlamıştı. Tüm beklentilere rağmen ABD kuvvetlerinin Bağdat’a girmeme kararı ve ABD Başkanı George Bush’ın Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in diktasından kurtulma iradesinin Irak halkına ait olduğu yönündeki beyanı, uzun süredir baskı altında yaşayan kuzeydeki Kürt azınlığın ve güneydeki Şii halkın ayaklanmalarına sebep olmuştu. Irak Cumhuriyet Muhafızları’nın Mart 1991’de her iki bölgenin dış destekten yoksun isyancılarını ağır şiddet uygulayarak bastırması sonucu, yüzbinlerce Iraklı Kürt ve Şii, Türkiye ve İran sınırlarındaki dağlık bölgelere kaçmıştı. Açlık, soğuk ve hastalıktan

günde 400 ilâ 1000 kişinin öldüğü bu dönem, bazı yazarlarca, İnsani Müdahale tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir.³²⁰

Irak topraklarında insani kriz büyürken, Fransa, Kürtleri korumanın BM'nin "müdahale görevi" olduğuna dair insani gerekçeler öne sürse de, bu yöndeki bir hareketin müdahale etmeme ilkesini zayıflatacağından endişe eden diğer BMGK üyeleri müdahale fikrine destek vermemişti.³²¹ Türkiye 2 Nisan 1991 tarihli ve Fransa 4 Nisan 1991 tarihli mektuplarıyla BMGK'nın toplanarak bu konuyu ele almasını talep etmiş;³²² İran ise 4 Nisan 1991 tarihli mektubunda yaşanan durumun devam etmesinin bölgesel barış ve güvenliği tehdit edeceğini belirterek BMGK tarafından ortaklaşa bir uluslararası tepki verilmesinin siyasi ve insani bir gereklilik olduğunu iletmışti.³²³

Bu baskılar üzerine BMGK 5 Nisan 1991 tarihli oturumunda 688 Sayılı Kararı almıştı. Kararda BM Antlaşması Madde 2(7) hatırlatılırken Irak ve tüm bölge devletlerinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına duyulan saygı tekrarlanmış; bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek şekilde uluslararası sınırları aşan büyük mülteci akınına ve sınır ihlallerine neden olan sivil halka karşı baskıdan ve insanların çektiği acıdan duyulan endişe dile getirilmişti. Irak'ın kınandığı bu kararda ayrıca Irak'ın bu baskıya derhal son vermesi ve tüm Irak vatandaşlarının insani ve siyasi haklarına saygı gösterilecek şekilde açık bir diyalog başlatması talep edilmiş ve tüm üye devletlere ve insani yardım kuruluşlarına insani yardım çabalarına katkıda bulunmaları çağrısı yapılmıştı.³²⁴

³²⁰ Thomas G. Weiss, *Military Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 1999), 50'den aktaran, Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 130.

³²¹ Wheeler, *Saving Strangers*, 142.

Fransa'nın dayanışmacı çağrılarında bir önceki bölümde insani müdahale kavramının gelişimini ele alırken görüşlerine değinilen ve "müdahale hakkı"nı savunan Bernard Kouchner'in çabaları etkili olmuştu. Kouchner 1991'de Fransız hükümetinde İnsani Yardım İşleri Bakanı'ydı.

³²² Letter dated 2 April 1991 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/22435 (2 April 1991), <https://digitallibrary.un.org/record/111463?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023] ve Letter dated 4 April 1991 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of France to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/22442 (4 April 1991), <https://digitallibrary.un.org/record/111199?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³²³ Letter dated 4 April 1991 from the Permanent Representative of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the Secretary-General, S/22447 (4 April 1991), <https://digitallibrary.un.org/record/111197?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³²⁴ UNSCOR, Resolution 688 (1991) (5 April 1991), [https://undocs.org/en/S/RES/688%20\(1991\)](https://undocs.org/en/S/RES/688%20(1991)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

BMGK'nın 688 Sayılı Kararı birçok açıdan önemli taşımaktadır: İlk olarak, bu karar, BMGK'nın uluslararası güvenliğe katkı için bir üye devlet içindeki insan hakları durumunun iyileştirilmesini talep ettiği ilk örnektir.³²⁵ Kararda Irak'ın kendi sivil halkı üzerindeki baskılarının bölgedeki uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğinin tespit edilmesi ve Irak'ın bu baskılara hemen son vermesinin talep edilmesi, bu görüşü desteklemektedir. İkinci ve bununla bağlantılı olarak, BMGK, mültecilerin sınırlara akının ve sınır ihlallerinin yanı sıra Irak'ın sivil nüfusuna karşı uyguladığı baskıyı da karar metnine dâhil etmiş ve böylece uluslararası barış ve güvenliğe tehdit tanımını genişletmişti.³²⁶ BMGK'nın bir ülkenin kendi topraklarındaki bir eyleminin uluslararası düzeyde etki yarattığını kabul ederek uluslararası barış ve güvenliğe tehdit kavramını genişlettiği bu karar, daha sonraki BMGK kararları için de bir emsal teşkil edecekti. Üçüncü olarak, BMGK bu kararı alırken BM Antlaşmasının hangi bölümü altında hareket ettiğini belirtmese ve dolayısıyla herhangi bir askerî zorlama hareketine yetki vermese de karar metninde “talep eder” [*demands*] ve “ısrar eder” [*insists*] gibi fiiller kullanılmıştı. Bu nedenle, kararın VI. Bölüm ile VII. Bölüm arasında bir noktada yer aldığı söylenebilirdi.³²⁷

Ancak 688 Sayılı Kararın kabul edildiği BMGK oturumunda üye devlet temsilcileri, yaptıkları konuşmalarda, egemen bir devletin içindeki insan hakları ihlallerinin yanı sıra, ve belki de daha fazla oranda, yaşanan olayların uluslararası etkileri vurgulamıştı.³²⁸ Karar metninin bir emsal teşkil etmesinden çekinildiği için tartışmalar

³²⁵ Nigel S. Rodley, “Collective intervention to protect human rights and civilian populations: The legal framework”, *To Loose the Bands of Wickedness, International Intervention in Defence of Human Rights*, ed. Nigel S. Rodley (London: Brassey's, 1992), 32'den aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 146.

BMGK daha önce iki örnekte bir ülkenin kendi iç meselesi sayılabilecek hükümetin vatandaşlarına karşı tutumunun uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiği tespitinde bulunmuştu ki bu iki örnek azınlıktaki beyaz nüfusun siyah çoğunluk üzerinde ırkçı baskılar uyguladığı Güney Rodezya ve Güney Afrika örnekleriydi. Güney Rodezya hakkındaki 16 Aralık 1966 tarihli ve S/RES/232(1966) sayılı kararda ve Güney Afrika hakkındaki 4 Kasım 1977 tarihli ve S/RES/418(1977) sayılı kararda BM Antlaşması VII. Bölüm altında yaptırım kararları verilmiş ancak her iki örnekte de doğrudan dış askerî müdahale yetkisi verilmemişti. Dolayısıyla kararlar insani gerekçelerle alınmış olsa da askeri kuvvet kullanımı olmadığından bu iki örnek insani müdahale olarak kabul edilmemektedir (Adam Roberts, “The United Nations and Humanitarian Intervention”, *Humanitarian Intervention and International Relations*, ed. Jennifer M. Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2004), 79). Söz konusu BMGK kararları için bkz. UNSCOR, Resolution 232 (1966) (16 December 1966), [https://undocs.org/S/RES/232%20\(1966\)](https://undocs.org/S/RES/232%20(1966)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024] ve UNSCOR, Resolution 418 (1977), (4 November 1977), [https://undocs.org/S/RES/418%20\(1977\)](https://undocs.org/S/RES/418%20(1977)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024].

³²⁶ “Post-cold war intervention”, *The Adelphi Papers*, 42, No. 350, (2002), 454.

³²⁷ Wheeler, *Saving Strangers*, 146.

³²⁸ UNSCOR, 2982nd Meeting (5 April 1991), <https://undocs.org/en/S/PV.2982> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

BMGK'nın Madde 2(7)'deki "iç işlerine müdahale yasağı"nı ihlal etmeden Irak'ın kendi halkına zulmüyle ilgili insani endişeleri ele alıp alamayacağı üzerine yoğunlaşmıştı.³²⁹ Karar metninde Madde 2(7)'deki tek istisna olan VII. Bölüme açık şekilde atıf yapılmadığından, Irak temsilcisi bu kararın Madde 2'nin ihlali olduğunu savunmuştu.³³⁰ Buna rağmen Irak'ın uyguladığı baskıların sınır aşan etkilerinin bölgede uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve bu nedenle BMGK kararının meşru olduğu kabul edilmişti. BMGK oturumunda insani gerekçeleri açıkça dile getirip savunan ülkeler sadece İngiltere ve Fransa olmuştu. İngiltere temsilcisi insan hakları ihlallerinin "iç işleri meselesi olmadığını" ve BMGK'da daha önce *Apartheid* rejimine karşı zorunlu silah ambargosu kararının alındığı bir Güney Afrika örneği olduğuna işaret ederken, Fransa temsilcisi insan hakları ihlallerinin "insanlığa karşı suç boyutuna geldiğinde uluslararası toplumu ilgilendirdiğini" savunmuştu.³³¹ Ancak İngiltere ve Fransa temsilcilerinin dayanışmacı olarak adlandırılabilen bu görüşlerini karar oylanıp kabul edildikten sonraki konuşmalarında dile getirmesi dikkat çekicidir.

BMGK'nın 688 Sayılı Kararı, Irak'ta yaşanan insani krizi çözmek için yeterli olmamış ve daha önce aksi yöndeki söylemlere rağmen müdahaleden başka çare olmadığı görülmüştü. Ancak BMGK'dan müdahale yetkisi veren yeni bir karar çıkarılamayacağı anlaşıncı 688 Sayılı Karar Kuzey Irak'ta "uçuşa yasak alanlar" ve "güvenli bölgeler" oluşturulması için tek zemin olarak kullanılmıştı.³³² ABD ve İngiltere, Kuzey Irak'ta "güvenli bölgeler" oluşturma amacıyla askerî kuvvet

³²⁹ Jane E. Stromseth, "Iraq's Repression of Its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges", *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*, ed. L. F. Damrosch, (New York: Council on Foreign Relations, 1993), 86'dan ve Nigel S. Rodley, "Collective intervention to protect human rights and civilian populations: The legal framework", 32'den aktaran Wheeler, *Saving Strangers*, 143.

³³⁰ UNSCOR, 2982nd Meeting (5 April 1991), 17, <https://undocs.org/en/S/PV.2982> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³³¹ UNSCOR, 2982nd Meeting (5 April 1991), 64-66 and 53, <https://undocs.org/en/S/PV.2982> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³³² Irak'ta Saddam Hüseyin'e karşı ayaklandıktan sonra Saddam güçlerinin ağır saldırıları yüzünden dağlara kaçanlar sadece kuzeydeki Kürtler değil, aynı zamanda güneydeki Şii halktı. Ancak medya bu insani krize dair görüntüleri dünya kamuoyuna aktarırken, uluslararası kamuoyunda müdahale lehine eğilim yaratan medya baskısının daha çok kuzeydeki Kürtleri içerdiği; güneydeki Şiilerin içinde bulunduğu zor koşulların daha arka plana atıldığı görülmüştü. Türkmen, bu durumun nedenleri arasında Batılı güçlerin Kürtlere karşı tarihten bu yana beslediği geleneksel ilginin, Fransa'da iktidarda bulunan Mitterrand hükümetinin özel desteğinin ve İran devrimi sonrasında Şii faktörüne karşı duyulan tedirginliği saymaktadır (Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 134). Kuzey Irak'taki uçuşa yasak bölge ilanının kısmen başarılı olmasının ardından Güney Irak'ta da benzer bir uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ancak bunun etkisi sınırlı kalmıştı.

gönderilmesinin BMGK'nın 688 Sayılı Kararıyla uyumlu olduğunu iddia ederken, BM Genel Sekreteri bunun için öncelikle Irak'ın onayının gerektiğini ve bu onayın olmaması durumunda BMGK'dan yeni bir karar çıkarılması gerektiğini söylemişti. Ancak veto yetkisi sahibi Çin ve Rusya başta olmak üzere birçok üyenin böyle bir kararı müdahale etmeme ilkesinin aşındırılması olarak göreceği kesin olduğundan, BMGK'dan bu yönde yeni karar çıkarmak için herhangi bir girişimde bulunulmamıştı.³³³

Uluslararası kamuoyunda müdahaleye yönelik baskıların artması nedeniyle, kuvvet kullanma yetkisi veren yeni bir karar olmamasına rağmen, ABD, 11 Nisan 1991 günü havadan insani yardım yapılacağı gerekçesiyle Irak hükümetine 36. paralelin kuzeyinde uçuş yasağı getirmişti. ABD Başkanı Bush 16 Nisan 1991 günü yaptığı açıklama ile ABD silahlı kuvvetlerine, mültecilere düzenli biçimde insani yardım dağıtmak amacıyla Irak'ın kuzeyinde çeşitli noktalarda konuşlanmaları için emir verdiğini ve bu bölgelerde güvenliğin ABD, İngiltere ve Fransa hava ve kara kuvvetleriyle sağlanacağını açıklamıştı.³³⁴ Bush bu açıklamasında harekâtın 688 Sayılı BMGK Kararına uygun olduğunu savunmuştu. Koalisyon güçlerinin müdahalesiyle başlayan operasyon daha sonra BM'ye devredilmişti.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, müdahalede Kuzey Irak bölgesinde giderek büyüyen bir insani kriz içindeki halka yardım ulaştırılması ve Irak merkezi yönetiminin bu halk üzerindeki baskısının ve zulmünün sonlandırılması hedeflenmiştir. Bu hedeflerle gerçekleştirilen müdahalenin İnsani Müdahale olarak kabul edilmesi doğaldır. Konuyla ilgili alınan ilk karar olan 688 Sayılı BMGK Kararında, bölge güvenliğini ve barışını tehdit eden mülteci akını ve buna neden olan koşulların ve baskıların ortadan kaldırılması amacıyla bir devletten kendi toprakları üzerinde insan hakları ihlallerine son vermesinin talep edilmesi bu açıdan bir ilktir. BMGK'nın ve BMGK aracılığıyla uluslararası toplumun bu yönde bir karar alması, müdahale için insani gerekçelerin kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu müdahale ve müdahale için kullanılan insani gerekçeler, aynı zamanda uluslararası toplumda yaşanmaya başlayan dönüşümün de ilk göstergesi olarak kabul edilebilir. Soğuk Savaş

³³³ Wheeler, *Saving Strangers*, 152-153.

³³⁴ "Remarks on Assistance for Iraqi Refugees and a News Conference", George H. W. Bush Presidential Library and Museum (16 April 1991), <https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2882> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].

döneminin son yıllarında aynı bölgede benzer sorunlar yaşanırken, BMGK sadece kınama kararları almakla yetinmiş ve bu da uluslararası toplumun yaşanan insan hakları ihlallerini egemen bir devletin iç meselesi olarak gördüğünü göstermiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası değişen bağlam içinde, uluslararası toplum insan hakları ihlallerini ve insani krizleri artık sadece devletlerin bir iç meselesi olarak görülemeyeceğini ve bu tür insani krizlerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebileceğini kabul etmeye başlamıştır ki, Kuzey Irak Müdahalesi bunun ilk örneğidir. Bu müdahale aynı zamanda BMGK'nın egemen bir devletin kendi topraklarında ve kendi vatandaşlarına karşı olan uygulamaları konusunda karar aldığı ilk örnek olmuştur. Sonuçları açısından bakıldığında ise, müdahale kapsamında Kuzey Irak'ta oluşturulan “uçuşa yasak alanlar” ve “güvenli bölgeler”, merkezi yönetimin bölge üzerindeki baskısını sonlandırırken, baskı ve zulüm altında evlerinden ayrılarak dağlara kaçan ve zor şartlar altında yaşayan halka insani yardımların ulaştırılmasını sağlamıştır. Böylece insani kriz hafifletilmiştir. Bu müdahalenin bir başka sonucu ise, kararın alınması sürecinde “böyle bir kararın emsal oluşturmayacağı” yönündeki ifadelerle rağmen, 688 Sayılı BMGK Kararının sonraki yıllarda benzer BMGK kararlarına zemin oluşturması olmuştur. Uluslararası toplum böylece insan hakları ihlallerinin sadece ilgili egemen devleti değil, uluslararası barış ve güvenliği ve dolayısıyla tüm uluslararası toplumu ilgilendirdiğini de kabul etmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında, Kuzey Irak müdahalesi Revolüsyonizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.2.2. Kosova Müdahalesi

Balkanlarda Soğuk Savaş sonrası başlayan ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılarak birçok yeni devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan çatışmalar dört aşamaya/döneme ayrılabilir:

- 1) Hırvatistan, Slovenya ve Bosna–Hersek'in bağımsızlıklarını kazanmadan önceki çatışmalar (egemen devlet içinde yaşandığından iç çatışma),
- 2) Söz konusu devletlerin bağımsızlıklarından sonraki çatışmalar (bağımsız ve egemen devletler arasında yaşandığından uluslararası boyutta çatışma),
- 3) Bosna–Hersek içindeki etnik çatışmalar (egemen devlet içinde yaşanmasına rağmen etnik temizliğe varan insan hakları ihlallerini içerdiğinden uluslararası boyutta ve etkilere sahip çatışma),

4) Kosova içindeki etnik çatışmalar (egemen devlet içinde bir etnik gruba yönelik etnik temizlik ve insan hakları ihlalleri uygulanmasını içerdiğinden uluslararası boyuta ve etkilere sahip çatışma).

Uluslararası toplum, üçüncü ve dördüncü aşamada müdahalede bulunurken, bu müdahalelerde, özellikle de Kosova müdahalesinde, insani gerekçeleri kullanmıştır.

Balkanlar'da 1990'ların ilk yıllarında başlayan etnik şiddet, 1990'ların sonunda Kosova'da yeniden patlak vermişti. Bu durumun nedenleri arasında kökeni tarihe dayalı karşılıklı milliyetçilikler, Slobodan Miloseviç'in 1989'dan itibaren sürdürdüğü Sırp ırkçılığı, sosyoekonomik faktörler ve Kosova'nın Dayton Barış Süreci dışında bırakılması sayılabilir.³³⁵

Eski Yugoslavya içinde 1974 Anayasasıyla özerklik kazanan Kosova'da Arnavut halk ile Sırp'lar arasındaki huzursuzluk zamanla artmış; Sırbistan 1990'lardan itibaren özerk bölgede Sırp nüfusunun azalmasını kullanmaya başlamıştı. Miloseviç Belgrad'da yönetime geldikten hemen sonra 1990'da Kosova'nın özerkliğini geri almış; Arnavut kökenli Kosovalılara karşı baskı, keyfi tutuklama ve işkence artmıştı. Buna karşı İbrahim Rugova liderliğindeki Demokratik Kosova Ligi düzenlediği referandumla Kosova bölgesinin Sırbistan'dan ayrılarak bağımsız olma talebini ortaya koymuştu. Kosovalılar bağımsızlığı barışçıl yollardan elde etmeye ve bunun için uluslararası kamuoyunu etkilemeye çalışırken, Kosova'nın 1995 Dayton Barış Antlaşması dışında bırakılması bu barışçıl çabalara darbe vurmuş ve Kosova içinde daha radikal Kosova Kurtuluş Ordusu (*Ushtria Clirimatore e Kosoves*–UCK) güç kazanmıştı. UCK'nın 1996 Şubat ayında Sırp hedeflerine karşı başlattığı saldırılara Sırp güvenlik güçleri ağır karşılık vermiş ve çatışmalar 1998 yılına kadar şiddetlenerek devam etmişti.

Çatışmaların şiddetlenmesi nedeniyle BMGK, 31 Mart 1998 tarihli ve 1160 Sayılı Kararı almıştır. BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınan ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulduğunu belirten kararda, hem Yugoslavya Federal Cumhuriyeti hem Kosovalı Arnavutlar tüm kesimlerin dâhil olacağı barışçıl çözüm yöntemlerine başvurmaya çağılmıştı. Kararda ayrıca yapıcı ilerleme sağlanamaması durumunda ilave tedbirlerin değerlendirileceği

³³⁵ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 193.

vurgulanmıştı.³³⁶ Kosova’da barış ve güvenliğin gözetilmesi için tüm taraflara silah ambargosu uygulanmasına isteyen karar, VII. Bölüm altında alınmasına rağmen metinde uluslararası barış ve güvenliğe tehdit tespiti yapılmamıştı. Kararın alındığı oturumun tutanaklarına bakıldığında bunun nedeni anlaşılabilir: Karar oybirliğiyle alınmasına rağmen, oylama öncesinde ve sonrasında yapılan konuşmalarda özellikle Çin ve Rusya temsilcileri konunun Yugoslavya’nın iç işleri olduğunu ve sorunun tarafların kendi arasında müzakerelerle çözülmesi gerektiğini iddia etmişti.³³⁷ Buna karşılık, İngiltere temsilcisi *“son haftalarda yaşanan baskı eylemlerinin içişleri olarak kabul ettirilemeyeceğini, insan hakları ihlallerinin herkesi ilgilendirdiğini ve komşu ülkelerde istikrarsızlığa yol açmadan bölgede gerilimi azaltma sorumluluklarının bulunduğunu”* söylerken, ABD temsilcisi *“bunun sadece bir iç işleri meselesi olmadığını, aynı zamanda komşu ülkelerde istikrarsızlık yarattığını ve Balkanlardaki barışı tehlikeye attığını”* savunmuştu.³³⁸ Bu tartışmalar nedeniyle karar metninde açık değil ama dolaylı bir barış tehdidi tespiti yapıldığını söylemek mümkündür.

Kosova’da Sırp saldırılarının yoğunlaşması ve Arnavut kökenli Kosovalıların bombardımanlardan kaçarak yollara düşmesi, insani krizi ağırlaştırmıştı. Sırp yönetiminin 1160 Sayılı Karara uymaması üzerine, BMGK 23 Eylül 1998 tarihli oturumunda 1199 Sayılı Kararı almıştı. BMGK’nın mültecilerin durumundan ve insani durumun hızla kötüleşmesinden ve insan hakları ihlallerinden duyduğu endişenin dile getirildiği ve VII. Bölüm altında alınan bu kararda, yine Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne vurgu yapılmış, çatışmaların hemen durdurulması ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini için adım atılması talep edilmişti.³³⁹ Ayrıca bu karardaki ve 1168 Sayılı Karardaki somut taleplere uyulmaması halinde, ilave eylemlerin değerlendirileceği belirtilmişti. Ancak 1168 Sayılı Kararda olduğu gibi, 1199 Sayılı Kararda da söz konusu ilave tedbirlerin ne olabileceği belirtilmemişti.

³³⁶ UNSCOR, Resolution 1160 (1998) (31 March 1998), [https://undocs.org/en/S/RES/1160%20\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1160%20(1998)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³³⁷ UNSCOR, 3868th Meeting (31 March 1998), 10 and 11, <https://undocs.org/en/S/PV.3868> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³³⁸ UNSCOR, 3868th Meeting (31 March 1998), 12 and 13, <https://undocs.org/en/S/PV.3868> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³³⁹ UNSCOR, Resolution 1199 (1998) (23 September 1999), [https://undocs.org/en/S/RES/1199%20\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1199%20(1998)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Bu arada uluslararası toplumun sorunun barışçıl yollarla çözülmesine yönelik çabaları devam etmekteydi. Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi bölgesel örgütler ve Balkanlardaki krizin çözülmesi için oluşturulan Temas Grubu diplomatik çözüm çabalarını sürdürürken, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (*International Committee of the Red Cross–ICRC*) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*United Nations High Commission for Refugees–UNHCR*) başta olmak çeşitli insani yardım örgütleri bölgede yerlerinden edilmiş halka yardım ulaştırmaya çalışmaktaydı. Tüm bu çabalar konu ile ilgili alınan BMGK kararlarında da takdir edilmekte ve desteklenmekteydi.

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 1160 ve 1199 Sayılı Kararlar gereği hazırladığı ve 3 Ekim 1998 tarihinde sunduğu değerlendirme raporunda kitlesel kıyımların ve insani krizin ağırlaştığına işaret etmişti.³⁴⁰ BMGK ertesi gün raporu ele almak için gayri resmi bir oturum düzenlemiş; İngiltere’nin Kosova’daki cinayetleri sona erdirmek için “gerekli tüm önlemleri” alma yetkisi veren bir karar taslağı önermesi karşısında Rusya böyle bir kararı veto edeceğini belirtmişti. Oturumda yapılan görüşmelerin ardından, Rusya’nın ve Çin’in Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne karşı NATO’ya kuvvet kullanma yetkisi verecek herhangi bir kararın çıkmasını engelleyeceği anlaşılmıştı.³⁴¹

Buna rağmen, NATO, 13 Ekim 1998 tarihinde sınırlı hava saldırıları ve aşamalı hava harekâtı için aktivasyon emiri yayınladığını ve emir gereğinin 96 saat içinde uygulanmaya başlayacağını duyurmuştu.³⁴² NATO’nun verdiği bu süre içinde, Belgrad yönetimi ile ABD temsilcisi Richard Holbrooke arasında uzun süren görüşmeler neticesinde 16 Ekim 1998 tarihinde “Miloseviç–Holbrooke Anlaşması” olarak adlandırılan bir anlaşmaya varıldığı duyurulmuştu. Bu anlaşmanın metni resmî olarak yayımlanmasa da çatışmaların sonlandırılması için Miloseviç üç önemli koşulu kabul etmişti. Buna göre Kosova’da mülteci durumuna düşen halkın evlerine dönmesine izin verilecek; Kosova topraklarında bulunan ordu birlikleri ve özel

³⁴⁰ Report of the Secretary-General prepared pursuant to resolutions 1160 (1998) and 1199 (1998) of the Security Council, S/1998/912 (3 October 1998), <https://digitallibrary.un.org/record/260978?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁴¹ Wheeler, *Saving Strangers*, 261.

³⁴² “Statement to the Press by the Secretary General following Decision on the ACTORD”, NATO Headquarters (13 October 1998), <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981013a.htm> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

kuvvetler mensubu Sırp askerlerinin sayısı 1999 öncesi rakamlara indirilecekti. Son olarak hem bu anlaşma hem de aynı gün AGİT temsilcileri ve Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı arasında imzalanan bir başka anlaşma gereği, yapılan anlaşmalara uyulup uyulmadığını gözlemleyecek 2000 kişilik bir AGİT Doğrulama Misyonu (OSCE Kosovo Verification Mission–OSCE-KVM) oluşturulacaktı.³⁴³

Ancak NATO’nun aktivasyon emri ve süre tanıma açıklaması, BMGK’da tartışmalara neden olmuştu. 24 Ekim 1999 günü yapılan BMGK oturumunda başta Rusya ve Çin olmak üzere bazı devletler bölgesel bir örgüt olan NATO’nun BMGK yetkilendirmesi olmadan girişeceği böyle bir müdahalenin yasal olmadığını savunmuştu.³⁴⁴ Toplantıda alınan 1203 Sayılı BMGK Kararında Belgrad’ın AGİT ve NATO ile imzaladığı anlaşmalardan duyulan memnuniyet dile getirilirken BM Antlaşması gereği uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında birincil sorumluluğun BMGK’ya verildiği hatırlatılmış ve BMGK’nın Kosova konusundaki önceki kararları tekrarlanmıştı.³⁴⁵

NATO’nun 13 Ekim 1998 tarihli kararı ve açıklaması hakkında ABD’nin görüşünü dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright daha sonra şöyle dile getirecekti: *“Eğer NATO müdahalesinden önce Güvenlik Konseyi onayı alınsaydı, bundan böyle NATO’nun girişimlerinde Konsey’e bağımlı olması emsali yaratılmış olacak ve dolaylı olarak Rusya’ya NATO üzerinde veto hakkı tanınmış olacaktı.”*³⁴⁶ Albright’ın anılarında dile getirdiği bu gerekçe, tartışmaların yaşandığı 1998 ve 1999 yıllarında açıkça ifade edilmemiş; İttifak üyeleri kuvvet kullanma tehdidini mevcut BMGK kararlarıyla gerekçelendirmişti.

Ekim 1998 Anlaşmasında öngörülen ateşkes kısa sürede bozulmuş; karşılıklı saldırılar ve katliamlar arasında kısılan Kosova halkı, Sırpların etnik temizlik tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Taraflar Mart 1999’da barış müzakereleri için Fransa’da bir araya getirilmiş; müzakerelerde sunulan barış planını Kosovalı Arnavutlar kabul ederken,

³⁴³ “Human Rights in Kosovo: As Seen, As Told. Volume I, October 1998–June 1999: An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission”, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf> and <https://www.osce.org/odihr/17772> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].

³⁴⁴ UNSCOR, 3937th Meeting (24 October 1998), <https://undocs.org/en/S/PV.3937> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁴⁵ UNSCOR, Resolution 1203 (1998) (24 October 1999), [https://undocs.org/en/S/RES/1203%20\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1203%20(1998)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁴⁶ Madeline Albright, *Madam Secretary: A Memoir* (London & New York: McMillan, 2003) 489.

Sırp ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti temsilcileri reddetmişti. Bu son çabanın da başarısızlığa uğramasının ve Sırp ordusunun Kosova'daki harekâtını hızlandırmasının ardından, NATO, 24 Mart 1999'da Müttefik Kuvvet Harekâtı (*Operation Allied Force*) adı altında hava saldırılarını başlatmıştı.³⁴⁷

Rusya aynı gün BM Genel Sekreterine gönderdiği mektupla BMGK'nın acilen toplanması talebinde bulunmuştu.³⁴⁸ Bu talep üzerine 26 Mart 1999 günü yapılan oturumda Rusya temsilcisi “*NATO'nun egemen bir devlete karşı Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmadan ve Güvenlik Konseyi'ni atlayarak saldırgan askerî harekât düzenlemesinin uluslararası barış ve güvenliğe karşı asıl tehdidi oluşturduğunu ve bu harekâtın BM Anlaşmasına (özellikle Madde 2(4)'e, Madde 24'e ve Madde 53'e) ve uluslararası hukukun temel normlarına aykırı olduğunu*” iddia etmişti. ABD temsilcisi ise “*NATO eylemlerinin tamamen haklı ve şiddeti durdurmak için gerekli olduğunu*” savunmuş; BMGK'nın 1199 ve 1203 Sayılı Kararlarına atıfta bulunmuştu.³⁴⁹

Söz konusu BMGK oturumunda Rusya'nın oylamaya sunduğu ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne karşı kuvvet kullanımına derhal son verilmesini talep eden karar taslağı 12 oyla reddedilmişti.³⁵⁰ BMGK'daki bu oylama tarihi bir oylama olarak kabul edilebilirdi, çünkü BM Antlaşması'nın kabulünden beri ilk kez BMGK'nın yedi üyesi, açık bir Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmayan bir bağlamda insani gerekçelerle kuvvet kullanımını meşru kabul etmiş, mazur görmüş veya sessiz kalarak kabul etmişti.³⁵¹

³⁴⁷ “Press Conference by Secretary General, Dr. Javier Solana and SACEUR, Gen. Wesley Clark”, NATO Headquarters (25 March 1999), <https://www.nato.int/kosovo/press/p990325a.htm> [Erişim tarihi: 18.05.2023].

³⁴⁸ Letter dated 24 March 1999 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/1999/320 (24 March 1999), <https://digitallibrary.un.org/record/1489704?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁴⁹ UNSCOR, 3989th Meeting (26 March 1999), <https://undocs.org/en/S/PV.3989> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁵⁰ UNSCOR, Draft Resolution S/1999/328 (26 March 1999), <https://undocs.org/en/S/1999/328> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Karar taslağı oynanırken yalnızca Çin, Namibya ve Rusya Federasyonu lehte oy kullanmış; diğer 12 üye devlet ret oyu vermişti.

³⁵¹ Wheeler, *Saving Strangers*, 281.

Wheeler burada yedi üye derken NATO üyeleri (ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Kanada ve Hollanda) dışında kalan Arjantin, Bahreyn, Brezilya, Gabon, Gambia, Malezya ve Slovenya'dan söz etmektedir.

NATO müttefiklerinin Müttefik Kuvvet Harekâtı sırasında gerçekleştirdiği hava bombardımanı başlangıçta Sırp askerî tesislerine odaklanmıştı. Ancak Sırpların sivil Kosovalılara karşı saldırılarına son vermemesi üzerine hava saldırılarında hedefler köprü, demiryolu, elektrik santrali ve rafineri gibi kritik altyapıları kapsayacak şekilde genişletilmişti. Bu sırada diplomatik girişimler de sürdürülmüş ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti nihayet 1 Haziran 1999’da sunulan barış planını kabul etmişti. NATO, Miloseviç’in uluslararası toplumun taleplerini kabul ettiğini belirterek 10 Haziran 1999 tarihi itibarıyla hava saldırılarını sonlandırmıştı.³⁵²

Miloseviç’in barış planını kabul etmesini sağlayan yalnızca NATO’nun yoğun hava bombardımanı değildi. NATO’nun olası bir kara harekâtına girişebileceği korkusu ve Rusya’nın beklenmedik şekilde diplomatik girişimlere destek vermeye başlaması da Miloseviç’in geri adım atmasını sağlamıştı.³⁵³

BMGK 10 Haziran 1999 günü toplanarak geline nokta ve üzerinde uzlaşılan ateşkes anlaşmasını ele almış ve 1244 Sayılı Kararı kabul etmişti.³⁵⁴ BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınan ve bölgedeki durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmayı sürdürdüğünü tespit eden kararda, Kosova’daki şiddet ve baskıya hemen son verilmesi ve bölgedeki tüm asker, polis ve paramiliter güçlerin çekilmesini talep edilmiş; BM himayesinde uluslararası sivil ve güvenlik güçlerinin konuşlandırılmasını istenmişti.³⁵⁵ Karar metninin sonuna Kosova krizinin siyasi çözümüne dair genel ilkeleri oluşturan ve Sekizler Grubu (*Group of Eight–G–8*) Devletlerince hazırlanıp Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nce de kabul edilen Petersburg Bildirgesi metni ile Kosova krizinde çözüme ilerlenmesi için üzerinde anlaşılması gereken ilkeler listesi eklenmişti.³⁵⁶

BMGK’nın 1244 Sayılı Kararının önemi, NATO’nun gerçekleştirdiği müdahalenin Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından zımnen kabul edilmesidir. Bununla birlikte,

³⁵² “Press Conference by NATO Secretary General, Mr. Javier Solana”, NATO Headquarters (10 June 1999), <https://www.nato.int/kosovo/press/p990610b.htm> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁵³ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 201.

³⁵⁴ UNSCOR, 4011th Meeting (10 June 1999), <https://undocs.org/en/S/PV.4011> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁵⁵ UNSCOR, Resolution 1244 (1999) (10 June 1999), [https://undocs.org/en/S/RES/1244%20\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1244%20(1999)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁵⁶ UNSCOR, Resolution 1244 (1999) (10 June 1999), Annex 1 (Statement by the Chairman on the conclusion of the meeting of the G–8 Foreign Ministers held at the Petersburg Centre on 6 May 1999) and Annex 2, [https://undocs.org/en/S/RES/1244%20\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1244%20(1999)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

karardan önceki tartışmalar, BM üyesi bir devletin iç yargı yetkisi kapsamındaki insani krize yönelik askerî harekâtın meşruluğu konusunda BMGK'nın daimî üyeleri arasında görüş ayrılıklarının devam ettiğini göstermişti. Diğer daimî üyelerden farklı düşünen Çin, kararda Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü onaylanması ve söz konusu ülkenin de barış planını kabul etmesi nedeniyle, nihayetinde kararı veto etmemişti.³⁵⁷

Kosova'ya yönelik NATO müdahalesini değerlendirmek üzere kurulan Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu, Ekim 2000'de sunduğu "Kosova Raporu"nda, NATO müdahalesinin yasal değil ama meşru olduğu ("*illegal but legitimate*" ve "*legitimate, but not legal*") sonucuna varmıştı.³⁵⁸ Rapora diplomatik seçeneklerin tüketildiği, çatışmanın iki tarafının sürdürdüğü saldırılarla durumun insani felaket boyutlarına ulaştığı, bu nedenle müdahalenin kaçınılmaz olduğu ve müdahale konusunda bir uzlaşının bulunduğu tespit edilmişti.

Balkanlardaki çatışmaların son aşaması olan Kosova'daki etnik çatışmaların ve Sırpların başlattığı etnik temizlik hareketi sonrası BMGK yetkilendirmesi olmadan NATO'nun Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne ve Kosova bölgesine müdahale etmesi, bazı açılardan ilkleri bünyesinde barındırmaktadır:

İlk olarak, BMGK'da konuyla ilgili tartışmalarda, çoğulcu düzen ilkelerinin hâlâ hâkimiyetini sürdürdüğü ama bunların yanı sıra gerekçelerde dayanışmacılığa da vurgu yapılmaya başlandığı görülmüştür. Rusya, Müttefik Kuvvet Harekâtını realpolitik gerekçelerle (ABD'nin Balkanlarda etki alanı elde etme çabası içinde) yapıldığını söyleyerek eleştirse de bu yönde kanıt sunamamış ve sadece çoğulcu uluslararası düzenin normları olan egemenlik ve içişlerine müdahale etmeme ilkelerini öne sürmüştü.³⁵⁹ Buna karşın, kuvvet kullanımı kararının ardındaki ana belirleyici etkenin İngiltere ve ABD'nin bunu temelde Haklı Savaş olarak görmesi olduğu söylenebilir. İngiltere Başbakanı Tony Blair 22 Nisan 1999'da yaptığı bir konuşmada

³⁵⁷ Welsh, "The Security Council and Humanitarian Intervention", 550.

³⁵⁸ Independent International Commission on Kosovo, *Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 4 and 289.

³⁵⁹ UNSCOR, 3988th Meeting (24 March 1999), 2-4, <https://undocs.org/S/PV.3988> [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 3989th Meeting (26 March 1999), 5-6, <https://undocs.org/S/PV.3989> [Erişim Tarihi: 19.05.2023]; UNSCOR, 4003rd Meeting (14 May 1999), 8-9, <https://undocs.org/S/PV.4003> [Erişim Tarihi: 19.05.2023] ve UNSCOR, 4011th Meeting, (10 June 1999), 7-8, <https://undocs.org/en/S/PV.4011> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

“Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne karşı savaşın herhangi bir toprak iddiasına değil, değerlere dayandığını” söylemişti. ABD Başkanı Bill Clinton ise 23 Mart 1999’da *“Miloseviç’in Bosnalı Müslümanlara karşı Avrupa’nın kalbinde soykırım gerçekleştirirken dünyanın seyirci kaldığını ancak bunun Kosova’da yaşanmasına izin verilemeyeceğini çünkü ABD’nin değerlerinin söz konusu olduğunu”* savunmuştu.³⁶⁰ Ancak bu iki devletin NATO müdahalesinin gerekçelerini kendi kamuoylarına sunarken, değerlerin yanı sıra ulusal çıkarlarının da bu müdahaleyi gerektirdiğini iddia etmesi dikkat çekicidir.

İkinci olarak, Kosova Müdahalesi insani nedenlerle bir devlete müdahale edilmesinin gerekli olabileceğini ve gerekli olduğunda da müdahale edilebileceğini göstermişti. Türkmen’in de işaret ettiği gibi, NATO müttefiklerinin kararlılığı BMGK’daki geleneksel egemenlik taraftarlarının direnci karşısında galip gelmiş ve Avrupa’nın ortasında ikinci bir soykırıma (tüm insani kayıplara rağmen) meydan verilmemiştir.³⁶¹ Böylece insan hakları ihlallerinin ve insani krizlerin artık sadece devletlerin iç meselesi olarak görüldüğü dönemin geride kaldığını söylemek mümkündür.

Üçüncü ve bununla bağlantılı olarak NATO hava bombardımanının başlamasından hemen sonra Rusya’nın BMGK’dan çıkarmaya çalıştığı harekâtın durdurulmasını talep eden karar tasarısının büyük çoğunlukla reddedilmesi, uluslararası kamuoyunun insani gerekçelerle kuvvet kullanımını açıkça olmasa bile zımnen kabul ettiğini göstermektedir. Rusya’nın karar taslağı daha önceki BMGK kararlarında yer alan ve çoğulcu düzen ilkeleri olan egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine atıf yapmasına rağmen, bu taslağın reddedilmesi “yeni bir dayanışmacı normun gelişmekte olduğu” iddiasını gündeme getirmişti. Ancak yeni bir normun gelişmesi ve uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi için birden fazla örnekte uygulanması ve devletlerin bu norma uygun hareket etmesi gerekmektedir. Bu nedenle öne sürülen yeni norm iddiasının erken bir iddia olduğu söylenebilir.

³⁶⁰ Speech by the British Prime Minister, Tony Blair, to the Economic Club of Chicago, “Doctrine of the International Community”, 22 April 1999, <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=279> [Erişim Tarihi: 12.05.2024] (Blair’in bu konuşmasında kullandığı gerekçeler daha sonra “Blair doktrini” olarak adlandırılacaktır).

President Clinton’s Address to the American Federation of State, County, and Municipal Employees (AFSCME) Biennial Convention, Washington, DC, 23 March 1999, https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1999/990323_clinton_afscme.html [Erişim Tarihi: 12.05.2024].

³⁶¹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 206.

BMGK'nın açık bir yetkilendirmesi olmadan bölgesel bir örgüt olan NATO tarafından gerçekleştirilen ve BMGK'nın sessiz kalarak zımnen de olsa onay verdiği Kosova Müdahalesi, İnsani Müdahale tartışmalarında ve uygulamalarında önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Gerekçeleri açısından bakıldığında, gerek BMGK oturumlarında gerekse bölgesel örgütlerin krize barışçıl bir çözüm bulma amacıyla yaptıkları görüşmelerde, insani gerekçelerin ön planda olduğu görülmektedir. Krizin ilk dönemlerinde yaşanan insani krizin bölgede istikrarsızlık yarattığı ve barışı tehdit ettiği gerekçesi öne sürülürken, daha sonra Sırp saldırılarının yoğunlaşarak insani krizin derinleşmesi ve insan hakları ihlallerinin artması nedeniyle, BMGK oturumlarında ve uluslararası toplumda insani gerekçeler daha fazla vurgulanmaya başlamıştır. İnsani kriz daha da derinleşirken ve etnik temizlik tehdidi ortaya çıkarken, BMGK'dan yeni bir karar çıkarılamayınca, NATO'nun hava saldırılarıyla başlayan müdahalesi gerçekleşmiştir ve müdahaleye liderlik eden ülkeler NATO müdahalesinin insanlık değerlerine dayandığı vurgusu yapmıştır. Sonuçları açısından bakıldığında ise, bu müdahale ile Kosova topraklarında yaşanan insani kriz gecikmeli de olsa sona erdirilmiş, Sırp saldırıları nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan ve mülteci durumuna düşen insanlar evlerine dönmesi sağlanmış ve zor şartlar altında yaşayan Kosovalılara insani yardım ulaştırılmıştır. Ayrıca “yasal olmayan ama meşru olan” bir müdahale olarak nitelendirilen NATO'nun Kosova Müdahalesi, BMGK ve uluslararası toplum tarafından insani gerekçelerle kuvvet kullanımına açıkça olmasa bile zımnen onay verdiği bir müdahale olması açısından bir ilki teşkil etmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında, Kosova Müdahalesi Revolüsyonizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.2.3. Libya Müdahalesi

Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları 2011 yılı başında Libya'yı da etkisi altına almıştı. Şubat 2011'de başlayan gösterilerin yanı sıra kimi grupların silahlı ayaklanma başlatmasının ardından Libya lideri Kaddafi'nin güçleri bu ayaklanmaları şiddetle bastırmaya girişmişti. Ülke kısa sürede Kaddafi yönetimi ile kendilerini Ulusal Geçiş Konseyi olarak adlandıran isyancılar arasında fiilen ikiye bölünmüştü.

Çatışmaların devam etmesi üzerine, BMGK “Afrika’da Barış ve Güvenlik–Libya” başlığı altında 26 Şubat 2011’de yaptığı oturumda 1970 Sayılı Kararı almıştı.³⁶² Ülkedeki şiddetin ve sivillere karşı kuvvet kullanımını kınayan, sivil halka yapılan yaygın ve sistematik saldırıların insanlığa karşı suç boyutuna ulaştığını değerlendiren kararda, Libyalı yetkililere kendi halkını koruma sorumluluğu hatırlatılmıştı.³⁶³ Bu açıdan bakıldığında, kararın Koruma Sorumluluğu’nun ilk sütunu olan Önleme Sorumluluğuna atıfta bulunduğu söylenebilir. Kararda ayrıca Libya’nın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve ulusal bütünlüğüne saygı ve BMGK’nın uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik birincil sorumluluğu vurgulanmış; BMGK’nın BM Antlaşması VII. Bölüm altında hareket ederek Madde 41 uyarınca alınmasını talep ettiği tedbirler sıralanmıştı. Bu tedbirler arasında çatışmaların derhal sona erdirilmesi, sorumlulara yönelik olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde soruşturma açılması, silah ambargosu uygulanması, bazı Libyalı yöneticilerin mal varlıklarının dondurulması ve seyahat yasağı getirilmesi talep edilmişti.³⁶⁴ Karar metni incelendiğinde, BMGK’nın silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemleri sıralayan Madde 41 altında karar alarak ilk aşamada soruna kuvvet kullanma yoluyla değil daha barışçıl yollarla çözüm bulmayı hedeflediği görülmektedir.

BMGK, 1970 Sayılı Kararının üzerinden bir ay bile geçmeden, 17 Mart 2011 tarihinde 1973 Sayılı Kararı almıştı. 1970 Sayılı BMGK Kararındaki birçok tespitin yinelenildiği ve Libyalı yetkililerin 1970 Sayılı BMGK Kararına uymamasından duyulan üzüntünün dile getirildiği 1973 Sayılı BMGK Kararında, Arap Devletleri Ligi (*League of Arab States*–LAS) Konseyi’nin uçuşa yasak bölge oluşturulması çağrısı kaydedilmiş; Libya’daki durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaya devam ettiği tespiti yapılmıştı.³⁶⁵ BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınan 1973 Sayılı Kararda, 1970 Sayılı Kararda olduğu gibi acil ateşkes ve sivillere yönelik şiddete son verilmesi

³⁶² UNSCOR, 6491st Meeting (26 February 2011), <https://undocs.org/en/S/PV.6487> [Erişim Tarihi: 19.05.2021].

³⁶³ UNSCOR, Resolution 1970 (2011) (26 February 2011), [https://undocs.org/en/S/RES/1970%20\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1970%20(2011)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

³⁶⁴ UNSCOR, Resolution 1970 (2011) (26 February 2011), par. 1, 4, 9, 15-21, [https://undocs.org/en/S/RES/1970%20\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1970%20(2011)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

³⁶⁵ UNSCOR, Resolution 1973 (2011) (17 March 2011), [https://undocs.org/en/S/RES/1973%20\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1973%20(2011)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

talep edilirken silah ambargosu, seyahat yasağı ve malvarlıklarının dondurulması kararları yinelenmişti.

BMGK'nın 1973 Sayılı Kararı farklı kılan unsur, sivillerin korunması ve uçuşa yasak bölgenin oluşturulması için Üye Devletlerine “gerekli tüm önlemleri” alma yetkisi verilmesiydi. Bu yetki verilirken kendi başlarına veya bölgesel örgütler veya düzenlemeler aracılığıyla hareket edecek Üye Devletlerin BM Genel Sekreteri'ni bilgilendirmeleri öngörülmüştü.

Bununla birlikte, Libya'nın birçok açıdan önem taşıyan bu 1973 Sayılı BMGK Kararına uyup uymayacağının tespit edilmesi için yeterli zaman tanınmadan, bu kararın alınmasından iki gün sonra, yani 19 Mart 2011'de Fransa Hava Kuvvetleri Libya topraklarını bombardımana başlamıştı. Böylece başlayan operasyonda Fransa, ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'dan oluşan koalisyon güçleri dokuz gün boyunca Libya'yı havadan ve denizden bombardımana tabi tutmuş ve operasyon 27 Mart 2011 tarihinde NATO'ya devredilmişti.

1973 Sayılı Karar, birkaç açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak, bu karar Koruma Sorumluluğu kavramına atıf yapılan ve bu kavram gerekçe gösterilerek kuvvet kullanımına izin verilen ilk karardır.³⁶⁶ 1970 Sayılı Kararda devletin önleme sorumluluğu hatırlatılırken kuvvet kullanımına başvurmayan barışçıl tedbirler alınmış; ama 1973 Sayılı Kararda Libyalı yetkililere önleme sorumluluklarının hatırlatılmasının ardından Üye Devletlere “gerekli tüm önlemleri” alma yetkisi verilmişti. İkinci ve bununla bağlantılı olarak, BMGK ilk kez insanların ve insan haklarının korunması amacıyla işler durumdaki bir devlete karşı kuvvet kullanımı yetkilendirmesi yaparak bu alanda bir çığır açmıştı.³⁶⁷ Bu durum, uluslararası

³⁶⁶ Bundan önce Koruma Sorumluluğu kavramına atıf yapan kararlar, 28 Nisan 2006 tarihli ve 1674 sayılı “Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunmasına Dair” BMGK kararı ile 31 Ağustos 2006 tarihli ve 1706 sayılı “Darfur Barış Antlaşması'nın Uygulanmasını Desteklemek için BM Sudan Misyonu'nun (United Nations Mission in Sudan–UNMIS) yetkisinin genişletilmesine Dair” BMGK kararı idi. Bu iki karar da 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde Koruma Sorumluluğu'nun onaylanmasından kısa süre sonra alınmıştı. Ancak Libya'yla ilgili alınan 1973 sayılı karar, Koruma Sorumluluğu kavramından hareketle doğrudan kuvvet kullanımına izin vermesi açısından bir ilki teşkil etmektedir (Söz konusu kararlar için bkz. UNSCOR, Resolution 1674 (2006) (28 April 2006), [https://undocs.org/S/RES/1674%20\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1674%20(2006)) ve UNSCOR, Resolution 1706 (2006) (31 August 2006), [https://undocs.org/S/RES/1706%20\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1706%20(2006)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024]).

³⁶⁷ Alex J. Bellamy and Paul D. Williams, “The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect”, *International Affairs*, Vol. 87, No. 4 (2011): 846; Edward Newman, “The United Nations and Human Security: Between Solidarism and Pluralism”, *Routledge Handbook of Human Security*, ed. Mary Martin and Taylor Owen (Abington: Routledge, 2015), 228.

toplumun artık açık bir şekilde sivilleri korumaya odaklandığı yönünde yorumların yapılmasına neden olmuştu. Üçüncü olarak, kararda çeşitli bölgesel örgütlerin konuyla ilgili çağrılarına ve çabalarına da dikkat çekilirken, uçuşa yasak bölge uygulamasında BM Üye Devletlerinin LAS'la iş birliği ve koordinasyon içinde hareket etmesini istenmişti. BMGK bu kararla müdahale için bölgesel bir örgütü koordinasyonla görevlendirmişti.

Bununla birlikte kararın alınması ve uygulanması süreçlerinde sıkıntılar olduğu da bir gerçektir. 19 Mart'ta başlayan görüşmeler henüz sonuçlanmadan ve uçuşa yasak bölgenin denetiminin nasıl yapılacağına ilişkin açıklama yapılmadan, Fransa hava bombardımanına başlamıştı. Dolayısıyla sivilleri korumaya yönelik önlemlerin uygulanmasına yönelik planlama ve koordinasyon yapılmadan ve hedefler tespit edilmeden Fransa'nın hava saldırılarını başlatması, 1973 Sayılı Karara dayandırılması mümkün olmayan bir saldırı niteliğinde olmuştu.³⁶⁸ Fransa'nın başlattığı ve ardından koalisyon güçlerinin sürdürdüğü hava bombardımanı, Libya'da büyük yıkıma yol açmıştı. 1973 Sayılı Kararın aşırıya kaçan uygulaması ve sonuç olarak Libya'da rejim değişikliği yaşanması ise Koruma Sorumluluğu'nun uygulanmasına ve hatta güçlendirmesine yönelik daha yenilikçi adımlara karşı hâlihazırda mevcut olan şüpheleri azaltmamıştı.³⁶⁹ Zaten yeni bir kavram ve uygulama olarak uluslararası topluma sunularak yeni bir norm olarak kabul görmesi için çaba harcanan Koruma Sorumluluğu normu, Libya'da aceleci ve çok sert biçimde kuvvet kullanımına dönüşmesi nedeniyle ve özellikle uygulanma biçimi açısından daha fazla eleştirilmeye başlanmıştı.

Libya Müdahalesinin uygulamasında yaşanan sıkıntılar ve sonrasında uğranılan başarısızlık göz önüne alındığında, Koruma Sorumluluğu'nun etkisini ve norma dönüşme imkânını kaybedeceği düşünülebilirdi. Oysa 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne kendisine yer bulmasından sonra 2011 tarihli ve 1973 Sayılı Karara kadar sadece altı BMGK kararında Koruma Sorumluluğu atfı yapılırken, 1973 sayılı kararın kabul edildiği Mart 2011'den Kasım 2024'e kadar 95 BMGK kararında ve 17 Güvenlik Konseyi Başkanlık Açıklaması'nda Koruma Sorumluluğunun sütunlarına

³⁶⁸ Yıldırak Sak, "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", *Uluslararası İlişkiler*, C. 11, S. 44 (2015): 143.

³⁶⁹ Christian Pohlmann, *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics: An Assessment of Their Impact on International Society*. (Wiesbaden: Springer VS, 2021), 36.

referans verilmiştir.³⁷⁰ Bu sonuçlar Libya başarısızlığından sonra Koruma Sorumluluğu'nun üçüncü sütununun ağır darbe almış olmasına rağmen birinci ve ikinci sütun için böyle bir durumun söz konusu olmadığını göstermektedir.³⁷¹

Libya Müdahalesi, Koruma Sorumluluğu kavramına atıf yapan ve bu kavram gerekçe göstererek kuvvet kullanımına izin veren ilk BMGK kararının ardından gerçekleşmesi nedeniyle önem taşımaktadır. Gerekçeleri açısından bakıldığında, Libya Müdahalesi öncesinde BMGK'da yapılan tartışmalarda insani gerekçelerin ön plana çıktığı görülmektedir. BMGK kararlarında Libya yönetiminin sivil halka karşı uygulamalarının insanlığa karşı suç boyutuna ulaştığı tespit edilmiş; Libya devletine kendi halkını koruma sorumluluğu hatırlatılmış ve Libya devletinin bu sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda uluslararası toplumun ve bu toplumu oluşturan BM Üye Devletlerinin hareket geçmesi için gerekçeler sıralanıp kuvvet kullanma yetkisi tanınmıştır. Bu nedenle uluslararası toplumun Koruma Sorumluluğu normu kapsamında insan haklarını korumaya odaklandığını da söylenebilmektedir. Ancak burada BMGK kararının alınması ve uygulanması süreçlerinde sıkıntılar yaşandığının da vurgulanması gerekmektedir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, Libya yönetiminin kendi halkına karşı uyguladığı insan hakları ihlallerine bir son verilmesi sağlanmış olsa bile, müdahale sonrası Libya'da rejim değişikliği ve bununla birlikte bir yıkım yaşandığının da belirtilmesi gerekmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında, özellikle gerekçeleri açısından, Libya Müdahalesi Revolüsyonizm kapsamında değerlendirilmektedir.

4.3. Rasyonalizm Kapsamındaki İnsani Müdahaleler

Bu kapsamda değerlendirilen müdahalelerin ortak noktası, genellikle uluslararası toplum içinde belli düzeyde varılan bir uzlaşma aracılığıyla uluslararası toplum veya bir devletler koalisyonu tarafından gerçekleştirilen ve yine bir devlet içindeki insan haklarını iyileştirme amacı taşıyan müdahaleler olmasıdır. Bu müdahalelere düzen ve adalet açısından bakıldığında, kimi müdahalelerde müdahale edilen devlette rejimin ve devlet yapısının korunması nedeniyle düzenin öncelendiği; kimi müdahalelerde ise

³⁷⁰ “UN Security Council Resolutions and Presidential Statement Referencing R2P”, Global Centre for the Responsibility to Protect. <https://www.globalr2p.org/resources/un-security-council-resolutions-and-presidential-statements-referencing-r2p/> [Erişim Tarihi 10.12.2024].

³⁷¹ Menent Savaş Cazala, “Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, C. 13, S. 50 (2018): 73.

müdahale edilen devlette (ya da devlet yapısının çöktüğü bölgelerde) yeni bir rejimin ve devlet yapısının kurulması için çaba harcandığı ve adaletin öncelendiği söylenebilecektir. Öncelik verilen unsur hangisi olursa olsun bu müdahaleler insan haklarının iyileştirilmesi amacıyla yapılmıştır.

4.3.1. Kongo Müdahalesi

Kongo Cumhuriyeti'nin 1960'da Belçika'dan bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından başlayan iç savaş ve ülke içi çatışmalara Belçika'nın dahli sonrası BM'nin Kongo'ya müdahalesi, Soğuk Savaş döneminde BM ve uluslararası toplum tarafından gerçekleştirilen tek büyük müdahale örneği olarak kabul edilebilir.

Belçika'nın sömürgesi olan Kongo, Temmuz 1960'da bağımsızlığını kazanmış ancak bağımsızlık ilanından hemen sonra ülkede Belçikalı ve Avrupalı yerleşimci karşıtı harekete dönüşen ayaklanmalar başlamıştı. Belçika, Kongo'ya takviye birlik gönderince çatışmalar şiddetlenmiş ve Kongo hükümeti 11 Temmuz 1960'da BM'den yardım talep etmişti.³⁷² BMGK, 13 Temmuz 1960 tarihli oturumunda 143 Sayılı Kararı alarak Belçika birliklerinin çekilmesini talep etmiş; Genel Sekreter'e "ihtiyaç duyulabilecek askerî yardımı sağlamak için gerekli adımları atma" yetkisi vermişti.³⁷³ Bu kararla birlikte ayrıca BM Kongo Operasyonu (*United Nations Operation in the Congo / Opération des Nations Unies au Congo*–ONUC) oluşturulmuş ve bu operasyon dâhilinde BM'ye bağlı güçler kısa sürede Kongo'ya ulaşmıştı.

BMGK, bir ay içinde iki karar daha alarak konuya ilgisini sürdürmüştü: 22 Temmuz 1960 tarihli ve 145 Sayılı BMGK Kararında "hukukun ve düzenin tam olarak yeniden sağlanması" ile uluslararası barış ve güvenlik arasında bir bağ kurulmuş ve Üye Devletlere Kongo'nun toprak bütünlüğüne "zarar verebilecek eylemlerden kaçınma" çağrısında bulunulmuştu.³⁷⁴ 9 Ağustos 1960 tarihli ve 146 Sayılı BMGK Kararında ise

³⁷² Simon Chesterman, *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 65-66.

Kongo hükümetin talep mektubu için bkz. Cable dated 12 July 1960 from the President of the Republic of the Congo and Supreme Commander of the National Army and the Prime Minister and Minister of National Defence addressed to the Secretary-General of the United Nations, S/4382, <https://digitallibrary.un.org/record/619887?ln=en> [Erişim Tarihi: 25.03.2023].

³⁷³ UNSCOR, Resolution 143 (1960) (13 July 1960), [https://undocs.org/en/S/RES/143%20\(1960\)](https://undocs.org/en/S/RES/143%20(1960)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

³⁷⁴ UNSCOR, Resolution 145 (1960) (22 July 1960), [https://undocs.org/en/S/RES/145\(1960\)](https://undocs.org/en/S/RES/145(1960)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

Belçika'ya Katanga bölgesi topraklarından “derhal” çekilmesi çağrısı yapılmış, BM birliklerinin Katanga topraklarına girmesinin “kararı tam anlamıyla yerine getirmek için gerekli olduğuna” işaret edilirken, BM misyonunun “herhangi bir iç çatışmanın sonucuna müdahale etmeyeceği veya etki oluşturmak amacıyla kullanılmayacağı” teyit edilmişti.³⁷⁵ BMGK bu kararına göre, Kongo topraklarındaki BM misyonu tarafsız kalacak ve kuvvet kullanmayacaktı.

BM misyonu ONUC'un Kongo'daki varlığına rağmen, ülkede durum kötüleşmeye devam etmiş; bunun üzerine BMGK 21 Şubat 1961 tarihli ve 161 Sayılı Kararı ile “gerekirse, son çare olarak kuvvet kullanma dâhil olmak üzere iç savaşın yeniden yaşanmasını önlemek için uygun olan tüm tedbirlerin alınmasını” istemiş, Belçikalı askerlerin ve diğer “yabancı askerlerin, paramiliter güçlerin, BM Komutanlığı altında yer almayan siyasi danışmanların ve paralı askerlerin derhal çekilmesi” çağrısını yenilemişti.³⁷⁶ Bu kararla misyonun görev ve yetkilendirmesi genişletilirken, Kongo'da bulunan BM güçlerine kuvvet kullanma yetkisi verilmişti.

Bu karar iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, BM misyonunun temel amacı, Katanga bölgesinin ayrılıkçı saldırılarına direnilmesi ve yabancı askerlerin bölgeden çıkarılması aracılığıyla ülkede toprak bütünlüğünü korumak ve barış ile istikrarı sağlamaktır. Bir diğer ifadeyle, BMGK'nın 161 sayılı kararının ana odağı, siyasi çözüme ulaşılması değil; iç savaşın önlenmesiydi.³⁷⁷ İkincisi ise kuvvet kullanma yetkisinin verildiği bu kararda, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditten duyulan endişe dile getirilmesine rağmen bu yetkinin BM Antlaşması VII. Bölüm'e atıf yapılmadan verilmesiydi.

Kimi yazarlara göre, Kongo deneyimi, BM'nin devletlerin içişlerine müdahale kapasitesinin sınırlarını ve böyle bir müdahalenin yaratacağı tehlikeleri gösteren bir örnek olmuştur.³⁷⁸ BMGK oturumlarındaki konuşmalara ve karar oylamalarına bakıldığında ise, müdahaleye ve müdahalenin egemenlikle ilişkisine dair farklı

³⁷⁵ UNSCOR, Resolution 146 (1960) (9 August 1960), [https://undocs.org/en/S/RES/146\(1960\)](https://undocs.org/en/S/RES/146(1960)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

³⁷⁶ UNSCOR, Resolution 161 (1961) (21 February 1961), [https://undocs.org/en/S/RES/161%20\(1961\)](https://undocs.org/en/S/RES/161%20(1961)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

³⁷⁷ “Intervention during the cold war”, *The Adelphi Papers* 42, No. 350 (2002): 44.

³⁷⁸ Georges Abi-Saab, *The United Nations Operation in the Congo, 1960–1964 (International Crisis and the Role of Law)*, (Oxford: Oxford University Press, 1978) ve Conor Cruise O'Brien, *To Katanga and Back* (New York: Grosset and Dunlap, 1962)'den aktaran “Intervention during the cold war”: 45.

görüşlerin dile getirildiği görülmektedir. Sömürgecilik sonrası bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin aksine, BMGK daimî üyeleri daha ihtiyatlı davranılarak misyon yetkilendirmesinin sınırlı tutulması gerektiği görüşünü savunmuştu.³⁷⁹

Kongo hükümetinin Katanga bölgesi üzerindeki kontrolü yeniden sağlaması ve iç savaş tehdidinin ortadan kalkmasıyla, BM misyonun aşamalı olarak çekilmesine karar verilmişti. BM Genel Sekreteri, Eylül 1963 tarihli raporuyla misyonun görevini yerine getirdiğini ve aşamalı çekilmenin başladığını bildirmişti.³⁸⁰ Kongo'daki BM misyonu, 30 Haziran 1964 tarihinde resmen sona ermişti.

Kongo müdahalesi 1961'de Kongo hükümetinin talebiyle başlamış olsa da, hükümetin kısa sürede çökmesi ve ülkede iç savaşın başlaması nedeniyle, ONU'nun çalışmalarına rıza gösterecek veya geri çekilmesini isteyecek bir hükümet kalmamıştı. Bu nedenle misyonun geleceğiyle ilgili kararları BMGK almıştı ki bu ilk kez yaşanan bir durumdu. Dönemin BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'ün yoğun çabasıyla, ONU'nun hükümetin çökmesinden sonra da görevini sürdürmüştü. Misyonun bir başka dikkat çekici özelliği ise tarafsızlık ilkesiyle hareket etmesiydi ki, burada da Hammarskjöld'ün BM misyonunun Kongo'daki siyasi duruma müdahale etmemesi konusunda kararlı davranması etkili olmuştu.³⁸¹ BMGK kararları incelendiğinde,³⁸² Kongo müdahalesinin BMGK'nın oluşturulan misyona meşru müdafaa dışında kuvvet kullanımı yetkisi verdiği ilk müdahale olduğunu ve Kongo'daki BM misyonunun kuvvet kullanımıyla yetkilendirilen ilk barışı koruma gücü olduğunu söylemek mümkündür.

Kongo krizi, sömürgecilik sonrası bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin uluslararası toplumda kendilerine yer edinmeye çalıştığı ve ayrıca Soğuk Savaş çekişmelerinin tırmanışa geçtiği yıllarda yaşanmıştı. Böyle bir dönemde, devletlerin

³⁷⁹ Söz konusu BMGK oturumları için bkz. UNSCOR, 873rd Meeting (13 July 1960), <https://undocs.org/en/S/PV.873> [Erişim Tarihi: 26.05.2023]; UNSCOR, 876th Meeting (13 July 1960), <https://undocs.org/en/S/PV.876> [Erişim Tarihi: 26.05.2023]; UNSCOR, 879th Meeting (21 July 1960), <https://undocs.org/en/S/PV.879> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

³⁸⁰ Report by the Secretary-General on the question of military disengagement in the Congo, S/5428 (17 September 1963), <https://digitallibrary.un.org/record/614941?ln=en> [Erişim Tarihi: 25.05.2023]

³⁸¹ Jane Boulden, "United Nations Operation in the Congo (ONUC)", *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 167.

³⁸² UNSCOR, Resolution 161 (1961) (21 February 1961), [https://undocs.org/en/S/RES/161%20\(1961\)](https://undocs.org/en/S/RES/161%20(1961)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023] ve UNSCOR, Resolution 169 (1961) (24 November 1961), [https://undocs.org/S/RES/169%20\(1961\)](https://undocs.org/S/RES/169%20(1961)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

müdahale etmeme ilkesini ön planda tutacağı ve BMGK içi tartışmalarda müdahale kararının veya kuvvet kullanma yetkisi verilmesinin engelleneceği düşünülebilirdi. Ancak bu müdahalenin gerçekleşmesini sağlayan en önemli unsur, dönemin BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'un çabalarıydı. ONUC'un oluşturulmasında ve konuşlandırılmasında olduğu kadar, müdahalenin yürütülme esaslarının belirlenmesinde de etki sahibi olan Hammarskjöld'un bu çabaları, daha sonra BM kapsamında gerçekleştirilecek insani müdahaleler ve barış operasyonları için BM ilkelerinin temellerini teşkil edecektir.

Özetlemek gerekirse, Kongo müdahalesine yönelik BM kararlarında tarafsızlık vurgusunun yer aldığı, BM misyonuna bağlı askerlerin sahada tarafsız hareket ettiği, ONUC'a verilen yetkinin soruna siyasi çözüm bulunmasını sağlamak yerine ülkede iç savaşın yaşanmasını önleme amacını taşıdığı ve bu amacını gerçekleştirmekte başarılı olduğu görülmektedir.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Kongo müdahalesi ülkede bir iç savaşın yaşanmasını önleme ve dolayısıyla da uluslararası toplumun ve bölgesel güvenliğin korunmasına yardımcı olma ve aynı zamanda insani güvenliği amacına sahip bir müdahale olarak görülmektedir. Müdahalede kuvvet kullanma yetkisinin yabancı askerlerin bölgeden çıkarılması ve ülkenin toprak bütünlüğünün korunması amacıyla verilmesi ve BM misyonunun tarafsızlığını korumasına yapılan vurgu da yine aynı amaç kapsamında değerlendirilmektedir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, müdahale belirtilen amaçlarına ulaşarak başarılı olmuş ve Kongo topraklarındaki yabancı askerler bölgeden çıkarılırken iç savaş önlenmiş ve devletin toprak bütünlüğü ve egemenliği korunmuştur. Tüm bunlar dikkate alındığında Kongo Müdahalesi Rasyonalizm kapsamında değerlendirilmektedir. BM personelinin tarafsız hareket etmesi ve Kongo'daki siyasi soruna çözüm bulmak yerine olası bir iç savaşı önlemesi nedeniyle, bu müdahale Rasyonalizm kapsamında ve adaletin önceliklendirildiği başarılı bir müdahale olarak kabul edilmektedir.

4.3.2. Somali Müdahalesi

Toprakları içinde çok sayıda kabile bulunan Somali'de iç çatışmaların ve 1991 yılı Ocak ayında Devlet Başkanı Siad Barre'nin iktidardan indirilmesinin ardından ülkede kabileler arasında güç mücadelesi daha da artmıştı. Geçici Devlet Başkanı Ali Mahdi Mohamed'i destekleyen grup ile Birleşik Somali Kongresi Başkanı General

Mohammed Farah Aidid'i destekleyen grup arasındaki çatışmalar, başkent Mogadişu'dan tüm ülkeye yayılmış ve ağır silahlara sahip gruplar ülkenin farklı bölgelerini kontrol etmeye başlamıştı.³⁸³ İç savaş yayılınca ülkede tarım ve hayvancılık ağır darbe almış; kuraklıkla birlikte kıtlık da başlamıştı. Bir yandan iç savaş bir yandan kıtlık nedeniyle Somali'de büyük bir insani kriz baş göstermişti.³⁸⁴

Ülkede iktidar mücadelesi veren bu iki kabile lideri arasındaki en ağır çatışmalar, Kasım 1991 ile Mart 1992 arasında yaşanmıştı. Bu dönemde personelin güvenliğine dair duyulan endişe nedeniyle BM insani yardım kuruluşları Somali'den çekilmişti. Yardım kuruluşları bu beş aylık sürenin ardından ülkeye döndüğünde, Somali halkının ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştı.³⁸⁵

Bu dönemde BM'nin ve uluslararası toplumun Somali'de yaşanan insani krize ilgisiz kalmasının birkaç nedeni vardır. Somali'ye yönelik ilgisizliğin bir nedeni aynı dönemde devam eden Irak krizine öncelik verilmesi olduğunu ancak asıl nedenin Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Somali'nin süper güçlerin çatışma alanı olmaktan çıkarak uluslararası sahnedeki önemini yitirmesi olduğunu söylenmek mümkündür.³⁸⁶ Bu ilgisizliğin bir başka nedeni olarak aynı dönemde Balkanlarda kendini gösteren çatışma olasılıkları gösterilebilir.

Somali'de tırmanan insani kriz nedeniyle uluslararası toplumda giderek daha yüksek sesle dile getirilen eleştirilerin ardından BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali iki ayrı girişim başlatmıştı. İlk olarak 23 Ocak 1992 tarihli ve 733 Sayılı BMGK Kararı alınmış; taraflar çatışmaları sonlandırmaya çağırılmış ve tüm Üye Devletlerin Somali'ye silah ve askerî malzeme ambargosu uygulanmasına karar verilmişti.³⁸⁷ Kararda aynı zamanda Genel Sekreter'den insani krizden etkilenen bölgelere insani yardımın artırılmasını sağlaması, ateşkesi teşvik etmesi ve çatışmaya siyasi çözüm bulunmasına destek olması istenmişti. İkinci olarak, Somali'ye gönderilen

³⁸³ “Somalia–UNOSOM I, Background”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom1backgr2.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].

³⁸⁴ Welsh, “The Security Council and Humanitarian Intervention”, 539-541 ve Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure* (Oxford: SIPRI & Oxford University Press, 2007), 52-61.

³⁸⁵ Wheeler, *Saving Strangers*, 174.

³⁸⁶ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 145.

³⁸⁷ UNSCOR, Resolution 733 (1991) (23 January 1992), [https://undocs.org/en/S/RES/733%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/733%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

BM yetkilileri aracılığıyla bir barış anlaşması için zemin hazırlanmıştı. 3 Mart 1992 tarihinde Ali Mahdi ile General Aidid arasında “Ateşkes Uygulanması Anlaşması” imzalanmıştı ve bu anlaşmada insani yardım konvoylarının BM güvenlik güçlerince korunması ve Mogadişu’nun her iki tarafında da ateşkesi gözlemleyecek askerî gözlemcilerin konuşlandırılması kabul edilmişti.³⁸⁸ Ancak bu gecikmiş önlemler, Somali’deki insani krizin etkilerini azaltmada yetersiz kalmıştı.

BM Güvenlik Konseyi 24 Nisan 1992 tarihli ve 751 Sayılı Kararında imzalanan ateşkes anlaşmasına ve bu anlaşmada bahsi geçen gözlem misyonuna işaret edilerek BM Somali Operasyonu (*United Nations Operation in Somalia*–UNOSOM) oluşturulmuştu.³⁸⁹ Söz konusu kararda sadece misyonda yer alacak gözlemci sayısı (50 BM gözlemcisi) belirlenmiş; konuşlanma yerleri ve misyonun görevleri hakkında BM Genel Sekreteri’nin 21 Nisan 1992 tarihli raporuna atıfta bulunulmuştu.³⁹⁰

UNOSOM’un konuşlandırılmasıyla ilgili çalışmalar devam ederken, Mayıs 1992’de Boutros–Gali, Muhammed Sahnoun’u Özel Temsilci olarak atamıştı. Ancak Somali’deki çatışmaların çözümü konusunda Boutros–Gali ile Sahnoun’un farklı düşündüğü ortaya çıkmıştı. Sahnoun, Somali’de yerel liderlerle görüşerek barışın sağlanmasına katkıda bulunulabileceğini ve BM yardım girişimlerinin bölgesel ve yerel liderlerle iş birliği içinde yürütülmesi gerektiğini savunurken, Boutros–Gali silahlı çetelerle bu yöndeki iş birliğinin tehlikeli olduğunu düşünmekteydi.³⁹¹

BM Genel Sekreteri Boutros–Gali, 24 Ağustos 1992 tarihinde sunduğu yeni bir raporla BM barış gücündeki asker sayısının artırılmasını talep etmişti.³⁹² BMGK 28 Ağustos 1992 tarihli ve 775 Sayılı Kararıyla çatışmaların insanlara çektirdiği acıların büyüklüğünden ve Somali’deki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesinden endişe duyduğunu belirterek insani yardımların dağıtılması amacıyla

³⁸⁸ “Somalia–UNOSOM I, Background”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom1backgr2.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].

³⁸⁹ UNSCOR, Resolution 751 (1992) (24 April 1998), [https://undocs.org/en/S/RES/751%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/751%20(1992)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

³⁹⁰ The situation in Somalia: report of the Secretary–General, S/23829 (21 April 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/141929> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].

³⁹¹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 146.

³⁹² The situation in Somalia: report of the Secretary–General, S/24480 (24 August 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/149943?ln=en> [Erişim Tarihi: 26.05.1992] ve The situation in Somalia: report of the Secretary–General / Addendum 1, S/24480/Add.1 (24 August 1992) <https://digitallibrary.un.org/record/149784?ln=en> [Erişim Tarihi: 26.05.1992].

UNOSOM'un gücünün artırılmasını kabul etmiş ve yeni BM barış gücü personelinin BM Genel Sekreteri'nin raporunda önerdiği şekilde konuşlandırılmasına onay vermişti.³⁹³ Somalili liderler arasında barışı sağlama çabalarına darbe vuran bu karar, Shanoun'da bizzat işaret ettiği gibi, Mogadişu'daki BM operasyonu temsilcilerine bilgi verilmeden ve daha da vahimi Somalili liderlere ve Somali toplumunun önde gelenlerine danışılmadan alınmıştı.³⁹⁴

Uluslararası medyanın bölgeye giderek daha fazla ilgi göstermesi sayesinde ülkedeki kıtlık ve şiddet görüntüleri uluslararası kamuoyunda dikkat çekmeye başlamıştı. Bu döneme dek Somali'deki insani krizle fazla ilgilenmeyen ABD'de, Başkanlık seçimleri öncesi Demokrat Parti adayı Bill Clinton, iktidardaki rakibi George Bush'un dış politikadaki başarısızlıklarını eleştirirken Somali'yi de işaret etmekteydi. Somali'den yansıyan kıtlık ve çatışma görüntüleri ile seçim yarışındaki eleştiriler, Bush yönetimini Somali konusunda harekete geçmeye zorlamıştı.³⁹⁵ Ancak ABD'nin harekete geçme kararını gördüğü baskılar nedeniyle ve gecikmeli olarak alması da uluslararası düzeyde eleştirilen bir başka husus olmuştu.

Uluslararası toplumda bu eleştiriler ve baskılar devam ederken, BM Genel Sekreteri Boutros-Gali, 29 Kasım 1992 tarihinde BMGK başkanlığına konuyla ilgili önerilerini dile getiren bir mektup sunmuştu.³⁹⁶ BM Genel Sekreteri bu mektupta krizin nedeni olarak *"Somali'nin insani yardım faaliyetlerinin temel ilkelerinin müzakere edilebileceği bir hükümeti veya siyasi otoritesi bulunmayan bir devlet haline gelmesini"* göstermişti. BMGK'nın insani yardım malzemelerinin ihtiyaç içindeki insanlara ulaştıracak koşulları acilen yaratmaya odaklanması gerektiğini söyleyen Boutros-Gali, bunun için barışı koruma ilkelerine dayalı misyonun yetersiz kalacağını ve BM Antlaşması VII. Bölüm altında karar alınmasından başka seçenek kalmadığını

³⁹³ UNSCOR, Resolution 775 (1992) (28 August 1992), [https://undocs.org/en/S/RES/775%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/775%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

³⁹⁴ Muhammed Sahnoun, "Prevention in Conflict Resolution: The Case of Somalia", *Irish Studies in International Affairs*, 5 (1994): 11. Shanoun daha sonra özel temsilcilik görevinden istifa etmişti.

³⁹⁵ Wheeler, *Saving Strangers*, 179-181.

Wheeler'a göre, Başkanın ve üst düzey danışmanlarının insani krize verdikleri kişisel tepkiler, Somali'ye bir operasyonun nispeten risksiz ve kısa süreli bir operasyon olacağı düşüncesi ve Bush'un dikkatleri Bosna krizindeki eylemsizliğinden uzaklaştırma isteği ABD'nin Somali'ye operasyon düzenleme kararına etki eden diğer nedenlerdi.

³⁹⁶ Letter dated 29 November 1992 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/24868 (29 November 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/155099?ln=en> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

belirtmişti. BM Genel Sekreteri'nin önerisi, zorlama eylemlerinin mümkünse BM komuta ve kontrolü altında yürütülmesi, ancak bu mümkün olmadığı takdirde BMGK yetkilendirmesiyle bir Üye Devlet tarafından operasyon düzenlemesi olmuştu. Boutros-Gali'nin “devlet/hükümet bulunmaması” gerekçesiyle kuvvet kullanımı yetkilendirmesi istemesi dikkat çekicidir.

BMGK, 3 Aralık 1992 tarihli oturumunda BM Genel Sekreteri'nin mektubunu ve Somali'deki durumu değerlendirmişti.³⁹⁷ Söz konusu toplantının tutanaklarına bakıldığında, BMGK üyelerinin müdahale kararı alınması için ana neden olarak insani gerekçeleri öne sürdüğü ve “devlet/hükümet bulunmaması” gerekçesini kabul ettiği veya en azından itiraz etmediği görülmektedir. BMGK'nın söz konusu toplantısı sonunda 3 Aralık 1992 tarihli ve 794 Sayılı Karar oybirliğiyle alınmıştır.³⁹⁸ BMGK'nın 794 Sayılı Kararında Somali'deki durumun benzersizliğine ve kötüye giden ve olağandışı doğası nedeniyle acil ve istisnai bir tepki verilmesi gerekliliğine vurgu yapılmış, insani trajedinin büyüklüğünün uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu tespitinde bulunulmuştur. BMGK, VII. Bölüm altında aldığı bu kararlar, Genel Sekreteri ve Üye Devletleri Somali'deki insani yardım operasyonlarına yönelik güvenli ortam oluşturması için gerekli tüm önlemleri almakla yetkilendirmiştir.³⁹⁹

Bu karar bir ilki temsil etmektedir, çünkü BMGK (Kuzey Irak örneğinin aksine bu krizin sınır aşan etkilerini vurgulamadan) sadece Somali'deki insani krizi barış ve güvenliğe tehdit olarak kabul ederek yani sadece insani nedenlerle VII. Bölüm altında kuvvet kullanımı yetkisini vermiştir. Böylelikle, Türkmen'in de işaret ettiği gibi, Somali örneği, dayanışmacı yaklaşımın sadece uygulama düzeyinde değil aynı zamanda yasal olarak hayata geçişini simgelemesi bakımından İnsani Müdahaleler tarihinde bir kilometre taşı oluşturmaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁷ UNSCOR, 3145th Meeting (3 December 1992), <https://undocs.org/en/S/PV.3145> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

³⁹⁸ UNSCOR, Resolution 794 (3 December 1992), [https://undocs.org/en/S/RES/794%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/794%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

BMGK'da Somali hakkında 1992 ile 1994 yılları arasında toplam 17 karar alınırken, bu kararların biri (14 kabul ve bir çekimser oyun -ABD- kullanıldığı 946(1994) kararı) dışında hepsinin oybirliğiyle alınması dikkat çekici bir unsurdur. Bu durum uluslararası toplumun Somali'deki insani krize karşı ortaklaşa ve dayanışmacı bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

³⁹⁹ UNSCOR, Resolution 794 (3 December 1992), par. 10, [https://undocs.org/en/S/RES/794%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/794%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

⁴⁰⁰ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 144.

Somali krizi sürecinde kilit öneme sahip olan bu karar, BMGK'nın BM Anlaşması Madde 39'a göre kendi rolü ve görevleri konusunda uzun süredir koruduğu yorumunu belirgin ölçüde değiştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, BMGK oturumundaki tartışmalar, insani gerekçelerle egemen bir devletin içişlerine müdahale etmenin yeni bir emsalini oluşturma konusundaki endişelerin devam ettiğini yansıtmaktadır.⁴⁰¹ Yine de kararın alındığı BMGK oturumunun tutanaklarına bakıldığında, BMGK üyeleri bu endişeleri dile getirirken yapılan tartışmalarda Somali'deki durumun benzersiz olduğunun ve bunun nedeninin ülkede sorumluluk taşıyacak bir hükümetin bulunmaması olduğunun vurgulandığı görülmektedir.⁴⁰² Durumun benzersizliğine ve Somali'de devletin/hükümetin bulunmadığı gerekçesine yapılan vurguyla endişelerin kısmen giderildiğini söylemek mümkündür. Buradaki benzersizlik vurgusu ayrıca bu kararın ileriye dönük olarak bir emsal temsil etmeyeceğine dair bir gösterge olarak okunabilir.

BMGK'da alınan bu kararın hemen ardından ve uluslararası kamuoyunun giderek artan baskısı karşısında ABD Başkanı 4 Aralık 1992'de Umut Operasyonu (*Operation Restore Hope*) adıyla bir harekât başlatmış ve bu kapsamda ilk adım olarak Birleşik Görev Gücü'ne (*Unified Task Force*—UNITAF) destek vereceğini açıklamıştı.⁴⁰³ ABD'nin asıl büyük asker ve malzeme desteğini verdiği UNITAF güçleri 9 Aralık 1992'de Mogadişu'da konuşlanmaya başlamış ve faaliyetlerini kısa sürede Somali topraklarındaki büyük insani yardım merkezlerini kapsayacak şekilde genişletmişti. UNITAF'ın birincil amacı insani yardımın dağıtılması için güvenli bir ortam oluşturma iken UNOSOM ülkedeki savaşın sona erdirilmesi için siyasi çözüme aracılık etmekle ve Somali'ye insani yardım ulaştırılmasıyla ilgili sorumluluğu taşımayı sürdürmekteydi.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Welsh, “The Security Council and Humanitarian Intervention”, 541.

⁴⁰² UNSCOR, 3145th Meeting (3 December 1992), 11, 13, 17, 41 and 46, <https://undocs.org/en/S/PV.3145> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

⁴⁰³ Letter dated 17 December 1992 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/24976 (17 December 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/165852?ln=en> [Erişim Tarihi 28.05.2023].

⁴⁰⁴ “Somalia–UNOSOM II, Background”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2backgr2.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].

UNITAF'a ABD dışında asker veren ülkeler şunlardı: Avusturya, Belçika, Botswana, Kanada, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, İtalya, Kuveyt, Fas, Yeni Zelanda, Nijerya, Norveç, Pakistan, Suudi Arabistan, İsveç, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık ve Zimbabwe.

Somali topraklarındaki uluslararası güç ve BM misyonu faaliyetlerini sürdürürken BM Genel Sekreteri 3 Mart 1993'te bir rapor sunmuş; Somali'deki misyonun faaliyetleri, siyasi çözüm yolunda atılan adımlar, uluslararası yardım kuruluşlarının ve bölgesel örgütlerin faaliyetleri hakkında bilgi vermiş ve eylem gücünün BM misyonuna dönüştürülmesi önerisinde bulunarak bu yeni misyonun yetkilendirilmesini önerdiği görevleri sıralamıştı.⁴⁰⁵ BM Güvenlik Konseyi 26 Mart 1993'te toplanarak Somali'deki durumu görüşmüş ve Genel Sekreter Boutros-Gali'nin raporunda sunduğu öneriyi kabul ederek yürürlüğe koyan 26 Mart 1993 tarihli ve 814 Sayılı Kararı almıştı.⁴⁰⁶

BMGK'nın 814 Sayılı Kararında, UNITAF'tan genişletilmiş UNOSOM'a (UNOSOM II'ye) aşamalı ve sorunsuz geçiş ihtiyacının görüldüğü belirtilerek UNOSOM gücünün asker sayısı artırılmış ve yetkilendirmesi genişletilmişti. BMGK, bu yeni misyona Somali'de güvenli bir ortam oluşturma, siyasi uzlaşmayı teşvik etme, hukuk düzenini kurma, tüm tarafların imzalanan barış anlaşmasına ve en başta da bu anlaşmanın ateşkes ve silahsızlandırma koşullarına uymasını sağlama, mültecilerin geri dönmesini ve yerlerinden edilmiş insanların yeniden yerleşimini sağlama gibi ama bunlarla da sınırlı kalmayan çok geniş yelpazede görevler yüklemekteydi. Bu görevler BM Genel Sekreteri'nin yukarıda sözü edilen raporunda ayrıntılı şekilde listelenirken,⁴⁰⁷ BMGK karar metninde bu yetkilendirme BM Genel Sekreteri'nin raporu onaylanarak yapılmaktaydı.⁴⁰⁸

BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınan bu karar, BM misyonuna o güne dek emsali görülmemiş büyüklükte görevler yüklemekteydi. BMGK'nın 814 Sayılı Kararı, o güne dek bir BM misyonuna yüklenen en iddialı görevlendirme olmuştu ve bu da BM Genel Sekreteri ile BMGK üyelerinin aceleci iyimserliğini yansıtmaktaydı.⁴⁰⁹ Söz konusu kararın alındığı BMGK oturumu tutanakları incelendiğinde bu iyimserlik açıkça

⁴⁰⁵ Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraphs 18 and 19 of resolution 794 (1992), S/25354 (3 March 1993), <https://digitallibrary.un.org/record/164063?ln=en> [Erişim Tarihi: 28.05.2023].

⁴⁰⁶ UNSCOR, Resolution 814 (1993) (26 March 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/814%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/814%20(1993)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

⁴⁰⁷ Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraphs 18 and 19 of resolution 794 (1992), S/25354 (3 March 1993), par. 56-88, <https://digitallibrary.un.org/record/164063?ln=en> [Erişim Tarihi: 28.05.2023].

⁴⁰⁸ UNSCOR, Resolution 814 (1993) (26 March 1993) Section B, par. 5, [https://undocs.org/en/S/RES/814%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/814%20(1993)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

⁴⁰⁹ Wheeler, *Saving Strangers*, 193.

görülmektedir; üye devletlerden bazıları Somali'nin "*istisnai*" bir durum olduğunu ve "*BM barışı koruma operasyonları için bir emsal teşkil etmemesi gerektiğini*" vurgulamasına rağmen,⁴¹⁰ karar herhangi bir çekimser veya ret oyu olmadan oybirliğiyle alınmıştı. Somali'deki durum için BMGK'nın 794 Sayılı Kararında "*benzersiz bir durum*" vurgusu yapıldığı gibi, 814 Sayılı Kararında da "*istisnai bir durum*" vurgusu yapılmış ve yine "*emsal temsil etmemesi gerektiği*"ne işaret edilmişti. Bu vurgunun müdahale etmeme ilkesini aşındırmama amacıyla yapıldığı düşünülebilir.

BMGK'da bu görüşmeler devam ederken, Somali'de bulunan BM yetkilileri barışın sağlanması için çaba harcamaktaydı. Bu çaba sonucu 15 Mart 1993 tarihinde Addis Ababa'da Somali'de Ulusal Uzlaşma Konferansı toplanmıştı. BM'nin yanı sıra bölgesel örgütlerin temsilcilerinin de katıldığı konferansta Somali'deki tüm gruplar yer almıştı. Konferans sonunda 27 Mart 1993 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştı. BM Genel Sekreteri, bu anlaşmayı Somali halkının önemli bir başarısı olarak nitelendirmişti.⁴¹¹

UNOSOM II'nin oluşturulmasının ardından Mayıs 1993'te yeni misyona bağlı olarak çok sayıda asker Somali topraklarına varmış; ancak General Aidid'in kuvvetleri BM gücüne bağlı askerlere saldırmaya başlamış ve kimi saldırılarda BM güçlerine bağlı askerler hayatlarını kaybetmişti. General Aidid ile BM arasındaki restleşme, ülkede gerilimi tırmandırmış ve BM güçleri General Aidid'i ele geçirmeye odaklanmıştı. Buradaki asıl sorun, Aidid'i yakalama çabasının sadece BM misyonunun siyasi uzlaşma sağlama görevini yerine getirmesini engellemesi değil, aynı zamanda ve daha temel biçimde ilk müdahale kararını aldırان insani gerekçelerle çatışır hale gelmesiydi.⁴¹²

Somali'de Aidid güçleri ile BM misyonu güçleri arasında gerilla savaşı sürerken, 3 Ekim 1993'te ABD komando birlikleri, General Aidid'in Mogadişu'da bir otelde bulunduğu haberi üzerine söz konusu otele baskın düzenlemişti. Başarısızlıkla

⁴¹⁰ UNSCOR, 3188th Meeting (26 March 1993), 22, <https://undocs.org/en/S/PV.3188> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

⁴¹¹ "Somalia-UNOSOM II, Background", United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2backgr2.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].

Silahsızlanma ve güvenlik, rehabilitasyon ve yeniden inşa, mülklerin iadesi ve anlaşmazlıkların çözümü ve geçiş dönemi mekanizmaları başlıklı dört ana bölümden oluşan anlaşma iki yıllık bir geçiş dönemi öngörmektedir.

⁴¹² Wheeler, *Saving Strangers*, 196.

sonuçlanan bu operasyonda üç ABD helikopteri düşürülmüş, 18 Amerikalı hayatını kaybetmiş; çoğu sivil 500 ilâ 1000 Somalili ölmüştü. Amerikalı bir pilotun cesedinin sokaklarda sürüklendiği görüntüler, çatışmalarda akla kazınan görüntü olmuş ve daha sonra “Somali sendromu” olarak adlandırılacak sorunun önemli bir semptomunu teşkil etmişti.⁴¹³ Bu görüntüler ABD’de büyük bir kamuoyu baskısı oluşturmuş ve ABD yönetimi sonunda birliklerini çekme kararı almıştı. ABD askerleri Mart 1994 itibarıyla çekilirken, BM de misyonun aşamalı bir şekilde çekilmesine karar vermiş ve Mart 1995’te son BM personeli de Somali’den ayrılmıştı.⁴¹⁴

Somali Müdahalesini genel olarak değerlendirme gerekirse, BMGK’nın 794 Sayılı Kararı, “Somali’de hükümet/devlet bulunmadığı” iddiasına dayanarak alınsa da, sadece insani gerekçelerle kuvvet kullanımına açık ve net biçimde yetki vermesi açısından bir ilki teşkil etmektedir. Bu karar, insani müdahale uygulamalarının gelişiminde önemli bir adımı oluşturmuştu; ancak uluslararası alandaki ve Somali’deki siyasi gelişmeler ve uygulamada yapılan hatalar Somali Müdahalesine ağır hasarlar vermişti.

Somali Müdahalesinde bir geçiş dönemi ve ardından işleyen bir hükümet yapısının kurulamaması nedeniyle siyasi çözüm hedefine ulaşılamasa bile, kimi raporlara göre, insani açıdan değerlendirildiğinde müdahale kısmen başarılı olmuştu. BM Genel Sekreteri 12 Kasım 1993 tarihinde sunduğu raporda BM’nin Somali’de ulaşmayı hedeflediği öncelikleri değerlendirmişti.⁴¹⁵ İnsani yardımın ulaştırılması konusunda büyük başarı elde edildiğini belirten raporda, açlık nedeniyle ölümlerin azaldığına ve ayrıca kamu sağlığı, eğitim ve tarım gibi alanlarda önemli iyileştirmeler yapıldığına işaret edilmekteydi. Bir başka rapora göre ise, özellikle BM Çocuklara Yardım Fonu’nun (*United Nations Children’s Fund*–UNICEF) çalışmaları yetersiz beslenmenin ve hastalıkların etkisini azaltmış; ayrıca BM misyonu Somali’nin büyük

⁴¹³ Linda Melvern, *The Ultimate Crime: Who Betrayed the UN and Why* (London: Allison & Busby, 1995) 328-330’dan ve John Drysdale, “Foreign Military Intervention in Somalia: The Root Cause of the Shift from UN Peacekeeping to Peacemaking and Its Consequences”, *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*, ed. Walter Clarke and Jeffrey Herbst, (Boulder: Westview, 1997) 132-133’dan aktaran Chesterman, *Just War or Just Peace?*, 143.

⁴¹⁴ Paul D. Williams, “United Nations Operations in Somalia II (UNOSOM II)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 436.

⁴¹⁵ Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraph 19 of resolution 814 (1993) and paragraph A.5 of resolution 865 (1993), S/26738, (12 November 1993), <https://digitallibrary.un.org/record/177348?ln=en> [Erişim Tarihi: 27.05.2023].

bölümünde polis gücü ve mahkemelerin yeniden yapılandırılmasında hayati rol oynamıştı. Ancak uluslararası medyanın Aidid'i yakalama çabalarına odaklanması nedeniyle BM misyonunun bu kısmi başarıları yeterince dikkat çekememişti.⁴¹⁶

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Somali'de ilk olarak yaşanan insani krize bir çözüm bulunması ve temel insan haklarının iyileştirilmesi amacıyla ve ardından da ülke içinde belirli bir düzenin kurulmasını sağlamak amacıyla harekete geçildiği görülmektedir. Uluslararası toplumun başlangıçta bu amaçlarla harekete geçerken genel bir uzlaşma içinde davrandığı söylenebilir ki, bunun en önemli göstergesi Somali'yle ilgili BMGK kararlarının neredeyse hepsinin oybirliğiyle alınmasıydı. Soğuk Savaş sonrası dönemin başında büyük güçlerin artık stratejik veya bölgesel çıkarlarının olmadığı/çatışmadığı bir bölgede yaşanan insani krize de müdahale etmeye başladıkları görülmektedir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, düzenin tesis edilmesi hedefine ulaşamamakla birlikte, bu müdahale yaşanan insani krizi kısmen de olsa hafifletmiş; BM personelinin koruma ve destek sağladığı uluslararası yardım dağıtma çabaları sayesinde özellikle kıtlık ve açlık nedeniyle ölümler nispeten azaltılmış ve böylece adaletin sağlanması hedefinde kısmen başarıya ulaşılmıştır. Tüm bunlar dikkat alındığında, Somali müdahalesi Rasyonalizm kapsamında değerlendirilmektedir. Ülkede krize insani gerekçelerle müdahale etme kararı alınması ancak müdahale sürecinde uygulamadaki hatalar yaşanması, uluslararası yardım dağıtma çabalarının yaşanan ağır insani krizi ve kıtlık nedeniyle ölümleri tamamen ortadan kaldıramaması ve BM personelinin ülkeden hızlı bir şekilde ayrılması nedeniyle, bu müdahale Rasyonalizm kapsamında ve adaletin önceliklendirildiği başarısız bir müdahale olarak kabul edilmektedir.

4.3.3. Bosna Müdahalesi

Yukarıda Kosova Müdahalesi altbaşlığında da belirtildiği gibi, Balkanlarda dört aşamaya/döneme ayrılabilen çatışmaların üçüncü aşaması Bosna–Hersek'teki etnik çatışmalar olmuştur ve uluslararası toplum bu aşamada (geç de olsa) insani gerekçelerle çatışmalara müdahale etmiştir.

⁴¹⁶ Malcolm Harper, *Back to Somalia: A Report on his Visit to Somalia* (London: United Nations Association, 1994), 3-7, 21-24 ve 30.

Bosna Müdahalesi birçok açıdan önem taşımaktadır. Bosna Krizi “1930’lardan beri Batı’nın ortak güvenlik alanındaki en büyük başarısızlığı”⁴¹⁷ olarak nitelendirilebileceği gibi, alanyazında yeni bir terim olarak “etnik temizlik”⁴¹⁸ kavramının da kullanılmaya başlanmasına yol açmıştır. Ayrıca bölgesel bir örgüt olan NATO’nun (Kosova’dan önce) Bosna’da ilk kez insani gerekçelerle müdahalede bulunması da, Bosna Müdahalesi İnsani Müdahale örnekleri arasında önemli bir noktaya getirmektedir. Türkmen’e göre, bu müdahalenin anlamı ve önemi, BM’nin kuruluşundan bu yana ilk kez bir grup devletin Güvenlik Konseyi’nin bu konuda açık bir kararı olmaksızın salt insani gerekçelerle bir başka devlete karşı kuvvet kullanmış olmasıdır.⁴¹⁹ Ancak bu noktada, insani bakış açısının önemine vurgu yapılmakla birlikte uluslararası toplum tarafından kapsamlı bir barış çözümünün göz ardı edilmemiştir.⁴²⁰ Bosna müdahalesinde insani gerekçelerle adaletin ön plana çıkarıldığını söylenebilir ancak bu müdahaleyle sadece temel insan haklarının korunması için değil, aynı zamanda devlet yapısının ve düzenin korunması için çaba harcandığı da görülmektedir.

Bosna müdahalesine giden yolu ele almak için süreci Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin dağılmaya başladığı 1990’ların başından itibaren kısaca özetlemek gerekmektedir.

Sırbistan’da 1987’de iktidara gelen Slobodan Milošević, 1990’ların başında “Büyük Sırbistan” projesi için harekete geçmiş; yukarıda “Kosova Müdahalesi” altbaşlığında da belirtildiği gibi Kosova’nın özerkliğini geri almış ve federasyon içindeki diğer cumhuriyetlerde yaşayan Sırpıları kışkırtmaya başlamıştı. Slovenya ve Hırvatistan’ın 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmesi, Milošević’e bir fırsat sunmuştu. Sınırları içinde Sırp bulunmayan Slovenya, Milošević’in onayıyla Yugoslavya Federasyonu’ndan kolayca ayrıldıktan sonra Sırpılar, Hırvatistan’daki Sırp azınlığın tedirginliğini

⁴¹⁷ Richard Holbrooke, “America, a European Power”, *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 2 (March–April 1995):40.

⁴¹⁸ Etnik temizlik olgusu BM Uzmanlar Komisyonu tarafından “bir başka etnik ya da dini gruptan insanları belirli bir bölgeden uzaklaştırmak için güç ya da yıldırma kullanarak, etnik açıdan homojen bir bölge yaratmak” olarak tanımlanmaktadır (Final Report of the Commission of Experts Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), S/1994/674 (27 May 1994), Vol 1, Chapter IV, paragraph 84’ten aktaran Mary Kaldor, *Yeni ve Eski Savaşlar, Küresel Çağda Örgütlü Şiddet*, çev. S. Erdem Türközü (İstanbul: Fol Yayınları, 2023), 59).

⁴¹⁹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 177.

⁴²⁰ Naim Demirel, “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 1 (2013): 158-159.

kullanarak buradaki Sırpların Zagreb’e karşı ayaklanmalarını sağlamıştı.⁴²¹ Çatışmalar 1991 yılının yaz ayları boyunca devam ederken, Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı (AGİK) gibi uluslararası örgütlerin harcadığı çabalar, Sırpların Hırvatlara yönelik ağır saldırıları engellemekte yetersiz kalmıştı.

Güvenlik Konseyi 25 Eylül 1991 tarihinde “Eski Yugoslavya’daki durumla ilgili görüşme maddeleri” başlıklı bir oturum gerçekleştirmiş⁴²² ve 713 Sayılı Kararı oybirliğiyle kabul etmişti.⁴²³ AT ve AGİK’in çabalarına tam destek verildiğinin belirtildiği ve tüm tarafların imzalanan ateşkes anlaşmalarına uymaya çağrıldığı kararda, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla ve müzakerelerle çözülmesi çağrısında bulunulmuştu. Bu kararın asıl önemli maddesi, Yugoslavya’da barışın ve istikrarın sağlanması amacıyla, BM Antlaşması VII. Bölümü gereğince, Yugoslavya’ya her türlü silah ve askerî malzeme teslimatı üzerine genel bir ambargo uygulanmasına karar veren maddesi olmuştur.⁴²⁴ Ancak ilk bakışta çatışmaların azalmasını sağlayacağı düşünülen bu ambargo kararının Sırplar lehine büyük bir eşitsizlik yaratacağı ve bölgede çatışmaları sonlandırmayacağı daha sonra anlaşılacaktı. BM ilk olarak iki tarafa da silah ambargosu uygulamış ama bu karar Bosnalıların kendilerini müdafaa etme gücünü kırmıştı.⁴²⁵ Barışçıl nitelikli görünen bu girişimin ardında, Avrupa’nın aktif müdahale riskini almak yerine aktörleri her ne pahasına olursa olsun pasifleştirerek sorunu uzaktan çözme niyetinin yattığı da söylenebilir.⁴²⁶

Hırvatistan’daki çatışmalara paralel olarak, Bosna–Hersek’teki Sırp azınlık da, Miloseviç’in “Büyük Sırbistan”’a ilhak fikri doğrultusunda Radovan Karadžić önderliğinde harekete geçmişti. Böylece Balkanlarda Hırvatistan’dan sonra Bosna–Hersek topraklarında da gerginlik ve çatışmalar tırmanmaya başlamıştı. BMGK, 21 Şubat 1992 tarihinde “Eski Yugoslavya’daki durumla ilgili görüşme maddeleri”

⁴²¹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 181.

⁴²² UNSCOR, 3009th Meeting (25 September 1991), <https://undocs.org/en/S/PV.3009> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].

⁴²³ UNSCOR, Resolution 713 (1991) (25 September 1991), [https://undocs.org/en/S/RES/713%20\(1991\)](https://undocs.org/en/S/RES/713%20(1991)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

⁴²⁴ UNSCOR, Resolution 713 (1991) (25 September 1991), par. 6, [https://undocs.org/en/S/RES/713%20\(1991\)](https://undocs.org/en/S/RES/713%20(1991)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

⁴²⁵ Cem Turan, “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Kavramı: Balkanlar Örneği”, *Social Sciences Research Journal*, C. 10, S. 3 (2021): 733.

⁴²⁶ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 187-188.

başlıklı oturumunda Genel Sekreter'den konuyla ilgili talep edilen raporu ele almış;⁴²⁷ toplantı sonunda 743 Sayılı Kararı oybirliğiyle kabul etmişti.⁴²⁸ BM Antlaşması 25. Madde ve VIII. Bölüm yükümlülüklerinin hatırlatıldığı ve Genel Sekreter'in konuyla ilgili sunduğu raporun onaylandığı kararlar, bu rapora ve BM barışı koruma planına uygun olarak bir Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (*United Nations Protection Force*–UNPROFOR) kurulmasına karar verilmişti.⁴²⁹ UNPROFOR'un mümkün olan en erken tarihte konuşlandırılması için Genel Sekreter'den gerekli tedbirleri alması ve tüm Devletlerin de bu kuvvete destek sağlaması talep edilmişti.

BMGK, 8 Haziran 1992 tarihli oturumunda aldığı 758 Sayılı Kararla, yine BM Genel Sekreteri'nin raporunu doğrultusunda UNPROFOR'un görev yetki alanını Saraybosna havaalanının ve Saraybosna'ya insani yardım ulaştırılmasının güvenliğini kapsayacak şekilde genişletmişti.⁴³⁰

BM gücü oluşturulması için çalışmalar devam ederken, Saraybosna koalisyon hükümetinin Müslüman lideri Aliya İzzetbegoviç, bağımsızlık konusunda halk referandumuna gitme kararı almıştı. 29 Şubat ile 1 Mart 1992 tarihleri arasında Bosna–Hersek, seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin katıldığı ve neredeyse tamamının cumhuriyetin bağımsızlığı için oy kullandığı bir referandum düzenlemiş; yeni hükümet hemen bağımsızlığını ilan etmişti.⁴³¹ Bosnalı Sırp referanduma katılmazken, Sırp lider Karadzic referandumu yasadışı olarak nitelendirmiş ve

⁴²⁷ UNSCOR, 3055th Meeting (21 February 1992), <https://undocs.org/en/S/PV.3055> [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

Burada sözü edilen rapor için bkz. Further report of the Secretary–General pursuant to Security Council resolution 721 (1991), S/23592 (15 February 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/138948?ln=en> [Erişim Tarihi: 01.11.2023] ve Further report of the Secretary–General pursuant to Security Council resolution 721 (1991), S/23592/Add.1 (19 February 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/138798?ln=en> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].

⁴²⁸ UNSCOR, Resolution 743 (1991) (21 February 1992), [https://undocs.org/en/S/RES/743%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/743%20(1992)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

⁴²⁹ UNSCOR, Resolution 743 (1992) (21 February 1992), par. 2, [https://undocs.org/en/S/RES/743%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/743%20(1992)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

⁴³⁰ UNSCOR, Resolution 758 (1992) (8 June 1992), [https://undocs.org/en/S/RES/758%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/758%20(1992)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

Burada sözü edilen rapor için bkz. Report of the Secretary–General pursuant to Security Council resolution 757 (1992), S/24075 (6 June 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/144177?ln=en> [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

⁴³¹ The Referendum on Independence in Bosnia–Herzegovina February 29–March 1, 1992, A Report Prepared by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe, 102nd Congress, 1st Session, 3'ten aktaran Şahin Eray Kırdım, *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Doktrini ve Birleşmiş Milletler'de Paylaşımlı Yetki Mekanizması* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021), 84.

27 Mart 1992’de Bosna Sırp Cumhuriyeti’nin kurulduğunu ilan etmişti; bunun üzerine Yugoslav ordusu ise Bosna’daki Sırp halkı koruyacağını bildirmişti.⁴³² Buna karşılık İzzetbegović ve Bosnalı Müslümanlar da çatışma hazırlığına girişince gerilim daha da artmıştı.

Sırplarla Müslümanların giderek artan radikalleşme hareketleri karşısında 5 Nisan 1992’de 50.000 ilâ 100.000 kişinin katıldığı bir gösteri düzenlenmiş ve bu gösteride Saraybosna’da hükümetin istifası ve savaşa doğru gidişatı engelleme amacıyla uluslararası himaye uygulanması talep edilmişti.⁴³³ Sırp keskin nişancılarının göstericilere ateş açması, gerilimi daha da tırmandırmıştı. Bu gösteriden bir gün sonra (6 Nisan 1992’de) AT’nin ve ABD’nin bağımsızlığını tanıdığı Bosna Hersek’te Sırp lar Bosna Meclisi’nden ayrılmış ve ülke iç savaşta sürüklenmişti.⁴³⁴ İç savaş şiddetini artırırken sivil halka karşı katliam ve tecavüzler başlamıştı. Sırp lar, 1992 yazı boyunca devam eden çatışmalarla Bosna topraklarında geniş bir bölgenin kontrolünü ele geçirmişti. Özellikle Sırp ların oluşturduğu esir kampları ve Müslüman halkı zorladıkları toplu göç hareketleri basına yansıdığında, Sırp ların uygulanmaya başladığı etnik temizliğin ilk işaretleri görülmüştü.⁴³⁵

Bosna’da Sırp ların Müslüman halka saldırıları devam ederken, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*United Nations High Commission for Refugees—UNHCR*) ülke içinde yerlerinden edilmiş insanlara insani yardım malzemelerini ulaştırmaya çalışmaktaydı. Ancak Sırp ların insani yardım konvoylarına da saldırması nedeniyle konvoyların silahlı eşlikçilerle korunması gündeme gelmişti. Bu konvoyların silahlı güçlerle korunması için Bosna hükümetinin rızasının yeterli yasal gerekçeyi sağlamasına rağmen, Britanya ve Fransa BMGK’dan bu yönde bir karar

⁴³² Sercan Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu* (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2016), 175.

⁴³³ Wheeler, *Saving Strangers*, 249.

⁴³⁴ Mary Kaldor, *Yeni ve Eski Savaşlar, Küresel Çağda Örgütlü Şiddet*, çev. S. Erdem Türközü (İstanbul: Fol Yayınları, 2023), 75.

Kaldor, devletin tam da parçalandığı anda tanınmış olduğuna dikkat çekmektedir.

⁴³⁵ Thierry Tardy, “United Nations Protection Force (UNPROFOR–Bosnia and Herzegovina)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 384.

çıkarmayı tercih etmişti ki bu süreçte Güvenlik Konseyi'ndeki Müslüman devletlerin baskısının giderek arttığı görülmektedir.⁴³⁶

BMGK bu koşullar altında 13 Ağustos 1992 tarihli ve 770 Sayılı Kararı⁴³⁷ üç çekimser oya karşı 12 kabul oyuyla almıştı.⁴³⁸ Kararda, insani yardım malzemelerinin Bosna Hersek topraklarındaki hedef noktalara ulaştırılmasının engellenmesinden duyulan tedirginliği ve kamplarda, hapishanelerde ve gözaltı merkezlerinde hapsedilen sivillere karşı suistimal raporlarından duyulan derin endişe dile getirilmişti. BM Antlaşmasının VII. Bölümü uyarınca alınan kararda ICRC'nin ve ilgili diğer insani yardım örgütlerinin tüm kamplara, hapishanelere ve gözaltı merkezlerine engelsiz ve sürekli erişimine derhal izin verilmesini talep edilmekteydi.⁴³⁹ Kararın en önemli maddesi, ilgili BM insani yardım örgütlerince ve diğer insani kuruluşlarınca Saraybosna'ya ve Bosna Hersek'in yardıma ihtiyaç duyan diğer bölgelerine yardımların ulaştırılabilmesi için Üye Devletleri ülkesel düzeyde veya bölgesel örgütler veya düzenlemeler aracılığıyla gerekli tüm önlemleri almaya çağırmasıydı.⁴⁴⁰

BMGK böylece Bosna'da kuvvet kullanımına ilk kez yeşil ışık yakarken, bunu insani yardımların ulaştırılmasını sağlamak için yapması ayrıca önemlidir. Kararın uluslararası düzeyde tanınan Bosna Hersek hükümeti tarafından olumlu karşılanması nedeniyle BMGK'nın İnsani Müdahale için radikal bir emsal oluşturmadığını söyleyen Wheeler, yine de BMGK tarafından insani yardımın dağıtılması için Üye Devletlere kuvvet kullanma yetkisinin ilk kez verilmesinin önemli olduğunu savunmaktadır.⁴⁴¹

⁴³⁶ Wheeler, *Saving Strangers*, 251.

⁴³⁷ UNSCOR, Resolution 770 (1992) (13 August 1992), [https://undocs.org/en/S/RES/770%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/770%20(1992)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴³⁸ UNSCOR, 3106th Meeting (13 August 1992), <https://undocs.org/en/S/PV.3106> [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

Çin, Hindistan ve Zimbabve çekimser oy kullanan üyeler olmuştu. Oturum tutanağına göre, BMGK daimî üyesi Çin, kararda verilen kuvvet kullanımına başvurma yetkisi verilmesinin Bosna'daki çatışmaları sadece tırmandıracağı iddiasını öne sürerek çekimser kalmıştı. Hindistan ve Zimbabve ise Üye Devletlere kuvvet kullanma yetkisi verilirken eylemleri için BMGK'ya karşı sorumlu tutulabilecekleri usullerin belirlenmemiş olması nedeniyle çekincelerini dile getirmişti.

⁴³⁹ UNSCOR, Resolution 770 (1992) (13 August 1992), par. 3, [https://undocs.org/en/S/RES/770%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/770%20(1992)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴⁴⁰ UNSCOR, Resolution 770 (1992) (13 August 1992), par. 2, [https://undocs.org/en/S/RES/770%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/770%20(1992)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴⁴¹ Wheeler, *Saving Strangers*, 251-252.

BMGK bu kararın ardından Bosna'daki krize daha fazla müdahil olmaya başlamıştı. Ancak 1992–1993 kışı boyunca Sırp kuvvetlerinin ablukası altındaki şehirlerde insanlara konvoylarla erzak taşıyan BM kuvvetleri, etnik temizlik karşısında pasif kalmıştı. Bill Clinton'ın ABD Başkanı seçilmesinin ardından ise ABD yönetiminin Bosna krizine yaklaşımı değişmiş ve Clinton yönetimi artan kamuoyu baskısı nedeniyle daha aktif bir konum benimsemişti. ABD yönetimi, “ambargoyu kaldır ve hava saldırısı düzenle” (“*lift and strike*”) olarak adlandırdığı plana göre, Bosnalı Müslümanlara yönelik silah ambargosunun kaldırılmasını ve Bosna'daki Sırp hedeflerine hava saldırıları düzenlenmesini önermişti. Ancak Fransa ve İngiltere bu planın çatışmaları tırmandıracağı ve sahadaki UNPROFOR askerlerini tehlikeye atacağı gerekçeleriyle başlangıçta bu plana karşı çıkmıştı.⁴⁴²

Bu noktada Bosna Hersek topraklarında güvenli bölgeler oluşturulması fikri öne sürülmüştü ki, bu fikrin öne sürülmesinin ardında iki temel neden yatmaktaydı: bunlardan ilki tehdit altındaki şehirlerinin BM koruması altında olduğunu ilan ederek ABD üzerindeki “ambargoyu kaldırıp hava saldırısı düzenleme” yönündeki baskıları dağıtma çabasıyken, ikincisi bu fikrin BMGK'daki bağlantısızlar grubu için daha etkileyici olmasıydı.⁴⁴³

Güvenli bölgelerin oluşturulmasında ilk adım, BMGK'nın 16 Nisan 1993 tarihli ve 819 Sayılı Kararı olmuştu.⁴⁴⁴ Bu kararda Srebrenica ve çevresi güvenli bölge ilan edilirken, Bosnalı Sırp paramiliter güçlerin Srebrenica'ya karşı silahlı saldırılarını hemen durdurması ve Srebrenica çevresinden derhâl çekilmesi talep edilmişti. BMGK 6 Mayıs 1993 tarihli ve 824 Sayılı Kararında ise güvenli bölgelerin sayısı arttırmıştı.⁴⁴⁵ Söz konusu kararda Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna ve tehdit altındaki diğer şehirler, özellikle Tuzla, Zepa, Gorazde, Bihaç şehirleri ve bu şehirlerin çevresi,

⁴⁴² Steven L. Burg and Paul S. Shoup, *The War in Bosnia–Herzegovina. Ethnic Conflict and International Intervention* (New York, NY: M.E. Sharpe, 1999), 250-254'den ve Anthony Borden and Richard Caplan, “The Former Yugoslavia: The War and the Peace Process”, *Armaments, Disarmament and International Security, SIPRI Yearbook 1996*, ed. Stockholm International Peace Research Institute (Stockholm: Oxford University Press, 1996), 214-215'ten aktaran Martin Binder, *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017), 111.

⁴⁴³ Wheeler, *Saving Strangers*, 252-253.

BMGK'daki söz konusu ülkeler Venezuela, Cape Verde, Cibuti, Fas ve Pakistan idi.

⁴⁴⁴ UNSCOR, Resolution 819 (1993) (16 April 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/819%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/819%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴⁴⁵ UNSCOR, Resolution 824 (1993) (6 May 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/824%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/824%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

Srebrenica gibi güvenli bölge ilan edilmiş ve tüm taraflardan UNPROFOR ile iş birliği yapmaları ve bu güvenli alanlara saygı gösterilmesi için gerekli önlemleri almaları istenmişti.⁴⁴⁶

BMGK, 819 ve 824 Sayılı Kararlarını BM Antlaşması'nın VII. Bölümü altında aldığını belirtse de BMGK taleplerinin yerine getirilmemesi halinde Üye Devletlerin uygulayabileceği herhangi bir zorlama tedbirine kararda yer vermemişti. Söz konusu kararlar bu nedenle etkisiz kalmış ve Sırlar güvenli bölgelere sığınan Bosnalı Müslümanlara karşı saldırılarını sürdürmüştü.

Uluslararası toplumun bu süreçte BMGK aracılığıyla attığı bir diğer adım, çatışmalarda işlenen suçlar için bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması olmuştur. BMGK'nın 25 Mayıs 1993 tarihli ve 827 Sayılı Kararıyla *“tek görevi 1 Ocak 1991 tarihinden barışın sağlanmasının ardından Güvenlik Konseyi tarafından belirlenecek bir tarihe kadar Eski Yugoslavya topraklarında işlenen ağır uluslararası insani hukuk ihlallerinden sorumlu kişileri soruşturmak olan uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmuş”* ve Genel Sekreter'in raporunda ek olarak sunduğu Uluslararası Mahkeme Tüzüğünü kabul edilmişti.⁴⁴⁷ Bu uluslararası mahkeme daha sonra Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia–ICTY*) olarak adlandırılacaktı. BMGK'da bu kararın alınmasıyla sahadaki çatışmalarda tarafları (özellikle Sırları) savaş suçları işlemekten ve insan haklarını ihlal etmekten caydırma amaçlandığı söylenebilir. Nitekim söz konusu dönemde BMGK başkanlığını yürüten Rusya Federasyonu temsilcisi kararın kabul edildiği oturumu kapatırken *“büyük bir hukuki anlam taşımasının, Uluslararası Mahkeme'nin kurulmasının ayrıca uluslararası topluluk tarafından alınan son derece önemli bir siyasi tutum olduğunu ve bunun aynı zamanda önleyici bir işlevi olacağını ve barışın yeniden tesisini teşvik edeceğini”* belirtmişti.⁴⁴⁸ Ancak bu kararın katliamları ve insan hakları ihlallerini önleyemediği daha sonra açıkça görülecekti.

⁴⁴⁶ UNSCOR, Resolution 824 (1992) (6 May 1993), par. 3-5, [https://undocs.org/en/S/RES/824%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/824%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴⁴⁷ UNSCOR, Resolution 827 (1992) (25 May 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/827%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/827%20(1993)) [Erişim Tarihi: 09.11.2023].

Söz konusu Genel Sekreter raporu ve Uluslararası Mahkeme Tüzüğü için bkz. Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council resolution 808 (1993), S/25704 (3 May 2023), <https://digitallibrary.un.org/record/166504?ln=en> [Erişim Tarihi: 09.11.2023].

⁴⁴⁸ UNSCOR, 3217th Meeting (25 May 1993), 41, <https://undocs.org/en/S/PV.3217> [Erişim Tarihi: 09.11.2023].

Sırpların saldırılarının sürmesi üzerine, BMGK 4 Haziran 1993 tarihli ve 836 Sayılı Kararıyla güvenli bölgeleri korumak için bir adım daha atarak UNPROFOR'un yetkilerini genişletmişti.⁴⁴⁹ Kararda, çatışmaların durdurulması için harcanan çabaların ve hazırlanan planın takdir edildiği ve kuvvet kullanımı yoluyla toprak ediniminin kabul edilemez olduğu vurgulandıktan sonra güvenli bölgelere saygı gösterilmesini sağlama kararlılığından söz edilmişti. Bu amaçla UNPROFOR'un yetkileri güvenli bölgelere karşı saldırıları caydırmayı, ateşkesi gözlemlemeyi, Bosna-Hersek Cumhuriyeti Hükümeti'nin birlikleri dışındaki askerî veya paramiliter birliklerinin çekilmesini teşvik etmeyi ve önemli noktaları işgal etmeyi kapsayacak şekilde genişletilmişti. Bu görevler yerine getirilirken, öz savunma amacıyla ve güvenli bölgelerin bombalanmasına karşılık olarak veya UNPROFOR'un veya koruması altındaki insani yardım konvoylarının hareket özgürlüğünün engellenmesi durumunda kuvvet kullanma da dâhil olmak üzere tüm tedbirleri alma yetkisi de tanınmıştı.⁴⁵⁰ Kararın bir sonraki paragrafında Üye Devletlerin UNPROFOR'u desteklemek üzere hava gücünün kullanılması aracılığıyla gerekli tüm önlemleri alabileceği belirtilmiştir. Hem bu maddeden hem kararın alındığı oturumun tutanaklarından da anlaşılabileceği gibi, Üye Devletler bu yetkilendirmeyi yalnızca güvenli bölgeler çevresindeki UNPROFOR personelinin korunması için yakın hava desteği sağlamakla sınırlı olarak yorumlamıştı.⁴⁵¹

Bu karardan bir hafta sonra BM Genel Sekreteri, söz konusu yetki genişletmesine uygun olarak UNPROFOR'un ihtiyaç duyacağı ilave kuvvetler hakkında bir rapor hazırlamıştı.⁴⁵² Bu raporda kuvvet kullanarak caydırıcılığın etkili olması için yaklaşık 34.000 ilave askere ihtiyaç duyulacağı, bununla birlikte kararın daha "hafif seçenek" altında uygulanmaya başlanması için en az 7600 askerin gerekeceği ancak bunların

⁴⁴⁹ UNSCOR, Resolution 836 (1992) (4 June 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/836%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/836%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

Güvenli bölgelerin oluşturulmasıyla ilgili daha önceki 819 ve 824 Sayılı Kararlar BMGK'da oybirliğiyle alınırken, 836 Sayılı Karar 13 kabul ve iki çekimser oyla kabul edilmişti. Oturum tutanağına göre çekimser oy kullanan ülkeler Pakistan ile Venezuela olmuştu (UNSCOR, 3228th Meeting (4 June 1993), <https://undocs.org/en/S/PV.3228> [Erişim Tarihi: 05.11.2023]).

⁴⁵⁰ UNSCOR, Resolution 836 (1992) (4 June 1993), par. 5, 9, 10, [https://undocs.org/en/S/RES/836%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/836%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴⁵¹ UNSCOR, Resolution 836 (1992) (4 June 1993), par. 10, [https://undocs.org/en/S/RES/836%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/836%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023] ve UNSCOR, 3228th Meeting (4 June 1993), <https://undocs.org/en/S/PV.3228> [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

⁴⁵² Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 836 (1993), S/25939 (14 June 1993), <https://digitallibrary.un.org/record/168147?ln=en> [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

hava harekâtı tehdidiyle desteklenmesi gerektiği belirtilmişti. Bir dönem UNPROFOR Komutanlığını üstlenen Rupert Smith, bu gücün karşılaştığı sınırlamaları şöyle sıralamaktadır: UNPROFOR, emrindeki askerlerin kullanımı konusunda devletlerin düştüğü şerh koşullarına bağlıydı, yeni görevler için yeni askerlerin bölgeye ulaşması hem uzun sürüyordu hem de istenilen düzeyde değildi; asker gönderen devletler, kendi askerlerinin yetkilendirme belgeleri dışında bir yere konuşlandırılmasına izin vermekte isteksiz davranmaktaydı ve barış gücü duruma uygun olacak ateş gücünden yoksundu.⁴⁵³ Bu aşamada UNPROFOR'un güvenilirliğinin büyük oranda zayıfladığı ve BMGK kararlarının uygulanması sağlanamazken BM'nin güvenli bölgeleri koruma kabiliyetine dair şüphelerin arttığı da görülmüştü.⁴⁵⁴

Bu ortamda 5 Şubat 1994'te Sırpların Saraybosna'da bir pazar yerine düzenlediği roket saldırısında 68 kişinin ölmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması sonucu NATO tarafından bir müdahale düzenlenmesi gündeme gelmişti. Söz konusu pazar yeri saldırısı, Bosna krizinde bir dönüm noktası olmuş; uluslararası toplumun tutumunda değişikliğe yol açarken BM Genel Sekreteri, NATO Genel Sekreterliği'nden caydırıcılık amaçlı hava saldırılarına hazırlanmasını talep etmişti.⁴⁵⁵

NATO Konseyi 9 Şubat 1994 günü yaptığı toplantıda, Bosnalı Sırp kuvvetlerinin ve Bosna hükümetinin on gün içinde geri çekilmemesi ve Saraybosna'nın 20 kilometre çevresinde konuşlu tüm ağır silahları UNPROFOR'un kontrolüne bırakmaması halinde hava saldırılarını yetkilendirme kararı alınmıştı.⁴⁵⁶ Saraybosna Ültimatomu olarak adlandırılan bu kararla, NATO üyeleri bu süre içinde teslim edilmeyen ağır silahların BM Genel Sekreteriyle koordinasyon içinde düzenlenecek hava saldırılarına uğrayacağı açıkça belirtilmişti.⁴⁵⁷

⁴⁵³ Rupert Smith, "The Security Council and the Bosnian Conflict: A Practitioner's View", *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008), 445-446.

Smith, bu koşullar altında ve birbiriyle savaşıyor iki veya üç tarafın arasında UNPROFOR'un (ve dolayısıyla BMGK'nın) taraflardan birinin ya da diğerinin rehinesi veya kalkını haline geldiğini öne sürmektedir.

⁴⁵⁴ Thierry Tardy, "United Nations Protection Force (UNPROFOR–Bosnia and Herzegovina)", 386.

⁴⁵⁵ Martin Binder, *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention*, 108.

⁴⁵⁶ "Decisions taken at the Meeting of the North Atlantic Council in Permanent Session", Meeting of the North Atlantic Council in Permanent Session, NATO Headquarters, Brussels, 9 February 1994, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940209a.htm> [Erişim Tarihi: 02.01.2024].

⁴⁵⁷ Dan Sarooshi, "The Security Council's Authorization of Regional Arrangements to Use Force: The Case of NATO", *The United Nations Security Council and War. The Evolution of Thought and Practice*

NATO müdahalesi 1994 yılının Nisan ayında başlamış olmasına rağmen Bosna'daki etnik temizlik kesintisiz devam etmişti. NATO'nun hava saldırıları kısmen başarılı olsa da,⁴⁵⁸ 1994 yılı boyunca güvenli bölgelere karşı Sırp saldırıları tam anlamıyla durdurulamamıştı. 1995 yaz aylarında NATO'nun daha ileri gidemediğini gören Bosna Sırp ordusu komutanı General Mladić, güvenli bölgeler ilan edilen Srebrenica, Zepa ve Gorazde şehirlerine saldırı kararı almıştı. Sırp 6 Temmuz'da Srebrenica'ya saldırı başlatmış; sadece 12–16 Temmuz 1995 tarihleri arasında Srebrenica'da katledilen sivil Müslüman nüfus 7336'yı bulmuştu.⁴⁵⁹ Srebrenica'da yaşananlar açıkça güvenli bölge politikası uygulamasının başarısızlığını ve zorluklarını ortaya koyarken, UNPROFOR Bosnalıları koruma misyonunda başarısız olmuştu.⁴⁶⁰ Srebrenica'nın ardından Zepa ve Bihac da Sırp ın eline geçmişti. Böylece UNPROFOR'un görevini yerine getirme ihtimali kalmamıştı.⁴⁶¹ BMGK tarafından güvenli bölge ilan edilen şehirlerin sahadaki BM barış gücü askerlerinin varlığıyla ve NATO'nun hava saldırılarıyla korunamaması, bir kez daha kara harekâtının gerekliliğini göstermişti.

Bununla birlikte, Ağustos 1995 başında olaylar hızlanmıştı. NATO Genel Sekreteri, 30 Ağustos 1995 tarihinde yaptığı açıklamayla, NATO askerî uçaklarının Bosna'daki Bosnalı Sırp askerî hedeflerine saldırıları başlattığını ve operasyon gerçekleştirme kararının BM Kuvveti Komutanı ve NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı tarafından ortaklaşa alındığını duyurmuştu.⁴⁶² NATO üyesi devletlerin

since 1945, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008), 236.

⁴⁵⁸ Thierry Tardy, "United Nations Protection Force (UNPROFOR–Bosnia and Herzegovina)", 388-389.

Tardy de, BM barış gücünün insani yardım malzemelerinin Bosna'nın farklı yerlerine ulaştırılmasını sağladığını ancak görev yaptığı bölgelerde işlenen ve BMGK tarafından engellemekle görevlendirildiği etnik temizliğin ve diğer insan hakları ihlallerinin ulaştığı boyutların UNPROFOR'un insani yardım ulaştırma başarısını gölgelediğini savunmaktadır.

⁴⁵⁹ Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 185.

⁴⁶⁰ Carol McQueen, *Humanitarian Intervention and Safety Zones, Iraq, Bosnia and Rwanda* (London: Palgrave Mcmillan, 2005), 80.

⁴⁶¹ Thierry Tardy, "United Nations Protection Force (UNPROFOR–Bosnia and Herzegovina)", 387.

⁴⁶² "Press Release (95)73 – Statement by the Secretary General of NATO", 30 August 1995, https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/4/143143/PRESS_RELEASE_95_73_ENG.pdf [Erişim Tarihi: 17.11.2023].

Bu açıklama ile 30 Ağustos 1995 günü başlayan harekât, NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı ve BM Barış Güçleri Komutanı'nın ortaklaşa yaptığı harekâtın amacına ulaştığına dair yaptıkları açıklama ile 20 Eylül 1995 günü sona ermişti. ("Joint Statement by Adm Leighton W. Smith, CINCSOUTH, and Lt Gen Bernard Janvier, FC UNPF", Zagreb, Croatia, 20 September 1995'dan aktaran Christopher M. Campbell, "The Deliberate Force Air Campaign Plan", *Deliberate Force*:

30 Ağustos–20 Eylül 1995 tarihleri arasında gerçekleştirdiği bu Kararlı Güç Harekâtı (*Operation Deliberate Force*), ittifak tarihinde o güne kadarki en büyük askerî harekât olarak kabul edilebilirdi. Bu harekât, Krajina’da ve Batı Bosna’da Hırvat ve Müslüman Bosnalı güçlerin karşı saldırıya geçmesiyle birlikte, kuvvet dengesini Sırların aleyhinde değiştirmiş ve Bosna Hersek, Sırbistan ve Karadağ ile Hırvat devlet başkanları arasında barış müzakerelerinin başlamasını sağlamıştı.⁴⁶³ BM kuvvetlerinin çok taraflı bu çatışmada taraflardan biri olan Bosnalı Sırlara karşı daha etkili bir şekilde hareket etmeye başladığı görülmüş ve bu da sorunu çözmeye yönelik ABD önderliğindeki siyasi ve diplomatik girişimleri desteklemişti.⁴⁶⁴

Bu süreçte NATO hava saldırılarının kapsamını genişletmiş ve Saraybosna’daki Sırp hedeflerini de bombalamaya başlamıştı. BMGK’da yapılan tartışmalarda Rusya, NATO’nun BMGK’nın Üye Devletlere verdiği yetkiyi aştığını iddiasıyla NATO’nun bu tek taraflı hedef genişletme kararına karşı çıkmış⁴⁶⁵ ve NATO’nun hava saldırılarını kınayan bir karar tasarısı hazırlasa da bu kararın destek almayacağını anlaşılmaması üzerine karar taslağını oylamaya sunmamıştı.⁴⁶⁶ BMGK’da NATO’nun yetki aşımında bulunduğu iddiaları tartışılrsa da, Bosna’ya yönelik bu müdahalede devlet egemenliği tartışması yaşanmamıştır, çünkü Bosna Hersek bağımsız bir devlet olarak tanınmıştı ve yasal Devlet Başkanı olan Aliya İzzetbegoviç uluslararası toplumun müdahalesini istemişti ve NATO’nun kuvvet kullanımı daha önceki tarihlerde alınan Güvenlik Konseyi kararlarında dayandırılmıştı.⁴⁶⁷

A Case Study in Effective Air Campaigning (Final Report of the Air University Balkans Air Campaign Study), ed. Robert C. Owen (Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press, 2000), 126.)

⁴⁶³ Martin Binder, *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention*, 110.

⁴⁶⁴ Rupert Smith, “The Security Council and the Bosnian Conflict: A Practitioner’s View”, 450.

⁴⁶⁵ UNSCOR, 3575th Meeting (8 September 1995), <https://undocs.org/en/S/PV.3575> [Erişim Tarihi: 18.11.2023].

Rusya Federasyonu’nun BMGK’daki temsilcisi Lavrov, bu oturumda yaptığı konuşmada NATO’nun bombardımanının Güvenlik Konseyi kararının ve yetkilendirmesinin ötesine geçtiği, BM’nin Bosna operasyonunun barışı koruma özelliğini değiştirdiğini ve uluslararası toplumu taraflardan birinin karşısına konumlandığını iddia etmiştir.

⁴⁶⁶ Wheeler, *Saving Strangers*, 256.

Wheeler, BMGK’daki bağlantısız ülkeler grubunun Bosna’daki Müslümanların korunması için harekete geçilmesini talep ettiğini ve Bosnalı Sırları durdurabilecek tek örgüt olan NATO’nun yetkisini zayıflatmaya hazır olmadığını vurgulamaktadır.

⁴⁶⁷ Funda Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 6, S. 21 (2009): 73-74.

1995 sonbaharında yoğunlaşan hava saldırıları ve diplomatik baskılar Sırpı zorlamaya başlamış; bu zorlama sonucu Sırpı nihayet barış antlaşmasını kabul etmişti. 21 Kasım 1995'te Dayton'da parafe edilen ve 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanan Dayton Antlaşması, Hırvatistan, Bosna–Hersek ve Sırbistan Devlet Başkanları tarafından imzalanmıştır. Antlaşma, genel çerçeve antlaşma ile 11 eksen oluşan bir bütündür.⁴⁶⁸ Taraflar içinde Sırp yoğunluklu Sırp Cumhuriyeti (*Republika Srpska*) ile Hırvat–Boşnak yoğunluklu Bosna Hersek Federasyonu'nu (*Federation of Bosnia and Herzegovina*) barındıran Bosna Hersek adı altında tek bir devleti kabul etmişti.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Bosna Müdahalesinde insani gerekçelerin ön planda olduğu, insan yaşamının ve temel insan haklarının korunması amacıyla hareket edildiği görülmektedir. Ancak uluslararası toplumun bu müdahalesinde Bosna devletinin yapısının, toprak bütünlüğünün ve düzeninin korunması için de çaba harcandığı söylenebilir. Bir başka deyişle, müdahalede hem temel insan haklarının hem de düzenin korunması hedeflenmiştir; ancak müdahale gerekçelerinde insani gerekçelerin ön plana çıkarıldığı dikkate alındığında müdahalede insan haklarının korunması ve insani krize son verilmesi daha ağırlıklı bir önceliğe sahiptir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, Bosna Müdahalesi başarılı olmuştur. Bosna–Hersek'te düzen yeniden tesis edilmiş ve insani kriz (uzun süreli çabaların ardından) sona erdirilmişti. Temel insan haklarının iyileştirilmesi ve devlet yapısının tesisi için harcanan çabalar Bosna–Hersek için olumlu sonuç vermiş ve Balkanlardaki çatışmaların dördüncü ayağı/aşaması olan Kosova'daki etnik çatışmalara kadar bölgede başka büyük çaplı çatışma yaşanmamıştı. Tüm bunlar dikkate alındığında Bosna Müdahalesi Rasyonalizm kapsamında değerlendirilmektedir. İnsani krizin sona erdirilmesi, insan haklarının ve yaşamının iyileştirilmesi ve bölgede (nispeten kısa süreli de olsa) çatışmaların sonlandırılması nedeniyle, bu müdahale Rasyonalizm

⁴⁶⁸ Antlaşma ve eklerin BMGK'ya sunulmuş hali için bkz. Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/50/790 S/1995/999 (29 December 1995), <https://digitallibrary.un.org/record/201746?ln=en> [Erişim Tarihi: 08.11.2023].

Antlaşmanın ekleri Barış Antlaşmasının Askerî Yönleri Antlaşması, Bölgesel İstikrar Antlaşması, Ülke İçi Birimler Arası Sınır Hatları ve İlgili Konular Antlaşma, Seçimler Antlaşması, Anayasa, Tahkim Antlaşması, İnsan Hakları Antlaşması, Mülteciler ve Yerinden Edilmiş İnsanlar Antlaşması, Ulusal Anıtları Koruma Komisyonu Antlaşması, Sivil Uygulamalar Antlaşması ve Uluslararası Polis Görev Gücü Antlaşması başlıklarını taşımaktadır.

kapsamında ve adaletin önceliklendirildiği başarılı bir müdahale olarak kabul edilmektedir.

4.3.4. Kamboçya Geçici Yönetimi Müdahalesi

Birleşmiş Milletler'in tarihinde o güne kadarki en kapsamlı çok boyutlu operasyonlarından biri olan BM Kamboçya Geçici Yönetimi (*United Nations Transitional Authority–UNTAC*), insani müdahaleler ve barış operasyonları için önemli bir aşama teşkil etmektedir. BM, tarihinde ilk kez barış ve uzlaşa sağlamak amacıyla bir üye devletin siyasi yapısını değiştirmekle görevlendirilmiştir.⁴⁶⁹ Ancak buradaki siyasi yapı değişikliği, rejim veya yönetim biçimi değişikliğini değil, daha ziyade tarafların üzerinde anlaşıldığı şekliyle sivil idari yönetimin yapılandırılması ve bu yapılandırmaya verilen desteği ifade etmektedir.

UNTAC'ın kuruluşuna giden yolu özetlemek için, 1978'de Vietnam'ın müdahalesinin ardından Kamboçya'da kurulan Hun Sen rejimi (Kamboçya Halk Devleti [*People's State of Cambodia–SOC*]) ile bu rejime direniş gösteren üç büyük grup⁴⁷⁰ arasındaki mücadeleye bakmak gerekmektedir. Söz konusu muhalif gruplar 1982'de ASEAN ve Çin'in yönlendirmesiyle başına Prens Norodom Sihanouk'un geçtiği Demokratik Kamboçya Koalisyon Hükümeti'ni (*Coalition Government of Democratic Kampuchea–CGDK*) kurmuştu. SOC ile CGDK'nın birbiriyle çatışan yönetim iddiaları, uluslararası toplumda tanınma sorunu oluşturmaktaydı. BM, CGDK'yı Kamboçya'nın yasal hükümeti olarak tanımaktaydı ancak ülkenin %80'inden fazlası SOC'un kontrolü altındaydı.⁴⁷¹

Uluslararası toplumun, BMGK'nın beş daimî üyesinin ve çeşitli devletlerin dâhil olduğu Kamboçyalı taraflar arasındaki barış görüşmeleri yaklaşık on yıl sürmüştü. Kamboçya yönetiminde hak iddia eden taraflar nihayet 23 Ekim 1991 tarihinde Paris'te "Kamboçya Anlaşmazlığının Kapsamlı Siyasi Çözümü Üzerine Anlaşmalar"ı (kısaca Paris Anlaşmalarını) imzalamıştı. Bu anlaşmalar, iç savaşla, uluslararası

⁴⁶⁹ Michael W. Doyle and Nishkala Suntharalingam, "The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping", *International Peacekeeping*, Vol. 1, No. 2 (1994): 124.

⁴⁷⁰ Bu gruplar, Bağımsız, Tarafsız, Barışçıl ve İşbirliğine Açık Kamboçya için Ulusal Birlik (*National Union Front for an Independent, Neutral, Peaceful and Cooperative Cambodia–FUNCINPEC*), Kmer Halkı'nın Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Khmer People's National Liberation Front–KPNLF*) ve Demokratik Kamboçya Partisi (*Party of Democratic Kampuchea–PDK* ya da Kızıl Kmerler) idi.

⁴⁷¹ Doyle and Suntharalingam, "The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping": 119-120.

alandayalnızlıkla ve Kızıl Kmerlerin 1975–1979 arasında uyguladığı ağır insan hakları ihlallerinin sosyo–ekonomik etkileriyle geçen 20 yılın ardından Kamboçya’da barış, istikrar ve demokrasiye geçişı sağlamanın yanı sıra, her biri farklı dış gúçlerce tanınan ve úlkeyi kendisinin yönettiği iddiasında olan iki yönetimin arasındaki on yıllık siyasi çıkmazı sona erdirmeyi amaçlamaktaydı.⁴⁷² Paris Anlaşmalarının hükümlerine göre, tüm tarafların katılımıyla bir Üst Düzey Ulusal Konsey (*Supreme National Council–SNC*) oluşturulacak; BM ise úlkede kendisine verilecek geniş kapsamlı görevleri yürütecek bir operasyon kuracaktı.⁴⁷³ Kamboçya’daki dört grubun temsilcilerinden oluşan SNC, “geçiş dönemi boyunca Kamboçya’nın egemenliğini, bağımsızlığını ve birliğini güvence altına alan tek meşru kurul ve otorite kaynağı”ydı ve anlaşmaların uygulanmasını sağlamak amacıyla BM’ye “gerekli tüm yetkileri” vermektedir.⁴⁷⁴ Bu anlaşmalarla BM’ye ve dolayısıyla BM’nin yetkilendireceği operasyon gücüne daha önce eşı görülmemiş yetkiler ve güçler tanınmasının yolu açılmıştı.

BMGK, 31 Ekim 1991 tarihli ve 718 Sayılı Kararla anlaşmayı desteklediğini açıklamış ve BM Genel Sekreteri’nden söz konusu barış anlaşmasının uygulanmasına yönelik

⁴⁷² Benny Widyono, “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 395-396.

⁴⁷³ Anlaşmanın tam metni için bkz. “Agreement on a comprehensive political settlement of the Cambodia conflict (with annexes). Concluded at Paris on 23 October 1991”, Treaty Series, Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, (New York: United Nations, 1999), <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201663/v1663.pdf> [Erişim tarihi: 14.08.2024],

Paris Antlaşmaları, Bir Nihai Senet ve üç belgeden oluşmaktadır: Kamboçya Anlaşmazlığının Kapsamlı Siyasi Çözümüne Üzerine Anlaşma, Kamboçya’nın Egemenliği, Bağımsızlığı, Toprak Bütünlüğü ve Dokunulmazlığı, Tarafsızlığı ve Ulusal Birliğine Dair Anlaşma ve Kamboçya’nın Rehabilitasyonu ve Yeniden İnşasına Dair Deklarasyon. Söz konusu belgeler tümü için bkz. “Peace Agreements: Cambodia, Peace Agreements Digital Collection”, United States Institute of Peace, <https://www.usip.org/publications/2000/02/peace-agreements-cambodia> [Erişim Tarihi: 14.08.2024],

Paris Barış Anlaşmalarında belirlenen altı temel hedef şunlardı: 1) Yabancı Kuvvetlerin Çekilmesi, Ateşkes ve Askerden Arındırma Sürecini Denetleme, Gözetleme ve Onaylama, 2) İnsan Haklarına Saygı ve Tarafsız Bir Siyasi Ortamın Oluşturulması, 3) Serbest ve Adil Seçimlerin Düzenlenmesi, 4) Ülkenin Rehabilitasyonu, 5) Mültecilerin Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu, 6) Kamboçya’nın Egemenliğine, Bağımsızlığına, Toprak Bütünlüğüne ve Dokunulmazlığına, Tarafsızlığına ve Ulusal Birliğine Saygı Gösterilmesi (Raoul M. Jennar, “UNTAC: ‘International Triumph’ in Cambodia?”, *Security Dialogue*, Vol. 25, No. 2 (1995): 145).

⁴⁷⁴ “Agreement on a comprehensive political settlement of the Cambodia conflict (with annexes). Concluded at Paris on 23 October 1991”, Article 3 and Article 6, Treaty Series, Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, (New York: United Nations, 1999), <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201663/v1663.pdf> [Erişim tarihi: 14.08.2024].

olarak ayrıntılı bir plan hazırlamasını talep etmişti.⁴⁷⁵ Yeni göreve gelen BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali, Kamboçya özel temsilcisi olarak Yasushi Akashi'yi atamış ve ardından kendisinden talep edilen planı 19 Şubat 1992 tarihinde BMGK'ya sunmuştu.⁴⁷⁶

BMGK, 28 Şubat 1992 tarihli oturumunda Genel Sekreter'in planını değerlendirmişti.⁴⁷⁷ BMGK üyeleri oturum sonunda kabul ettikleri 745 Sayılı Kararla Paris Anlaşmalarında belirlenmiş olan görevlerin yerine getirilmesi için Genel Sekreter'in sunduğu plan doğrultusunda UNTAC'ın görev süresi 18 ay olacak şekilde kurulmasını kabul etmişti.⁴⁷⁸

Geçici Yönetim Misyonu UNTAC 15 Mart 1992 tarihinde operasyonel hale gelirken, Paris Antlaşmaları'nın imzalanmasından hemen sonra ateşkesin korunması amacıyla kurulmuş olan BM Kamboçya Ön Misyonu (*United Nations Advance Mission in Cambodia*–UNAMIC)⁴⁷⁹ personeli ve ekipmanları UNTAC'a dâhil edilmişti.⁴⁸⁰ BM Genel Sekreteri Kamboçya Özel Temsilcisi Yasushi Akashi ve üst düzey yardımcıları aynı gün Phnom Penh'e ulaşarak SNC ve SNC Başkanı Prens Sihanouk ile birlikte atılacak adımları belirlemek üzere çalışmaya başlamıştı. UNTAC'ın göreve başladığı ilk iki ay içinde BM askerî personelinin ilk grubu konuşlandırılmış, mayın temizleme eğitimi ekipleri oluşturulmuş, mültecilerin geri dönüşü başlamış, polis gözlemcileri ülkeye ulaşmış ve UNTAC'ın bilgilendirme ve eğitim programları için

⁴⁷⁵ UNSCOR, Resolution 718 (1991) (31 October 1991), [https://undocs.org/S/RES/718%20\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/718%20(1991)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

⁴⁷⁶ Report of the Secretary-General on Cambodia, S/23613 (19 February 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/138528?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

⁴⁷⁷ UNSCOR, 3057th Meeting (28 February 1992), <https://undocs.org/S/PV.3057> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁷⁸ UNSCOR, Resolution 745 (1992) (28 February 1992), [https://undocs.org/S/RES/745%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/745%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

⁴⁷⁹ UNAMIC hakkında bilgi için bkz. “Completed Peacekeeping Operations: Cambodia”, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unamic.htm> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

UNAMIC, BMGK'nın 717 Sayılı Kararıyla kurulmuş ve 745 Sayılı Kararıyla UNTAC'a dâhil edilmiştir. Söz konusu kararlar için bkz. UNSCOR, Resolution 717 (1991) (16 October 1991), [https://undocs.org/S/RES/717%20\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/717%20(1991)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024]) ve UNSCOR, Resolution 745 (1992) (28 February 1992), [https://undocs.org/S/RES/745%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/745%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024]).

⁴⁸⁰ “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Mandate”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacmandate.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].

radio tesisleri kurulmuştu.⁴⁸¹ BM Genel Sekreteri Boutros-Gali, Nisan sonu Kamboçya'yı ziyaret ederek ülkenin rehabilitasyonu için uluslararası topluma yönelik yardım talebini dile getirmiş ve ziyareti sonrası BMGK'ya sunduğu raporunda UNTAC'ın genel anlamda iyi bir başlangıç yaptığını ifade etmişti.⁴⁸²

BM personelinin ilk aşamadaki bu başarılı konuşlandırılmasının ardından silahlı grupların dağıtılması, silahsızlandırma ve askerlerin belli bölgelere toplanması sürecini içeren ikinci aşamaya geçilmesi planlanmıştı. Ancak PDK çeşitli nedenler öne sürerek bu konuda iş birliği yapmaya yanaşmamıştı. BM Genel Sekreteri buna rağmen ikinci aşamanın planlandığı gibi başlatılmasına karar vermiş ve BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Akashi de diğer üç grupla ilerlemenin ve süreç içinde PDK'yı iknaya çalışmanın önemini vurgulamıştı.⁴⁸³ UNTAC bu dönemde sivil yönetim kadrolarının oluşturulması çabalarını hızlandırırken, askerî unsurların ve polis gözlemcilerinin konuşlandırılmasını neredeyse tamamlamıştı. PDK'nın ikna edilememesi üzerine, BM Genel Sekreteri 14 Temmuz 1992 raporunda BMGK'ya izlenebilecek yol hakkında bilgi vermişti.⁴⁸⁴ BMGK, 21 Temmuz 1992 tarihli ve 766 Sayılı Kararla yaşanan zorluklara rağmen Paris Anlaşmalarının uygulanmasına devam edilmesini onaylamıştı.⁴⁸⁵

Sahada ise SNC, UNTAC tarafından hazırlanan seçim mevzuatını, PDK temsilcisinin itirazlarına rağmen 5 Ağustos 1992 günü kabul etmiş ve 12 Eylül 1992 günü yürürlüğe koymuştu. Böylece UNTAC en önemli görevi olan seçimlerin düzenlenmesi görevini

⁴⁸¹ "United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Background", United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacbackgr2.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].

⁴⁸² First progress report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Authority in Cambodia, S/23870 (1 May 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/142000?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

⁴⁸³ "United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Background", United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacbackgr2.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].

⁴⁸⁴ Second special report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Authority in Cambodia, (S/24286) (14 July 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/146546?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Boutros-Gali'nin bu raporda işaret ettiği iki olası hareket tarzı ya tüm taraflar Paris Anlaşmalarının gereklerini yerine getirinceye kadar sürecin askıya alınması ya da süreçte ilerlemeye devam edilmesi ve böylece PDK'nın iş birliği yapmamasına rağmen uluslararası toplumun Kamboçya halkına yardım etme kararlılığının gösterilmesi idi.

⁴⁸⁵ UNSCOR, Resolution 766 (1992) (21 July 1992), [https://undocs.org/S/RES/766%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/766%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

yerine getirmek için planlanan takvim doğrultusunda çalışmaya başlayabilecekti. Seçmen kayıtları Ekim 1992 ayında başlarken, silahlı grupların dağıtılması ve silahsızlandırmayı içeren ikinci aşamanın askıya alınması nedeniyle ülkede askerî durum kötüleşmekteydi.⁴⁸⁶ Bu durum karşısında, BMGK 30 Kasım 1992 tarihli oturumunda aldığı 792 Sayılı Kararla, Kamboçya’da kurucu meclis seçimlerinin en geç Mayıs 1993 ayı içinde yapılacağını onaylamıştı.⁴⁸⁷ BMGK bu kararda PDK’dan kontrolü altındaki tüm bölgelerde UNTAC’ın konuşlanmasını hızlandırmasını ve seçmen kayıtlarını veya diğer siyasi partilerin faaliyetlerini engellememesini talep etmişti. BMGK ayrıca UNTAC’ın 31 Ocak 1993 tarihinde tam erişim sağlayabildiği Kamboçya topraklarında seçimlerin yapılması için hazırlıklarına devam etmesine karar vermiş ve Genel Sekreter’den sürecin başarıyla yürütülmesi için tüm adımları atmasını istemişti.⁴⁸⁸ BMGK’nın bu taleplerinin uluslararası toplumun Kamboçya’daki geçiş sürecinin tamamlanmasına yönelik kararlılığını gösterdiği söylenebilir.

UNTAC personeli seçim takvimine uygun olarak ilerlemeye çalışırken, ülkede ateşkes ihlalleri artmaya başlamıştı. UNTAC bir yandan askerî personeliyle bu ihlalleri soruştururken, bir yandan da askerî, polis ve sivil yönetim bileşenleriyle kamu düzenini sağlamaya çalışmaktaydı. UNTAC yetkilileri, seçimler yaklaşırken siyasi parti faaliyetlerinin özgürlüğünü sağlamaya da öncelik vermektedir.⁴⁸⁹ Uluslararası toplum, böylece UNTAC aracılığıyla, Kamboçyalı seçmenlerin herhangi bir baskıya uğramadan demokratik seçimlerde oy kullanması sağlamayı hedeflemekteydi. SNC, Ocak 1993 toplantısında kurucu meclis seçimlerinin 23–25 Mayıs 1993 tarihleri arasında yapılmasına ve gezici oy merkezlerinin 27–28 Mayıs 1993 tarihleri arasında çalışmasına karar vermişti.⁴⁹⁰ PDK’nın boykotuna rağmen, ülkede 20 siyasi parti

⁴⁸⁶ “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Background”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacbackgr2.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].

⁴⁸⁷ UNSCOR, Resolution 792 (1992) (30 November 1992), par. 2, [https://undocs.org/S/RES/792%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/792%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

⁴⁸⁸ UNSCOR, Resolution 792 (1992) (30 November 1992), par. 5, 8, and 9, [https://undocs.org/S/RES/792%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/792%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

⁴⁸⁹ “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Background”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacbackgr2.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].

⁴⁹⁰ Trevor Findlay, *Cambodia. The Legacy and Lessons of UNTAC*, SIPRI Research Report No 9, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 211.

seçim kampanyalarına katılmış; kampanya sırasında çeşitli şiddet olayları yaşandığı için UNTAC askerî personeli seçimlerin, siyasi partilerin ve uluslararası personelin güvenliğı için ilave tedbirler almak zorunda kalmıştı.⁴⁹¹

Ülkenin zorlu coğrafi ve siyasi şartları altında 23–28 Mayıs 1993 tarihleri arasında Kamboçyalı seçmenler sabit ve gezici sandıklarda oylarını kullanmış; oylar 29 Mayıs günü UNTAC tarafından sayılmıştı. BM Genel Sekreteri Kamboçya zel Temsilcisi Akashi, aynı gün yaptığı açıklama ile seçimlerin serbest ve adil bir şekilde düzenlendiğini açıklamıştı.⁴⁹²

Güvenlik Konseyi, 2 Haziran 1993 tarihli ve 835 Sayılı Kararıyla Akashi’nin açıklamasını kabul ederek Kamboçya’da tüm tarafları sonuçlara saygı gösterme yükümlülüklerini yerine getirmeye çağırılmıştı.⁴⁹³ BMGK 15 Haziran 1993 tarihli ve 840 Sayılı Kararında ise seçim sonuçlarını onaylamış ve yeni seçilen 120 üyeli Kurucu Meclis’e tam desteğini ifade etmişti.⁴⁹⁴ Kararda ayrıca UNTAC’ın geçiş dönemi boyunca SNC’yle iş birliğı içinde yürüttüğü rolü sürdürmesi talep edilmekteydi.⁴⁹⁵

BMGK’nın bu talebi zerine, Kamboçya’daki seçimlerin ardından UNTAC bünyesindeki personelin büyük kısmı görevlerinin sona ermesiyle ülkeden ayrılırken, az sayıda askerî ve sivil personel ülkede kalmıştı. BM Genel Sekreteri’nin hazırladığı çekilme planına göre askerî personelin aşamalı çekilmesi 15 Kasım 1993 tarihine dek tamamlanacaktı.⁴⁹⁶ Genel Sekreter, BMGK’ya sunduğı bu planda, Kamboçya’nın uluslararası yardıma ve desteğı olan ihtiyacının devam ettiğine ancak söz konusu yardımın UNTAC’dan ayrı şekilde sunulmasının önemini işaret etmekte ve başkent

⁴⁹¹ “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Background”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacbackgr2.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].

⁴⁹² Letter dated 2 June 1993 from the Secretary–General addressed to the President of the Security Council, Transmits statement of the Special Representative of the Secretary–General for Cambodia at the Supreme National Council of Cambodia, 29 May (S/25879) (2 June 1992), <https://digitallibrary.un.org/record/167284?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁹³ UNSCOR, Resolution 835 (1993) (2 June 1993), [https://undocs.org/S/RES/835%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/835%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁹⁴ UNSCOR, Resolution 840 (1993) (15 June 1993), [https://undocs.org/S/RES/840%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/840%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁹⁵ UNSCOR, Resolution 840 (1993) (15 June 1993), par. 6, [https://undocs.org/S/RES/840%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/840%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁹⁶ Report of the Secretary–General pursuant to paragraph 7 of resolution 840 (1993) (S/26090) (16 July 1993), <https://digitallibrary.un.org/record/170194?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024] ve Further report of the Secretary–General pursuant to paragraph 7 of resolution 840 (1993) (S/26360) (26 August 1993), <https://digitallibrary.un.org/record/171945?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Phnom Penh'te bir BM temsilcisi liderliğinde müşterek bir birim kurulmasını istediğini dile getirmekteydi.⁴⁹⁷ BM Güvenlik Konseyi, 27 Ağustos 1993 günü yaptığı oturumda BM Genel Sekreteri'nin sunduğu planı onaylamış ve aldığı 860 Sayılı Kararla sürecin tamamlanması için son tarih olarak 15 Kasım 1993 tarihini belirlemişti.⁴⁹⁸

Kamboçya Kurucu Meclisi hazırladığı yeni anayasayı 21 Eylül 1993 tarihinde kabul etmiş ve Prens Sihanouk Devlet Başkanı olarak 24 Eylül 1993 tarihinde anayasayı onaylayarak yürürlüğe koymuştu. Paris Anlaşmalarında öngörüldüğü gibi, Kurucu Meclis yeni Ulusal Meclis halini almış ve SNC kendisini dağıtarak yetkilerini Ulusal Meclis'e devretmişti.⁴⁹⁹

BMGK 4 Kasım 1993 tarihli ve 880 Sayılı Kararıyla UNTAC'ın görevini sona erdirmiş; UNTAC'ın çalışmaları takdir edilmişti. Kararda ayrıca, *“23–28 Mayıs 1993 seçimlerini takiben UNTAC misyonunun başarıyla sonuçlanmasıyla Paris Anlaşmalarının Kamboçya halkına ve demokratik olarak seçilmiş liderlerine ülkelerinde barış, istikrar, ulusal uzlaşma ve yeniden yapılanma için birincil sorumluluklarını iade etme hedefine ulaşıldığı büyük bir memnuniyetle”* kaydedilmişti.⁵⁰⁰ Kararda, ulaşılan sonuçlar açısından UNTAC'ın BM için önemli bir başarı olduğu da vurgulanmıştı.

Çok boyutlu bir BM operasyonu olan UNTAC'ı değerlendirirken, operasyonunun Paris Anlaşmalarıyla BM'ye ve BM'nin de BMGK kararıyla UNTAC'a verdiği görevlerin her birinin başarısını ayrı ayrı incelemek gerekmektedir. Kimi yazarlara göre, bu görevlerde ulaşılan başarının farklı düzeylerde olmasının en basit ve en açık nedeni, tarafların iş birliği yapma konusundaki isteksizliği ve UNTAC'ın görev ve yetkilerini zorla uygulamama yönündeki kararıydı.⁵⁰¹ Süreç boyunca Kamboçyalı gruplardan özellikle Kızıl Kmerler (PDK) birçok konuda UNTAC'ın çalışmalarına

⁴⁹⁷ Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 7 of resolution 840 (1993) (S/26090) (16 July 1993), par. 35–39, <https://digitallibrary.un.org/record/170194?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024] ve Further report of the Secretary-General pursuant to paragraph 7 of resolution 840 (1993) (S/26360) (26 August 1993), par. 31–33, <https://digitallibrary.un.org/record/171945?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁹⁸ UNSCOR, Resolution 860 (1993) (27 August 1993), [https://undocs.org/S/RES/860%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/860%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁴⁹⁹ Trevor Findlay, *Cambodia. The Legacy and Lessons of UNTAC*, 297.

⁵⁰⁰ UNSCOR, Resolution 880 (1993) (4 November 1993), [https://undocs.org/S/RES/880%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/880%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

⁵⁰¹ Doyle and Suntharalingam, “The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping”: 127.

engel yaratırken, UNTAC yetkilileri görevlerini yorumlamada esnek davranmış ve seçimlerin yapılmasına odaklanmıştı. Kamboçya’da 1993 seçimlerinin düzenlenmesi ve başarıyla tamamlanması, UNTAC’ın en büyük başarısı olarak görülmektedir. Kızıl Kmerlerin silah bırakmayı ve daha sonra seçim süreçlerine katılmayı reddetmesine rağmen, UNTAC’ın seçimlerin planlandığı gibi yapılmasına karar vermesi önemli bir aşama olmuştur. Seçim süreçleri UNTAC’ın askerî personeli ile sivil unsurları arasındaki etkili iş birliğiyle yürütülürken, UNTAC askerî unsurlarının (ilk görevleri olan silahsızlandırma çabası engellendikten sonra) seçim süreçlerine destek verecek şekilde yeniden görevlendirilmesi, operasyonel esnekliğin ve duruma uyum sağlamanın başarılı bir göstergesi olmuştur.⁵⁰² Sadece varlığının bile ülkede büyük bir iç savaş çıkmasını engelleyen UNTAC, parçalanmış bir fiziki altyapıya sahip bir ülkede başarıyla bir seçim düzenlemiştir.⁵⁰³

Mültecilerin geri dönüşü süreci de hem BM hem uluslararası toplum tarafından takdire değer bir başarı kabul edilmişti. UNTAC’ın görevlendirmesine dâhil edilen ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (*UN High Commissioner for Refugees–UNHRC*) gözetimi altında gerçekleştirilen bu süreç, 360.000 mültecinin ülkeye dönmesiyle ve herhangi bir büyük olay veya çatışma yaşanmadan tamamlanmıştı.⁵⁰⁴

Bununla birlikte, UNTAC kendisine verilen diğer görevlerde başarısının sınırlı kaldığını söylemek gerekmektedir. UNTAC’ın görev ve yetkilendirmesine bakıldığında, BM operasyonunun iki önemli alanda başarısız olduğu görülmektedir. Birincisi, Paris Anlaşmaları’nda UNTAC’ın ülkede savunma, kamu güvenliği, mali işler, enformasyon ve dış işleri alanlarını kontrol edip yapılandırılması ve tarafsız bir siyasi ortam oluşturmaya öngörülse de, merkezi yönetimin çökmesinin ardından asıl

⁵⁰² Janet E. Heininger, *Peacekeeping in Transition: The United Nations in Cambodia* (New York: The Twentieth Century Fund Press, 1994), 38 ve 77-78’den ve Michael W. Doyle and Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace* (Princeton: Princeton University Press, 2006), 219–220’den aktaran Benny Widyono, “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 400-401.

⁵⁰³ Doyle and Suntharalingam, “The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping”: 123.

Bununla birlikte, ülkede siyasi durumun seçimlerden sonraki ilk iki yıl boyunca istikrarını korumasına rağmen, zaman içinde 1993 seçimlerinden beri çözilemeyen güç paylaşımı çekişmeleri nedeniyle Kamboçya Kraliyet Hükümeti’nin sürekli yeni çatışmalarla karşı karşıya kaldığını da belirtmek gerekmektedir. Ülkede 5 Temmuz 1997 tarihinde bir askerî darbe yaşanırken, 1998 seçimlerinde de BM’nin rolü sınırlı kalmıştır (Mu Sochua, “Weaving a New Society in Cambodia. The Story of Monath”, *Hard Choices. Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, ed. Jonathan Moore (Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1998), 120).

⁵⁰⁴ Mu Sochua, “Weaving a New Society in Cambodia. The Story of Monath”, 119.

kontrol bölge valilerinin ve generallerinin eline geçtiği için yeniden yapılandırılan merkezi yönetim, yerel düzeyde kontrolü sağlayamamıştı. UNTAC, bu nedenle, denetim ve yapılandırma görevlerini yerine getirmede zorlanmıştı. İkincisi ve daha önemlisi, ilk aşamadaki ateşkesin ardından, UNTAC, Paris Anlaşmalarında hükmedildiği gibi, ülkedeki dört grubun silahlı güçlerinin %70'ini dağıtamamış ve ülkeyi silahsızlandıramamıştı. Kızıl Kmerlerin silahlarını ve bölgelerini UNTAC denetimine açmaması üzerine, diğer üç grup da askerlerini dağıtmayı reddetmiş ve seçim süreci silahların tehdidi altında geçmişti.⁵⁰⁵ Bu ikinci başarısızlıkla bağlantılı olarak, UNTAC'ın insan hakları ihlallerinin engellenmesiyle ilgili çabalarının kısmen etkisiz kaldığı söylenebilir. UNTAC Kızıl Kmer bölgelerine girememesi ve bu görev için ayrılan personel sayısının yetersiz olması nedeniyle, yalnızca diğer grupların bölgelerindeki insan hakları ihlallerini gözlemleyebilmişti.⁵⁰⁶ Son olarak, UNTAC, uluslararası toplumdan bağışların gecikmesi nedeniyle Paris Anlaşmalarında kendisine verilen ülkenin rehabilitasyonu görevini kısmen yavaş bir tempoda yerine getirmiş; yeniden inşa ve rehabilitasyon yardımlarını ülke topraklarının çoğunu oluşturan SOC kontrolündeki bölgelere dağıtmak durumunda kalmıştı.⁵⁰⁷ BM Genel Sekreteri Kamboçya Özel Temsilcisi Yasushi Akashi yaptığı bir değerlendirmede, *“UNTAC konuşlandırmasının yeterince hızlı olmaması nedeniyle zaman kaybedildiğini, personelin kalitesi açısından bir tutarlılığa ulaşamadığını ve BM'nin sivil idare kurulması konusunda daha önce hiç deneyimi olmaması yüzünden yöntem ve yaklaşımların geliştirilmesinin uzun zaman aldığını”* söyleyerek UNTAC'la ilgili özeleştirilerde bulunmuştu.⁵⁰⁸

Sonuç olarak, BM, uzun yıllar boyunca iç savaş ve yabancı güçlerin müdahalesine maruz kalan Kamboçya'da o güne kadarki en geniş kapsamlı operasyonunu yürütmüş ve yine Akashi'ye göre, UNTAC *“Kamboçya'nın demokrasi, çoğulculuk, insan hakları ve uzlaş ruhu temelinde bağımsız bir ulus olarak yeniden doğuşuna yardım*

⁵⁰⁵ Doyle and Suntharalingam, “The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping”: 124.

⁵⁰⁶ Benny Widyono, “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)”, 403.

⁵⁰⁷ Benny Widyono, “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)”, 404-405.

⁵⁰⁸ Yasushi Akashi, Phnom Penh Yabancı Muhabirler Kulübü konuşması, 13 Eylül 1993'ten aktaran Raoul M. Jennar, “UNTAC: ‘International Triumph’ in Cambodia?”, *Security Dialogue*, Vol. 25, No. 2 (1995): 155.

etme gibi tarihi öneme sahip bir görevi başarıyla yerine getirmişti".⁵⁰⁹ Ayrıca bu müdahale, BM için bir ilki temsil etmekteydi. BM'nin Namibya, Nikaragua, Haiti ve Angola'daki misyon ve operasyonlarının aksine, ilk kez Kamboçya'da seçimlerin düzenlenmesi ve denetlenmesiyle ilgili tüm süreçler ve işlemler BM'ye bırakılmıştı.⁵¹⁰ Dolayısıyla UNTAC, bu açıdan BM tarihinde bir ilk olmuştu. BM, Kızıl Kmerler'den gelen tehdit ve engellemelere ve 1993 seçimlerine giden süreçte yaşanan şiddet olaylarına rağmen, müdahalesini sürdürerek zor ama doğru bir tercihte bulunmuştu.⁵¹¹

Gerekçeleri açısından bakıldığında, bu müdahaleyle Kamboçya'da uzun süredir devam eden iç karışıklıkların ülke ve bölge topraklarında yarattığı sıkıntılara son verme amacıyla ülkede düzenin sağlanmasının hedeflendiği görülmektedir. BM, UNTAC'a verilen görevler ve yetkiler aracılığıyla, ülkede öncelikli olarak serbest ve adil seçimlerin düzenlenmesini ve bunun yanı sıra mültecilerin geri dönüşünün sağlanmasını, sivil idarenin yapılandırılmasını ve ülkenin rehabilitasyonunu yani ülkede düzenin sağlanmasını amaçlamıştır. Sonuçları açısından bakıldığında ise, UNTAC belirlenen takvim içerisinde, kendisine verilen görev ve yetkilerde esnekliğe giderek, seçimlerin nispeten sorunsuz bir şekilde düzenlenmesini sağlamış ve seçimlerin serbest ve adil bir şekilde tamamlandığını onaylamıştır. Müdahale ve destek için ülkede bulunan BM personeli, seçimlerden sonra Kamboçya'da uzun süre varlık göstermemiş; aşamalı olarak çekilmesini nispeten kısa sürede tamamlamıştır. Bu müdahale ile ülkede yeni bir sivil idare yapılandırılmış; seçilen Meclis ve Devlet Başkanı görevlerine başlarken (1997 askerî darbesine kadar her ne kadar kısa soluklu da kalsa) demokratik bir yönetim kurulmuştur. Böylece ülkede düzenin sağlandığı ve dolayısıyla bölgede düzenin korunduğunu da söylemek mümkündür. Tüm bunlar dikkate alındığında, Kamboçya Geçici Yönetimi (UNTAC) Müdahalesi, Rasyonalizm kapsamında değerlendirilmektedir. Yeni bir sivil idare yapılandırılarak ülkede mevcut devletin yapısının ve düzen korunması, (yetkileri geniş olsa da) süresinin sınırlı tutulması ve görevin tamamlanmasının ardından BM personelinin kısa sürede ülkeden çekilmesi nedeniyle, bu müdahale Rasyonalizm kapsamında ve düzenin önceliklendirildiği başarılı bir insani müdahale olarak kabul edilmektedir.

⁵⁰⁹ Yasushi Akashi, "The Challenge of Peacekeeping in Cambodia", *International Peacekeeping*, Vol. 1, No. 2, (1994): 215.

⁵¹⁰ Doyle and Suntharalingam, "The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping": 123-124.

⁵¹¹ Mu Sochua, "Weaving a New Society in Cambodia. The Story of Monath", 134-135.

4.3.5. Ruanda Müdahalesi

Yukarıda ele alınan Somali müdahalesinin 1990'lı yıllardaki BM insani müdahaleleri ve uluslararası toplumun insani gerekçelerle bir araya gelmesi açısından en üst noktayı teşkil ettiği iddia edilse de, söz konusu müdahalenin süreci ve sonuçları açısından bakıldığında felaketle sonuçlandığı söylenebilir. Somali krizinin hemen ardından yine Afrika kıtasında bir başka insani kriz soykırıma dönüştüğünde uluslararası toplumun ve BMGK'nın uzun süre hareketsiz kalmasının bir nedeni de kısa süre önce Somali'de yaşanan felaket olmuştu.

BMGK'nın Ruanda'da yaşanan soykırıma müdahale kararını çok geç alması nedeniyle Ruanda Müdahalesinin yine 1990'lı yıllarda BM İnsani Müdahaleleri için en kötü örneği oluşturduğu söylenebilir. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra insanlığın şahit olduğu ilk geniş çaptaki soykırım olan Ruanda soykırımının Somali krizi çerçevesinde uluslararası hukuk düzeyinde ulaşılan noktadan sonra gerçekleşmiş olması ilk bakışta paradoksal görünmesine rağmen aslında doğrudan Somali'deki hatalı uygulamalardan kaynaklanmaktadır.⁵¹² Somali'deki hatalı uygulamaların ardından, başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun birçok üyesi Ruanda krizine gereken ilgiyi göstermemiş ve sonuç olarak Ruanda'da büyük bir soykırım yaşanmıştı.⁵¹³

Ruanda'da 1994 yılında yaşanan soykırımın başlangıcı ülkedeki Hutu ve Tutsi kabileleri arasında Belçika'nın sömürgeciliği döneminde yapay olarak oluşturulan ayrıma kadar dayanmaktadır. Belçika'nın yönetimi altında Hutular ve Tutsiler arasında ırk açısından farklar ön plana çıkarılmış, Hutulara karşı daha medeni ve üstün kabile olarak görülen Tutsilere ayrıcalıklar ve yönetimde yer verilmişti. Ülkede daha büyük bir nüfusa sahip olan Hutular, 1959'da isyan ederek Tutsi krallığını devirmiş ve Belçika kuvvetlerinin 1961'de ülkeden çekilmesini sağlamıştı. BM gözetimi altında

⁵¹² Türkmen, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, 160.

⁵¹³ Ruanda'da yaşanan olaylara dair 1993'te iki insan hakları raporunun yayımlanmasına rağmen uluslararası toplumun sessizliğini uzun süre korumuştur. Bu raporlardan ilki hükümet dışı insan hakları kuruluşlarının kurduğu Uluslararası İnsan Hakları İnceleme Kurulu'nun raporudur ki burada ülke genelindeki aşırı propagandaya ve milis gruplarının oluşumuna dikkat çekilmektedir. İkinci rapor ise BM İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü'nün hukuk dışı keyfi uygulamalara, politik suikastlara ve soykırım tanımını karşılayan katliamlara ve insan hakları ihlallerine işaret eden rapordur. Söz konusu raporlar için bkz. "Report of the International Commission of Investigation on Human Rights Violations in Rwanda", Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/intlhrviolations393.pdf> [Erişim Tarihi: 12.06.2023] ve "Report by B. W. Ndiaye, Special Rapporteur, on his mission to Rwanda from 8 to 17 April 1993", UN Economic and Social Council, E/CN.4/1994/7/Add.1 (11 August 1993), <https://digitallibrary.un.org/record/226256> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

1961’de yapılan referandum sonrası BM vesayeti altındaki Ruanda’da Hutular iktidara gelmiş ve Ruanda Temmuz 1962’de bağımsızlığını elde etmişti. Komşu ülkelere kaçan Tutsilerin 1963’te iktidarı ele geçirmeye yönelik başarısız darbe girişimi Tutsilere karşı duyulan öfkeyi artırırken, iktidardaki Hutular arasındaki aşırı unsurları güçlendirmişti.⁵¹⁴

Ülkede Hutular ile Tutsiler arasında çatışmalar 1990’lı yılların başında bir kez daha alevlenmişti. Ülkede iç savaş sürerken, BMGK 22 Haziran 1993 tarihli oturumunda Ruanda’daki durumu değerlendirmiş ve 846 Sayılı Kararı almıştı. Bu karara göre, bölgede yardım malzemelerinin dağıtımını gözlemlemek üzere bir BM Uganda–Ruanda Gözlemci Misyonu (*United Nations Observer Mission Uganda–Rwanda–UNOMUR*) oluşturulmuştu.⁵¹⁵ Ancak misyondaki asker sayısının azlığı ve havadan gözlem için ekipman eksikliği, misyonun etkisinin sınırlı kalmasına neden olmuştu.⁵¹⁶

Çatışma tarafları arasında uluslararası toplumun ve Afrika Birliği Örgütü’nün (*Organization of African Unity–OAU*) de dâhil olduğu uzun müzakerelerin ardından, Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana, çok partili anayasayı onaylayarak Haziran 1991’de yürürlüğe koymuş ve ardından Ağustos 1993’te Arusha Barış Anlaşmasını imzalamıştı. Ülkedeki iç savaşı resmî olarak sona erdiren bu anlaşma, güç paylaşımına dayalı yeni bir siyasi yapı kurulmasını hedeflemekteydi. Anlaşmayla Tutsi mültecilere ülkeye dönüş hakkı tanınırken, taraflara iktidarda eşit temsil hakkı sağlanmış ve orduda etnik yapıyı yansıtacak şekilde yeniden yapılanmaya gidileceği taahhüt edilmişti.⁵¹⁷ Bu anlaşma ilk bakışta önleyici diplomasinin ve çatışma yönetiminin başarılı bir örneği olarak görülebilirdi.⁵¹⁸ Ancak gerçekçi veya uygulanabilir olmayan

⁵¹⁴ Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention, An Introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 179-200; Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure* (Oxford: SIPRI & Oxford University Press, 2007), 70-78 ve Alan J. Kuperman, *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda* (Washington D.C.: The Brookings Institution Press, 2001).

⁵¹⁵ UNSCOR, Resolution 846 (1993) (22 June 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/846%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/846%20(1993)) [Erişim Tarihi: 13.12.2023].

⁵¹⁶ Linda Melvern, “United Nations Observer Mission Uganda–Rwanda (UNOMUR) and United Nations Assistance Mission for Rwanda I (UNAMIR I)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 463.

⁵¹⁷ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 181.

⁵¹⁸ Wheeler, *Saving Strangers*, 211.

bu anlaşmanın şartlarının ilerleyen günlerde yerine getirilmemesi veya bu konuda isteksiz davranılması, bu başarıya gölge düşürecek ve barış süreci başarısızlığa uğrayacaktı.

BMGK, 5 Ekim 1993 tarihli toplantısında oybirliğiyle aldığı 872 Sayılı Kararla, söz konusu barış anlaşmasındaki ateşkesi ve geçiş hükümetinin oluşturulmasını gözlemlemek üzere BM Ruanda Yardım Misyonu'nu (*United Nations Assistance Mission for Rwanda–UNAMIR*) oluşturulmuştu.⁵¹⁹ Klasik bir barışı koruma misyonu olarak yani iki düşman güç arasında tarafsız bir tampon bölge oluşturacak şekilde planlanan UNAMIR'in mümkün olduğunca az masraflı olması ve sahada sembolik bir asker varlığı göstermesi düşünüldüğü görülmektedir. Bunun nedeni olarak kısa süre önce Somali'nin başkenti Mogadişu'da askerlerini kaybeden ABD'nin isteksizliği gösterilebilirdi.⁵²⁰ Kigali'de konuşlandırılan UNAMIR karargâhının kuvvet yapısı, ekipman sayısı ve askerlerin hazır bulunuşluk seviyesi dikkate alındığında söz konusu BM misyonunun Ruanda topraklarındaki gerçekler karşısında yetersiz kaldığı daha sonra anlaşılabilecekti.

BM'nin 872 Sayılı BMGK Kararıyla Ruanda'ya sınırlı güce ve yetkiye sahip bir misyon göndermiş olması, ülkedeki aşırılık yanlılarını silahlanarak katliam hazırlığına girişme konusunda cesaretlendirmişti. Böylece “büyük görev” veya “özel iş” olarak adlandırılan Tutsi soykırımı için gizli planlar barış sürecinin daha başında yürürlüğe koyarken bu planları yapanlar ve milis kuvvetlerini oluşturanlar arasında Habyarimana'nın ailesinden ve hükümetinden üst düzey isimler de bulunmaktaydı.⁵²¹ UNAMIR komutanı Kanadalı General Romeo Dallaire'nin büyük bir soykırım planının hazırlandığına dair Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları Departmanına (*United Nations Department of Peacekeeping Operations–UNDPKO*) ilettiği istihbarat bilgileri, söz konusu birimde dikkate alınmadığı gibi BM'de Güvenlik Konseyi'ne iletilmemişti.⁵²² Benzer şekilde, ABD Dışişleri Bakanlığı da kendi kaynakları aracılığıyla aynı bilgilere ulaşmış ancak ABD bu konuda Güvenlik

⁵¹⁹ UNSCOR, Resolution 872 (1993) (5 October 1993), [https://undocs.org/en/S/RES/872%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/872%20(1993)) [Erişim Tarihi: 04.06.2023].

⁵²⁰ Melvern, “United Nations Observer Mission Uganda–Rwanda (UNOMUR) and United Nations Assistance Mission for Rwanda I (UNAMIR I)”, 465-466.

⁵²¹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 181-182.

⁵²² Hehir, *Humanitarian Intervention*, 182.

Konseyi'ni toplantıya çağırmamış; BM Genel Sekreterliği de BMGK üyelerini bilgilendirmemişti.⁵²³

BMGK üyeleri bu bilgi eksikliğinin etkisiyle ve BM Genel Sekreteri'nin 30 Mart 1994 sayılı raporu⁵²⁴ doğrultusunda, 5 Nisan 1994 tarihinde toplanarak oybirliğiyle 909 Sayılı Kararı almıştı. UNAMIR'in katkılarını öven ancak geniş tabanlı bir geçiş hükümetinin ve Geçici Ulusal Meclisin oluşturulmasındaki gecikmeden duyulan endişeyi dile getiren kararda, UNAMIR'in görevlendirilmesinin Haziran 1994 sonuna dek uzatılmasını ve bu altı hafta içinde geçiş hükümeti kurumlarının oluşturulmaması halinde UNAMIR'in ülkeden çekilmesi öngörülmektedir.⁵²⁵ Bu kararın alınmasında BM misyonlarının giderek artan masraflarının ve kısa süre önce Somali'de kendi askerlerinin hayatını kaybetmesinin ABD üzerinde yarattığı baskının da etkili olduğu ve misyonun oluşturulması sırasında zaten isteksiz davranan ABD'nin misyonun bir an önce kapatılmasını tercih ettiği söylenebilir. Ayrıca kararda Ruanda'daki aşırı güçlere BM'nin zorla müdahale etmeye hazır olduğunu veya UNAMIR'in sivilleri korumak için hareket edebileceğini düşündürecek herhangi bir ifade bulunmadığı da görülmektedir.

Bu karardan bir gün sonra yani 6 Nisan 1994 günü Ruanda'da soykırım başlamıştı. Arusha Barış Anlaşmasını imzalamakla *“kendi ölüm fermanını da imzalamış olan”* Habyarimana, aynı gün uçağı düşürülerek öldürülürken, ülke çapında koordineli

⁵²³ Linda Melvern, “Genocide behind the Thin Blue Line”, *Security Dialogue*, Vol. 28, No. 3 (1997): 337-338.

⁵²⁴ Second progress report of the Secretary-General on the United Nations Assistance Mission for Rwanda, S/1994/360 (30 March 1994), <https://digitallibrary.un.org/record/197517?ln=en> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

⁵²⁵ UNSCOR, Resolution 909 (1994) (5 April 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/909\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/909(1994)) [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

Burada ilginç olan nokta, Ruanda'nın 1 Ocak 1994–31 Aralık 1995 dönemi için BMGK Geçici Üyesi olarak BMGK'da koltuk sahibi olması ve süreç içinde koltuğunu korumasıydı. Roberts, kitlesel kıyımları kışkırtan veya görmezden gelen bir hükümetin kendisine yönelik iddialara uluslararası alanda cevap verecek bir ses sahip olduğunu ancak BMGK'nın bu krizdeki eksikliklerinin Ruanda'nın konseydeki varlığıyla ilişkili olmadığını söylerken, Welsh de BMGK daimi üyelerinin, soykırımın gerçekleştiği sırada Ruanda'nın BMGK üyeliğinin askıya alınmasını/engellenmesini bile önermediğine dikkat çekmektedir (Adam Roberts, “Proposals for UN Standing Forces: A Critical History”, *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008), 131; ve Jennifer M. Welsh, “The Security Council and Humanitarian Intervention”, *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum (Oxford: Oxford University Press, 2008), 544).

saldırılarla Tutsi'lere karşı soykırıma girişilmişti.⁵²⁶ Milis kuvvetleri, Tutsilere karşı büyük hızla katliama başlarken, barış anlaşmasını gözlemlemek üzere ülkede konuşlandırılan UNAMIR askerlerini de hedef alınmış ve 7 Nisan 1994'te Ruanda Başbakanı'nı korumakla görevli on Belçikalı asker öldürülmüştü. Belçika bu olayın hemen ardından BM misyonuna verdiği askerî gücü geri çekme niyetinde olduğunu BM'ye bildirmişti.⁵²⁷

BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali, BMGK için hazırladığı 20 Nisan 1994 tarihli raporunda UNAMIR'ın kendisine yüklenen görevleri yerine getiremeyeceğinin görüldüğünü ifade ederek BMGK'ya üç alternatif sunmuştu.⁵²⁸

Boutros-Gali'nin bu raporu, ülkede yaşanan şiddet olaylarını "kabileler savaşı" olarak okuyan yanlış bir değerlendirmeye dayanırken, durumu (soykırım olarak değil de) iç savaş olarak nitelendirilmesi sayesinde BMGK'nın daimî üyeleri olan ABD, Fransa ve İngiltere duruma müdahale etmeme kararını meşrulaştırmıştı.⁵²⁹

⁵²⁶ Hutuların giriştiği bu soykırımda öldürülen Tutsilerin sayısı farklı kaynaklarda birbirinden farklı verilmektedir: Weiss birkaç hafta içinde yaklaşık 800.000 kişinin (nüfusun onda birinin) öldürüldüğünü, 250.000-500.000 kadına tecavüz edildiğini ve ülke nüfusunun yarısının zorla yerinden edildiğini yazmaktadır (Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention, Ideas in Action, Third Edition* (Cambridge: Polity Press, 2016), 89). Seybolt 100 günde 500.000 ile 800.000 arasında kişinin öldürüldüğünü aktarmaktadır (Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure* (Oxford: SIPRI & Oxford University Press, 2008), 70). Uluslararası Kızıl Haç Komitesi Baş Delegatesi Philippe Gaillard, komitenin topladığı bilgilere göre, ölü sayısının 1.000.000'u bulduğunu belirtmektedir (Linda Melvern, *A People Betrayed. The Role of the West in Rwanda's Genocide* (London: Zed, 2009), 248 ve Linda Melvern, "United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda (UNOMUR) and United Nations Assistance Mission for Rwanda I (UNAMIR I)", *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 470-471). Kuperman, iç savaştan önce 650.000 olan Tutsi nüfusunun 150.000'e kadar düştüğünü yani 500.000 Tutsi'nin öldürüldüğünü ve Human Rights Watch'ın da bu rakamı kabul ettiğini belirtirken, öldürülen Hutu'ların sayısının da 100.000'e ulaştığı gösteren raporlara işaret etmektedir. (Alan J. Kuperman, *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda* (Washington D.C.: The Brookings Institution Press, 2001), 20). Forges ise yalnızca 100 gün içinde yaklaşık 500.000 kişinin hayatını kaybettiğini yazmaktadır (Alison des Forges, *Leave None to Tell the Story*, Human Rights Watch Report (New York: Human Rights Watch, 1999), 12-13).

⁵²⁷ Letter dated 13 April 1994 from the Permanent Representative of Belgium to the United Nations addressed to the President of the Security Council, <https://digitallibrary.un.org/record/197536?ln=en> [Erişim Tarihi: 13.12.2023].

⁵²⁸ Special Report of the Secretary-General on the United Nations Assistance Mission in Rwanda, S/1994/470 (20 April 1994), <https://digitallibrary.un.org/record/197542?ln=en> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

Genel Sekreter'in sunduğu üç seçenek şunlardı: Ateşkesin uygulanmasını zorlamak amacıyla BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınacak bir kararla daha fazla askerin ülkede konuşlandırılması; müzakerelere katılacak ve insani yardım dağıtımı operasyonlarına yardımcı olacak şekilde UNAMIR'deki asker sayısının 270'e düşürülmesi; UNAMIR'in ülkeden tamamen çekilmesi.

⁵²⁹ Wheeler, *Saving Strangers*, 220-221.

Ruanda’da yaşanan olayların BMGK’da veya uluslararası düzeyde soykırım olarak nitelendirilmesi veya bu olaylardan söz edilirken “soykırım” ifadesinin kullanılması durumunda, olaylara müdahale edilmesi gerekeceği açıktı. Ancak mevcut uluslararası konjonktürde (Somali’de uğranılan başarısızlık, BM operasyonlarının artan mali yükü, Balkanlardaki boyut değiştiren sorunlar gibi nedenlerle) başta ABD olmak üzere BMGK’nın daimî üyeleri ve uluslararası toplum Ruanda’da yaşanan insanlık krizini “soykırım” olarak nitelendirmek konusunda isteksiz davranmıştı.⁵³⁰

BMGK, 21 Nisan 1994 tarihli “Ruanda’daki durum” başlıklı toplantısında Genel Sekreter’in raporunu değerlendirmiş ve bu rapora atıfta bulunarak 912 Sayılı Kararı almıştı. Kararda Arusha Barış Antlaşması’nın önemi hatırlatılırken, ateşkesin sağlanamamasından, UNAMIR personeliyle diğer BM ve uluslararası örgütlerin personelinin güvenliğinden duyulan endişe dile getirilmiş; UNAMIR’in görev ve yetkileri değiştirilmişti.⁵³¹ Bu kararla, UNAMIR’in görev yetkilendirilmesi sadece bir ateşkes anlaşması sağlanması amacıyla taraflar arasında aracı olarak hareket etmeyi, mümkün olan ölçüde insani yardım dağıtma operasyonlarının yürütülmesine destek sağlamayı ve gelişmeleri gözlemlemeyi içerecek şekilde yeniden düzenlenirken, misyondaki asker sayısı Genel Sekreterin raporu doğrultusunda 270’e indirilmişti.⁵³²

BMGK nezdinde ve uluslararası toplumda Ruanda’daki olayların artık soykırım boyutuna ulaştığına dair tartışmalar artarken, ICRC, 29 Nisan 1994 günü, tarihinin o güne kadarki en sert açıklamasını yapmış ve “*ailelerin tüm fertlerinin katledildiği ve uygulanan zulmün sınır tanımadığına*” ve “*çok geç olmadan insan hayatlarının*

Wheeler, UNAMIR’in mevcut yetki ve görevleri kapsamında etkili bir şekilde hareket edemeyeceğini kabul ederken, bunun tüm BM birliklerinin çekilmesi anlamına gelmemesi gerektiğini ve bunun yerine BM misyonuna verilen yetki ve görevlerin değiştirilmesinin ve etkin olarak çatışmaya girebilecek bir birlik konuşlandırılmasının söz konusu dönem için doğru karar olacağını savunmaktadır.

⁵³⁰ Wheeler ABD’nin bu isteksizliği konusunda ABD Kongresi’ndeki tartışmalara ve ABD’nin BM barış operasyonlarına katılımını sınırlandırmayı hedefleyen 25 Sayılı Başkanlık Kararı Direktifi’ne atıfta bulunmaktadır. Wheeler ayrıca 1948 Sözleşmesine göre ABD’nin müdahale etmesi gerekip gerekmediğine dair rahatsız edici hukuki sorulara yol açacağı için Clinton yönetiminin yetkilileri “soykırım” kelimesini kullanmamaları yönünde uyarın gizli bir direktif yayımladığı yönündeki iddialara işaret etmektedir. Söz konusu Direktiflere atıf yapan bir başka yazar ise Philip Gourevitch’tir. Bkz. Philip Gourevitch, *We Wish to Inform you that Tomorrow we will be Killed with our Families: Stories from Rwanda* (London: Picador, 1998).

⁵³¹ UNSCOR, Resolution 921 (1994) (21 April 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/912\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/912(1994)) [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

⁵³² UNSCOR, Resolution 921 (1994) (21 April 1994), par. 8, [https://undocs.org/en/S/RES/912\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/912(1994)) [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

*kurtarılması için her türlü çabanın harcanması gerektiğine” işaret etmişti.*⁵³³ ICRC’nin Ruanda’daki ağır tabloyu ayrıntılı şekilde resmettiği bu basın açıklaması uluslararası kamuoyunda büyük etki yaratmıştı.

Uluslararası kamuoyunun artan baskısının etkisiyle ve BMGK Üye Devlet temsilcilerinin gayri resmi toplantıların sonucunda, 30 Nisan 1994 tarihinde yapılan Güvenlik Konseyi Başkanlığı açıklamasında “soykırım” kelimesi kullanılmadan 1948 Soykırım Sözleşmesi’nden alıntı yapılmış ve BMGK’nın 912 Sayılı Kararı çerçevesinde çözüm çağrısı yinelenmişti.⁵³⁴

Ruanda’da yaşanan dehşetin ve soykırımın uluslararası medyada daha çok yer bulmasıyla BM ve başta ABD olmak üzere BMGK’nın daimî üyeleri üzerindeki baskı artmıştı. BMGK 17 Mayıs 1994 tarihli toplantısında Ruanda’daki durumu yeniden ele almış ve 918 Sayılı Kararı kabul etmişti.⁵³⁵ BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınan bu kararla silah ve mühimmat ambargosu öngörülürken, Ruanda’daki BM misyonunun yetkileri genişletilmiş ve asker sayısı 5500’e çıkarılmıştı. Bu ikinci BM Ruanda Yardım Misyonu (*United Nations Assistance Mission for Rwanda II–UNAMIR II*) misyon risk altındaki mültecilerin ve sivillerin güvenliğine ve korunmasına katkıda bulunmakla, güvenli insani yardım bölgeleri oluşturmak ve idame ettirmekle ve insani yardım dağıtma operasyonlarının güvenliğini sağlamakla yetkilendirilmişti.⁵³⁶ BM misyonuna görevlendirilecek askerlerin sayısının artırılmasına rağmen, bu askerlerin konuşlandırmasının birkaç aya yayılacağı düşünüldüğünde bu kararın da Ruanda’da yaşanan vahşeti engellemekte yetersiz kalacağını öngörmek hiç de zor değildi.

Ruanda’da katliamların devam etmesi, insani krizin derinleşmesi ve UNAMIR’in sivil halkı korumada yetersiz kalması nedeniyle, BMGK 8 Haziran 1994 tarihli

⁵³³ International Committee of the Red Cross, “Cri d’alarme du CICR au nom des victimes de la tragédie rwandaise”, Geneva, 28 April 1994’dan aktaran Linda Melvern, *Conspriacy to Murder: The Rwandan Genocide* (London and New York: Verso, 2004).

⁵³⁴ Statement by the Presidency of the Security Council, S/PRST/1994/21 (30 April 1994), <https://undocs.org/en/S/PRST/1994/21> [Erişim Tarihi: 14.12.2023].

Söz konusu alıntı, açıklamada “Güvenlik Konseyi, bir etnik grubun üyelerinin bu grubu tamamen veya kısmen ortadan kaldırma niyetiyle öldürülmesinin uluslararası hukuk kapsamında bir suç teşkil ettiğini hatırlatmaktadır” ifadesinde yer almaktadır.

⁵³⁵ UNSCOR, Resolution 918 (1994) (17 May 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/918\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/918(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

⁵³⁶ UNSCOR, Resolution 918 (1994) (17 May 1994), par. 3-5, 13 and 14, [https://undocs.org/en/S/RES/918\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/918(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

toplantısında konuyu yeniden ele almış ve Genel Sekreter'in 31 Mayıs 1994 tarihli raporunu değerlendirerek 925 Sayılı Kararını kabul etmişti.⁵³⁷ BMGK'nın bu kararında nihayet “*Ruanda’da gerçekleşen soykırım eylemleri*” ifadesini kullanılmış;⁵³⁸ Üye Devletler BM Genel Sekreteri'nin kaynak talebine yönelik olarak “*derhâl harekete geçmeye*” çağırılmıştı.

Bu çağrıya karşılık ilk olarak Fransa'dan gelmişti. Fransa, 925 Sayılı Karardan yaklaşık on gün sonra 20 Haziran 1994'te BM'ye ve BM Genel Sekreteri'ne ilettiği mektupta, Ruanda'da güvenli bölge kurma ve insani yardım misyonu gönderme niyetini dile getirmiş ve genişletilmiş UNAMIR II birlikleri bölgeye ulaşınca kadar Ruanda'da uluslararası varlığın sürdürülmesi amacıyla BMGK yetkilendirmesi talep etmişti.⁵³⁹ BMGK bunun üzerine 22 Haziran 1994 tarihinde gerçekleştirdiği oturumda 929 Sayılı Kararı almıştı.⁵⁴⁰ BMGK bu kararla Üye Devletleri “*ulusal komuta altında geçici bir operasyon gerçekleştirmekle*” ve söz konusu ulusal komuta altında 925 Sayılı Kararda belirtilen insani yardım amaçlarına yönelik gerekli tüm önlemleri almakla yetkilendirmişti.⁵⁴¹ Aynı gün yedi Afrika ülkesinden gelen toplam 500 asker

⁵³⁷ UNSCOR, Resolution 925 (1994) (8 June 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/925\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/925(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

⁵³⁸ Kararın alındığı oturum tutanakları incelendiğinde, BMGK'daki üye ülke temsilcilerinin (özellikle Çek Cumhuriyeti, Yeni Zelanda, İspanya, Britanya ve Rusya Federasyonu temsilcilerinin) Ruanda'da yaşananları soykırım olarak adlandırmaktan çekinmediği görülebilir. Söz konusu oturumun tutanakları için bkz. UNSCOR, 3388th Meeting (8 June 1994), 3-4, 6-8 and 10, <https://undocs.org/en/S/PV.3388> [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

⁵³⁹ Linda Melvern, “United Nations Assistance Mission for Rwanda II (UNAMIR II)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 475.

Fransa'nın Senegal'le birlikte kuvvet göndermeye hazır olduğunu ve diğer Üye Devletlerle temaslarını sürdürdüğünü bildirdiği ve BM Antlaşması Bölüm VII altında alınacak bir BMGK kararıyla müdahale yetkisinin verilmesini talep ettiği mektup için bkz. Letter dated 20 June 1994 from the Permanent Representative of France to the United Nations addressed to the Secretary-General, S/1994/734 (21 June 1994), <https://digitallibrary.un.org/record/197628?ln=en> [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

⁵⁴⁰ UNSCOR, Resolution 929 (1994) (22 June 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/929\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/929(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

⁵⁴¹ BMGK, 929 (1994) sayılı kararında daha önce aldığı 925 (1994) sayılı kararının 4(a) ve 4(b) paragraflarına atıfta bulunmaktadır ki bu paragraflarda mümkün olan yerlerde güvenli insani yardım alanlarının kurulması ve idame ettirilmesi de dâhil olmak üzere Ruanda'da yerinden edilmiş insanların, mültecilerin ve tehlikedeki sivillerin güvenliği ve korunmasına katkıda bulunma ve yardım malzemelerin dağıtılmasında ve insani yardım operasyonlarına güvenlik ve destek sağlama görevleri verilmektedir. Söz konusu BMGK kararı için bkz. UNSCOR, Resolution 925 (1994), par. 4(a) and 4(b), (8 June 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/925\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/925(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

ile 2500 Fransız askerinden oluşan bir birlik, güvenli bölge oluşturmak üzere Ruanda'da faaliyete başlamıştı.⁵⁴²

Fransa'nın önderliğini yaptığı ve büyük askerî destek sağladığı bu operasyona “Turkuaz Operasyonu” adı verilmişti. Ancak insani yardım sağlama ve hayat kurtarma amacını taşıdığı söylenen Turkuaz Operasyonu'nun büyük hatalar içerdiği ilerleyen dönemlerde kabul edilmiş ve eleştirileri de beraberinde getirmişti. Bunun bir nedeni, kısmen Fransa'nın bir önceki Ruanda hükümetiyle yakın ilişkileri nedeniyle tarafsız olmadığı düşüncesiyle, eleştirilerin asıl nedeni Fransız birliklerinin korumaları altındaki kamplarda soykırım liderlerinin kontrolü ele geçirmesine izin vermesi ve mültecileri koruyamamasıydı.⁵⁴³ Fransa'nın insani gerekçelerle değil, jeostratejik ve siyasi amaçlarla hareket ettiği ve Afrika kıtasında Fransız etkisini korumayı amaçladığı iddiaları da Turkuaz Operasyonuna yöneltilen diğer eleştiriler arasında yer almaktaydı.

Ruanda topraklarında mültecilerin korunması ve insani yardımların dağıtılması için çabalar sürdürülürken, uluslararası alanda soykırım suçlarının faillerinin yakalanması ve yargılanması için baskılar artmıştı. BMGK 8 Kasım 1994 tarihli ve “Uluslararası Ceza Mahkemesi–Ruanda” başlıklı oturumunda konuyla ilgili sunulan raporları değerlendirerek 955 Sayılı Kararı almıştı.⁵⁴⁴ Ruanda'da işlenen soykırımdan ve diğer sistematik, yaygın ve ağır uluslararası insani hukuk ihlallerinden duyulan endişenin ve bu durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmayı sürdürdüğü tespitinin dile getirildiği ve BM Antlaşması VII. Bölümü altında alınan bu kararda, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (*International Criminal Tribunal for Rwanda–ICTR*) kurulması kabul edilmiş ve mahkemenin tüzüğü onaylanmıştı.⁵⁴⁵

⁵⁴² Andreas Krieg, *Motivations for Humanitarian intervention, Theoretical and Empirical Considerations* (New York, London: Springer, 2013), 81.

⁵⁴³ James Mayall, “Humanitarian Intervention and International Society: Lessons from Africa”, *Humanitarian Intervention and International Relations*, ed. Jennifer M. Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2004), 137.

⁵⁴⁴ UNSCOR, 3453rd Meeting (8 November 1994), <https://undocs.org/en/S/PV.3453> [Erişim Tarihi: 16.12.2023].

Bu toplantıda yapılan oylamada BMGK geçici üyesi olan Ruanda ret oyu kullanırken, daimî üye olan Çin çekimser oy kullanmış ve karar oy çokluğuyla kabul edilmişti.

⁵⁴⁵ UNSCOR, Resolution 955 (1994) (8 November 1994), [https://undocs.org/en/S/RES/955\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/955(1994)) [Erişim Tarihi: 16.12.2023].

UNAMIR I gibi, UNAMIR II de Ruanda'daki soykırımı durdurmayı ve Hutu milis kuvvetlerinin hedef aldığı Tutsileri korumayı başaramamıştı. Somali Müdahalesinden sonra Ruanda Müdahalesi de BM ve uluslararası toplum adına büyük bir felaketle sonuçlanmıştı. Bu başarısızlığın nedenleri arasında Ruanda'da konuşlandırılan BM misyonları için yeterli siyasi, mali ve malzeme desteğin bulunamaması, BM içinde ekonomik olarak güçlü devletlerin gerekli fonları sağlamayı kabul etmemesi ve daha krizin başından itibaren yaşanan olayların “soykırım” olarak nitelendirilmesinde isteksiz davranılması sayılabilir. Bununla birlikte, Somali Müdahalesinde olduğu gibi Ruanda Müdahalesinde de BM misyonunun bazı açılardan belirlenen hedeflere kısmen de olsa ulaştığı söylenebilir. Örneğin BM misyonu askerleri insani yardımın dağıtılmasına ve geleneksel insani yardım kuruluşlarının çalışmalarına destek vermiş ve mültecilerin dönüşünün sağlama yönünde çaba harcamıştı.⁵⁴⁶ Ancak yaşanan soykırımın boyutları düşünüldüğünde bu çabaların etkilerinin sınırlı kaldığı görülmektedir.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Ruanda Müdahalesinde BMGK'nın başlangıçta taraflar arasında varılan barış anlaşmasının uygulanmasını gözlemlemek ve ülke içinde düzeni sağlamak amacıyla harekete geçtiği görülmektedir. BMGK kararlarının bu dönemde oybirliğiyle alınması da uluslararası toplumun belli bir uzlaşi içinde hareket ettiğine işaret etmektedir. Ancak Ruanda'da olayların soykırım boyutlarına ulaşması ve insani krizin giderek derinleşmesi nedeniyle, ilerleyen dönemde insani yardımların dağıtılmasına ve insanların hayatlarının korunmasına ağırlık verilmeye çalışılmıştır. Böylece müdahale, her ne kadar bu uygulamaya dönük eleştiriler bulunsun da, daha çok insan yaşamının korunmasına ve temel insan haklarının iyileştirilmesine doğru yön değiştirmiştir. Sonuçları açısından bakıldığında ise, insani yardım kuruluşlarının çalışmalarına destek sağlanması ve mültecilere insani yardım malzemelerinin ulaştırılması açısından müdahalenin kısmen başarılı olduğu ve insani amaçlara nispeten ulaştığı söylenebilir. Tüm bunlar dikkate alındığında, Ruanda Müdahalesi Rasyonalizm kapsamında değerlendirilmektedir. Ülkede devlet yapısının ve mevcut rejimin korunmasının yanı sıra, uluslararası toplumda mevcut konjonktür nedeniyle yeteri destek sunul(a)madan sadece insani yardımların ulaştırılması aracılığıyla ülkede ve bölgede düzen sağlanmasına ağırlık verilmesi nedeniyle, bu müdahale Rasyonalizm

⁵⁴⁶ Linda Melvern, “United Nations Assistance Mission for Rwanda II (UNAMIR II)”, 481.

kapsamında ve düzenin önceliklendirildiği ancak birçok açıdan başarısız bir insani müdahale olarak kabul edilmektedir.

4.3.6. Fildişi Sahili Müdahalesi

Fildişi Sahili, dekolonizasyon sürecinin ardından bağımsızlığını kazandığı 1960 yılından 1993 yılına kadar Devlet Başkanı Félix Houphouët-Boigny'nin yönetimi altında demokratikleşme sürecinden uzak dursa da Fransa'yla güçlü bağları kurmuş ve yabancı yatırım sayesinde ekonomik olarak büyümüştü. Devlet başkanının 1993 yılında ölümünün ardından, rakip çıkar grupları arasında dengeye dayalı kısmi ulusal birlik dağılmış ve ülkenin gelişmiş güneyi ile büyük oranda fakir kuzeyi arasındaki ekonomik dengenin giderek bozulmasıyla etnik, kültürel ve dini temelli gerilimler artmıştı. Houphouët-Boigny'nin halefi Henri Konan Bédié, 1995 seçimlerinde "Fildişililik" (*Ivoirité/Ivoriness*) doktriniyle ayrılıkçı politikalara başvururken, 1999'da daha kapsayıcı bir yönetimin kurma iddiasıyla bir askerî darbe yaşanmıştı. Buna karşın, 2000 seçimlerini kazanan Laurent Gbagbo, daha sonra gücü elinde tutmak ve rakibi Alassane Ouattara'nın itibarını sarsmak için "Fildişililik" söylemini kullanmıştı. Çoğunlukla yönetim dışına itilen kuzeyli Müslüman gruplar, Eylül 2002'de bir silahlı isyan başlatmış; Abidjan'a ulaşamamaları da ülkenin kuzeyinde kontrol ele geçirmişti.⁵⁴⁷ *Forces nouvelles* adı altında bir araya gelen isyancı gruplar, kapsayıcı seçimlerin yapılmasını, Fildişi Sahili vatandaşı olarak tanınmayı ve devlet başkanının istifa etmesini isterken, ülke hükümetin elindeki (ağırlıklı olarak Hristiyan) güney ile isyancıların kontrolündeki (ağırlıklı olarak Müslüman) kuzey arasında ikiye ayrılmıştı. Hükümet güçleri ile isyancılar arasındaki çatışmalar iç savaşa dönüşürken, kendilerini vatansever olarak adlandıran gruplar ve milis güçler de hem isyancılara hem de siyasi muhalefete karşı saldırıya gelmişti.⁵⁴⁸

Uluslararası toplum bu silahlı çatışmalara nispeten hızlı bir şekilde tepki vermişti. Çatışmalara müdahale için harekete ilk geçenler Fransa ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (*Economic Community of West African States-ECOWAS*) olmuştu. Fildişi Sahili hükümetiyle olan anlaşması gereği ülkede asker bulunduran

⁵⁴⁷ Alex J. Bellamy and Paul D. Williams, "Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI)", *Journal of International Peacekeeping*, Vol. 16, No. 3-4, (2012): 255-256.

⁵⁴⁸ Alexandra Novosseloff, "United Nations Operation in Côte D'Ivoire (UNOCI)", *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams (Oxford: Oxford University Press, 2015), 707.

Fransa, daha önce Ruanda ve Zaire'deki tarafsız tutumu nedeniyle uluslararası toplum tarafından ağır eleştirilere uğradığı için, Fildişi Sahili'nde çatışan taraflar arasında tampon bölge oluşturarak barışı korumaya odaklanırken, ECOWAS bir ateşkes anlaşmasına aracılık etmiş ve ülkeye kendi barışı koruma gücünü (*ECOWAS Mission in Côte d'Ivoire*–ECOMICI) görevlendirmişti.⁵⁴⁹ Fransa, ayrıca Devlet Başkanı Gbagbo'nun talebiyle ateşkes hattını gözlemlemek için *Operation Licorne* adı altında ülkede askeri birlik konuşlandırmış ve aynı zamanda barış görüşmelerine aracılık etmişti.⁵⁵⁰ Bu hızlı müdahaleler, krizin boyutlarını sınırlandırsa da krize kalıcı bir çözüm sağlayamamıştı.

Fildişi Sahili'nde hükümet ile isyancılar arasındaki ilk kapsamlı anlaşma olan ve barış sürecinin temelini oluşturan Linas–Marcoussis Mutabakatı, Ocak 2003'te imzalanmıştı.⁵⁵¹ Bu anlaşma, devlet başkanlığı seçimleri düzenleninceye kadar ülkeyi yönetmek üzere ulusal uzlaşya dayanan bir geçiş hükümeti kurmaktaydı. BMGK, 13 Mayıs 2003 tarihli ve 1479 Sayılı Kararıyla mutabakatın uygulanmasını sağlama ve gözlemleme amacıyla bir siyasi misyon olarak BM Fildişi Sahili Misyonu'nun (*United Nations Mission in Côte d'Ivoire*–MINUCI) kurulmasına karar vermişti.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Bellamy and Williams, “Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI)”: 257.

⁵⁵⁰ Novosseloff, “United Nations Operation in Côte D'Ivoire (UNOCI)”, 707.

⁵⁵¹ Letter dated 27 January 2003 from the Permanent Representative of France to the United Nations addressed to the President of the Security Council, Transmits reconciliation agreement adopted by the Round Table of the Ivorian Political Forces met at Linas–Marcoussis from 15–23 Jan. 2003 and Conclusions of Conference of Heads of State on Côte d'Ivoire met in Paris on 25–26 Jan. 2003, S/2003/99 (27 January 2003), <https://digitallibrary.un.org/record/485836?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Linas–Marcoussis Mutabakatı öncesinde Accra I Anlaşması (Eylül 2002) ve Lomé Anlaşması (Aralık 2002) yapılırken, sonrasında Accra II Anlaşması (Mart 2003), Accra III Anlaşması (Temmuz 2004), Pretoria I Anlaşması (Nisan 2005), Pretoria II Anlaşması (Temmuz 2005) ve Ouagadougou Siyasi Anlaşması (Ocak 2007) ile dört eki imzalanmıştı (Söz konusu anlaşmalar için bkz. “UN Peacemaker Peace Agreements Database and Language of Peace Tool”, United Nations Peacemaker https://peacemaker.un.org/areas-of-work/peace-agreements-database-and-language-of-peace-tool/peace-agreements-search?combine=&field_pa_date_value=&field_country_entity_target_id=Cote+d%27Ivoire+%28972%29&field_region_target_id=All&field_conflict_type_target_id=All [Erişim Tarihi: 23.08.2024]).

⁵⁵² UNSCOR, Resolution 1479 (2003) (13 May 2003), [https://undocs.org/S/RES/1479\(2003\)](https://undocs.org/S/RES/1479(2003)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

MINUCI, Fildişi Sahili'nde barış anlaşmasının uygulamasını ve Fransız ve ECOWAS birliklerinin barışı koruma faaliyetlerini destekleyecek şekilde hareket etmek üzere yetkilendirilmişti (“United Nations Mission in Côte d'Ivoire–Mandate”, United Nations Peacekeeping, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/minuci/mandate.html> [Erişim Tarihi: 20.08.2024]).

Böylece ülkede Fransa ve ECOWAS birliklerinin yanı sıra bir de BM misyonu konuşlandırılmıştı.

BMGK, Fransa'nın baskısıyla ve Afrikalı geçici üyelerin de desteğiyle, 27 Şubat 2004 tarihli ve 1528 Sayılı Kararı ile BM Fildişi Sahili Operasyonu (*UN Operation in Côte d'Ivoire*–UNOCI) oluşturulmasını kabul etmişti.⁵⁵³ Fildişi Sahili'nde yaşanan olayların bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeyi sürdürdüğünü tespit eden ve BM Antlaşması VII. Bölüm altında hareket ettiğini belirten BMGK, UNOCI'nin 4 Nisan 2004 tarihinden itibaren ve ilk olarak 12 aylık bir süre için kurulmasına karar vermişti. Böylece UNOCI, Fildişi Sahili'ndeki tarafların imzaladıkları Barış Mutabakatını uygulamalarına sağlama görev ve yetkilendirmesiyle birlikte, ülkede daha önce kurulmuş olan MINUCI'nin yerini almıştı.⁵⁵⁴

UNOCI'nin konuşlandırılmasının ardından, uluslararası toplum ülkede taraflar arasında kalıcı bir barış anlaşması imzalanması ve yaşanan insani krizlere çözüm bulunması için çabalarırken, BMGK, süreç içinde görev süresini düzenli olarak uzattığı UNOCI'nin görev ve yetkilerini aşamalı olarak genişletmeye başlamıştı. BMGK, 1572 Sayılı Kararıyla silah ambargosu ve belli bazı bireylere yönelik yaptırım talep ederken, 1584 Sayılı Kararıyla UNOCI'yi ve *Operation Licorne*'yi bu silah ambargosunu gözlemlemekle görevlendirmişti.⁵⁵⁵ BMGK, daha sonra Genel Sekreter'in tavsiyesi⁵⁵⁶ doğrultusunda 1609 ve 1682 Sayılı Kararlarıyla UNOCI personelinin sayısında artışa gitmişti.⁵⁵⁷ Tüm bunlara rağmen, ülkede güvenlik

⁵⁵³ UNSCOR, Resolution 1528 (2004), (27 February 2004), [https://undocs.org/S/RES/1528%20\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1528%20(2004)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

BMGK, bu kararla birlikte aynı zamanda Genel Sekreter'den MINUCI ve ECOWAS kuvvetlerinin sahip olduğu yetkileri 4 Nisan 2004 tarihine kadar UNOCI'ye aktarmasını istemişti. Böylece ülkede (Fransa'nın tek taraflı olarak bulundurduğu ve BM barış gücüyle birlikte hareket etmesi planlanan *Operation Licorne* birlikleri dışında) çok taraflı bir operasyon olarak sadece UNOCI kalacaktı.

⁵⁵⁴ “Mandate of ONUCI”, United Nations Operation in Côte d'Ivoire, United Nations Missions, <https://onuci.unmissions.org/mandat-de-lonuci-0> [Erişim Tarihi: 27.07.2024].

⁵⁵⁵ UNSCOR, Resolution 1572 (2004) (15 November 2004), [https://undocs.org/S/RES/1572%20\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1572%20(2004)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024] ve UNSCOR, Resolution 1584 (2005) (1 February 2005), [https://undocs.org/S/RES/1584%20\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1584%20(2005)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁵⁶ Fifth progress report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d'Ivoire, S/2005/398 (17 June 2005), <https://digitallibrary.un.org/record/551628?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁵⁷ UNSCOR, Resolution 1609 (2005) (24 June 2005), [https://undocs.org/S/RES/1609%20\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1609%20(2005)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024] ve UNSCOR, Resolution 1682 (2006) (2 June 2006), [https://undocs.org/S/RES/1682%20\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1682%20(2006)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

sağlanamamakta; giderek bozulan ekonomi nedeniyle siyasi gerginlikler tırmanmakta ve insan hakları ihlalleri ve cezasızlık kültürü yaygınlığını sürdürmekteydi.⁵⁵⁸

Taraflar arasında barışın sağlanması ve başkanlık seçimlerinin düzenlenmesi için uluslararası toplumun attığı adımlar kapsamında, Afrika Birliği (*African Union–AU*) arabulucusu Güney Afrika Devlet Başkanı Thabo Mkebi’nin de çağrısıyla BM, seçimlerin düzenlenmesinde daha etkin bir rol oynamaya karar vermişti. BMGK’nın 3 Haziran 2005 tarihli ve 1603 Sayılı Kararıyla, “*seçim sürecinin tüm aşamalarını doğrulayacak*” ve “*açık, serbest, adil ve şeffaf başkanlık ve yürütme organı seçimlerinin düzenlenmesi için gerekli tüm garantileri sağlayacak*” bir Seçimler Yüksek Temsilcisi atanmasını talep etmişti.⁵⁵⁹ Seçim Yüksek Temsilcisi ile BM Genel Sekreteri Fildişi Özel Temsilcisi ve UNOCI’nin yetkilendirmeleri birbirlerinden bağımsız olsa da aralarında bilgi paylaşımları gerekmekteydi.

Ülkede devlet başkanlığı seçimlerinin sürekli olarak ertelenmesi huzursuzluk yaratırken, Gbagbo, BM’yi dışarıda bırakma amacıyla, *Forces nouvelles* ile doğrudan diyalog kurarak 4 Mart 2007’de Ouagadougou Siyasi Anlaşması’nı imzalamıştı. Bu anlaşma uyarınca, geçici yönetimin başbakanı olarak Guillaume Soro görevlendirilmişti.⁵⁶⁰ BM ile bölgesel örgüt temsilcilerinin Fildişi Sahili taraflarıyla yaptığı uzun müzakereler sonucunda ve BMGK Genel Sekreteri’nin raporu ve tavsiyeleri doğrultusunda,⁵⁶¹ BMGK 16 Temmuz 2007 tarihli ve 1765 Sayılı Kararıyla Seçimler Yüksek Temsilcisi’nin yetkilendirmesini kaldırarak seçimlerin onaylanması sorumluluğu BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Choi Younh-jin’e vermişti.⁵⁶²

⁵⁵⁸ Fourth progress report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2005/186 (18 March 2005), par. 80, <https://digitallibrary.un.org/record/544115?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁵⁹ UNSCOR, Resolution 1603 (2005) (3 June 2005), par. 7, [https://undocs.org/S/RES/1603%20\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1603%20(2005)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁶⁰ Novosseloff, “United Nations Operation in Côte D’Ivoire (UNOCI)”, 712.

Ouagadougou Siyasi Anlaşması için bkz. Letter dated 13 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, Transmits the Ouagadougou Political Agreement on Côte d’Ivoire signed on 4 Mar. 2007 by the President of Côte d’Ivoire, the Secretary-General of the Forces nouvelles and the President of Burkina Faso and Chairman of the Economic Community of West African States, S/2007/144 (13 March 2007), <https://digitallibrary.un.org/record/595355?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁶¹ Thirteenth progress report of the Secretary-General on the United Nations Operations in Côte d’Ivoire, S/2007/275, (14 May 2007), <https://digitallibrary.un.org/record/600029?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁶² UNSCOR, Resolution 1765 (2007) (16 July 2007), [https://undocs.org/S/RES/1765%20\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1765%20(2007)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

BMGK'nın bu kararı aynı zamanda söz konusu barış anlaşmasının uygulanmasında BM'nin ve uluslararası toplumun rolünü “gözlemci” statüsüne indirmişti.⁵⁶³ Bu nedenle, BM'nin seçim sürecini etkili ve anlamlı biçimde onaylama ve seçimler sonrasındaki olası şiddetli tepkileri önleme imkânı ortadan kalkmıştı.⁵⁶⁴

BMGK, Fildişi Sahili'nde yaşanan çatışmaları, insani krizi ve seçimlerin sürekli olarak ertelenmesini gündemde tutarken, BM Genel Sekreteri ve BM Genel Sekreteri Fildişi Sahili Özel Temsilcisi BMGK kararları gereği düzenli olarak konuyla ilgili raporlar sunmaktaydı. Hatta bu raporlardan birinde, Genel Sekreter, Ouagadougou Anlaşması'nın uygulanmasındaki ilerlemenin görülebilmesi için bazı ölçütler ve göstergeler belirlenmesini önermiş, seçimlerin sürekli ertelenmesinin yarattığı sorunlara değinmiş ve “*açık, serbest, adil ve şeffaf seçimlerin düzenlenmesinin UNOCI için bir çıkış stratejisinin temelini oluşturabilecek önemli bir olacağına*” işaret etmişti.⁵⁶⁵ Tarafların isteksizliğine rağmen, BMGK, Genel Sekreterin raporları doğrultusunda, 2007 ile 2010 yılları arasında Fildişi Sahili'ndeki çatışmalarla ve insani krizle başa çıkmaya çalışan UNOCI'nin görev süresini düzenli olarak uzatmayı ve gerekli gördüğü durumlarda da görev ve yetkilendirmesini genişletmeyi sürdürmüştü. Bu durum, uluslararası toplumun Fildişi Sahili'nde düzenin sağlanması için kararlı davrandığı göstermektedir.

Devlet başkanlığı seçimlerinin sürekli olarak ertelenmesi, zaman geçtikçe, Gbagbo için bile sürdürülemez hale gelince, Ağustos 2010'da Başbakan Soro, UNOCI bünyesindeki Bağımsız Seçim Komisyonu'nun teklifi uyarınca devlet başkanlığı seçimlerinin birinci turunun 31 Ekim 2010'da ve ikinci turunun 28 Kasım 2010'da yapılacağını duyurmuştu. Gbagbo'nun bu takvimi kabul etmesinin nedeni, seçimi kazanacağına inanmasıydı.⁵⁶⁶ Ancak Gbagbo ve taraftarlarının yanıldığı görülmüş; Gbagbo, ilk turu kazanmasına rağmen, Ouattara karşısında ikinci turu kaybetmişti.

⁵⁶³ UNSCOR, Resolution 1765 (2007) par. 9, (16 July 2007), [https://undocs.org/S/RES/1765%20\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1765%20(2007)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁶⁴ Dorina A. Bekoe, “The United Nations Operation in Côte d’Ivoire: How a Certified Election Still Turned Violent”, *International Peacekeeping*, Vol. 25, No. 1, (2018): 136.

⁵⁶⁵ Twenty-first progress report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2009/344 (7 July 2009), <https://digitallibrary.un.org/record/659808?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁶⁶ Novosseloff, “United Nations Operation in Côte D’Ivoire (UNOCI)”, 713.

İkinci tur seçim günü oy kullanma merkezlerinde barışı koruma gücü askerleri ve gözlemciler konuşturarak UNOCI, kimi yerlerde yaşanan şiddet ve korkutma amaçlı eylemlere rağmen, oy kullanma süreçlerinin genel olarak serbest ve adil geçtiği yönünde rapor vermişti.⁵⁶⁷ Bağımsız Seçim Komisyonu, ikinci tur sonucunda Ouattara'nın seçimi kazandığını açıklamasına rağmen, Gbagbo'nun temsilcileri seçim sonuçlarının yayımlanmasını engellemeye çalışmış; Anayasa Konseyi ise seçimleri Gbagbo'nun kazandığını ilan etmişti.⁵⁶⁸ Böylece ülkede seçim sonrası gerilim artmaya başlamıştı.

ECOWAS, AU, Avrupa Birliği, *Organisation internationale de la Francophonie* ve Carter Center seçim gözlemcileri seçimi Ouattara'nın kazandığını açıklamış; BM Genel Sekreteri Fildişi Sahili Özel Temsilcisi Choi Young-jin de Bağımsız Seçim Komisyonu'nun ilan ettiği sonucu onaylamıştı.⁵⁶⁹ Tüm bu açıklamalara rağmen, Gbagbo 4 Aralık 2010'da Abidjan şehrinde Anayasa Konseyi'nin önünde devlet başkanı olarak yemin ederken, Ouattara da aynı gün Golf Hotel'de kendi devlet başkanlığı yeminini imzalamıştı. Ülkedeki kriz tam bir çıkmaz halini almıştı, öyle ki Gbagbo meşruiyeti olmadan gücü elinde tutarken, Ouattara gücü olmadan meşruiyete sahipti.⁵⁷⁰ Bu durum, sonraki aylarda krize diplomatik çözüm bulma çabalarını sekteye uğratacaktı.

BMGK'da 20 Aralık 2010 günü yapılan oturumda Genel Sekreterin yeni raporunu ele alınmış ve oturum sonrası 1962 Sayılı Karar oybirliğiyle kabul edilmişti.⁵⁷¹ BM Anlaşması VII. Bölüm'e göre hareket ettiğini belirttiği bu kararla, BMGK, Ouattara'nın Kasım 2010 seçimlerinin galibi ve Fildişi Sahili'nin meşru Devlet Başkanı olduğu kabul etmiş ve tarafları seçim sonuçlarına saygı göstermeye

⁵⁶⁷ Alexander Ramsbotham, "Digest: United Nations Mission in Côte d'Ivoire (UNOCI)", *International Peacekeeping*, Vol. 18, No. 4, (2011): 498.

⁵⁶⁸ Bellamy and Williams, "Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI)": 261.

⁵⁶⁹ Novosseloff, "United Nations Operation in Côte D'Ivoire (UNOCI)", 713.

⁵⁷⁰ Adekeye Adebajo, *UN Peacekeeping in Africa: From the Suez Crisis to the Sudan Conflicts*, (Boulder and London: Lynne Rienner, 2011), 159.

⁵⁷¹ UNSCOR, Resolution 1962 (2010) (20 December 2010), [https://undocs.org/S/RES/1962%20\(2010\)](https://undocs.org/S/RES/1962%20(2010)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024] ve Twenty-sixth progress report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d'Ivoire, S/2010/600 (23 November 2010), <https://digitallibrary.un.org/record/694208?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

çağırılmıştı.⁵⁷² Güvenlik Konseyi'nin seçimlerle ilgili bu yönde bir karar alması, Gbagbo'nun ve taraftarlarının güç paylaşımı odaklı bir anlaşmaya gitme umudunu ortadan kaldırdığı gibi, Gbagbo'nun BM ve Fransız barışı koruma güçlerinin isyancılardan yana taraf aldığı iddiasıyla ülkeyi hemen terk etmelerine yönelik talebini de geçersiz kılmıştı.⁵⁷³

Uluslararası toplum, BM yetkilileri ve UNOCI personeli 2011 yılının ilk günlerinde zor bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Fildişi Sahili'nde sivil halka yönelik ağır tehdit mevcuttu ve UNOCI ile Fransız birliklerine sivilleri koruma görevi verilmişti. Ancak bu kuvvetler Ouattara'nın *de jure* yönetiminin desteğine sahip olmasına rağmen, Gbagbo'nun *de facto* rejimi barışı koruma gücü askerlerinin tarafgir davrandığını iddia etmekteydi.⁵⁷⁴ Seçimlerin ardından Gbagbo'nun iktidarı bırakmaması ve Gbagbo ile Ouattara taraftarları arasında çatışmaların başlaması, krizi daha da tırmandırmıştı. Bir yandan uluslararası toplum, BM ve bölgesel örgütler krizin çözülmesi için diplomatik çabaları sürdürürken, diğer yandan UNOCI personeli giderek artan iç çatışmalarda taraf olmaya zorlanmaktaydı. Ülkede güvenlik endişeleri artarken, Gbagbo taraftarları sivillere karşı ağır silahlar kullanmakta ve UNOCI karargahını ve barış gücü askerlerini de hedef almaktaydı.⁵⁷⁵

Bu çatışma ortamında, BMGK 30 Mart 2011 tarihinde toplanarak Fildişi Sahili'ndeki durumu ele almış ve toplantı sonunda 1975 Sayılı Kararı oybirliğiyle kabul etmişti.⁵⁷⁶ Devletlerin birincil sorumluluğunun sivilleri korumak olduğunu hatırlatan kararda, BMGK, Fildişi Sahili'ndeki tarafları ve diğer paydaşları halkın iradesine ve

⁵⁷² UNSCOR, Resolution 1962 (2010) par. 1, (20 December 2010), [https://undocs.org/S/RES/1962%20\(2010\)](https://undocs.org/S/RES/1962%20(2010)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Güvenlik Konseyi burada "*ECOWAS ve Afrika Birliği'nin Alassane Dramane Ouattara'yı Fildişi Sahili'nin seçilmiş Cumhurbaşkanı olarak ve Bağımsız Seçim Komisyonu tarafından ilan edildiği üzere Fildişi halkının özgürce ifade edilen sesinin temsilcisi olarak tanınması ışığında tüm Fildişili Sahili taraflarını ve paydaşları halkın iradesine ve seçimin sonucuna saygı göstermeye çağırır*" ifadesiyle bölgesel örgütlerin seçim sonuçlarına yönelik onayı üzerinden hareket ettiği görülmektedir. Güvenlik Konseyi bu kararında ayrıca ECOWAS'ın ve Afrika Birliği'nin Fildişi Sahili'ne karşı uyguladığı çeşitli yaptırım kararlarını da memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir.

⁵⁷³ Bellamy and Williams, "Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI)": 261.

⁵⁷⁴ Alex J. Bellamy and Paul D. Williams, "The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect", *International Affairs*, Vol. 87, No. 4, (2011): 833-834.

⁵⁷⁵ Novosseloff, "United Nations Operation in Côte D'Ivoire (UNOCI)", 714.

⁵⁷⁶ UNSCOR, Resolution 1975 (2011) (30 March 2011), [https://undocs.org/S/RES/1975%20\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1975%20(2011)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Ouattara'nın ECOWAS'ın, AU'nun ve uluslararası toplumun geri kalanının kabul ettiği Fildişi Sahili Devlet Başkanı olarak seçilmesine saygı göstermeye çağırması; Gbagbo'nun çözüm müzakerelerini reddetmesini kınamıştı. Bu kararla aynı zamanda sivillerin korunması için UNOCI'ye “*sivil halka karşı ağır silahların kullanılmasını önleme dâhil*” olmak üzere “*gerekli tüm önlemleri alma*” yetkisi verilmişti.⁵⁷⁷ BM misyonuna böyle bir yetki verilmesi, krizin çözüme kavuşturulması sürecinde önemli bir aşama olmuştu.

BMGK'nın bu kararında sivillerin korunması yetkisi verilirken “ağır silahlara” özellikle işaret edilmesinin sıra dışı bir durum olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁵⁷⁸ Söz konusu oturumdaki tartışmalar, BMGK üyelerinin karar metnini farklı yorumladığını göstermekteydi: Birleşik Krallık temsilcisi kararın “*UNOCI'nin kararlı yetkilendirmesini değiştirmedigini ancak UNOCI'nin sivilleri koruma ve sivillere karşı ağır silahların kullanılmasını önleme rolünü tekrar teyit ettiğini*” savunmuştu. Buna karşın Çin temsilcisi “*barışı koruma operasyonlarının tarafsızlık ilkesine sıkı sıkıya uyması gerektiğini*” söylerken, Hindistan temsilcisi “*barışı koruma güçlerinin rejim değişikliği araçları haline getirilemeyeceğini*” vurgulayarak “*UNOCI'nin siyasi çıkmazda bir taraf olmaması ve iç savaşa dahil olmaması gerektiğini*” savunmuştu.⁵⁷⁹ BMGK Üye Devlet temsilcileri arasında yaşanan bu görüş ayrılıklarına rağmen, birçok açıdan önem taşıyan 1975 Sayılı BMGK Kararının oybirliğiyle alınması da ayrıca dikkat çekici bir husus olmuştur.

Uluslararası toplumda bu tartışmalar yaşanırken, sahadaki kriz 9 Nisan 2011 günü Gbagbo kuvvetlerinin Ouattara'nın bulunduğu Golf Hotel'e havan topları ve ağır silahlarla saldırmasıyla zirve noktasına ulaşmıştı. BMGK'nın 1975 Sayılı Kararı ile “gerekli tüm önlemleri alma” yetkisini elde eden UNOCI, *Operation Licorne* bünyesindeki Fransız askerleriyle koordineli biçimde, Gbagbo'nun kontrolündeki başkanlık sarayı ve konutu çevresinde ağır silahların ve mühimmatın depolandığı merkezleri ve askerî kampları hedef almıştı. Gbagbo, ailesi, kendisine bağlı çalışanları

⁵⁷⁷ UNSCOR, Resolution 1975 (2011) par. 6, (30 March 2011), [https://undocs.org/S/RES/1975%20\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1975%20(2011)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁷⁸ Bellamy ve Williams'a göre, bu sıra dışı ekleme, UNOCI'yle bağlantılı biçimde gerçekleştirmeyi planladığı askerî harekete temel oluşturması amacıyla Fransa tarafından bilinçli olarak yapılmış olabilirdi (Bellamy and Williams, “The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect”: 834).

⁵⁷⁹ UNSCOR, 6508th Meeting (30 March 2011), 6, 7, ve 3, <https://undocs.org/S/PV.6508> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

ve kabine üyeleriyle birlikte, 11 Nisan 2011 günü başkanlık konutunda *Forces nouvelles* (yeni adıyla Fildişi Sahili Cumhuriyeti Kuvvetleri [*Republican Forces of Côte d'Ivoire*–FRCI]) tarafından tutuklanmıştı.⁵⁸⁰ Böylece Fildişi Sahili’nde seçimler sonrası başlayan siyasi kriz ve taraflar arasındaki çatışmalar sona ermişti. Ülkede 2010 devlet başkanlığı seçimlerinden sonra yaşanan çatışmalarda ve insani krizde yaklaşık 3000 kişi hayatını kaybederken, 600.000 kişi de yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmıştı.⁵⁸¹

Ouattara’nın seçilmiş devlet başkanı olarak göreve gelmesinin ardından başlayan yeni dönemde, BM ve UNOCI, ülkedeki çalışmalarını ve desteğini bir müddet daha sürdürmüştü. BMGK’nın 30 Temmuz 2013 tarihli ve 2112 Sayılı Kararı, UNOCI’yi yeni kurulan hükümeti destekleyici bir rol oynama ve ulusal yetki makamlarının güçlendirilmesini destekleme görevi vermektedir.⁵⁸²

Fildişi Sahili’nde güvenlik şartlarının iyileşerek genel anlamda ilerleme kaydedilmesinin ve 2015 yılı Ekim ayındaki devlet başkanlığı seçimlerinin başarıyla tamamlanmasının ardından,⁵⁸³ BMGK 28 Nisan 2016 tarihli toplantısında Genel Sekreterin hazırladığı çekilme planını görüşmüş,⁵⁸⁴ toplantı sonunda aldığı 2284 Sayılı Kararıyla UNOCI’nin görev süresini son kez uzatarak BM personelinin

⁵⁸⁰ Twenty-eighth report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d'Ivoire, S/2011/387, par. 5-9, (24 June 2011), <https://digitallibrary.un.org/record/706264?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁸¹ “United Nations Operation in Côte d'Ivoire-Context”, United Nations Peacekeeping, <https://onuci.unmissions.org/contexte-1> [Erişim Tarihi: 27.07.2024]

⁵⁸² UNSCOR, Resolution 2112 (2013) (30 July 2012), [https://undocs.org/S/RES/2112%20\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2112%20(2013)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

BMGK bu kararın beşinci paragrafında “UNOCI’nin sivillerin korunması ve ülkedeki güvenlik durumunun istikrara kavuşturulmasında Hükümete yardımcı olma görevini etkin bir şekilde yerine getirebilmek amacıyla, Fildişi Sahili’nin batısında ve diğer hassas bölgelerde kaynaklarını artırırken mümkün olan diğer yerlerde azaltarak, kaynaklarını yüksek riskli bölgelerde yoğunlaştırmak üzere askeri varlığını yeniden yapılandırması gerektiğini” belirttikten sonra altıncı paragrafta UNOCI’nin yeni ve ayrıntılı görev ve yetkilerini sıralamaktadır.

⁵⁸³ “Mandate of ONUCI”, United Nations Operation in Côte d'Ivoire, United Nations Missions, <https://onuci.unmissions.org/mandat-de-lonuci-0> [Erişim Tarihi: 27.07.2024]

⁵⁸⁴ UNSCOR, 7681st Meeting (28 April 2016), <https://undocs.org/S/PV.7681> [Erişim Tarihi: 23.08.2024] ve Special report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d'Ivoire, S/2016/297 (31 March 2016), <https://digitallibrary.un.org/record/824909?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Genel Sekreter, bu raporun 49. paragrafında “UNOCI’nin görev süresinin son kez olacak şekilde 30 Haziran 2017’ye kadar uzatılmasını, son iki aylık kapatma döneminden önce yani 30 Nisan 2017 tarihine kadar UNOCI’nin Fildişi Sahili’nde konuşlu geçirdiği 12 yıllık dönemde kaydedilen ilerlemenin konsolide edilmesi için en önemli görülen görevlere odaklanmasını” önermektedir.

30 Haziran 2017’de ülkeden çekilmesini onaylamıştı.⁵⁸⁵ BM Genel Sekreteri, hazırladığı son ilerleme raporda, UNOCI’nin geri çekilmesinin ardından Fildişi Sahili’nin sorunlar yaşamaya devam edebileceği hususlara dikkat çekmiş ve bu sorunlara karşı uluslararası toplumun attığı ve ileride atabileceği adımları sıralamıştı.⁵⁸⁶ UNOCI personelinin ülkeden ayrılmasının ardından, BM Ülke Ekibi (*United Nations Country Team–UNCT*), BM Ajansları ve Fonları, Fildişi Sahili hükümetini ve halkını desteklemeye devam edecekti.⁵⁸⁷

UNOCI genel anlamda başarılı bir müdahale olarak görülmektedir. UNOCI’nin en önemli görevi, seçimlerin düzenlenmesi ve sonucunun onaylanmasıydı. BM, bölgesel örgütlerin de desteğiyle, Gbagbo üzerinde baskı kurarak seçimlerin nihayet 2010 yılı sonunda yapılmasını sağlamıştı. BM’nin seçimlerin sonucunu onaylaması ilk başta tartışmalara ve giderek artan çatışmalara neden olsa da, taraflar daha sonra seçim sonucunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Nihayetinde hem seçim sürecinin meşruluğu hem de ülkenin birliği korunmuştu. Genel olarak bakıldığında UNOCI, Fildişi Sahili’nde istikrarın sağlanması için kritik rol oynamıştı. Bu sayede uluslararası toplum, ülkede ve dolayısıyla bölgede düzenin sağlanması ve korunması hedefine ulaşmıştı. Bu müdahale ayrıca BMGK, BM Genel Sekreterliği ve sahadaki operasyon arasında eylem birlikteliğinin önemini de göstermiş ve taktik düzeyde güç kullanımını içeren kararlı yaklaşım BMGK kararlarının uygulanmasını sağlamıştı.⁵⁸⁸ Bununla birlikte müdahalenin başarıya ulaşmasında bir diğer faktör olarak BM sisteminin diğer uluslararası aktörlerle yürüttüğü iş birliği de gösterilebilirdi. UNOCI, Fransız birliklerinin oluşturduğu *Operation Licorne* ile birlikte hareket etmiş, ECOWAS’ın daha önce kurduğu operasyonu devralmış ve diplomatik çabalarını ECOWAS ve AU gibi bölgesel örgütlerle birlikte yürütmüştü.⁵⁸⁹ Bu çok taraflılık BM’nin hedefine ulaşmasında etkili olmuştu. UNOCI, barışı koruma açısından başarılı bir müdahale

⁵⁸⁵ UNSCOR, Resolution 2284 (2016) (28 April 2016), [https://undocs.org/S/RES/2284\(2016\)](https://undocs.org/S/RES/2284(2016)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁸⁶ Final progress report of the Secretary–General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2017/89 (31 January 2017), <https://digitallibrary.un.org/record/858385?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

⁵⁸⁷ “United Nations Operation in Côte d’Ivoire–Context”. United Nations Peacekeeping, <https://onuci.unmissions.org/contexte-1> [Erişim Tarihi: 27.07.2024].

⁵⁸⁸ Novosseloff, “United Nations Operation in Côte D’Ivoire (UNOCI)”, 717.

⁵⁸⁹ Bellamy and Williams, “Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d’Ivoire (UNOCI)”: 255.

olarak kabul edilebileceği gibi, misyonun sonlandırılması sürecinin de doğru bir şekilde yürütüldüğü söylenebilir. UNOCI'nin görevine son verilmeden önce çekilme planlamalara başlanmış; geçiş sürecine belirli kıstaslar konulmuş ve UNOCI'nin ülkede üstlendiği sorumlulukların ulusal ve uluslararası yetkililere devri için zaman çizelgeleri belirlenmişti.⁵⁹⁰ BM Genel Sekreteri bu süreçler konusunda sunduğu düzenli raporlarla BMGK'yı ve uluslararası toplumu bilgilendirmişti.

Bununla birlikte, müdahalenin UNOCI görev ve yetkilendirmesinde belirtilen bazı hedeflere ulaşamadığını söylemek de gerekmektedir. UNOCI'nin seçimlere odaklanması, kendisine verilen diğer görevlerden bazılarının, özellikle silahlı grupların dağıtılması, silahsızlandırma ve yeniden entegrasyon görevinin, göz ardı edilmesine yol açmıştı. Barış sürecinin başında, seçimlerin düzenlenmesi için silahsızlandırma ön koşul olarak kabul edilmesine rağmen, süreç içinde bu koşul yerine getirilememişti ve seçim tarihlerine gelindiğinde silahsızlandırma programı başlatılamamıştı.⁵⁹¹ Dolayısıyla, müdahalenin en temel başarısızlığı yerel düzeyde güvenliğin sağlanamaması olmuştu.⁵⁹² Seçimlerden sonra Gbagbo taraftarlarının direniş göstermesinde ve yaşanan çatışmalarda çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesinde de bu eksikliğin etkili olduğu söylenebilirdi.

Gerekçeleri açısından bakıldığında, Fildişi Sahili Müdahalesinde ülkede çıkan iç çatışmada sonrası tarafların imzalanan barış anlaşmasına uymalarını sağlamanın ve ülkede düzenin tesis edilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Bölgesel örgütlerle birlikte hareket eden BM, ülkede konuşlandırılan UNOCI'ye verdiği görev ve yetkileri süreç içinde genişleterek müdahaleyi çok boyutlu hale getirmiş ve hedeflerini çeşitlendirmişti. UNOCI, ilk olarak taraflar arasında barış anlaşmasının koşullarına uyulmasını sağlamayla görevliyken, daha sonra seçimlerin düzenlenmesi ve onaylanması görevlerini de üstlenmişti. BM, seçimlerin düzenlenmesini sağlayarak ve seçim sonuçlarını onaylayarak ülkede düzenin tesis edilmesini amaçlamıştı. Sonuçları açısından bakıldığında ise, UNOCI'nin sonuçlarını onayladığı seçimler sonrası çıkan çatışmaları sona erdirmek amacıyla artırılmış yetkilerini kullanan UNOCI, *Operation*

⁵⁹⁰ Richard Caplan, "Political leverage and UN peacekeeping: The case of UNOCI's withdrawal from Côte d'Ivoire", *Conflict, Security & Development*, Vol. 24, No. 2 (2024): 111.

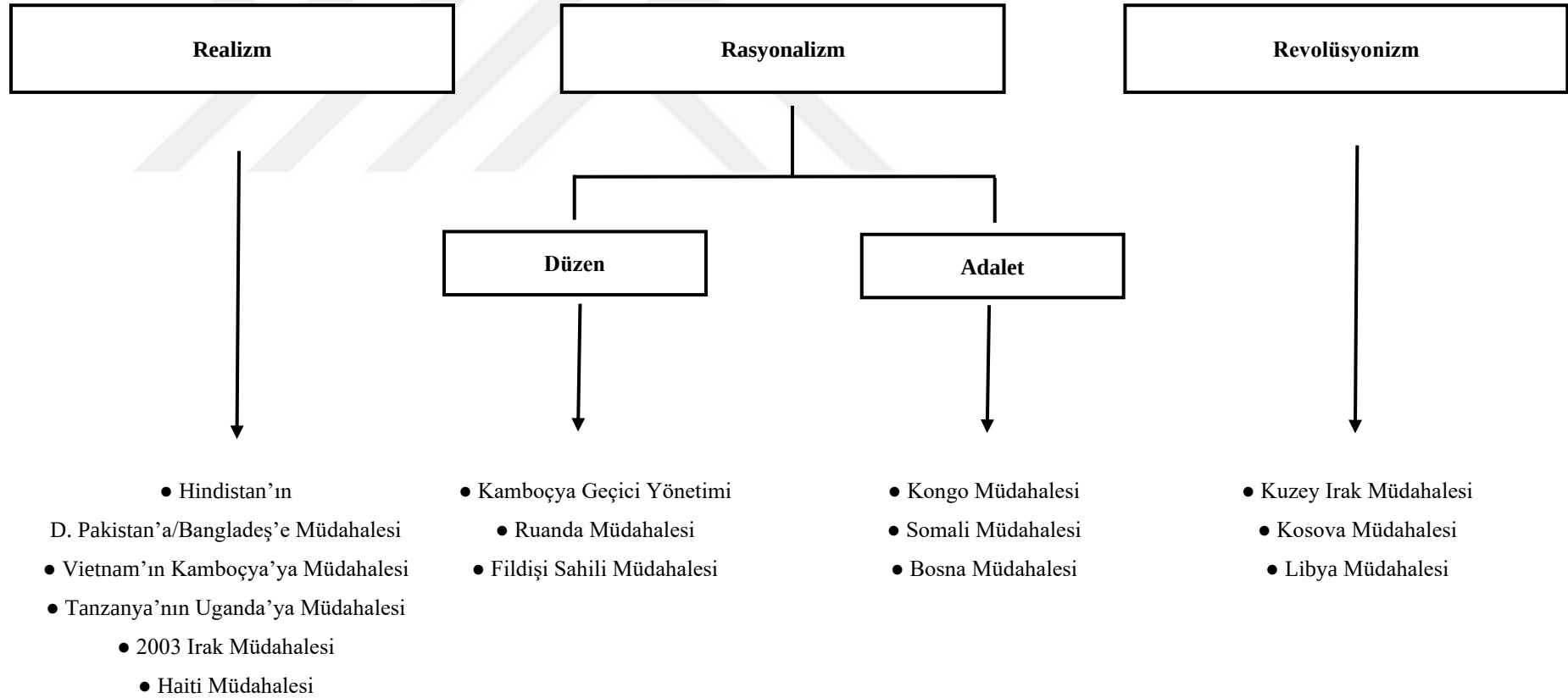
⁵⁹¹ Dorina A. Bekoe, "The United Nations Operation in Côte d'Ivoire: How a Certified Election Still Turned Violent": 145.

⁵⁹² Bellamy and Williams, "Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI)": 279.

Licorne'la birlikte, seçimlerin meşru kazananı Ouattara'nın devlet başkanlığı görevine başlamasını ve böylece ülkede seçim sonuçlarına saygı gösterilmesini sağlamıştı. Uluslararası toplum, UNOCI aracılığıyla çatışmaların sonlandırılmasını sağlamış ve ayrıca ülkede düzenin kurulmasına destek vermişti. UNOCI, 2010 devlet başkanlığı seçimleri sonrasında da Fildişi Sahili hükümetine destek vermekle görevlendirilmişti ki, bu da uluslararası toplumun ülkede ve dolayısıyla bölgede düzenin sağlanmasına yönelik çabasını göstermişti. Tüm bunlar dikkate alındığında, Fildişi Sahili Müdahalesi, Rasyonalizm kapsamında değerlendirilmektedir. Seçimleri kazanan Ouattara'nın devlet başkanlığını görevini üstlenmesini ve böylece rejimin korunmasını sağlaması, ayrıca ülkede düzenin tesis edilmesine destek verilmesi ve ülkede düzenin kurulmasının ardından aşamalı olarak geri çekilerek müdahale süresini sınırlı tutması nedeniyle, bu müdahale Rasyonalizm kapsamında ve düzenin önceliklendirildiği başarılı bir müdahale olarak kabul edilmektedir.

4.4. İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek Kapsamında Sınıflandırılmasına

Bu bölüme başlarken sunulan Tablo 4.1'de insani müdahalelerin üç gelenek kapsamında sınıflandırılması için kuramsal bir çerçeve yer almaktadır. Bölüm içinde incelenen ve sınıflandırma gerekçeleri sunulan insani müdahale örnekleri aşağıdaki tabloda bu çerçeve altında verilmektedir.

Şekil 4.2: İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek Kapsamında Sınıflandırılması.

Özgün şekil olarak oluşturulmuştur.

Alanyazında, İnsani Müdahaleler çok büyük oranda başarılı / başarısız müdahaleler olarak değerlendirilmekte ve sınıflandırılmaktadır. Ancak bu çalışmada müdahalelerin bu şekilde ikili sınıflandırma dışında, yeni bir bakış açısıyla sınıflandırmanın mümkün olduğunun gösterilmesi ve İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının daha bütüncül bir yaklaşımla Üç Gelenek içinde sınıflandırılıp açıklanabileceğinin mümkün olduğunu göstermek amaçlanmaktadır. Kuramsal ve tarihsel olarak bakıldığında ikiliklere veya ikili okumalara karşı mesafeli bir kuram olan İngiliz Okulu kuramı kapsamında düşünüldüğünde, İnsani Müdahale uygulamaları Üç Gelenek kavramsallaştırması içinde de okunabilmektedir.

5. SONUÇ

İnsani Müdahale kavramı ve uygulamaları üzerine tartışmaların geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Kökenlerini Haklı Savaş geleneğinden ve bu geleneğin dayandığı zengin felsefi temelden alan İnsani Müdahale kavramı, günümüze kadar farklı adlarla anılmış ve zaman zaman farklı yönleri ön plana çıkarılarak farklı tanımları yapılmıştır. Değişen tanımlarla birlikte (ve aynı zamanda bu tanımlarda değişikliklere neden olacak biçimde) İnsani Müdahale uygulamalarında da değişim yaşandığı görülmektedir. Söz konusu değişiklikler İnsani Müdahale uygulamalarının gerekçelerinde olduğu kadar uygulamaların biçiminde ve süreçlerinde de kendini göstermektedir.

İnsani Müdahale kavramına yönelik alanyazındaki kuramsal tartışmaların büyük oranda İngiliz Okulu kuramı temelinde yapıldığı ve özellikle Soğuk Savaş döneminin son yıllarıyla Soğuk Savaş Sonrası dönemin ilk yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yoğunlaşma, çalışmada da işaret edilmeye çalışıldığı gibi, İngiliz Okulu'na yönelik ilginin artmasıyla olduğu kadar, Soğuk Savaş Sonrası ilk on yıllık dönemde dünya siyasetinde yaşanan gelişmelerle ve İnsani Müdahale uygulamalarının artmasıyla da paralellik göstermektedir. Dördüncü bölümde ele alınan örnek vakaların büyük bir kısmı (14 İnsani Müdahaleden 10'u) Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanırken, söz konusu vakaların yarısı (14 İnsani Müdahaleden yedisi) 1990–2000 yılları arasında gerçekleşmiştir. Uygulamadaki bu artış, kaçınılmaz olarak kuramsal tartışmalara da yeni bir yön vermiştir.

Bu kuramsal tartışmalarda, İnsani Müdahale kavramı, İngiliz Okulu'nun temel tartışması olan Dayanışmacılık ile Çoğulculuk ayrımı üzerinden ve normatif bir tartışma olarak ele alınmaktadır. Bu tartışmanın temelleri Britanya Komitesi'nin daha ilk döneminde farklı uluslararası toplum anlayışlarına ve uluslararası toplum içindeki düzen–adalet ikilemine dair Hedley Bull'un geliştirdiği kavramsallaştırmaya dayanmaktadır. Çoğulcular ile dayanışmacılar arasında uluslararası toplumun yapısı ve uluslararası toplumda düzenin mi yoksa adaletin mi öncelenmesi gerektiğine dair gelişen bu tartışma, hayli normatif bir şekilde ilerlemiş ve başlıca iki ana anlaşmazlık

konusu çerçevesinde gelişmiştir. Bunlardan ilki, egemenliğe saygı ve bunun sonucunda müdahale karşıtı olarak özetlenebilecek devletlerin haklarını önceleyen bakış açısı ile temel insan haklarının korunmasını temel alarak bireylerin haklarının öncelendiği/öncelenmesi gerektiğini savunan bakış açısı arasındaki anlaşmazlıktır. İkinci anlaşmazlık konusu ise uluslararası hukukun devletlerin aralarındaki anlaşmalarla oluşturduğu pozitif hukuku mu yoksa bireylerin doğuştan gelen evrensel haklara sahip olduğunu savunan doğal hukuku mu temel alması gerektiği sorusunun cevabına dairdir. Çoğulcular ile dayanışmacılar arasında bu iki soruya verilen cevaplar temelinde yaşanan ayrışma, normatif tartışmalarda söz konusu iki anlaşmazlık konusunun yakından ilişkili olduğu İnsani Müdahale kavramının tartışılmasında da görüş ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. Uluslararası toplumda pozitif hukuk karşısında doğal hukukun temel alınarak insan haklarını koruma gerekçesiyle bir devletin egemenliğine müdahale edilip edilmeyeceği tartışması, böylece alanyazında uzun süre devam etmiştir; hâlen de bu konuda bir görüş birliğine varılabilmiş değildir.

Akademik alanda ve normatif temellerde yürütülen bu kuramsal tartışmalarda, özellikle 1999 ilâ 2001 yılları arasındaki üç yıl, İnsani Müdahale kavramı üzerine yapılan tartışmalar için çok önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. İnsani Müdahale uygulamalarının hızla çoğalıp çeşitlendiği 1990'lı yıllar bu uygulamalar için de bir dönüm noktası sayılan NATO'nun yasal olmayan ama meşru 1999 Kosova Müdahalesiyle sona ererken; kuramcılar Nicholas J. Wheeler ile Robert H. Jackson 2000 yılında yayımladıkları kitaplarıyla dayanışmacılık-çoğulculuk tartışmasının nihai çerçevesini çizmiştir. Wheeler, *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* başlıklı kitabında uluslararası toplumda İnsani Müdahale aracılığıyla “yabancıları kurtarma” yükümlülüğünü yani dayanışmacı uluslararası toplum anlayışını savunmaktadır. Jackson ise *The Global Covenant. Human Conduct in a World of States* başlıklı kitabında “devletlerden oluşan bir dünya”da insanların davranışları aracılığıyla bir küresel misakın mevcudiyetini sorgulamakta yani çoğulcu uluslararası toplum anlayışını benimsemektedir. Bir başka deyişle, Wheeler ile Jackson'ın bu çalışmaları İnsani Müdahale kavramıyla ilgili kuramsal tartışmalarda bir yelpazenin iki ucunu oluşturmaktadır: Wheeler, dayanışmacı anlayışı temsil ederken, Jackson çoğulcu anlayışı benimsemektedir. Bu iki uç arasında ise daha orta noktaya yerleşen kuramcı olarak R. J. Vincent kabul edilebilir. Vincent'in 1986 tarihli

Human Rights and International Relations başlıklı kitabı söz konusu kuramsal tartışmalarda bir orta yol perspektifini yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, İnsani Müdahale kavramıyla ilgili kuramsal tartışmaları bu üç yazarın ve bu üç temel çalışmanın çerçevesinde üç sütun halinde yapılandırmak mümkündür.⁵⁹³

Bu zamana kadar devlet egemenliği ve müdahale etmeme normları üzerinde durulan en önemli hususlar iken, 2001 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu’nun raporuyla ortaya konulan “Koruma Sorumluluğu” kavramı tartışmalara yeni bir yön vermiştir. Bu yeni yön doğrultusunda tartışmalar Sorumluluk olarak Egemenlik ve buradan da hareketle Koruma Sorumluluğu kavramına kaymış ve uluslararası toplumda yeni norm oluşumu sorgulanmıştır. Ancak yine 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları, ardından gelen Teröre Karşı Savaş söylemi ve buna bağlı uygulamalar söz konusu norm oluşturma çabalarını önce geri plana atmış; ardından da Koruma Sorumluluğu kavramına dayanan uygulamaların bazılarında yaşanan sorunlar bu çabaların önünde önemli engeller oluşturmuştur.

İngiliz Okulu’nun Britanya Komitesi bünyesinde toplanmaya başladığı 1950’li yılların sonundan günümüze değin, alanyazında yer bulan kuramsal tartışmalarda çok az sayıda çalışma İnsani Müdahale kavramını (veya ilişkili kavramları) Üç Gelenek kapsamında ele almıştır. Yapılan alanyazın taramasında ulaşılan bu çalışmalardan ilki olan “Humanitarian Intervention and the Three Traditions” başlıklı makalede, Alex J. Bellamy, İnsani Müdahale kavramı ve uygulama örneklerinin uluslararası toplumun önüne koyduğu çelişkilerden hareketle çoğulcuların ve dayanışmacıların tartışmalarına konu olduğuna işaret etmekte; bu noktada Wight’ın uluslararası kuramın “Üç Geleneği” kavramsallaştırmasına başvurmayı önermekte ve bu tartışmayı normatif boyutta ele almaktadır.⁵⁹⁴ Söylemlerdeki tutarsızlıkların ve egemenliğe dair tutumlardaki ikiyüzlülüğün devam edeceğini öngören Bellamy, bu sorunların Üç Gelenek arasında süregelen ve belirli eylemlerin olası sonuçlarına dair pragmatik tartışmaların yapıldığı bir diyalogun ürünü olduğunu öne sürmektedir. Bellamy’ye göre, uluslararası toplumda davranış normları konusunda bir mutabakat mevcuttur ancak bu normların belirli vakalara nasıl uygulanacağı konusunda mutabakat

⁵⁹³ Burada sözünü ettiğimiz üç sütunun ve bu üç sütunun kendi aralarındaki tartışmaların ve etkileşimlerin Üç Gelenek tartışması çerçevesinde ele alınması, daha sonraki çalışmalar için bir araştırma sorusu teşkil edebilir.

⁵⁹⁴ Alex J. Bellamy, “Humanitarian Intervention and the Three Traditions”, *Global Society*, Vol. 17, No. 1 (2003): 3-20.

olasılığının bulunmadığı pragmatik bir dayanışmacılık söz konusudur. Bellamy burada Üç Gelenek kavramsallaştırmasına başvurduğunu söylese de aslen uluslararası toplumdaki dayanışmacı anlayış ile çoğulcu anlayış arasındaki farkı öne çıkarmakta ve Üç Gelenekten Rasyonalizm geleneğine odaklanmaktadır.

Bellamy'nin bu makalesinden birkaç yıl sonra, Anthony Coates, “Humanitarian Intervention: A Conflict of Traditions” başlıklı kitap bölümünde Haklı Savaş düşüncesi ile İnsani Müdahale kavramları arasında düşünürler aracılığıyla bir bağ kurmaktadır.⁵⁹⁵ Yazar, Realizm ile Kozmopolitizmi (Ahlaki Tikelcilik ile Ahlaki Evrenselciliği) karşılıklı iki uca yerleştirerek İnsani Müdahale etiğini bu karşıtlık üzerinden değerlendirse de doğrudan İngiliz Okulu kuramının Üç Gelenek kavramsallaştırmasına atıfta bulunmamaktadır. Bu nedenle, söz konusu makalenin Bellamy'nin başlattığı tartışmanın devamını getirdiğini söylemek pek mümkün değildir.

Akademik alandaki kuramsal tartışmalar, 2000'li yılların ikinci yarısında Koruma Sorumluluğu kavramına ve norm geliştirmeye odaklanmış iken, İngiliz Okulu kuramının Üç Gelenek kavramsallaştırması yine geri planda kalmıştır. Adrian Gallagher, soykırım, düzen ve uluslararası düzeyde meşruiyet arasındaki ilişkiyi incelerken İngiliz Okulu kuramını kullandığı *Genocide and its Threat to Contemporary International Order* adlı kitabında bu kuramsal tartışmaya kısmen farklı bir açıdan yaklaşmaktadır.⁵⁹⁶ Yazar, Andrew Linklater'ın Wight'ın Üç Geleneği'ni uluslararası sistem, uluslararası toplum ve uluslararası topluluk kavramlarıyla eşleştirdiği modelinden yararlanmaktadır. Gallagher uluslararası ilişkilere dair görüşlerin soykırıma yönelik algıyı, yorumu ve anlayışı nasıl şekillendirdiğini göstermek üzere uluslararası sistem (Realizm), uluslararası toplum (Rasyonalizm) ve uluslararası topluluk (Revolüsyonizm) bakış açılarını ele almakta ve ardından da Koruma Sorumluluğu kavramı sonrası dünyada soykırımın önlenmesiyle ilgili olarak bu Realist, Rasyonalist ve Revolüsyonist bakış açılarını bir diyalog içinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Gallagher'ın bu çalışması doğrudan İnsani Müdahale kavramıyla değil de, soykırım kavramı ve Koruma Sorumluluğu normunu geliştirme

⁵⁹⁵ Anthony Coates, “Humanitarian Intervention: A Conflict of Traditions”, *Humanitarian Intervention, NOMOS XLVII*, ed. Terry Nardin and Melissa S. Williams (New York and London: New York University Press: 2006), 58-83.

⁵⁹⁶ Andrian Gallagher, *Genocide and its Threat to Contemporary International Order* (London: Palgrave Macmillan, 2013).

abalarıyla ilgili olmasına rağmen, yazarın kitapta kuramsal tartışma bağlamında Üç Gelenek kavramsallaştırmasından yararlanma biçimi dikkat çekicidir.

Son olarak, yine Bellamy “Humanitarian Intervention” başlıklı kitap bölümünde, İnsani Müdahale kavramını açıklamak ve değerlendirmek için farklı bakış açılarının düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁵⁹⁷ Bu çalışmada doğrudan Üç Gelenek’ten söz edilmese de bakış açılarıyla ilgili yapılan sınıflandırma yazarın bu Üç Gelenek kavramsallaştırması doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir. Bellamy, devletlerin her zaman için önceliklendirilmesi gerektiği görüşünün artık hâkimiyetini yitirdiğini ve kendisinin bir ilke olarak tanımladığı Koruma Sorumluluğu’na yönelik olarak (en azından teoride) tutarlı bir taahhüdün ortaya çıktığını savunmakta ancak İnsani Müdahalenin geleceği konusunda belirsizliğin de hâlen devam ettiğini vurgulamaktadır.

Alanyazındaki bu kuramsal tartışmaların ardından, İnsani Müdahalenin uygulamalarını ele alan çalışmalara ve tartışmalara bakıldığında, genellikle İnsani Müdahale uygulamalarının sebeplerinin, süreçlerinin ve sonuçlarının tarihsel anlatımla ele alınmakta olduğu veya seçilen bir veya birkaç örnek vakaya odaklanıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları İnsani Müdahaleleri başarılı veya başarısız müdahaleler olarak değerlendirmekte ve bu değerlendirmelerini, sundukları iddialarla gerekçelendirmeye çalışmaktadır. Bazı çalışmalarda ise ele alınan İnsani Müdahale uygulamalarından hareketle geleceğe yönelik çıkarılması gereken veya çıkarılabilecek dersler sıralanmaktadır. Bunların yanı sıra, kimi çalışmalarda ise ağırlıklı olarak sayısal verilere odaklanılmakta ve bu verilerden hareketle ele alınan İnsani Müdahale örnek vakalarının değerlendirilmesi iddiaları ortaya konulmaktadır. Ayrıca, yukarıda kuramsal tartışmalar ele alınırken işaret edildiği gibi, NATO’nun yasal olmayan ama meşru 1999 Kosova Müdahalesi, İnsani Müdahale uygulamaları (ve daha sonra geliştirilecek olan Koruma Sorumluluğu kavramı ve uygulamaları) için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Alanyazında uygulamalara dair çalışmalar, bu dönemde İnsani Müdahalenin meşruiyeti üzerine ve müdahalelerin karar alıcıları olan uluslararası örgütler ve devletler ile sahadaki uygulayıcıları olan sivil ve askerî unsurlar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.

⁵⁹⁷ Alex J. Bellamy, “Humanitarian Intervention”, *The Routledge Handbook of Global Ethics*, ed. Darrel Moellendorf and Heather Widdows (London and New York: Routledge, 2015), 127-140.

Alanyazında işaret edilen tüm bu tartışmalara ve çalışmalara bakıldığında, İnsani Müdahale kavramı ve uygulamalarının uzun süredir Uluslararası Toplum kavramıyla ele alınmakta olduğu görülmektedir. Ancak Uluslararası Toplum kavramı ve bu kavramla özdeşleştirilen Rasyonalizm Geleneği, giderek karmaşık bir hale gelen ve sürekli dönüşen İnsani Müdahale (ve bağlantılı olarak geliştirilen Koruma Sorumluluğu) kavramını ve uygulamalarını açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, İnsani Müdahale kavramının Orta Çağ'daki Haklı Savaş düşüncesinden 2000'li yılların başında geliştirilmeye çalışılan Koruma Sorumluluğu normuna kadar olan kavramsal değişimi ve bununla birlikte bu kavramlara dayanarak hayata geçirilen uygulamalarının giderek daha da karmaşık ve çok boyutlu bir hale geldiği de bir gerçektir. Bu nedenle, İnsani Müdahale kavramı ve uygulamalarını ele almak için daha kapsayıcı bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Söz konusu kapsayıcı yaklaşımın İngiliz Okulu'nun sunmuş olduğu Üç Gelenek (Realizm, Rasyonalizm, Revolüsyonizm) senteziyle sağlanabileceği ve Üç Gelenek kavramsallaştırmasından yararlanarak alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesi yönünde bir adım atılabileceği değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle, İngiliz Okulu'nun Üç Geleneği sentezleyen ve ikiliklerden kaçınarak orta yol (*via media*) bulmayı amaçlayan felsefi yaklaşımı üzerine inşa edilen bu çalışmada, İnsani Müdahale kavramının Üç Gelenek içinde düşünülebileceği ve böylece daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşıma ulaşılabileceği gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu çaba doğrultusunda, İnsani Müdahale uygulamaları Üç Gelenek içine yerleştirilerek yeni bir analiz modeli sunulmaktadır. Bu yeni analiz modeliyle, alanyazındaki uluslararası toplumda düzen–adalet ikilemi, devletin egemenliğinin önceliklendirmesi–bireyin haklarının önceliklendirilmesi ikilemi veya başarılı müdahale–başarısız müdahale gibi ikilikler yerine İnsani Müdahalelerin Üç Gelenek (3 R) içinden/üzerinden de okunabileceğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Sunulan bu analiz modeli çerçevesinde ve dördüncü bölümde ele alınan örnek vaka incelemelerinden de hareketle, 1945 sonrası modern dönemdeki İnsani Müdahale uygulamalarının değerlendirilmesinde Rasyonalizm Geleneğinin yanı sıra Realizm ve Revolüsyonizm Geleneklerine de başvurulabileceği görülmektedir. Çalışmada incelenen örneklerden 1974 Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesi, 1978 Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi, 1979 Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi, 1994–1996 Haiti Müdahalesi, 2003 Irak Müdahalesi Realizm Geleneğiyle

açıklanabilmektedir. Bu müdahaleler incelendiğinde, bazı ortak noktaları şu şekilde sıralanabilir: Müdahale eden taraf bir devlettir ve müdahale gerekçeleri arasında ulusal çıkarlar ön plana çıkmaktadır ancak müdahale sırasında müdahale edilen devletin devlet egemenliğine ve toprak bütünlüğüne vurgu yapılmaktadır ve uluslararası alanda meşruluk elde etme çabasıyla kimi zaman insani gerekçelerin de öne sürülebildiği görülmektedir.

Öte yandan örnek vaka olarak değerlendirmeye dâhil edilen 1991 Kuzey Irak Müdahalesi, 1999 Kosova Müdahalesi ve 2011 Libya Müdahalesini Revolüsyonizm Geleneği içinde ele almak mümkündür. Bu müdahalelere bakıldığında şu ortak özellikler ön plana çıkmaktadır: Bir devletin yönetiminin kendi vatandaşlarına yönelik insan hakları ihlallerini durdurması ve evrensel insan haklarına saygılı şekilde davranmasını sağlamak ve söz konusu egemen devlet içindeki insan haklarını ve insani durumu iyileştirmek amacıyla bir devletler koalisyonu veya uluslararası toplum tarafından yapılan ve zamanının ötesine geçen müdahalelerdir. Bu müdahalelerde temel referans nesnesi olarak birey alınırken insan haklarının korunması veya iyileştirilmesi hedef olarak belirlenmekte ve bu amaçla gerektiğinde radikal önlemlere başvurulması kabul edilmektedir.

Realizm Geleneği ile Revolüsyonizm Geleneği arasındaki Rasyonalizm Geleneği ise 1960–1964 Kongo Müdahalesi, 1992–1993 Somali Müdahalesi, 1992–1995 Bosna Müdahalesi, 1992–1993 Kamboçya Geçici Yönetimi Müdahalesi, 1993–1995 Ruanda Müdahalesi ve 2004–2017 Fildişi Sahili Müdahalesini açıklamak için kullanılabilir. Rasyonalizm Geleneği içinde değerlendirilen bu müdahalelerin ortak noktalarına odaklanıldığında, söz konusu müdahalelerde genellikle uluslararası toplum içinde mümkün olduğu ölçüde genel bir uzlaşıya varıldığını ve müdahalenin uluslararası toplum veya bir devletler koalisyonu tarafından gerçekleştirildiğini ve müdahale edilen devlet toprakları içinde bireyin durumunun ve insan haklarının iyileştirilmesi amacını taşıdığı görülmektedir. Ayrıca Rasyonalizm altında düzen–adalet ikilemi de göz önünde bulundurulduğunda, burada ele alınan örnek vakaların bazılarında devlet yapısının veya rejiminin korunmasını amaçlaması nedeniyle düzenin önceliklendirildiğini, bazılarında ise müdahale edilen devlette (veya devlet yapısının çöktüğü/artık var olmadığı bölgelerde) yeni bir devlet yapısının ve rejimin inşa edilmesi için çaba harcanması nedeniyle adaletin önceliklendirildiğini söylemek mümkündür. Söz konusu düzen–adalet ikilemi dikkate alındığında ise çalışmada

incelenen örnek vakalardan Kamboçya Geçici Yönetimi Müdahalesi, Ruanda Müdahalesi ile Fildişi Sahili Müdahalesi düzenin önceliklendirildiği insani müdahaleler; Kongo Müdahalesi, Somali Müdahalesi ile Bosna Müdahalesi ise adaletin önceliklendirildiği insani müdahaleler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Rasyonalizm Geleneği altında düzen–adalet ikilemi bağlamında yapılan bu ayrımın katı sınırlara sahip sabit bir ayrım olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada incelenen Kongo Müdahalesi ve Bosna Müdahalesi gibi örnek vakalarda süreç içinde amaçlar ve dolayısıyla yetkilendirmeler arasında geçişler ve değişimler yaşandığı görülmektedir. Söz konusu müdahalelerde başlangıçta düzenin önceliklendirildiği ancak müdahale boyunca yaşanan gelişmeler nedeniyle adalet önceliklendirilmeye başlandığı söylenebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, İnsani Müdahale kavramını İngiliz Okulu’nun Üç Gelenek (Realizm, Rasyonalizm, Revolüsyonizm) çerçevesinde ele alarak, alanyazında bu kavrama ve uygulamalarına yönelik sunulmuş olan dar kapsamlı yaklaşımlara alternatif bir kuramsal çerçeve geliştirmeyi hedeflemektedir. Mevcut alanyazın çalışmalarında İnsani Müdahale uygulamalarının sıklıkla Rasyonalizm Geleneği çerçevesinde ve çoğunlukla çoğulcu uluslararası toplum anlayışı ile dayanışmacı uluslararası toplum anlayışı arasındaki tartışma temelinde ele alınması, bu karmaşık kavramın çok boyutlu ve dinamik yapısını anlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada, hem Realizm’in güç ve çıkar merkezli analizlerine hem de Revolüsyonizm’in normatif ve devrimci perspektifine dayanan bir yaklaşım geliştirilerek, İnsani Müdahale kavramının ve uygulamalarının çok boyutlu yapısının daha kapsamlı bir şekilde açıklanabileceği savunulmuştur.

Tezin temel bulguları, Soğuk Savaş döneminde İnsani Müdahale uygulamalarının genellikle Realizm Geleneği çerçevesinde güç dengesi ve çıkar temelli değerlendirildiğini, Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda Revolüsyonizm Geleneğinin daha etkili olduğunu, ancak zamanla uluslararası toplumun Rasyonalizm Geleneğinin normatif ilkelerine doğru bir dönüş yapmaya başladığını göstermektedir. Bu dönüşüm, İnsani Müdahalelerin yalnızca insani değerlerle değil, aynı zamanda uluslararası düzenin korunmasıyla ve küresel aktörlerin stratejik hedefleriyle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında, İnsani Müdahale kavramı tartışmalarında ve uygulamalarında bir denge arayışına gidildiğini söylemek mümkündür.

Dolayısıyla, bu çalışmada önerilen Üç Gelenek yaklaşımı, İnsani Müdahale kavramına ve uygulamalarına yalnızca normatif bir çerçeve sunmakla kalmamakta; aynı zamanda tarihsel, politik ve stratejik bağlamda daha bütüncül bir analiz imkânı sağlamaktadır. Sunulan Üç Gelenek yaklaşımının, bundan sonraki tartışmalarda, bu çalışma kapsamında ele alınmayan diğer İnsani Müdahale uygulamalarını ve aynı zamanda insani krizlere müdahale edil(e)memesi (müdahalesizlik) örneklerini de incelemek için kullanılabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca Üç Gelenek yaklaşımının ve önerilen analiz modelinin yalnızca İnsani Müdahale kavramı ve uygulamalarıyla sınırlı kalmayıp, Uluslararası İlişkiler disiplindeki diğer konuları veya sorunları (örneğin soykırım, iklim değişikliği ve çevre sorunları, göç, güvenlik, vb.) da incelemek için daha kapsayıcı ve bütüncül bir model teşkil etmesi de mümkündür.

Son olarak, İngiliz Okulu'nun eklektik yöntemi ve Üç Gelenek kavramsallaştırması, İnsani Müdahalelerin kavramsal ve uygulamaya dönük sorunlarını ele almak için güçlü bir araç sunmaktadır. Bu çalışma, İnsani Müdahalelere dair alanyazında eksik kalan bağlantıları tamamlamayı amaçlamakla birlikte, uluslararası toplumun insani krizlere yaklaşımında yaşanan dönüşümleri daha iyi anlamak için teorik ve metodolojik bir temel sunmaktadır. Çalışmanın, İnsani Müdahale kavramına ve uygulamalarına ilişkin gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı ve özellikle Türkçe alanyazında yeni tartışmaların önünü açacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- “Agreement on a comprehensive political settlement of the Cambodia conflict (with annexes). Concluded at Paris on 23 October 1991”. Treaty Series, Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, New York: United Nations, 1999. <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201663/v1663.pdf> [Erişim tarihi: 14.08.2024].
- “Completed Peacekeeping Operations: Cambodia”. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unamic.htm> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].
- “Decisions taken at the Meeting of the North Atlantic Council in Permanent Session”. Meeting of the North Atlantic Council in Permanent Session. NATO Headquarters. Brussels. 9 February 1994. <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940209a.htm> [Erişim Tarihi: 02.01.2024].
- “DergiPark Akademik”. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM). <https://dergipark.org.tr/tr/> [Erişim Tarihi: 15.10.2024]
- “Emergency Special Sessions of the General Assembly”. United Nations Dag Hammarskjöld Library. <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/emergency#s-lg-box-31831408> [Erişim Tarihi: 14.12.2024].
- “Forum on the English School”. *Review of International Studies*. Vol. 27, No. 3 (2001): 465-513.
- “Human Rights in Kosovo: As Seen, As Told. Volume I, October 1998–June 1999: An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission”. Organization for Security and Co-operation in Europe. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf> and <https://www.osce.org/odihr/17772> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].
- “Intervention during the cold war”. *The Adelphi Papers*. Vol. 42, No. 350 (2002): 33-45.
- “Joint Statement by Adm Leighton W. Smith, CINCSOUTH, and Lt Gen Bernard Janvier, FC UNPF”. Zagreb, Croatia. 20 September 1995 (Aktaran: Campbell, Christopher M. “The Deliberate Force Air Campaign Plan”. *Deliberate Force: A Case Study in Effective Air Campaigning (Final Report of the Air University Balkans Air Campaign Study)*. ed. Robert C. Owen. Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press, 2000, 87-130).
- “Mandate of ONUCI”. United Nations Operation in Côte d’Ivoire, United Nations Missions. <https://onuci.unmissions.org/mandat-de-lonuci-0> [Erişim Tarihi: 27.07.2024].

- “Peace Agreements: Cambodia, Peace Agreements Digital Collection”. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2000/02/peace-agreements-cambodia> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].
- “Post-cold war intervention”. *The Adelphi Papers*. Vol. 42, No. 350 (2002), 49-76.
- “Press Conference by NATO Secretary General, Mr. Javier Solana”. NATO Headquarters. 10 June 1999. <https://www.nato.int/kosovo/press/p990610b.htm> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- “Press Conference by Secretary General, Dr. Javier Solana and SACEUR, Gen. Wesley Clark”. NATO Headquarters. 25 March 1999. <https://www.nato.int/kosovo/press/p990325a.htm> [Erişim tarihi: 18.05.2023].
- “Press Release (95)73 – Statement by the Secretary General of NATO”. 30 August 1995. https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/4/143143/PRESS_RELEASE_95_73_ENG.pdf [Erişim Tarihi: 18.11.2023].
- “Remarks on Assistance for Iraqi Refugees and a News Conference”. George H. W. Bush Presidential Library and Museum. 16 April 1991. <https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2882> [Erişim Tarihi: 20.05.2023].
- “Report by B.W. Ndiaye, Special Rapporteur, on his mission to Rwanda from 8 to 17 April 1993”. UN Economic and Social Council. E/CN.4/1994/7/Add.1 (11 August 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/226256> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].
- “Report of the International Commission of Investigation on Human Rights Violations in Rwanda”. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/intlhrviolations393.pdf> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].
- “Secretary General Presents his Annual Report to General Assembly”. Press Release, SG/SM/7136, GA/9596. <https://press.un.org/en/1999/19990920.sgsm7136.html> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].
- “Somalia–UNOSOM I, Background”. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom1backgr2.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].
- “Somalia–UNOSOM II, Background”. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2backgr2.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].
- “Statement by the Presidency of the Security Council”. S/PRST/1994/21 (30 April 1994). <https://undocs.org/en/S/PRST/1994/21> [Erişim Tarihi: 14.12.2023].
- “Statement to the Press by the Secretary General following Decision on the ACTORD”. NATO Headquarters. 13 October 1998. <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981013a.htm> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

- “The Question of Authority”. *The Responsibility to Protect*. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, 2001. 47-55.
- “Ulusal Tez Merkezi”. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> [Erişim Tarihi: 15.10.2024]
- “UN Peacemaker Peace Agreements Database and Language of Peace Tool”. United Nations Peacemaker. https://peacemaker.un.org/areas-of-work/peace-agreements-database-and-language-of-peace-tool/peace-agreements-search?combine=&field_pa_date_value=&field_country_entity_target_id=Cote+d%27Ivoire+%28972%29&field_region_target_id=All&field_conflict_type_target_id=All [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- “UN Security Council Resolutions and Presidential Statement Referencing R2P”. Global Centre for the Responsibility to Protect. <https://www.globalr2p.org/resources/un-security-council-resolutions-and-presidential-statements-referencing-r2p/> [Erişim Tarihi 10.12.2024].
- “United Nations Mission in Côte d’Ivoire–Mandate”. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/minuci/mandate.html> [Erişim Tarihi: 20.08.2024].
- “United Nations Operation in Côte d’Ivoire–Context”. United Nations Peacekeeping. <https://onuci.unmissions.org/contexte-1> [Erişim Tarihi: 27.07.2024].
- “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Background”. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacbackgr2.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].
- “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) Mandate”. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacmandate.html> [Erişim Tarihi: 22.07.2024].
- “What is International Humanitarian Law”, Legal Factsheet. International Committee of the Red Cross. March–April 2022. <https://www.icrc.org/en/document/what-international-humanitarian-law> [Erişim Tarihi: 15.05.2023].
- A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change*. New York: United Nations, 2004. <https://www.un.org/peacebuilding/content/more-secure-world-our-shared-responsibility-%E2%80%93-report-high-level-panel-threats-challenges-and> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].
- Abi-Saab, Georges. *The United Nations Operation in the Congo, 1960–1964 (International Crisis and the Role of Law)*. Oxford: Oxford University Press, 1978 (Aktaran: “Intervention during the cold war”. *The Adelphi Papers*. Vol. 42, No. 350 (2002): 33-45).
- Acet, Gül Seda. *Uluslararası İlişkilerde İnsani Müdahale. Libya ve Suriye Örnekleri*. Tokat: Taşhan Kitap, 2018.

- Adebajo, Adekeye. *UN Peacekeeping in Africa: From the Suez Crisis to the Sudan Conflicts*. Boulder and London: Lynne Rienner, 2011.
- Adler, Emanuel. "Barry Buzan's Use of Constructivism to Reconstruct the English School: 'Not All the Way Down'". *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 34, No. 1 (2005): 171-182.
- Ağkaya, Onur. "İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C. 71, S. 4 (2016): 1059-1089.
- _____. "Klasik İngiliz Okulu Yaklaşımına Göre Uluslararası Toplumun 20. Yüzyıla Kadar Tarihsel Gelişimi ve Dünyaya Yayılması". *TroyAcademy*. C. 8, S. 2 (2023): 156-188.
- Akashi, Yasushi. "The Challenge of Peacekeeping in Cambodia". *International Peacekeeping*. Vol. 1, No. 2 (1994): 204-215.
- _____. Phnom Penh Yabancı Muhabirler Kulübü konuşması, 13 Eylül 1993 (Aktaran: Jennar, Raoul M. "UNTAC: 'International Triumph' in Cambodia?". *Security Dialogue*. Vol. 25, No. 2 (1995): 145-156).
- Albright, Madeline. *Madam Secretary: A Memoir*. London & New York: McMillan, 2003.
- Alkopher, Tal Dingott. *Fighting for Rights. From Holy Wars to Humanitarian Military Interventions*. New York: Routledge, 2016.
- Almedia, João M. "Hedley Bull, 'Embedded Cosmopolitanism', and the Pluralist–Solidarist Debate". *The Anarchical Society in a Globalized World*. ed. Richard Little and John Williams. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2006, 51-72.
- Alptekin, Gökhan. Geleceğin kolektif güvenlik sistemi üzerine: Ebedi barış ve Avrupa ahenginden alınabilecek dersler. (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).
- Annan, Kofi. "Two Concepts of Sovereignty". *The Economist*. 352 (16 September 1999): 49-50.
- _____. *"We the Peoples": The Role of the United Nations in the 21st Century*. New York: UN Department of Public Information, 2000. <https://digitallibrary.un.org/record/413745> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].
- Arı, Tayyar. "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post–Modern Teoriler". *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. der. Tayyar Arı. Bursa: Dora Yayınları, 2014, 1-47.
- Arpalier, Seçkin. "İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Teorisi Bağlamında Uluslararası İlişkilerin Analizi". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C. 37, S. 1 (2018): 243-261.

- Arsava, A. Füsün. "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 15, S. 1 (2011): 101-124.
- Atatorun, Mustafa. "Türkiye–NATO İlişkilerinin Ahlaki Zeminini Kurmak". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 22, S. 85 (2023): 274-291.
- Ayoob, Mohammed. "Humanitarian Intervention and State Sovereignty". *International Journal of Human Rights*. Vol. 6, No. 1 (2002): 81-102.
- _____. "Humanitarian Intervention and International Society". *Global Governance*. Vol. 7, No. 3 (2001): 225-230.
- Ayson, Robert. *Hedley Bull and the Accommodation of Power*. London: Palgrave Macmillan, 2012.
- Bain, William. "Are There Any Lessons of History? The English School and the Activity of Being an Historian". *International Politics*. Vol. 44, No. 5 (2007): 513-530.
- Bayıllıoğlu, Uğur. *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu. Libya ve Suriye Örnek(sizlik)leriyle*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.
- Bekoe, Dorina A. "The United Nations Operation in Côte d'Ivoire: How a Certified Election Still Turned Violent". *International Peacekeeping*. Vol. 25, No. 1 (2019): 128-153.
- Bellamy, Alex J. "Pragmatic Solidarism and the Dilemmas of Humanitarian Intervention". *Millenium*. Vol. 31, No. 3 (2002): 473-497.
- _____. "Humanitarian Intervention and the Three Traditions". *Global Society*. Vol. 17, No. 1 (2003): 3-20.
- _____. "Humanitarian responsibilities and interventionist claims in international society". *Review of International Studies*. Vol. 29, No. 3 (2003): 321-340.
- _____. "Whither the Responsibility to Protect: Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit". *Ethics and International Affairs*. Vol. 20, No 2 (June 2006): 143-169.
- _____. "The English School". *International Relations Theory for the Twenty-First Century, An Introduction*. ed. Martin Griffiths. London and New York: Routledge, 2007, 75-87.
- _____. "The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention". *International Affairs*. Vol. 84, No. 4 (2008): 615-639.
- _____. *Responsibility to Protect*. Cambridge: Polity, 2009.
- _____. *Just Wars: From Cicero to Iraq*. London: Polity, 2006 (Aktaran Hehir, Aidan. *Humanitarian Intervention, An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan, 2010).

- _____. “Humanitarian Intervention”. *The Routledge Handbook of Global Ethics*. ed. Darrel Moellendorf and Heather Widdows. London and New York: Routledge, 2015, 127-140.
- _____ and Paul D. Williams. “The new politics of protection? Côte d’Ivoire, Libya and the responsibility to protect”. *International Affairs*. Vol. 87, No. 4 (2011): 825-850.
- _____ and Paul D. Williams. “Local Politics and International Partnerships: The UN Operation in Côte d’Ivoire (UNOCI)”. *Journal of International Peacekeeping*. Vol. 16, No. 3-4 (2012): 252-281.
- Bilgin Aytac, Gizem. *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale. İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları*. İstanbul: Dezanj Yayınları, 2014.
- _____. “Cyprus Peace Operation in the perspective of responsibility to protect”. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 6, S. 2 (2022): 669-680.
- Binder, Martin. *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017).
- Black, David and Paul D. Williams (ed.). *The International Politics of Mass Atrocities: The Case of Darfur*. London: Routledge, 2010.
- Blanchard, Eric M. “Why is there no gender in the English School?” *Review of International Studies*. Vol. 37, No. 2 (2011): 855-879.
- Blix, Hans. *Disarming Iraq: The Search for Weapons of Mass Destruction*. London: Bloomsbury, 2004 (Aktaran: Türkmen, Füsun. *İnsan Haklarının Yeni Boyutu, İnsancıl Müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam, 2006).
- Borden, Anthony and Richard Caplan. “The Former Yugoslavia: The War and the Peace Process”. *Armaments, Disarmament and International Security, SIPRI Yearbook 1996*. ed. Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm: Oxford University Press, 1996 (Aktaran: Binder, Martin. *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017).
- Boulden, Jane. “United Nations Operation in the Congo (ONUC)”. *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 160-170.
- Boutros-Gali, Boutros. *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*. New York: United Nations, 1992. <https://digitallibrary.un.org/record/145749> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

- _____. Supplement to an Agenda for Peace: position paper of the Secretary-General on the occasion of the 50th anniversary of the United Nations. New York: United Nations, 1995. <https://digitallibrary.un.org/record/168325?ln=en> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].
- Brown, Chris. "International Theory and International Society: The Viability of the Middle Way?". *Review of International Studies*. Vol. 21, No. 2 (1995): 183-196.
- _____. "Intervention and the Westphalian Order". *Human Rights and Military Intervention*. ed. Richard Norman and Alexander Moseley. Aldershot: Ashgate, 2002, 153-169.
- _____. "Selective Humanitarianism: In Defense of Inconsistency". *Ethics and Foreign Intervention*. ed. Deen Chatterjee and Don Scheid. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2003, 31-50.
- Bull, Hedley. "International Theory, The Case for a Classical Approach". *World Politics*. Vol. 18, No. 3 (1966): 361-377.
- _____. "The Grotian Conception of International Society". *Diplomatic Investigations, Essays in the Theory of International Politics*, ed. Herbert Butterfield and Martin Wright. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1966, 51-74.
- _____. *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan, 1977.
- _____. *The Hagey Lectures*. Waterloo, Ontario: University of Waterloo, 1983.
- _____. *Justice in International Relations: The 1983 Hagey Lectures*. Waterloo, Ontario: University of Waterloo, 1984.
- _____. (ed). *Intervention in World Politics*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- _____. "The Emergence of a Universal International Society". *The Expansion of International Society*. ed. Hedley Bull and Adam Watson. Oxford: Clarendon Press, 1984, 117-126.
- _____. "The Revolt Against the West". *The Expansion of International Society*. ed. Hedley Bull and Adam Watson. Oxford: Clarendon Press, 1984, 217-228.
- _____. "Martin Wight and the Theory of International Relations". *International Theory, The Three Traditions*. Martin Wight, ed. Gabriele Wight and Brian Porter. New York: Holmes & Meier, 1992, xi-xxiii.
- _____. *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*. Fourth Edition. Forewords by Stanley Hoffmann and Andrew Hurrell. London: Palgrave MacMillan, 2012.

- _____ and Adam Watson. "Introduction". *The Expansion of International Society*. ed. Hedley Bull and Adam Watson. Oxford: Clarendon Press, 1984, 1-9.
- _____ and Adam Watson (ed). *The Expansion of International Society*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Bunck, Julie and Michael Fowler. "John Hugh ('Adam') Watson, C.M.G." *Political Science and Politics*. Vol. 41, No. 1 (2008): 230-231.
- Buranelli, Filippo Costa. "The State of the Art of the English School". *System, Society, and the World, Exploring the English School of International Relations*. Second Edition, ed. Robert W. Murray. Bristol: E-International Relations Publishing, 2015, 10-17.
- Burg, Steven L. and Paul S. Shoup. *The War in Bosnia-Herzegovina. Ethnic Conflict and International Intervention*. New York: M.E. Sharpe, 1999 (Aktaran: Binder, Martin. *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017).
- Butterfield, Herbert and Martin Wight. "Preface". *Diplomatic Investigations, Essays in International Politics*. ed. Herbert Butterfield and Martin Wight, with a new Introduction by Tim Dunne and Ian Hall. Oxford: Oxford University Press, 2019, v-vii.
- _____ and Martin Wight. "Preface". *Diplomatic Investigations, Essays in International Politics*. ed. Herbert Butterfield and Martin Wight. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1966), 11-13.
- Buzan, Barry. "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory meet the English School". *International Organization*. Vol: 47, No. 3 (1993): 327-352.
- _____. "The English School as a Research Program: An Overview, and a Proposal for Reconvening". paper delivered to the panel "A Reconsideration of the English School: Close or Reconvene". BISA (British International Studies Association) Convention, 1999, Manchester.
- _____. "The English School: an underexploited resource in IR?". *Review of International Studies*. Vol. 27, No. 3 (2001): 471-488.
- _____. *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- _____. *An Introduction to the English School of International Relations, The Societal Approach*. Cambridge: Polity, 2014.
- _____. "The 'Standard of Civilisation' as an English School Concept". *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 42, No. 3 (2014): 576-594.

_____. *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu, Toplumsal Yaklaşım*. çev. Haluk Özdemir. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015.

_____ and George Lawson. “The English School: History and Primary Institutions as Empirical IR Theory?”. *The Oxford Encyclopedia of Empirical International Relations Theory*. ed. William Thompson. New York: Oxford University Press, 2018, 783-799.

_____ and Richard Little. “The Idea of ‘International System’: Theory Meets History”. *International Political Science Review*. Vol. 15, No. 3 (1994): 231-255.

_____ and Richard Little. “The Historical Expansion of International Society”. *Guide to the English School in International Studies*. ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green. West Sussex: Wiley Blackwell, 2014, 59-75.

_____ and Yongjin Zhang (ed). *Contesting International Society in East Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Cable dated 12 July 1960 from the President of the Republic of the Congo and Supreme Commander of the National Army and the Prime Minister and Minister of National Defence addressed to the Secretary-General of the United Nations, S/4382. <https://digitallibrary.un.org/record/619887?ln=en> [Erişim Tarihi: 25.03.2023].

Campbell, Christopher M. “The Deliberate Force Air Campaign Plan”. *Deliberate Force: A Case Study in Effective Air Campaigning* (Final Report of the Air University Balkans Air Campaign Study). ed. Robert C. Owen. Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press, 2000, 87-130.

Caplan, Richard. “Political leverage and UN peacekeeping: The case of UNOCI’s withdrawal from Côte d’Ivoire”. *Conflict, Security & Development*. Vol. 24, No. 2 (2024): 111-125.

Chanda, Nayan. *Brother Enemy: The War after the War*. New York: Collier, 1986.

Chesterman, Simon. *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Cingöz, Murat. “Osmanlı Devleti ve Uluslararası Toplum”. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*. C. 3, S. 2 (2022): 88-119.

Clark, Ian. *The Vulnerable in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Coates, Anthony. “Humanitarian Intervention: A Conflict of Traditions”. *Humanitarian Intervention, NOMOS XLVII*. ed. Terry Nardin and Melissa S. Williams. New York and London: New York University Press: 2006, 58-83.

- Cochran, Molly. "The Ethics of the English School". *The Oxford Handbook of International Relations*. ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal. Oxford: Oxford University Press, 2010, 286-297.
- Cockayne, James and David M. Malone. "The Security Council and the 1991 and 2003 Wars in Iraq". *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*. ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum. Oxford: Oxford University Press, 2008, 384-405.
- Cohen, Roberta and Francis M. Deng (ed). *The Forsaken People: Case Studies of the Internally Displaced*. Washington, DC: Brookings Institution, 1998 (Aktaran: Weiss, Thomas G. *Humanitarian Intervention, Ideas in Action*. Third Edition. Cambridge: Polity Press, 2016).
- _____ and Francis M. Deng. *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*. Washington, DC: Brookings Institution, 1998 (Aktaran: Weiss, Thomas G. *Humanitarian Intervention, Ideas in Action*. Third Edition. Cambridge: Polity Press, 2016).
- Cronin, Bruce. "Multilateral Intervention and the International Community". *International Intervention: Sovereignty vs. Responsibility*. ed. Michael Keren and Donald A. Sylvan. London: Frank Cass, 2002, 147-165.
- Cutler, A. Claire. "The 'Grotian Tradition' in International Relations". *Review of International Studies*. Vol. 17, No. 1 (1991): 41-65.
- Czaputowicz, Jacek. "The English School of International Relations and its Approach to European Integration". *Studies and Analyses*. Vol. II, No. 2 (2003): 3-55.
- Çukur, Serdar. "Kuramsal Olarak İnsani Müdahale". *Uluslararası Çatışma Çözümü. Hukuksal Yöntemlerden Alternatif Çatışma Çözümüne*. ed. Muzaffer Ercan Yılmaz. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022, 129-156.
- _____. "2009–2017 Yılları Arasında ABD'nin Suriye Krizine İnsani Müdahale Bağlamında Bakışı: İngiliz Okulu Perspektifi". *UPA Strategic Affairs*. C. 5, S. 2 (2024): 182-227.
- Demirel, Murat. *The English School Theory and Turco–German relations*. (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).
- _____. "Hedley Bull Perspektifinden "Uluslararası Toplum" Kavramsallaştırması ve Kurumları". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C. 3 (2017): 46-85.
- Demirel, Naim. "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. C. 1 (2013): 152-172.
- Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar. "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları". *Uluslararası İlişkiler*. C. 7, S. 25 (2010): 43-68.

- Doyle, Michael W. and Nishkala Suntharalingam. "The UN in Cambodia: Lessons for Complex Peacekeeping". *International Peacekeeping*. Vol. 1, No. 2 (1994): 111-147.
- _____ and Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace*. Princeton: Princeton University Press, 2006 (Aktaran: Widyono, Benny. "United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 395-407).
- Drysdale, John. "Foreign Military Intervention in Somalia: The Root Cause of the Shift from UN Peacekeeping to Peacemaking and Its Consequences". *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. ed. Walter Clarke and Jeffrey Herbst. Boulder: Westview, 1997, 118-134 (Aktaran: Chesterman, Simon. *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law*. Oxford: Oxford University Press, 2001).
- Dunne, Timothy. "The Social Construction of International Society". *European Journal of International Relations*. Vol. 1, No. 3 (1995): 367-389.
- Dunne, Tim. *Inventing International Society, A History of the English School*. London: MacMillan Press, 1998.
- _____. "The English School". *The Oxford Handbook of International Relations*. ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal. Oxford: Oxford University Press, 2010, 267-285.
- _____. "The English School". *International Relations Theories. Discipline and Diversity*. ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith. Oxford: Oxford University Press, 2013, 132-152.
- _____. "İngiliz Okulu". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. der. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith. çev. Musa Ceylan. Ankara: Felix Kitap, 2021, 159-183.
- _____ and Nicholas Wheeler. "East Timor and the new humanitarian interventionism". *International Affairs*. Vol. 77, No. 4 (2001): 805-827.
- _____ and Nicholas J. Wheeler. "Great illusions or great transformations? Human rights and international relations a hundred years on". *International Relations*. Vol. 33, No. 2 (2019): 338-356.
- Elçi, İsmail Hakkı. "İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C. 77, S. 3 (2022): 463-484.
- Eminoğlu, Nihal, K. Onur Unutulmaz, M. Gökay Özerim. "International Society and Its Institutions in Refugee Protection during the COVID-19 Pandemic: Revisiting the Solidarism/Pluralism Debate in English School". *Uluslararası İlişkiler*. C. 17, S. 68 (2020): 55-72.

English School Section (ENGSS) of ISA internet sitesi. <https://www.isanet.org/ISA/Sections/ENGSS/About-ENGSS> [Erişim Tarihi: 14.04.2024].

English School Section (ENGSS) of the International Studies Association (ISA) çevrimiçi portalı. <https://www.englishschoolir.net/> [Erişim Tarihi: 06.05.2021].

Epp, Roger. “The British Committee on the Theory of International Politics and Its Central Figures”, *Guide to the English School in International Studies*. ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green. West Sussex: Willey Blackwell, 2014, 25-36.

Erpul, Onur. “İngiliz Okulu Kuramı ve Uluslararası Toplumda Güvenlik”. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*. der. Başar Baysal. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022, 33-42.

Evans, Gareth. *The Responsibility to Protect, Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*. Washington: Brookings Institution Press, 2008.

_____ and Mohamed Sahnoun. “Foreword”. *The Responsibility to Protect*. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, 2001.

Evans, Grant and Kelvin Rowley. *Red Brotherhood at War: Vietnam, Cambodia and Laos since 1975*. Second edition. London: Verso, 1990.

Falkner, Robert. “The Unavoidability of Justice –and Order– in International Climate Politics: From Kyoto to Paris and Beyond”. *British Journal of Politics and International Relations*. Vol. 21, No. 2 (2019): 270-278.

Fifth progress report of the Secretary–General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2005/398 (17 June 2005). <https://digitallibrary.un.org/record/551628?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Final progress report of the Secretary–General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2017/89 (31 January 2017). <https://digitallibrary.un.org/record/858385?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Final Report of the Commission of Experts Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), S/1994/674 (27 May 1994) (Aktaran: Kaldor, Mary. *Yeni ve Eski Savaşlar, Küresel Çağda Örgütlü Şiddet*. çev. S. Erdem Türközü. İstanbul: Fol Yayınları, 2023).

Findlay, Trevor. *Cambodia. The Legacy and Lessons of UNTAC*. SIPRI Research Report No 9. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Finnemore, Martha. “Constructing Norms of Humanitarian Intervention”. *The Culture of National Security*. ed. Peter J. Katzenstein. New York: Columbia University Press, 1996, 153-185.

_____. *National Interests and International Society*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1996.

_____. *The Purpose of Intervention. Changing Beliefs about the Use of Force.* Ithaca and London: Cornell University Press, 2003.

First progress report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Authority in Cambodia, S/23870 (1 May 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/142000?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

Forges, Alison des. *Leave None to Tell the Story.* Human Rights Watch Report. New York: Human Rights Watch, 1999.

Fourth progress report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d'Ivoire, S/2005/186 (18 March 2005). <https://digitallibrary.un.org/record/544115?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Fox, William T. R. (ed). *Theoretical Aspects of International Relations.* Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1959.

Further report of the Secretary-General pursuant to paragraph 7 of resolution 840 (1993), (S/26360) (26 August 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/171945?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Further report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 721 (1991), S/23592 (15 February 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/138948?ln=en> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].

Further report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 721 (1991), S/23592/Add.1 (19 February 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/138798?ln=en> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].

Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraph 19 of resolution 814 (1993) and paragraph A.5 of resolution 865 (1993), S/26738 (12 November 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/177348?ln=en> [Erişim Tarihi: 27.05.2023].

Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraphs 18 and 19 of resolution 794 (1992), S/25354 (3 March 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/164063?ln=en> [Erişim Tarihi: 28.05.2023].

Gallagher, Andrian. *Genocide and its Threat to Contemporary International Order.* London: Palgrave Macmillan, 2013.

GAOR, 10th Emergency Special Session, A/RES/ES-10/26 (11 December 2024). <https://undocs.org/A/RES/ES-10/26> [Erişim Tarihi: 14.12.2024].

GAOR, 11th Emergency Special Session, A/RES/ES-11/6 (2 March 2023). <http://www.undocs.org/A/RES/ES-11/6> [Erişim Tarihi: 14.12.2024].

GAOR, 26th Session, A/RES/2793(XXVI) (7 December 1971). [https://undocs.org/en/A/RES/2793\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2793(XXVI)) [Erişim Tarihi: 15.04.2023].

- GAOR, 34th Session, A/RES/34/22 (14 November 1979). <https://undocs.org/en/A/RES/34/22> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, 46th Session, A/RES/46/7 (11 October 1991). <https://undocs.org/en/A/RES/46/7> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, 47th Session, A/RES/47/20A (24 November 1992). <https://undocs.org/en/A/RES/47/20A> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, 47th Session, A/RES/47/20B (20 April 1993). <https://undocs.org/en/A/RES/47/20B> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, 48th Session, A/RES/48/27A (6 December 1993). <https://undocs.org/en/A/RES/48/27A> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, 48th Session, A/RES/48/27B (8 July 1994). <https://undocs.org/en/A/RES/48/27B> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, 5th Session, A/RES/377(V)[AA] (3 December 1950). [https://undocs.org/A/RES/377\(V\)](https://undocs.org/A/RES/377(V)) [Erişim Tarihi: 10.04.2023].
- GAOR, A/34/PV.4, 34th session, 4th plenary meeting (21 September 1979). <https://digitallibrary.un.org/record/753130> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- GAOR, A/34/PV.67, 34th session, 67th plenary meeting (14 November 1979). <https://undocs.org/en/A/RES/34/22> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- Gibbs, David N. *First Do No Harm. Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville: Vanderbilt University Press, 2009.
- Gong, Gerritt W. *The Standard of 'Civilization' in International Society*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Gourevitch, Philip. *We Wish to Inform you that Tomorrow we will be Killed with our Families: Stories from Rwanda*. London: Picador, 1998.
- Gökakın, Behice Özlem. The Ottoman Empire and the European international society: A theoretical–historical analysis. (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- Gözen Ercan, Pınar. “Legitimacy, Legality and Lawfulness: Questioning Humanitarian Military Intervention in a Changing International Political Milieu”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 3, S. 1 (2013): 9-30.
- _____. “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”. *Uluslararası İlişkiler*. C. 11, S. 43 (2014): 35-52.
- _____. “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 5, S. 2 (2015): 165-182.

_____. *Debating the Future of the 'Responsibility to Protect', The Evolution of a Moral Norm*. London: Palgrave MacMillan, 2016.

Grader, Sheila. "The English School of International Relations: Evidence and Evaluation". *Review of International Studies*. Vol. 14, No. 1 (1988): 29-44.

Green, Daniel M. "The Expansion of International Society". *International Society, The English School*. ed. Cornelia Navari. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, 45-60.

Griffiths, Martin, Steven C. Roach, and M. Scott Solomon. "English School". *Fifty Key Thinkers in International Relations*. Second edition. New York: Routledge, 2009, 211-247.

_____, Steven C. Roach, and M. Scott Solomon. "İngiliz Okulu". *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. İkinci Basımdan Çeviri. çev. CESRAN. İstanbul: Nobel Yayınları, 2021, 211-247.

Gromes, Thorsten and Mattias Dembinski. "Practices and Outcomes of Humanitarian Military Interventions. A New Data Set". *International Interactions*. 2019. <https://doi.org/10.1080/03050629.2019.1638374> [Erişim Tarihi: 10.09.2024].

Güler, Ayşegül. *İnsani Müdahale ve Siyasi Meşruiyeti*. Ankara: Orion Kitabevi, 2021.

Günel, Altuğ. "Kıbrıs ve Kosova Sorunlarının Uluslararası Hukuk Açısından Karşılaştırılması". *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*. C. 16, S. 38 (2010): 111-177.

_____. "Had R2P Existed in 1974, Would Turkey's Cyprus Intervention Been Justified?". *Are We Manifestly Failing R2P?*. ed. Vasilka Sancin. Ljubljana: University of Ljubljana, 2017, 241-258.

Güneş, Asiye Gün. "İngiliz Okulu ve Güvenlik". *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Teorik Değerlendirmeler*. der. Emre Çıtak ve Osman Şen. Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, 67-79.

Güneş Gülal, Asiye Gün. *Uluslararası toplum ve koruma sorumluluğu: Libya ve Suriye örnekleri*. (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Halistoprak, Burak Toygar. *The English school theory of international relations and peacebuilding: An analysis of peacebuilding interventions in Liberia and Sierra Leone through the world society framework*. (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015).

_____. "İnsani Müdahale". *Güvenlik Yazıları Serisi*. No. 21, Ekim 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Insani_Mudahale_ToygarHalistoprak_v.1.pdf [Erişim Tarihi: 06.11.2022].

Hall, Ian. *The International Thought of Martin Wight*. London: Palgrave Macmillan, 2006.

- _____ and Tim Dunne. “Introduction to the New Edition”. *Diplomatic Investigations, Essays in International Politics*. ed. Herbert Butterfield and Martin Wight, with a new Introduction by Tim Dunne and Ian Hall. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Harper, Malcolm. *Back to Somalia: A Report on his Visit to Somalia*. London: United Nations Association, 1994.
- Hatipoğlu, Esra. “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Uluslararası Toplum ve Düzen–Adalet İkilemi”. *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. der. Tayyar Arı. Bursa: Dora Yayınları, 2014, 125-148.
- Hehir, Aidan. *Humanitarian Intervention. An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- _____ and Robert Murray. *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Heininger, Janet E. *Peacekeeping in Transition: The United Nations in Cambodia*. New York: The Twentieth Century Fund Press, 1994 (Aktaran: Widiono, Benny. “United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)”, *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 395-407).
- Heraclides, Alexis and Ada Dialla. *Humanitarian intervention in the long nineteenth century. Setting the precedent*. Manchester: Manchester University Press, 2015.
- Hill, Christopher. “R. J. Vincent (1943-90)”. *Political Studies*. Vol. 39, No. 1 (1991): 158-160.
- Holbraad, Carsten. *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815–1914*. London: Longman, 1970.
- Holbrooke, Richard. “America, a European Power”. *Foreign Affairs*. Vol. 74, No. 2 (March-April 1995): 38-51.
- Holsti, K. J. *Taming the Sovereigns, Institutional Change in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Holzgrefe, L. J. and Robert O. Keohane (ed). *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Hunt, Charles T. “Analyzing the Co–Evolution of the Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in UN Peace Operations”. *International Peacekeeping*. Vol. 26, No. 5 (2019): 630-659.

Hurrell, Andrew. "The State of International Society". *The Anarchical Society in a Globalized World*. ed. Richard Little and John Williams. London: Palgrave Macmillan, 2006, 191-215.

Hurrell, Andrew. "Hedley Bull and the Idea of Order in International Society". *International Society, The English School*. ed. Cornelia Navari. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, 31-44.

Identical letters dated 21 August 2000 from the Secretary-General to the President of the General Assembly and the President of the Security Council (A/55/305 and S/2000/809). https://digitallibrary.un.org/record/420963/files/A_55_305--S_2000_809-EN.pdf?ln=en [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All. Report of the Secretary-General, A/59/2005. <https://digitallibrary.un.org/record/543857?ln=en> [Erişim Tarihi: 03.01.2023].

Independent International Commission on Kosovo. *Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

International Committee of the Red Cross. "Cri d'alarme du CICR au nom des victimes de la tragédie rwandaise". Geneva, 28 April 1994 (Aktaran: Melvern, Linda. *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide*. London and New York: Verso, 2004).

Introductory note by Kai Alderson and Andrew Hurrell on Hedley Bull. "Justice in International Relations: The 1983 Hagey Lectures (1984)". *Hedley Bull on International Society*. ed. Kai Alderson and Andrew Hurrell. London: Macmillan Press, 2000, 206-207.

İren, Adem Ali. Uluslararası ilişkilerde koruma sorumluluğu kavramına teorik bir yaklaşım: İngiliz Okulu perspektifi. (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

_____. *Kuvvet Kullanma Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu. Darfur ve Libya Örnek Olay İncelemeleri*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2021.

Jackson, Robert. "Pluralism in International Political Theory". *Review of International Studies*. Vol. 18, No. 3 (1992): 271-281.

_____. "Is There a Classical International Theory?" *International Theory, Positivism and Beyond*. ed. Steve Smith, Ken Booth, and Marysia Zalewski. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 203-218.

_____. *The Global Covenant. Human Conduct in a World of States*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

_____. "Uluslararası Toplumun Siyasal Kuramı". *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. der. Ken Booth ve Steve Smith. çev. Muhammed Aydın. Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015, 110-128.

- Jacobsen, Peter Viggo. "National Interest, Humanitarianism or CNN: What Triggers UN Peace Enforcement after the Cold War?". *Journal of Peace Research*. Vol. 33, No. 2 (1996): 205-215.
- James, Alan. *The Bases of International Order: Essays in Honour of C.A.W. Manning*. London: Oxford University Press, 1973.
- Jennar, Raoul M. "UNTAC: 'International Triumph' in Cambodia?". *Security Dialogue*. Vol. 25, No. 2 (1995): 145-156.
- Jetschke, Anja. "The Military and Non-Military Interventions (MILINDA)". University of Goettingen. 2019. <http://lehrstuhlib.unigoettingen.de/milinda.html> [Erişim Tarihi: 10.09.2024].
- Jones, Roy E. "The English School of International Relations: A Case for Closure". *Review of International Studies*. Vol. 7, No. 1 (1981): 1-13.
- Jorgensen, Feride Aslı Ergül. "African States from the Perspective of the English School: From Sovereignty Deficit to Regional Society". *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. C. 11, S. 2 (2020): 22-35.
- _____. "İngiliz Okulu". *Uluslararası İlişkilere Giriş. Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. 11. Baskı. ed. şaban Kardaş ve Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları, 2020, 187-206.
- Kaczmarek, Katarzyna. "Russia's *droit de regard*: pluralist norms and the sphere of influence". *Global Discourse*. Vol. 5, No. 3 (2015): 434-448.
- Kaldor, Mary. *Yeni ve Eski Savaşlar, Küresel Çağda Örgütlü şiddet*. çev. S. Erdem Türközü. İstanbul: Fol Yayınları, 2023.
- Kaplan, Morton. "The New Great Debate: Traditionalism versus Science in International Relations". *World Politics*. Vol. 19, No. 1 (1966): 1-20.
- Karabacak, Dilek. "Uluslararası İlişkiler Disiplininde İngiliz Okulu'nun Gelişimi: Britanya Komitesi'nden Barry Buzan'a ve Ötesine". *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*. C. 6, S. 1 (2024): 73-93.
- Kardaş, şaban. "Humanitarian Intervention as a 'Responsibility to Protect': An International Society Approach". *All Azimuth*. C. 2, S. 1 (2013): 21-38.
- Karmazin, Aleş, Filippo Costa-Buranelli, Yongjin Zhang and Federico Merke (ed.). *Regions in International Society: The English School at the Sub-Global Level*. Brno: Masaryk University, 2014.
- Keskin, Funda. "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum". *Uluslararası İlişkiler*. C. 3, S. 12 (2006): 49-70.
- _____. "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme". *Uluslararası İlişkiler*. C. 6, S. 21 (2009): 67-88.

- Kırdım, Şahin Eray. *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Doktrini ve Birleşmiş Milletler’de Paylaşımli Yetki Mekanizması*. İstanbul: Yetkin Yayınları 2021.
- Klintworth, Gary. *Vietnam’s Intervention in International Law*. Canberra: Australian National University Press, 1984 (Aktaran: Wheeler, Nicholas J. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Klose, Fabian (ed). *The Emergence of Humanitarian Intervention. Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Knudsen, Tonny Brems. “The English School: International Society’s Constraints on Power Politics”. *Making Sense of International Relations Theory*. Second Edition. ed. Jennifer Sterling-Folker. London: Lynne Rienner Publishers, 2013, 470-498.
- _____ and Cornelia Navari (ed). *International Organization in the Anarchical Society: The Institutional Structure of World Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019.
- Koç, Yunus. “İnşacılık ve İngiliz Okulu Perspektifiyle Uluslararası Toplum Tartışması: Birleşmiş Milletler–Milletler Cemiyeti Örneği”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. C. 1, S. 45 (2020): 143-159.
- Koops, Joachim A., Norrie Macqueen, Thierry Tardy, and Paul D. Williams (ed). *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Kopra. Sanna. *China and Great Power Responsibility for Climate Change*. London: Routledge, 2019.
- Krieg, Andreas. *Motivations for Humanitarian Intervention. Theoretical and Empirical Considerations*. Dordrecht: Springer, 2013.
- Kuperman, Alan J. *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*. Washington D.C.: The Brookings Institution Press, 2001.
- Labonte, Melissa. *Human Rights and Humanitarian Norms, Strategic Framing, and Intervention, Lessons for the responsibility to protect*. London & New York: Routledge, 2013.
- Letter dated 13 April 1994 from the Permanent Representative of Belgium to the United Nations addressed to the President of the Security Council. <https://digitallibrary.un.org/record/197536?ln=en> [Erişim Tarihi: 13.12.2023].
- Letter dated 13 March 2007 from the Secretary–General addressed to the President of the Security Council, Transmits the Ouagadougou Political Agreement on Côte d’Ivoire signed on 4 Mar. 2007 by the President of Côte d’Ivoire, the Secretary–General of the Forces nouvelles and the President of Burkina Faso and Chairman of the Economic Community of West African States,

S/2007/144 (13 March 2007). <https://digitallibrary.un.org/record/595355?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Letter dated 17 December 1992 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/24976 (17 December 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/165852?ln=en> [Erişim Tarihi 28.05.2023].

Letter dated 2 April 1991 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/22435 (2 April 1991). <https://digitallibrary.un.org/record/111463?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Letter dated 2 June 1993 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, Transmits statement of the Special Representative of the Secretary-General for Cambodia at the Supreme National Council of Cambodia, 29 May (S/25879) (2 June 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/167284?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Letter dated 20 June 1994 from the Permanent Representative of France to the United Nations addressed to the Secretary-General, S/1994/734 (21 June 1994). <https://digitallibrary.un.org/record/197628?ln=en> [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

Letter dated 24 March 1999 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/1999/320 (24 March 1999). <https://digitallibrary.un.org/record/1489704?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023]

Letter dated 27 January 2003 from the Permanent Representative of France to the United Nations addressed to the President of the Security Council, Transmits reconciliation agreement adopted by the Round Table of the Ivorian Political Forces met at Linas-Marcoussis from 15–23 Jan. 2003 and Conclusions of Conference of Heads of State on Côte d'Ivoire met in Paris on 25–26 Jan. 2003, S/2003/99 (27 January 2003). <https://digitallibrary.un.org/record/485836?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

Letter dated 28 March 1979 from the Deputy Permanent Representative of Uganda to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/13204 (28 March 1979). <https://digitallibrary.un.org/record/2237?ln=en> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

Letter dated 29 November 1992 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/24868 (29 November 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/155099?ln=en> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

Letter dated 29 November 1995 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/50/790 S/1995/999 (29 December 1995). <https://digitallibrary.un.org/record/201746?ln=en> [Erişim Tarihi: 08.11.2023].

Letter dated 30 September 1991 from the Permanent Representative of Haiti to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/23098 (30 September 1991). <https://digitallibrary.un.org/record/127855?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Letter dated 4 April 1991 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of France to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/22442 (4 April 1991). <https://digitallibrary.un.org/record/111199?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Letter dated 4 April 1991 from the Permanent Representative of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the Secretary-General, S/22447 (4 April 1991). <https://digitallibrary.un.org/record/111197?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Letter dated 5 April 1979 from the Deputy Permanent Representative of Uganda to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/13228 (5 April 1979). <https://digitallibrary.un.org/record/2247?ln=en> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

Linklater, Andrew. *Beyond Realism and Marxism, Critical Theory and International Relations*. New York: St. Martin's Press, 1990.

_____. "What is a Good International Citizen?". *Ethics and Foreign Policy*. Canberra: Allen and Unwin, 1992, 21-24.

_____. "Citizenship and Sovereignty in the Post-Westphalian State". *European Journal of International Relations*. Vol. 2, No. 1 (1996): 77-103.

_____. "Citizenship, Humanity, and Cosmopolitan Harm Convention". *International Political Science Review*. Vol. 22, No. 3 (1998): 261-277.

_____. *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity*. London & New York: Routledge, 2007.

_____. "The English School". *Theories of International Relations*. ed. Scott Burchill and Andrew Linklater. London and New York: Palgrave Macmillan, 2013, 88-112.

_____. *Violence and Civilization in the Western States-Systems*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

_____ and Hidemi Suganami. *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*. Cambridge: Cambridge University, 2006.

Little, Richard. "Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological and Theoretical Reassessment". *European Journal of International Relations*. Vol. 1, No. 1 (1995): 9-34.

_____. "The English School's Contribution to the Study of International Relations". *European Journal of International Relations*. Vol. 6, No. 3 (2000): 395-422.

- _____. “International System, International Society, and World Society: A Re-Evaluation of the English School”. *International Society and the Development of International Relations Theory*. ed. B.A. Roberson. London and New York: Continuum, 2002, 59-79.
- Macfarlane, Neil S., Carolin J. Thielking, and Thomas G. Weiss. “The Responsibility to Protect: Is Anyone Interested in Humanitarian Intervention?” *Third World Quarterly*. Vol. 25, No 5 (2004): 977-992.
- Manning, C. A. W. *The Nature of International Society*. London: Macmillan, 1975 (reprint).
- Martin-Brûlé, Sarah-Myriam. *Evaluating Peacekeeping Missions. A typology of success and failure in international interventions*. New York: Routledge, 2017.
- Mason, Andrew and Nicholas J. Wheeler. “Realist Objections to Humanitarian Intervention”. *The Ethical Dimensions of Global Change*. ed. Barry Holden. London: Macmillan, 1996, 94-110.
- Mayall, James (ed). *Community of States*. London: Allen and Unwin, 1982.
- _____. *World Politics: Progress and its Limits*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- _____. “Intervention in International Society: Theory and Practice in Contemporary Perspective”. *International Society and the Development of International Relations Theory*. ed. B.A. Roberson. London and New York: Continuum, 2002, 173-183.
- _____. “Humanitarian Intervention and International Society: Lessons from Africa”. *Humanitarian Intervention and International Relations*. ed. Jennifer M. Welsh. Oxford: Oxford University Press, 2004, 120-141.
- McIntire, C. T. *Herbert Butterfield: Historian as Dissenter*. New Haven: Yale University Press, 2004 (Aktaran: Epp, Roger. “The British Committee on the Theory of International Politics and Its Central Figures”, *Guide to the English School in International Studies*. ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green. West Sussex: Willey Blackwell, 2014, 25-36).
- McQueen, Carol. *Humanitarian Intervention and Safety Zones Iraq, Bosnia and Rwanda*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Melvern, Linda. *The Ultimate Crime: Who Betrayed the UN and Why*. London: Allison & Busby, 1995 (Aktaran: Chesterman, Simon. *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law*. Oxford: Oxford University Press, 2001).
- _____. “Genocide behind the Thin Blue Line”. *Security Dialogue*. Vol. 28, No. 3 (1997): 333-346.
- _____. *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide*. London and New York: Verso, 2004.

- _____. *A People Betrayed. The Role of the West in Rwanda's Genocide*. London: Zed, 2009.
- _____. "United Nations Assistance Mission for Rwanda II (UNAMIR II)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 473-483.
- _____. "United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda (UNOMUR) and United Nations Assistance Mission for Rwanda I (UNAMIR I)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 462-472.
- Millennium: Journal of International Studies, Special Issue, "Beyond International Society"*, Vol. 21, No. 3 (1992).
- Moore, Jonathan (ed). *Hard Choices. Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 1998.
- Murray, Robert W. and Alasdair McKay (ed). *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*. Bristol: E-International Relations, 2014.
- Mutlu, Gülay Kılıç. China's border policy towards its northern neighbors. (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023).
- Nardin, Terry and Melissa S. Williams (ed). *Humanitarian Intervention*. New York and London: New York University Press, 2006.
- Navari, Cornelia. "Institutions and Organizations". *International Society, The English School*. ed. Cornelia Navari. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, 129-144.
- Navari, Cornelia. "The Development of English School Theory: An Introduction". *International Society, The English School*. ed. Cornelia Navari. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, 1-13.
- Newman, Edward. "The United Nations and Human Security: Between Solidarism and Pluralism". *Routledge Handbook of Human Security*. ed. Mary Martin and Taylor Owen. Abington: Routledge, 2015, 225-238.
- Northedge, F. S. *The International Political System*. London: Faber and Faber, 1976.
- Novosseloff, Alexander. "United Nations Operation in Côte D'Ivoire (UNOCI)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 707-719.
- O'Brien, Conor Cruise. *To Katanga and Back*. New York: Grosset and Dunlap, 1962 (Aktaran: "Intervention during the cold war". *The Adelphi Papers*. Vol. 42, No. 350 (2002): 33-45).

- Özkan, Fulya. “Zaman ve Mekân Kavramları Bağlamında Tarih ve Uluslararası İlişkiler Arasındaki İlişkiyi Yeniden Düşünmek: Tarihsel Bir Uluslararası İlişkiler Mümkün mü?”. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*. C. 1, S. 1 (2020): 1-16.
- Özkan, Güner ve Elif Şimşek Özkan. “İngiliz Okulu’nun Uluslararası İlişkilerdeki Kuramsal Konumu: Marksist Bir Eleştirel Okuma”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C. 57 (2020): 171-204.
- Palabıyık, Mustafa Serdar. “İngiliz Okulu”. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İkinci baskı, der. Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, 225-263.
- Parrat, Charlotta Friedner. “International Organization in International Society: UN Reform from an English School Perspective”. *Journal of International Organization Studies*. Vol. 5, No. 2 (2014): 7-22.
- Pella, John Anthony Jr. “Thinking Outside International Society: A Discussion of the Possibilities for English School Conceptions of World Society”. *Millennium*. Vol. 42, No. 1 (2013): 65-77.
- _____. *Africa and the Expansion of International Society*. Abingdon: Routledge, 2014.
- Phillips, Andrew and J. C. Sharman. *International Order in Diversity: War, Trade and Rule in the Indian Ocean*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Pohlmann, Christian. *Unauthorised Humanitarian Interventions in World Politics: An Assessment of Their Impact on International Society*. Weisbaden: Springer VS, 2021.
- Porter, Brian (ed). *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919–1969*. London: Oxford University Press, 1972.
- Pourchot, Georgeta and Yannis A. Stivachtis. “International Society and Regional Integration in Central Asia”. *Journal of Eurasian Studies*. Vol: 5, No: 1 (2014): 68-76.
- President Clinton’s Address to the American Federation of State, County, and Municipal Employees (AFSCME) Biennial Convention. Washington, DC. 23 March 1999. https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1999/990323_clinton_afscme.html [Erişim Tarihi: 12.05.2024].
- Quayle, Linda. “Bridging the gap: an ‘English School’ perspective on ASEAN and regional civil society”. *The Pacific Review*. Vol. 25, No. 2 (2012): 199-222.
- _____. *Southeast Asia and the English School of International Relations: A Region–Theory Dialogue*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2013.
- Ramsbotham, Alexander. “Digest: United Nations Mission in Côte d’Ivoire (UNOCI)”. *International Peacekeeping*. Vol. 18, No. 4 (2011): 498-502.
- Ramsbotham, Oliver. “Humanitarian intervention, 1990–5: a need to reconceptualize?”. *Review of International Studies*. Vol. 23, No. 4 (1997): 445-468.

Reçber, Sercan. *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2016.

Report by the Secretary-General on the question of military disengagement in the Congo, S/5428 (17 September 1963). <https://digitallibrary.un.org/record/614941?ln=en> [Erişim Tarihi: 25.05.2023].

Report of the Secretary-General on Cambodia, S/23613 (19 February 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/138528?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

Report of the Secretary-General prepared pursuant to resolutions 1160 (1998) and 1199 (1998) of the Security Council, S/1998/912 (3 October 1998). <https://digitallibrary.un.org/record/260978?ln=en> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council resolution 808 (1993), S/25704 (3 May 2023). <https://digitallibrary.un.org/record/166504?ln=en> [Erişim Tarihi: 09.11.2023].

Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 7 of resolution 840 (1993) (S/26090) (16 July 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/170194?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 757 (1992), S/24075 (6 June 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/144177?ln=en> [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 836 (1993), S/25939 (14 June 1993). <https://digitallibrary.un.org/record/168147?ln=en> [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005, A/RES/60/1, 2005 World Summit Outcome. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

Reus-Smit, Christian. “Imagining Society: Constructivism and the English School”. *The British Journal of Politics and International Relations*. Vol. 4, No. 3 (2002): 487-509.

_____. “Constructivism and the English School”. *Theorising International Society: English School Methods*. ed. Cornelia Navari. New York: Palgrave Macmillan, 2009), 58-77.

Roberts, Adam. “Humanitarian war: military intervention and human rights”. *International Affairs*. Vol. 69, No. 3 (1993): 429-49.

_____. “The United Nations and Humanitarian Intervention”. *Humanitarian Intervention and International Relations*. ed. Jennifer M. Welsh. Oxford: Oxford University Press, 2004, 71-97.

- _____. “Proposals for UN Standing Forces: A Critical History”. *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*. ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum. Oxford: Oxford University Press, 2008, 99-130.
- Rodley, Nigel S. “Collective intervention to protect human rights and civilian populations: The legal framework”. *To Loose the Bands of Wickedness, International Intervention in Defence of Human Rights*. ed. Nigel S. Rodley. London: Brassey’s, 1992, 14-42 (Aktaran: Wheeler, Nicholas J. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Ronzitti, Natalino. *Rescuing Nationals Abroad through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1985 (Aktaran: Wheeler, Nicholas J. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Sahnoun, Muhammed. “Prevention in Conflict Resolution: The Case of Somalia”. *Irish Studies in International Affairs*. Vol. 5 (1994): 5-13.
- Sak, Yıldırım. “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”. *Uluslararası İlişkiler*. C. 11, S. 44 (2015): 121-153.
- Sarooshi, Dan. “The Security Council’s Authorization of Regional Arrangements to Use Force: The Case of NATO”. *The United Nations Security Council and War. The Evolution of Thought and Practice since 1945*. ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum. Oxford: Oxford University Press, 2008, 226-247.
- Savaş Cazala, Menent. “Eleştirel Kuramda Özgürleşme ve Aydınlanma Düşüncesi”. *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. der. Tayyar Arı. Bursa: Dora Yayınları, 2014, 49-76.
- _____. “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü”. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*. C. 13, S. 50 (2018): 65-89.
- Schouenborg, Laust. “Exploring Westphalia’s Blind Spots: Exceptionalism Meets the English School”. *Geopolitics*. Vol. 17, No. 1 (2012): 130-152.
- _____. *The Scandinavian International Society: Primary Institutions and Binding Forces 1815–2010*. Abingdon: Routledge, 2013.
- Seagle, Adriana. “Intelligence Sharing Practices Within NATO: An English School Perspective”. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*. Vol. 28, No. 3 (2015): 557-577.
- Second progress report of the Secretary-General on the United Nations Assistance Mission for Rwanda, S/1994/360 (30 March 1994). <https://digitallibrary.un.org/record/197517?ln=en> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].

- Second special report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Authority in Cambodia, (S/24286) (14 July 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/146546?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].
- Serdar, İskender. “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstraktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış”. *The Journal of Europe–Middle East Social Science Studies*. Vol: 1 (2015): 14-38.
- Seybolt, Taylor B. *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure*. Oxford: SIPRI & Oxford University Press, 2008.
- Simms, Brendan and D. J. B. Trim (ed). *Humanitarian Intervention: A History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Smith, Rupert. “The Security Council and the Bosnian Conflict: A Practitioner’s View”. *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*. ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum. Oxford: Oxford University Press, 2008, 442-451.
- Smith, Steve. “Bir Disiplinin Öz Görüntüleri: Uluslararası İlişkiler Kuramının Bir Soyağacı”. *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. der. Ken Booth ve Steve Smith. çev. Muhammed Aydın. Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015, 1-37.
- Sochua, Mu. “Weaving a New Society in Cambodia. The Story of Monath”. *Hard Choices. Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*. ed. Jonathan Moore. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1998, 134-135.
- Spandler, Kilian. *Regional Organizations in International Society. ASEAN, the EU and the Politics of Normative Arguing*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019.
- Speech by the British Prime Minister, Tony Blair, to the Economic Club of Chicago, “Doctrine of the International Community”, 22 April 1999. <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=279> [Erişim Tarihi: 12.05.2024].
- Special Report of the Secretary-General on the United Nations Assistance Mission in Rwanda, S/1994/470 (20 April 1994). <https://digitallibrary.un.org/record/197542?ln=en> [Erişim Tarihi: 12.06.2023].
- Special report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2016/297 (31 March 2016). <https://digitallibrary.un.org/record/824909?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024]
- Stahn, Carsten. “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?” *American Journal of International Law*. Vol. 101, No. 1 (2007): 99-120.
- Stivachtis, Yannis A. “Civilization and international society: The case of European Union expansion”. *Contemporary Politics*. Vol. 14, No. 1 (2008): 71-89.

- _____. “The English School”. *International Relations Theory*. ed. Stephen McGlinchey, Rosie Walters and Christian Scheinpflug. Bristol: E–International Relations Publishing, 2014, 28-35.
- _____. “Liberal Democracy, Market Economy, and International Conduct as Standards of ‘Civilization’ in Contemporary International Society: The Case of Russia’s Entry into the ‘Community of Civilized States’”. *Journal of Eurasian Studies*. Vol. 6, No. 2 (2015): 1-13.
- Stromseth, Jane E. “Iraq’s Repression of Its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges”. *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*. ed. Lori Fisler Damrosch. New York: Council on Foreign Relations, 1993, 77-118 (Aktaran: Wheeler, Nicholas J. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Suganami, Hidemi. “The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations”. *International Relations*. Vol. 7, No. 5 (1983): 2363-2381.
- _____. “British Institutionalists, or the English School, 20 Years On”. *International Relations*. Vol. 17, No: 3 (2003): 253-271.
- _____. “The English School and International Theory”. *International Society and its Critics*. ed. Alex J. Bellamy. New York: Oxford University Press, 2005, 29-44.
- _____. “The English School, History and Theory”. *Ritsumerikan International Affairs*. Vol. 9 (2011): 27-50.
- _____. “The Historical Development of the English School”. *Guide to the English School in International Studies*. ed. Cornelia Navari and Daniel M. Green. West Sussex: Willey Blackwell, 2014, 7-24.
- Sula, İsmail Erkam. “Turkish Foreign Policy in the Early Republican Period: An ‘International Society’ Approach”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. C. 9, S. 1 (2021): 1-16.
- Swatek–Evenstein, Mark. *A History of Humanitarian Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Şenel, Muzaffer. İngiliz Okulu’nun düzen kavramı ve Avrupa Birliği uluslararası düzeni 1992–2009. (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).
- Şeyşane, Volkan. “İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. C. 1, S. 1 (2013): 17-31.
- Şimşek, Aybüke İnan. “Uluslararası Toplumun Kutup Politikaları: Arktik–Antarktika Karşılaştırması”. *Akdeniz İİBF Dergisi*. C. 19 (2019): 207-237.

- Taban, Muhammed Hayati. Uluslararası topluma bir entegrasyon aracı olarak Latin Amerika'da darbeler: Şili ve Arjantin örneği. (Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021).
- Tardy, Thierry. "United Nations Protection Force (UNPROFOR–Bosnia and Herzegovina)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 383-394.
- Telegram dated 3 January 1979 from the Deputy Prime Minister in Charge of Foreign Affairs of Democratic Kampuchea Addressed to the President of the Security Council, S/13003. <https://undocs.org/en/S/13003> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- Tepeciklioğlu, Ali Onur. "An Analysis of the World Society Conceptualization in the English School". *Ege Akademik Bakış Dergisi*. C. 16, S. 4 (2016): 733-743.
- _____. "Koruma Sorumluluğu: Devletlerin Dünyasında İnsanları Korumak". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. C. 15, S. 1 (2020): 231-248.
- Tesón, Fernando R. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*. New York: Transnational Publishers, 2005.
- Thakur, Ramesh and William Maley (ed). *Theorising the Responsibility to Protect*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Thant, U. *View from the UN*. London: David & Charles, 1978 (Aktaran: Wheeler, Nicholas J. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000).
- The Referendum on Independence in Bosnia–Herzegovina February 29–March 1, 1992, A Report Prepared by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe, 102nd Congress, 1st Session (Aktaran: Kırdım, Şahin Eray. *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Doktrini ve Birleşmiş Milletler'de Paylaşımlı Yetki Mekanizması*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2021).
- The Responsibility to Protect*. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, 2001.
- The situation in Somalia: report of the Secretary–General / Addendum 1, S/24480/Add.1 (24 August 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/149784?ln=en> [Erişim Tarihi: 26.05.1992].
- The situation in Somalia: report of the Secretary–General, S/23829 (21 April 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/141929> [Erişim Tarihi: 25.06.2023].
- The situation in Somalia: report of the Secretary–General, S/24480 (24 August 1992). <https://digitallibrary.un.org/record/149943?ln=en> [Erişim Tarihi: 26.05.1992].

- Thiessen, Chuck and Alpaslan Özerdem. “Turkey in Somalia: challenging North/Western interventionism?”. *Third World Quarterly*. Vol. 40, No. 11 (2019): 1976-1995.
- Third Interim Report of the Subcommittee on the International Protection of Human Rights by General International Law, ILA Report of the Fifty–Sixth Conference 217. New Delhi, 1974.
- Thirteenth progress report of the Secretary–General on the United Nations Operations in Côte d’Ivoire, S/2007/275 (14 May 2007). <https://digitallibrary.un.org/record/600029?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- Thomas, Caroline. *New States, Sovereignty and Intervention*. Aldershot: Gower, 1985 (Aktaran: Wheeler, Nicholas J. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Turan, Cem. “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Kavramı: Balkanlar Örneği”. *Social Sciences Research Journal*. C. 10, S. 3 (2021): 729-737.
- Türkmen, Füsun. *İnsan Haklarının Yeni Boyutu, İnsancıl Müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam, 2006.
- _____. “Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention”. *Perceptions*. C. 10, S. 4 (2004): 61-88.
- Tüzgen, Nilay. Yükselen güçlerin müdahalelere bakışını düzen–adalet ekseninde anlamak: BRICS ülkelerinin insani krizlere yönelik dış politikaları. (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).
- Twenty–eighth report of the Secretary–General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2011/387 (24 June 2011). <https://digitallibrary.un.org/record/706264?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- Twenty–first progress report of the Secretary–General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2009/344 (7 July 2009). <https://digitallibrary.un.org/record/659808?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- Twenty–sixth progress report of the Secretary–General on the United Nations Operation in Côte d’Ivoire, S/2010/600 (23 November 2010). <https://digitallibrary.un.org/record/694208?ln=en&v=pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, 1606th Meeting (4 December 1971). [https://undocs.org/en/S/PV.1606\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.1606(OR)) [Erişim Tarihi: 15.05.2023].
- UNSCOR, 1608th Meeting (6 December 1971). [https://undocs.org/en/S/PV.1608\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.1608(OR)) [Erişim Tarihi: 15.05.2023].
- UNSCOR, 2108th Meeting (11 January 1979). [https://undocs.org/en/S/PV.2108\(OR\)](https://undocs.org/en/S/PV.2108(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 2109th Meeting (12 January 1979). [https://undocs.org/S/PV.2109\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2109(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 2110th Meeting (13 January 1979). [https://undocs.org/S/PV.2110\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2110(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 2111th Meeting (15 January 1979). [https://undocs.org/S/PV.2111\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2111(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 2112th Meeting (15 January 1979). [https://undocs.org/S/PV.2112\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2112(OR)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 2114th Meeting (23 February 1979). [https://undocs.org/S/PV.2114\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2114(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 2115th Meeting (24 February 1979). [https://undocs.org/S/PV.2115\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2115(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 2116th Meeting (25 February 1979). [https://undocs.org/S/PV.2116\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2116(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 2117th Meeting (27 February 1979). [https://undocs.org/S/PV.2117\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2117(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 2118th Meeting (28 February 1979). [https://undocs.org/S/PV.2118\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2118(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 2129th Meeting (16 March 1979). [https://undocs.org/S/PV.2129\(OR\)](https://undocs.org/S/PV.2129(OR)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 2982nd Meeting (5 April 1991). <https://undocs.org/en/S/PV.2982> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 3009th Meeting (25 September 1991). <https://undocs.org/en/S/PV.3009> [Erişim Tarihi: 01.11.2023].

UNSCOR, 3011th Meeting (3 October 1991). <https://undocs.org/en/S/PV.3011> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 3055th Meeting (21 February 1992). <https://undocs.org/en/S/PV.3055> [Erişim Tarihi: 02.11.2023].

UNSCOR, 3057th Meeting (28 February 1992). <https://undocs.org/S/PV.3057> [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

UNSCOR, 3106th Meeting (13 August 1992). <https://undocs.org/en/S/PV.3106> [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

UNSCOR, 3145th Meeting (3 December 1992). <https://undocs.org/en/S/PV.3145> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

UNSCOR, 3188th Meeting (26 March 1993). <https://undocs.org/en/S/PV.3188> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].

UNSCOR, 3217th Meeting (25 May 1993). <https://undocs.org/en/S/PV.3217> [Erişim Tarihi: 09.11.2023].

UNSCOR, 3228th Meeting (4 June 1993). <https://undocs.org/en/S/PV.3228> [Erişim Tarihi: 05.11.2023].

UNSCOR, 3238th Meeting (16 June 1993). <https://undocs.org/en/S/PV.3238> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 3388th Meeting (8 June 1994). <https://undocs.org/en/S/PV.3388> [Erişim Tarihi: 15.12.2023].

UNSCOR, 3453rd Meeting (8 November 1994). <https://undocs.org/en/S/PV.3453> [Erişim Tarihi: 16.12.2023].

UNSCOR, 3575th Meeting (8 September 1995). <https://undocs.org/en/S/PV.3575> [Erişim Tarihi: 18.11.2023].

UNSCOR, 3868th Meeting (31 March 1998). <https://undocs.org/en/S/PV.3868> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 3937th Meeting (24 October 1998). <https://undocs.org/en/S/PV.3937> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 3988th Meeting (24 March 1999). <https://undocs.org/S/PV.3988> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 3989th Meeting (26 March 1999). <https://undocs.org/en/S/PV.3989> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 4003rd Meeting (14 May 1999). <https://undocs.org/S/PV.4003> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

UNSCOR, 4011th Meeting (10 June 1999). <https://undocs.org/en/S/PV.4011> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 4701st Meeting (5 February 2003). <https://undocs.org/en/S/PV.4701> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 4726th Meeting (27 March 2003). <https://undocs.org/S/PV.4726> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

UNSCOR, 6491st Meeting (26 February 2011). <https://undocs.org/en/S/PV.6487> [Erişim Tarihi: 19.05.2021].

UNSCOR, 6508th Meeting (30 March 2011). <https://undocs.org/S/PV.6508> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].

- UNSCOR, 7681st Meeting (28 April 2016). <https://undocs.org/S/PV.7681> [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, 873rd Meeting (13 July 1960). <https://undocs.org/en/S/PV.873> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, 876th Meeting (13 July 1960). <https://undocs.org/en/S/PV.876> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, 879th Meeting (21 July 1960). <https://undocs.org/en/S/PV.879> [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, Draft resolution S/10418 (5 December 1971). <https://undocs.org/S/10418> [Erişim Tarihi: 15.04.2023].
- UNSCOR, Draft Resolution S/10423 (5 December 1971). <https://undocs.org/S/10423> [Erişim Tarihi: 15.04.2023].
- UNSCOR, Draft Resolution S/13027 (15 January 1979). <https://undocs.org/S/13027> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Draft Resolution S/13162 (16 March 1979). <https://undocs.org/S/13162> [Erişim Tarihi: 19.05.2023].
- UNSCOR, Draft Resolution S/1999/328 (26 March 1999). <https://undocs.org/en/S/1999/328> [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1160 (1998) (31 March 1998). [https://undocs.org/en/S/RES/1160%20\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1160%20(1998)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1199 (1998) (23 September 1999). [https://undocs.org/en/S/RES/1199%20\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1199%20(1998)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1203 (1998) (24 October 1999). [https://undocs.org/en/S/RES/1203%20\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1203%20(1998)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1244 (1999) (10 June 1999). Annex 1 (Statement by the Chairman on the conclusion of the meeting of the G-8 Foreign Ministers held at the Petersberg Centre on 6 May 1999) and Annex 2. [https://undocs.org/en/S/RES/1244%20\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1244%20(1999)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1244 (1999) (10 June 1999). [https://undocs.org/en/S/RES/1244%20\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1244%20(1999)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 143 (1960) (13 July 1960). [https://undocs.org/en/S/RES/143%20\(1960\)](https://undocs.org/en/S/RES/143%20(1960)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1441 (2002) (8 November 2002). [https://undocs.org/en/S/RES/1441\(2002\)](https://undocs.org/en/S/RES/1441(2002)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].

- UNSCOR, Resolution 145 (1960) (22 July 1960). [https://undocs.org/en/S/RES/145\(1960\)](https://undocs.org/en/S/RES/145(1960)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 146 (1960) (9 August 1960). [https://undocs.org/en/S/RES/146\(1960\)](https://undocs.org/en/S/RES/146(1960)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1479 (2003) (13 May 2003). [https://undocs.org/S/RES/1479\(2003\)](https://undocs.org/S/RES/1479(2003)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1528 (2004) (27 February 2004). [https://undocs.org/S/RES/1528%20\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1528%20(2004)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1572 (2004) (15 November 2004). [https://undocs.org/S/RES/1572%20\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1572%20(2004)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1584 (2005) (1 February 2005). [https://undocs.org/S/RES/1584%20\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1584%20(2005)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1603 (2005) (3 June 2005). [https://undocs.org/S/RES/1603%20\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1603%20(2005)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1609 (2005) (24 June 2005). [https://undocs.org/S/RES/1609%20\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1609%20(2005)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 161 (1961) (21 February 1961). [https://undocs.org/en/S/RES/161%20\(1961\)](https://undocs.org/en/S/RES/161%20(1961)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1674 (2006) (28 April 2006). [https://undocs.org/S/RES/1674%20\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1674%20(2006)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024].
- UNSCOR, Resolution 1682 (2006) (2 June 2006). [https://undocs.org/S/RES/1682%20\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1682%20(2006)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 169 (1961) (24 November 1961). [https://undocs.org/S/RES/169%20\(1961\)](https://undocs.org/S/RES/169%20(1961)) [Erişim Tarihi: 25.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1706 (2006) (31 August 2006). [https://undocs.org/S/RES/1706%20\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1706%20(2006)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024].
- UNSCOR, Resolution 1765 (2007) (16 June 2007). [https://undocs.org/S/RES/1765%20\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1765%20(2007)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1962 (2010) (20 December 2010). [https://undocs.org/S/RES/1962%20\(2010\)](https://undocs.org/S/RES/1962%20(2010)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 1970 (2011) (26 February 2011). [https://undocs.org/en/S/RES/1970%20\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1970%20(2011)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 1973 (2011) (17 March 2011). [https://undocs.org/en/S/RES/1973%20\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1973%20(2011)) [Erişim Tarihi: 19.05.2023].

- UNSCOR, Resolution 1975 (2011) (30 March 2011). [https://undocs.org/S/RES/1975%20\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1975%20(2011)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 2112 (2013) (30 July 2012). [https://undocs.org/S/RES/2112%20\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2112%20(2013)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 2284 (2016) (28 April 2016). [https://undocs.org/S/RES/2284\(2016\)](https://undocs.org/S/RES/2284(2016)) [Erişim Tarihi: 23.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 232 (1966) (16 December 1966). [https://undocs.org/S/RES/232%20\(1966\)](https://undocs.org/S/RES/232%20(1966)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024].
- UNSCOR, Resolution 303 (1971) (06 December 1971). [https://undocs.org/en/S/RES/303\(1971\)](https://undocs.org/en/S/RES/303(1971)) [Erişim Tarihi: 15.04.2023].
- UNSCOR, Resolution 307 (1971) (21 December 1971). [https://undocs.org/en/A/RES/2793\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2793(XXVI)) [Erişim Tarihi: 15.04.2023].
- UNSCOR, Resolution 418 (1977) (4 November 1977). [https://undocs.org/S/RES/418%20\(1977\)](https://undocs.org/S/RES/418%20(1977)) [Erişim Tarihi: 4.12.2024].
- UNSCOR, Resolution 688 (1991) (5 April 1991). [https://undocs.org/en/S/RES/688%20\(1991\)](https://undocs.org/en/S/RES/688%20(1991)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 713 (1991) (25 September 1991). [https://undocs.org/en/S/RES/713%20\(1991\)](https://undocs.org/en/S/RES/713%20(1991)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 717 (1991) (16 October 1991). [https://undocs.org/S/RES/717%20\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/717%20(1991)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 718 (1991) (31 October 1991). [https://undocs.org/S/RES/718%20\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/718%20(1991)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 733 (1991) (23 January 1992). [https://undocs.org/en/S/RES/733%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/733%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 743 (1991) (21 February 1992). [https://undocs.org/en/S/RES/743%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/743%20(1992)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 745 (1992) (28 February 1992). [https://undocs.org/S/RES/745%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/745%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 751 (1992) (24 April 1998). [https://undocs.org/en/S/RES/751%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/751%20(1992)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 758 (1992) (8 June 1992). [https://undocs.org/en/S/RES/758%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/758%20(1992)) [Erişim Tarihi: 02.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 766 (1992) (21 July 1992). [https://undocs.org/S/RES/766%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/766%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].

- UNSCOR, Resolution 770 (1992) (13 August 1992). [https://undocs.org/en/S/RES/770%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/770%20(1992)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 775 (1992) (28 August 1992). [https://undocs.org/en/S/RES/775%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/775%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 792 (1992) (30 November 1992). [https://undocs.org/S/RES/792%20\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/792%20(1992)) [Erişim Tarihi: 14.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 794 (3 December 1992). [https://undocs.org/en/S/RES/794%20\(1992\)](https://undocs.org/en/S/RES/794%20(1992)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 814 (1993) (26 March 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/814%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/814%20(1993)) [Erişim Tarihi: 26.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 819 (1993) (16 April 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/819%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/819%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 824 (1993) (6 May 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/824%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/824%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 827 (1992) (25 May 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/827%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/827%20(1993)) [Erişim Tarihi: 09.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 835 (1993) (2 June 1993). [https://undocs.org/S/RES/835%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/835%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 836 (1992) (4 June 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/836%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/836%20(1993)) [Erişim Tarihi: 05.11.2023].
- UNSCOR, Resolution 840 (1993) (15 June 1993). [https://undocs.org/S/RES/840%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/840%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 841 (1993) (16 June 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/861%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/861%20(1993)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 846 (1993) (22 June 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/846%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/846%20(1993)) [Erişim Tarihi: 13.12.2023].
- UNSCOR, Resolution 860 (1993) (27 August 1993). [https://undocs.org/S/RES/860%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/860%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].
- UNSCOR, Resolution 872 (1993) (5 October 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/872%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/872%20(1993)) [Erişim Tarihi: 04.06.2023].
- UNSCOR, Resolution 873 (1993) (13 October 1993). [https://undocs.org/en/S/RES/873%20\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/873%20(1993)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 880 (1993) (4 November 1993). [https://undocs.org/S/RES/880%20\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/880%20(1993)) [Erişim Tarihi: 15.08.2024].

- UNSCOR, Resolution 909 (1994) (5 April 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/909\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/909(1994)) [Erişim Tarihi: 12.06.2023].
- UNSCOR, Resolution 917 (1994) (6 May 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/917\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/917(1994)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 918 (1994) (17 May 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/918\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/918(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].
- UNSCOR, Resolution 921 (1994) (21 April 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/912\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/912(1994)) [Erişim Tarihi: 12.06.2023].
- UNSCOR, Resolution 925 (1994) (8 June 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/925\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/925(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].
- UNSCOR, Resolution 929 (1994) (22 June 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/929\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/929(1994)) [Erişim Tarihi: 15.12.2023].
- UNSCOR, Resolution 940 (1994) (31 July 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/940\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/940(1994)) [Erişim Tarihi: 18.05.2023].
- UNSCOR, Resolution 955 (1994) (8 November 1994). [https://undocs.org/en/S/RES/955\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/955(1994)) [Erişim Tarihi: 16.12.2023].
- UNSCOR, Revised Draft Resolution S/10446/Rev.1 (13 December 1971). <https://undocs.org/S/10446/Rev.1> [Erişim Tarihi: 15.04.2023].
- Viguzzi, Brunello. *The British Committee on the Theory of International Politics (1954–1985), The Rediscovery of History*. trans. Ian Harvey. Milano: Edizioni Unicopli, 2005.
- Vincent, R. John. *Nonintervention and International Order*. Princeton: Princeton University Press, 1974.
- _____. *Human Rights and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- _____. “Grotius, Human Rights, and Intervention”. *Hugo Grotius and International Relations*. ed. Hedley Bull, Benedict Kingsbury and Adam Roberts. Oxford: Clarendon Press, 1990, 241-256.
- _____ and Peter Wilson. “Beyond Non-Intervention”. *Ethics and Intervention*. ed. Ian Forbes and Mark Hoffman. London: Macmillan, 1993, 122-130.
- Wæver, Ole. “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”. *International Organization*. Vol. 52, No. 4 (1998): 687-727.
- _____. “Four Meanings of International Society: A Trans-Atlantic Dialogue”. *International Society and the Development of International Relations Theory*. ed. B. A. Roberson. London and New York: Continuum, 2002, 80-144.

- Wailling, Carrie Booth. *All Necessary Measures. The United Nations and Humanitarian Intervention*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2013.
- Walzer, Michael. *Haklı Savaş Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*. çev. Mehmet Doğan. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- _____. *Haklı Savaş Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*. çev. Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- _____. *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books Inc., 1977.
- Watson, Adam. *The Evolution of International Society, A Comparative Historical Analysis*. London: Routledge, 1992.
- Weinert, Matthew S. “Reframing the Pluralist–Solidarist Debate”. *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 40, No. 1 (2011): 29-30.
- Weiss, Thomas G. *Military Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 1999 (Aktaran: Türkmen, Füsun. *İnsan Haklarının Yeni Boyutu, İnsancıl Müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam, 2006).
- _____. “R2P After 9/11 and the World Summit”. *Wisconsin International Law Journal*. Vol. 24, No. 3 (2006-07): 741-760.
- _____. *Humanitarian Intervention, Ideas in Action*. Third Edition. Cambridge: Polity Press, 2016.
- _____. and Don Hubert. *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre, 2001.
- Welsh, Jennifer M. (ed). *Humanitarian Intervention and International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- _____. “Conclusion: The evolution of humanitarian intervention in international society”. *Humanitarian Intervention and International Relations*. ed. Jennifer M. Welsh. Oxford: Oxford University Press. 2004, 176-188.
- _____. “Introduction”. *Humanitarian Intervention and International Relations*. ed. Jennifer M. Welsh. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- _____. “The Responsibility to Protect: Securing the Individual in International Society”. *Security and Human Rights*. ed. Benjamin J. Gould and Liora Lazarus. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2007, 363-383.

- _____. "The Security Council and Humanitarian Intervention". *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*. ed. Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer M. Welsh, Dominik Zaum. Oxford: Oxford University Press, 2008, 535-562.
- _____. "The Responsibility to Protect after Libya & Syria". *Daedalus*. Vol. 145, No. 4 (2016): 75-87.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1999.
- Wheeler, Nicholas J. "Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention". *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 21, No. 3 (1992): 463-487.
- _____. "Agency, Humanitarianism and Intervention" *International Political Science Review*. Vol. 18, No. 1 (1997): 9-25.
- _____. "Humanitarian vigilantes or legal entrepreneurs: Enforcing human rights in international society". *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. Vol. 3, No. 1 (2000): 139-162.
- _____. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- _____. "Humanitarian intervention after Kosovo: emergent norm, moral duty or the coming anarchy". *International Affairs*. Vol. 77, No. 1 (2001): 113-128.
- _____. "A Victory for Common Humanity? The Responsibility to Protect after the 2005 World Summit". *Journal of International Law and International Relations*. Vol. 2, No. 1 (2005): 95-105.
- _____ and Frazer Egerton. "The Responsibility to Protect: 'Precious Commitment' or a Promise Unfulfilled?". *Global Responsibility to Protect*. Vol. 1 (2009): 114-132.
- _____ and Justin Morris. "Humanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold War". *International Society After the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered*. ed. Rick Fawn and Jeremy Larkin. London: Macmillan, 1996, 135-171.
- _____ and Timothy Dunne. "Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will". *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*. Vol. 72, No. 1 (1996): 91-107.
- _____ and Tim Dunne. "'We the Peoples': Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice". *International Relations*. Vol. 18, No. 1 (2004): 9-23.

- Widyono, Benny. "United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 395-407.
- Wight, Martin. *Systems of States*. edited with an introduction by Hedley Bull. Leicester: Leicester University Press in association with the LSE, 1977.
- _____. *Power Politics*. ed. Hedley Bull and Carsten Holbraad. Leicester: Leicester University Press, 1978.
- _____. "An Anatomy of International Thought". *Review of International Studies*. Vol. 13, No. 3 (1987): 221-227.
- _____. *International Theory, The Three Traditions*. ed. Gabriele Wight and Brian Porter. with an introductory essay by Hedley Bull. New York: Holmes & Meier, 1992.
- Williams, John. "Pluralism, Solidarism and the Emergence of World Society in English School Theory". *International Relations*. Vol. 19, No. 1 (2005): 19-38.
- Williams, Paul D. "United Nations Operations in Somalia II (UNOSOM II)". *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*. ed. Joachim A. Koops, Norrie MacQueen, Thierry Tardy and Paul D. Williams. Oxford: Oxford University Press, 2015, 429-442.
- _____. "The 'Responsibility to Protect', Norm Localisation, and African International Society". *Global Responsibility to Protect*. Vol. 1, No. 3 (2009): 392-416.
- Wilson, Peter. "The English School of International Relations: A Reply to Sheila Grader". *Review of International Studies*. Vol. 15, No. 1 (1989): 49-58.
- _____. "English School, Neo-neo-style". *Cooperation and Conflict*. Vol. 1, No. 1 (2016): 109-115.
- Yakut, Selma. *Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme*. Konya: Atlas Akademi Yayınları, 2021.
- Yurdusev, Ahmet Nuri. *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach*. London: Palgrave Macmillan, 2003.
- _____. *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional*. London: Palgrave Macmillan, 2004.
- _____. "Thomas Hobbes and International Relations: From Realism to Rationalism". *Australian Journal of International Affairs*. Vol. 60, No. 2 (2006): 305-321.

_____. “The Middle East Encounter with the Expansion of European International Society”. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. ed. Barry Buzan and Ana Gonzalez-Pelaez. London: Palgrave Macmillan, 2009, 70-91.

_____. “Turkey’s Engagement with Europe: A History of Mutual Management”. *Turkey’s Engagement with Modernity: Conflict and Change in the 20th Century*. ed. Celia Kerslake, Kerem Öktem and Philip Robins. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, 277-299.

_____. “‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”. *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. 16. Baskı. İhsan D. Dağı, Atila Eralp, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrısever, Faruk Yalvaç, A. Nuri Yurdusev. İstanbul: İletişim Yayınları: 2019, 7-55.

Zara, Aslıhan Turan. Le concept d’intervention humanitaire vu par l’école anglaise: La corrélation entre la souveraineté étatique et la société internationale. (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

_____. “Uluslararası Toplum Etiği”. *Uluslararası İlişkiler Etiği*. der. Faruk Yalvaç ve Mustafa Atatorun, Ankara: Nika Yayınevi, 2020, 85-117.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KARABACAK, Dilek
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Üniversite ve Bölüm	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü AB Hukuku Bölümü	2006
Lisans	Boğaziçi Üniversitesi Mütercim–Tercümanlık	2000

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınları

- Karabacak Dilek. *John A. Lynn'in Askerî Tarih Üzerine Makaleleri Derlemesi*. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınevi, 2025 (Baskı Aşamasında). (Kitap Çevirisi)
- Karabacak, Dilek. *Selected Reports of the Ottoman Military Attaché in Bucharest on Romanian Army (1891–1897)*. Turkish National Defense University, Fatih Institute of Military History Studies. İstanbul: Turkish National Defense University, Central Printing and Publishing House, 2024. (Kitap Çevirisi)
- Karabacak, Dilek. “On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıllarda Avrupa ve Türk Harp Sahalarında Piyade Muhabere Alanı Taktikleri: Avusturya Ordusunun Farklı Koşullara Verdiği Karşılıklar”. *Harp Tarihi Dergisi*, C. 8 (2023): 173-197. (Makale Çevirisi)

Tezden Türetilen Yayınları/Sunumları

- Savaş Cazala, Menent & Dilek Karabacak. “Global Transformation of Peacekeeping Operations and Türkiye’s Contributions”. *Global Transformations and Türkiye*. ed. A. Nuri Yurdusev & Mürsel Doğrul. Ankara: Turkish Academy of Sciences Publications, 2024, 305-330.
- Karabacak, Dilek. “Uluslararası İlişkiler Disiplininde İngiliz Okulu’nun Gelişimi: Britanya Komitesi’nden Barry Buzan’a ve Ötesine”. *The Journal of Diplomatic Research–Diplomasi Araştırmaları Dergisi*. Vol. 6, No. 1 (2024): 73-93.
- Karabacak, Dilek. “Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimleri Aracılığıyla Devlet İnşası: Doğu Timor ve Kosova Örnekleri”. Lisansüstü Barış ve Çatışma Çözümleri Çalıştayı. 3 Ekim 2024. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul.
- Karabacak, Dilek. “Legitimacy For Peacekeeping: Pluralist Approach of the United Nations versus Solidarist Approach of the African Union as Regional Organization”. 11th European Workshops in International Studies (EWIS 2024) by European International Studies Association (EISA). 3–5 July 2024. İstanbul.
- Savaş Cazala, Menent & Dilek Karabacak. “Transformation of Peacekeeping Operations and Türkiye’s Contributions”. International Conference on Global Transformations and Türkiye by Turkish Academy of Sciences (TÜBA). 18–20 April 2024. İstanbul.
- Karabacak, Dilek. “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu İlişkisi Bağlamında BMGK 1973 (2011) ve 1975 (2011) Kararlarının Değerlendirilmesi”. 6. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi. 18–21 Ekim 2023. Trabzon.